

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Aleksandra Teresė Veličkienė

LOTYNU KALBA

Vadovėlis teisininkams

Antroji pataisyta ir papildyta laida

Vilnius 2005

UDK 807.1(075.8)
Ve93

2005 m. spalio 14 d. Nr. 05-260
Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Aukštųjų mokyklų bendrųjų
vadovėlių leidybos komisijos rekomenduota

Recenzavo Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Klasikinės
filologijos katedros prof. habil. dr. **Henrikas Zabulis** bei šios katedros
asistentė **Irena Štikonaitė**

Mykolo Romerio universiteto vadovėlių, monografijų, mokslinių, mo-
komųjų, metodinių bei kitų leidinių aprobavimo spaudai komisija 2005 m.
vasario 24 d. posėdyje (protokolas Nr. 2L-4) vadovėlį patvirtino spausdinti

Visos leidinio leidybos teisės saugomos. Šis leidinys arba kuri nors jo dalis
negali būti dauginami, taisomi ar kitu būdu platinami be leidėjo sutikimo.

ISBN 9955-19-016-7

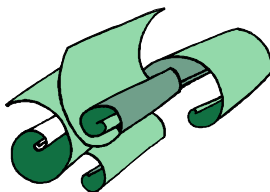
© Mykolo Romerio universitetas, 2005
© Aleksandra Teresė Veličkienė, 2005

TURINYS

PRATARMĖ.....	6
I. LOTYNŲ KALBOS GRAMATIKOS ELEMENTAI.....	8
1. Lotynų kalbos istorija.....	8
2. Fonetika.....	11
2.1. Lotynų kalbos raidynas.....	11
2.2. Kirčiavimo taisyklės.....	12
3. Morfologija.....	14
3.1. Linksniuojamos kalbos dalys ir jų žodiniškas pateikimas.....	14
3.2. Daiktavardis (<i>substantivum</i>).....	14
3.3. Būdvardis. Savybiniai įvardžiai. Dalyviai.	
Kelintiniai skaitvardžiai.....	16
3.4. Linksniuotųjų galūnių sistema.....	18
3.5. Linksniavimo pavyzdžiai.....	20
3.5.1. I–II linksniuotės (daiktavardžiai, būdvardžiai, dalyviai,	
kelintiniai skaitvardžiai, savybiniai įvardžiai).....	20
3.5.2. III linksniuotė (priebalsinis ir balsinis kamienai)	
daiktavardžiai.....	21
3.5.3. III linksniuotė (priebalsinis ir balsinis kamienai)	
būdvardžiai, esamojo laiko dalyviai.....	22
3.5.4. IV ir V daiktavardžių linksniuotės.....	22
3.6. Daiktavardžių ir kitų linksniuojamų kalbos dalių derinimas.....	23
3.7. Žodžių daryba.....	23
3.8. Būdvardžių irrieveiksmių laipsniavimo sistema.....	26
3.9. Įvardis (<i>pronomen</i>).....	27
3.9.1. Asmeniniai ir sangražinis įvardžiai.....	28
3.9.2. Savybiniai įvardžiai.....	28
3.9.3. Parodomieji įvardžiai.....	29
3.9.4. Klausiamieji ir santykiniai įvardžiai.....	30
3.9.5. Įvardiniai būdvardžiai.....	30
3.9.6. Neapibrėžiamieji įvardžiai.....	30
3.9.7. Neigiamieji neapibrėžiamieji įvardžiai.....	31
3.10. Skaitvardis (<i>numerale</i>).....	31
3.11. Skaitvardžių linksniavimo ir vartojimo ypatybės.....	32
3.12. Pagrindiniai prielinksniai.....	34

3.13. Veiksmazodis (<i>verbum</i>).....	35
3.14. Veiksmazodžių žodyniškas pateikimas.....	37
3.15. Imperatīvus.....	37
3.16. Dalyvių sudarymas.....	38
3.17. Taisyklingų veiksmazodžių asmenavimo sistema.....	39
3.18. Infekto sistemos laikai.....	40
3.19. Perfekto sistemos (actīvum) laikai.....	41
3.20. Perfekto sistemos (passīvum) laikai.....	42
3.21. Asmenavimo pavyzdžiai.....	43
3.21.1. Indicatīvus (actīvum ir passīvum).....	43
3.21.2. Coniunctīvus (actīvum ir passīvum).....	45
3.21.3. Imperatīvus.....	46
3.21.4. Infinitīvus.....	47
3.21.5. Participium.....	48
3.21.6. Veiksmazodis <i>esse</i>	48
3.22. Deponentiniai ir pusiau deponentiniai veiksmazodžiai.....	49
3.23. Netaisyklingai asmenuojami veiksmazodžiai.....	49
3.24. Veiksmazodžio <i>esse</i> kompozitai.....	51
3.25. Veiksmazodžio <i>esse</i> su priešdėliais vartojimo pavyzdžiai.....	52
3.26. Terminų sudarymo iš veiksmazodžio kamienų pavyzdžiai.....	53
4. Sintaksė.....	58
4.1. Kai kurių linksnų sintaksė.....	58
4.2. Gerundium. Jo vartojimo ir linksniavimo pavyzdžiai.....	58
4.3. Sintaksinės konstrukcijos.....	59
4.3.1. Ablatīvus absolūtus.....	59
4.3.2. Accusatīvus cum infinitīvo.....	59
4.3.3. Nominatīvus cum infinitīvo.....	60
4.4. Konjunktyvo vartojimas.....	60
4.4.1. Pagrindiniuose sakiniuose.....	60
4.4.2. Šalutiniuose sakiniuose.....	60
4.4.3. Consecutio temporum.....	61
4.4.4. Sąlygos sakiniai.....	61
4.5. Sintaksinių konstrukcijų ir konjunktyvo vartojimo pavyzdžiai..	62
5. Pratimai.....	65
6. Tekstai gramatikos temoms.....	71
7. Teisės šaltiniai.....	77
7.1. Res.....	77
7.2. De pupillis.....	77
7.3. Societas.....	78

7.4. De bellis civilibus.....	79
7.5. De iure personarum.....	80
7.6. XII tabularum fragmenta.....	80
7.7. Ex lege XII tabularum.....	81
7.8. De capitis deminutione.....	82
7.9. M. Tullii Ciceronis accusatio in C. Verren LXVIII, LXIX...	83
7.10. De furtis.....	84
7.11. De curatoribus.....	85
7.12. De tutelis.....	85
7.13. Gai Institutiones I 55-107.....	86
7.14. Šaltinių tekstų komentarai.....	94
8. Penktosios Cicerono kalbos prieš Verį fragmentai (vertimas bei komentarai).....	99
II. ROMĖNŲ TEISĖS TERMINAI.....	118
III. APIBRĖŽIMAI (DEFINICIJOS).....	205
1. Cituojamų apibrėžimų autoriai.....	217
IV. FRAZEOLOGIJA.....	230
V. ŽODYNĖLIS.....	232
VI. PRIEDAI.....	276
1. Studentų himnas <i>Gaudeamus</i>	276
2. Romėnų teisės struktūra.....	277
3. Pagrindinės Romos istorijos datos.....	278
LITERATŪRA.....	279

PRATARMĖ

is vadovėlis skiriamas teisės studentams. Lietuvos aukštosiose mokyklose Teisės fakultetuose lotynų kalbai skiriama nedaug valandų, tad gramatikos dalykai vadovėlyje dėstomi glaustai, pateikiama linksniavimo, asmenavimo bei laipsniavimo schemų. *Terminų* žodynėlyje visi terminai aiškinami konkrečiomis realijomis. *Apibrėžimų* skyrelyje pateikiama juridinių formuluočių su lotyniškojo termino kontekstu, jos verčiamos į lietuvių kalbą, tad tampa lotynų kalbos studijų dalimi. *Terminuose* yra lotyniško žodžio pagrindinės formos (jeigu terminas sudarytas iš dviejų žodžių – pirmojo žodžio pagrindinės formos), padedančios suvokti galimą terminų komponavimą į junginius. Teisės termino, pvz., *dies* aiškinamajame tekste yra šio daiktavardžio derinimo su būdvardžiais pavyzdžių (*dies veniens, dies fasti* ir t. t.). Čia galima rasti ir vienašaknių žodžių pavyzdžių (*caelebs – caelibātus, heres – hereditas, honor – honorarium*), prielinksnių vartojimo atvejų (*in rem, per sacramentum*), linksnių sintaksės įvairovės (*quaestor pro praetore, praefectus praetorio*), žodžių samplaikų (*reus credendi, dictator comitiōrum habendōrum causā*). Terminų aiškinimo tekste lotyniški žodžiai ir samplaikos išskiriami specialiu šriftu, tad dėmesys koncentruojamas į lotynų kalbos, o ne romėnų teisės – atskiros disciplinos – faktus, nors galėtų papildyti bei patikslinti ir šios disciplinos žinias.

Apibrėžimai yra sudaryti pagal pagrindinį žodį, kurio gramatinės formos pateikiamos ne greta jo, o *Žodynėlyje*. Čia studentai ras autentiškų Romos juristų formuluočių su šaltinio nuoroda. Nors apibrėžimai verčiami į lietuvių kalbą, tačiau studentams lieka galimybė patiems padaryti pažodinį vertimą, išsiaiškinus žodžių gramatines formas. Čia gausu įvairių sintaksinių konstrukcijų, gerundijaus bei gerundyvo vartojimo pavyzdžių (žr. *Conventio, Cogitatio, Bonus, Dubius, Errāre* ir t. t.).

Skyrelis *Frazeologija* turėtų padėti studentui – būsimajam politikui, Seimo nariui ar net prezidentui, išmokti sąmoningai vartoti tokius frazeologizmus, kaip *aliud pro alio; alibi; dura lex, sed lex; fiat iustitia pereat mundus; multos timēre debet, quem multi timent* ir t. t., be to, ir iš čia galima pasirinkti pavyzdžių gramatinei medžiagai pailiuoti (*alibi* – prieveiksmis, *actore non probante reus absolvitur* – *Abl. absolūtus* ir kt.).

Tekstuose parinkta romėnų teisės šaltinių fragmentų, nepamirštant ir archaine lotynų kalba sukurtų *Dvylikos lentelių įstatymų* (*Žodynėlyje* archainės formos lyginamos su klasikinėmis). *Penktosios Cicerono kalbos prieš*

Veri fragmentai komentuojami ir verčiami į lietuvių kalbą, jie skiriami savarankiškam studentų darbui; tai studentus turėtų skatinti domėtis Antikos teisėjų iškalba, o kai ką – gal ir studijuoti romėnų teisės palikimą originalo kalba.

Dažname *Pratimų* uždavinyje reikalaujama surasti skyriuose *Terminai*, *Apibrėžimai* ir *Frazeologija* vienus ar kitus morfologijos arba sintaksės dalykus: tai turi padėti geriau perprasti lotynų kalbos specifiką. Dažna ir kita užduotis – atskirti teisingai ir neteisingai sudarytas gramatines formas (tas veiksmažodžio kamienas, bet ne ta priesaga, ta galūnė, bet ne tas kamienas ir t. t.). Studentams teisininkams ypač svarbu intensyviai ieškoti teisingo varianto, išmokti sisteminti ir pritaikyti savo įgytas žinias. Tokie pratimai-testai jokių būdu neįtvirtina atmintyje neteisingo varianto, o, atvirkščiai, verčia sukaupiti dėmesį, lavina loginį mąstymą.

Žinoma, lotynų kalbos žinios pravers ne tik romėnų teisės studijoms. Jos bus naudingos susipažįstant su daugybės Europos teisininkų-romėnų teisės specialistų darbais, taip pat ir su Lietuvos teisės dokumentais, parašytais lotynų kalba.

Įrašas iš Sagunto, II a., skirtas konsului Publijui Scipionui.

*Publio Scipioni consuli imperatori ob restitutam Saguntum
ex Senatus consulto bello Punico secundo.*

I. LOTYNŲ KALBOS GRAMATIKOS ELEMENTAI

1. LOTYNŲ KALBOS ISTORIJA

 lotynų kalba iš pradžių tebuvo Apeninų pusiasalio Lacijaus (*Latium*) srities gyventojų kalba *lingua Latīna*. Lotynai (*Latīni*) gyveno netoli Tiberio upės, o jų kaimynai buvo etruskai, sabinai, samnitai ir kitos nedidelės tautelės. Jeigu patikėtume legenda, būtent į Laciją iš graikų sugriautos Trojos atvyko Veneros ir Anchiso sūnus Enėjas, kurio tolimas palikuonis Romulus 753 m. pr. Kr. kairiajame Tiberio krante įkūrė Romą ir tapo jos pirmuoju karaliumi (*rex*). Ant septynių kalvų įsikūrusi Roma iš pradžių buvo tartum Lacijaus sostinė, atsiradusi susivienijus genčių gyvenvietėms Tiberio žemupyje. Iki III a. pr. Kr. vidurio ekspansinės politikos dėka Roma užvaldė visą Italiją, o II–I a. pr. Kr. praktiškai tapo didžiulės valstybės sostine. 753–510 m. pr. Kr. vadinami **Karališkuoju** laikotarpiu, 510–30 m. pr. Kr. – **Respublika**, 30 m. pr. Kr. – 476 m. – **Imperija**.

Lotynų kalbos istorija taip pat skiriama į tris periodus.

Archaiškasis (VI–II a. pr. Kr.) reprezentuojamas sakraliniais bei antkapiniais įrašais bei *Dvylikos lentelių* įstatymais (*Leges duodecim tabularum*), kurie varinėse, o gal ir molinėse, lentelėse buvo surašyti 450–449 m. pr. Kr. ir pastatyti Romos aikštėje – Forume, kad su jais galėtų susipažinti ne tik patricijai, bet ir plebėjai. Tačiau pačių tų lentelių pamatyti negalime jokiame muziejuje ne tik mes, o ir patys romėnai jau nuo IV a. pr. Kr. Tų įstatymų tekstai yra išlikę todėl, kad juos buvo užrašę vėlesni autoriai: netgi iki Cicerono laikų (I a. pr. Kr.) mokyklose vaikai juos mokėsi atmintinai. Tiesa, negalime būti tikri, jog būtent tokie įstatymai buvę 1-oje, 3-oje ar kitoje lentelėje, nes jų turinys yra restauruotas, surinktas iš įvairių vėlesnių šaltinių. Net būta nuomonių, kad tos *Dvylika lentelių* esanti klastotė, vėlesnis teisės kūrinys. Tačiau jų kalba yra archaiška ir labiau tinka V a. pr. Kr. viduriui, o ne vėlesniems laikams. Nors mokslininkai pastebi, jog ne tik *Dvylikos lentelių*, bet ir sakralinių („karališkujų“) įstatymų, salijų bei arvalų brolių himnų tekstai mūsų laikus pasiekė jau praktiškai modernizuoti, kai kada net iškreiptu pavidalu. Jų palyginimas su vėlesnės lotynų kalbos pavyzdžiais liudija, kad V–III a. pr. Kr. keitėsi vidurinių bei galinių skiemenų balsiai, pvz., *o* perėjo į *u*: FILIOS–FILIUS, dvibalsis *ei* virto *i*: CEIVIS–

CIVIS, SIBEI–SIBI, monoftongizavosi dvibalsis *ai*: FORTUNAI–FORTUNAE, *ou* virto *ū*: LOUCOM–LUCUM, *oi* perėjo į *ū*: HONC OINO PLOIRUME–HUNC UNUM PLURIMI, *a* prieš *r* pavirto *e*: NUMASIOI–NUMERIO, *s* tarp balsių virto *r* (rotacizmo dėsnis): LASES–LARES, MAIOSES–MAIORES, žodžio gale po ilgos balsės atkrito *d*: PRAIDAD–PRAEDA, dviguba *ss* virto viena *s*: CASSUS–CASUS. Žinoma, tai tik dalelė paminėtinų fonetinių pokyčių, tačiau ir jie liudija, kad įvairių periodų lotynų kalba parašytų tekstų skaitymas reikalauja daug žinių ir atsargumo. Dvylikos lentelių tekstuose sutinkama *escit* (vietoj *erit*), *com* (vietoj *cum*), *im* (vietoj *eum*), dažnai vartojamas archaiškasis imperatyvas: *sunto*, *solvito* ir t. t. Iš archaiškojo laikotarpio mūsų laikus yra pasiekusios romėnų politinių veikėjų epitafijos-elogijai, senato nutarimo apie Bakcho šventes tekstas bei kiti dokumentai.

Štai kaip atrodo lotynų kalba, kuria buvo parašytas garbės įrašas (elogijus) netoli Romos prie Apijaus kelio buvusiame Scipionų giminės mauzoliejuje, skirtas 259 m. pr. Kr. konsului, Lucijaus Kornelijaus Scipiono Barbato sūnui, Lucijui Kornelijui Scipionui:

[L.] Cornelio(S) L(ucii) f(ilius) Scipio
 [A]idiles, cosol, cesor.
 Honc oino ploirume consentiont R _ _ _
 Duonoro optumo fuisse viro _ _ _
 Luciom Scipione(m). Filios Barbati
 [co]nsol, censor, aidilis hic fuet a[pud vos]
 [hi]c cepit Corsica(m) Aleria(m)que urbe(m) _ _ _
 [de]det Tempestatebus aide(m) merito _ _ _

Klasikine lotynų kalba šis tekstas atrodytų taip:

Lucius Cornelius Lucii filius Scipio
 aedilis, consul, censor.
 Hunc unum plurimi consentiunt R(omani)
 Bonorum optimum fuisse (virorum) Lucium Scipionem.
 Filius Barbati, consul, censor, aedilis hic fuit apud vos.
 Hic cepit Corsicam Aleriamque urbem <pugnando>,
 Dedit Tempestatibus aedem merito, <libenter>.

Vertimas:

Lucijus Kornelijus Scipionas, Lucijaus sūnus, edilas, konsulas, cenzo-rius. Dauguma romėnų sutaria, kad būtent šis Lucijus Scipionas buvo pats

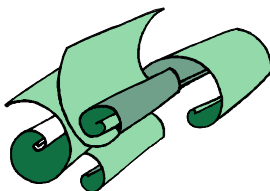
geriausias iš vertingųjų vyrų. Barbato sūnus, pas jus jis buvo konsulu, cenzoriumi, edilu. Jis užėmė Korsiką, užkariavo Alerijos miestą, garbingai ir noriai pastatė Audroms šventyklą.

Klasikinės lotynų kalbos periodu paprastai laikomas I a. pr. Kr. ir I a. po Kr. pradžia. Šio meto literatūrinę lotynų kalbą reprezentuoja Cicerono, Cezario, Vergilijaus, Horacijaus ir kitų garsių prozaikų bei poetų kūriniai. Tuomet rašė ir garsūs romėnų juristai Alfenas Varas, Akvilijus Galas, Kasijus Longinas ir kiti. Būtent šio laikotarpio lotynų kalba yra dėstoma aukštosiose mokyklose bei gimnazijose, jos fonetinę bei morfologinę sistemą randame žodynuose. Nuo klasikinės kalbos normų labai nežymiai skiriasi I–II a. po Kr. lotynų kalba. Senekos, Tacito, Juvenalio, Marcialio kūriniai stilistiškai gana įvairūs, tačiau per ankstesnius amžius įsitvirtinusios gramatinės normos praktiškai nepakito. Tiesa, literatūrinė kalba dar labiau ima atitrūkti nuo gyvosios šnekamosios kalbos *sermo vulgāris*, kuri mums žinoma iš literatūros kūrinių (Plauto komedijos, Petronijaus „Satyriconas“) bei specialiųjų tekstų ir įvairios paskirties epigrafikos. *Sermo vulgāris* savo bruožus išlaikė iki pat V a. pabaigos, kai vakarinė Romos imperija žlugo, o iš šios romėnų šnekamosios kalbos pamažu atsirado romanų kalbos: Apeninų pusiasalyje – italų, Ispanijoje – ispanų, portugalų ir katalonų, Galijoje – prancūzų, provansalų, retoromanų, Dakijoje – rumunų, moldavų.

II a. Celzas parašė „Digesta“, Gajus – „Institutiōnes“, Julianas suformulavo Hadriano „Amžinąjį ediktą“.

Vėlyvosios lotynų kalbos chronologinės ribos III–VI a., t. y. vėlyvosios Imperijos metai bei po jos žlugimo besiformuojančios nacionalinės valstybės. Šio meto lotynų kalboje įsitvirtino tie morfologijos ir sintaksės požymiai, kurie tiesė kelią romanų kalboms atsirasti. Bet tuomet kūrusių juristų (Modestino, Papiano, Julijaus Paulo, Domicijaus Ulpiano) raštų kalboje tų bruožų praktiškai nėra.

Viduramžiais ir vėlesniais amžiais savo tautų teisę romėnų teisės pagrindū kūrūsieji italų, vokiečių, olandų, prancūzų juristai ir filosofai (romanistai) irgi rašė klasikine lotynų kalba. Taip darė Augustinas (XVI a.), Bachas Johannas (XVIII a.), Korasius (XVI a.), Huberis Ulrikas (XVII a.) ir kt.

2. FONETIKA

2.1. LOTYNŲ KALBOS RAIDYNAS

Didžioji ir mažoji raidė	Pavadinimas	Tarimas	Didžioji ir mažoji raidė	Pavadinimas	Tarimas
A a	a	a, a	N n	en	n
B b	bė	b	O o	o	o, o
C c	cė	c, k ¹	P p	pė	p
D d	dė	d	Q q	ku	qu = kv
E e	e	e, e (kietai)	R r	er	r
F f	ef	f	S s	es	s ³
G g	gie	g	T t	tė	t
H h	ha	h	V v (U u)	vė, u	v, u ⁴
I i (J j)	i, jota	i, j ²	X x	iksas	ks
K k	ka	k (retai)	Y y	ypsilon	i, y
L l	el	l (minkštai)	Z z	zeta	z
M m	em	m			

1, 2, 3, 4 komentuojami apačioje

romėnai raidyną, kažkiek pakeitę raidžių išvaizdą, perėmė iš senovės graikų. Ilgą laiką jie rašė tik didžiosiomis raidėmis (*majuskulais*), o mažosios (*minuskulai*) atsirado tik VIII–IX a. Ypatinga yra *C* raidės istorija. Daugelis šaltinių leidžia tvirtinti, kad ligi pačios Antikos pabaigos ši raidė reikšdavo lietuvišką garsą *k*. Archainiame laikotarpyje *C* reiškė ir garsą *g* (santrumpos: *C.* – Gaius, *Cn.* – Gnaeus). *G* buvo įvesta III a. pr. Kr. Po Imperijos žlugimo *c* tariama dvejopai: prieš *i*, *y*, *e*, *ae*, *oe* tariama kaip lietuvių *c* (*civis*, *caedes*, *cepa*, *coelum*, *cyclops*), o visais kitais atvejais tariama *k* (*causa*, *cor*, *crudēlis*, *nec*). *I* ir *V* iš pradžių reikšdavo balsį ir priebalsį (garsą), ir tik XVI a. buvo įtvirtinti du grafiniai variantai: *U*, *V* ir *I*, *J*. Dabartinėje lotyniškoje rašysenoje pirmenybė teikiama *i*, ne *j*, tačiau aiškiai išlaikomas skirtumas tarp *v* ir *u*. Tiesa, moksliniuose tekstuose didžioji *V* reiškia ir balsį (*u*) ir priebalsį (*v*). *S* tarp balsių tariama *z*.

Taigi šioje lentelėje esančios 23 raidės reiškia visas lotynų kalbos fonemas – balses ir priebalses. Šešios balsės, iš kurių bet kuri gali būti ilga ir trumpa: *a, e, i, o, y, u*. Iš balsių susidaro du dvibalsiai (diftingai) *au, eu*, o senasis dvibalsis *ei* ligi klasikinio laikotarpio virto *i*, nors rašomas buvo dar ilgai. Yra ir du dviraidžiai (*digrafai*): *ae*, kilęs iš dvibalsio *ai*, ir *oe* – kilęs iš *oi*. Abu dviraidžiai tariami *e*, bet *oe* – kartais ir kaip vokiečių *ö*. Dvibalsiai ir dviraidžiai skiemenyje visada ilgi. Bet būna žodžių, kur *ae* ir *oe* nėra dviraidžiai, tada pažymima specialiu ženkliu *tréma* ir abi balsės skiriamos skirtingiems skiemenims, pvz., *co-ë-mo, a-ër*. Kartais *eu* nėra tartinas kaip dvibalsis, pvz., įvardyje *meus* yra du skiemenys: *me – us*.

Junginiai *ngu, su* prieš balsę tariami *ngv, sv*, pvz., *lingua* (lingva), *suavis* (svavis), tačiau įvardyje *suus, sua, suum* yra po du skiemenis: *su – us, su – a, su – um*. Raidė *q* sutinkama tik su *u* ir tariami du garsai *kv*, pvz., *Aquilius* (Akvilijus).

I žodžio pradžioje prieš balsę ir žodžio viduryje tarp balsių tariama *j*: *ius* (jus), *maior* (major); jeigu vienas skiemuo baigiasi *i*, o kitas prasideda balse, tarp jų girdimas (bet nerašomas) fakultatyvus *j*: *ratio* (ratijo). Atsiradus lotynų kalboje garsui *c*, junginys *ti* prieš balsę imtas tarti *ci*: *racio*. To neįvyko tik tada, kai *ti* ėjo po *s, t, x*, pvz., *bestia*.

Iš graikų kalbos atėjusiuose žodžiuose yra keturi priebalsių junginiai: *ch, th, rh, ph* (*chorus, theatrum, rhetorica, philosophus*). *Ph* – reiškia garsą *f*. Be to, lotynų kalboje dažnai pasitaiko ir geminatų – *tt, rr, pp* ir kt., pvz., *terra, mappa*.

N.B. Čia aptartas tradicinis, išplitęs viduramžiais, tarimas, nutolęs nuo klasikinio tarimo, tačiau įprastas teisinėje praktikoje.

2.2. KIRČIAVIMO TAISYKLĖS

Lotynų kalboje žodžių kirtis, matyt, buvo muzikinis, t. y. paremtas ilgų ir trumpų skiemenų skirtingu tarimu (ilgas skiemuo tartas dvigubai ilgiau negu trumpas). Tačiau dabar paprastai laikomasi (išskyrus poeziją) dinaminio, t. y. jėgos kirčio: skiemuo tariamas stipriau arba silpniau. Kirčio vieta priklauso nuo skiemenų skaičiaus žodyje, o į skiemenis skirstoma kaip ir lietuvių kalboje: be balsės negali būti skiemens, o viena balsė skiemenį gali sudaryti (*emp - ti - o*). Dvibalsiai ir dviraidžiai skiriami vienam skiemeniui (*cau - sa*), geminatos atitenka skirtingiems skiemenims (*ter - ra*), *th, ph, rh, ch* negali būti atskirti. Jeigu žodis yra su priešdėliu, jis

atskiriamas (*de - scen - de*). Jota (j) tarp balsių sudvigubėja ir skiemenimis tariame: *maj - jor* (rašoma: *maior*). Neskiriami į atskirus skiemenis ir *muta cum liquida* (sprogstamųjų deriniai su sklandžiais): *bl, br; pl, pr; dl, dr; tl, tr; gl, gr; cl, cr* (*a - ra - trum*).

Dviskiemeniame žodyje kirčiuojamas pirmasis skiemuo (*cūl - pa*). Daugiaskiemeniame žodyje, kur yra trys ar daugiau skiemenų, kirčiuojamas priešpaskutinis skiemuo (antras nuo galo), jeigu jis ilgas, ir – trečias skiemuo nuo žodžio galo, jei priešpaskutinis yra trumpas.

Ilgas skiemuo būna:

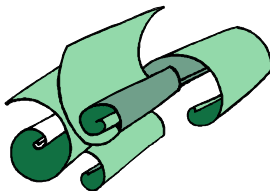
- a) iš **prigimties**; tada skiemens balsė pažymėta ilgumo ženklu, pvz., *tribū-nus*; skiemuo iš prigimties ilgas ir tada, jei jame yra dvibalsis ar dviraidis, pvz., *prae-tor*. Ilgumas žymimas žodynuose ir adaptuotuose tekstuose;
- b) **pagal padėtį**, kai skiemens balsė yra prieš kelias priebalses, prieš x arba z, pvz., *tes-ta-mén-tum* (ši taisyklė negalioja *muta cum liquida* atveju).

Skiemuo trumpas būna:

- a) iš **prigimties**; tada jame yra trumpas, ilgumo ženklu nepažymėtas, balsis, pvz., *po-pu-lus*;
- b) **pagal padėtį**, kai vieno skiemens balsis atsiduria prieš po jo einančio skiemens balsį, pvz., *vi-de-o*.

N.B. Paskutinis skiemuo nekirčiuojamas! Būna tik labai retų išimčių.

Kirtis toliau kaip trečiajame skiemenyje nuo galo nebūna! Norint žinoti, kurį skiemenį kirčiuoti daugiaskiemeniame žodyje, tereikia pamatyti, koks yra priešpaskutinis skiemuo – ilgas ar trumpas.

3. MORFOLOGIJA

3.1. LINKSNIUOJAMOSIOS KALBOS DALYS IR JŲ ŽODYNIŠKAS PATEIKIMAS

erminai: daiktavardis – substantivum, būdvardis – adiectivum, įvardis – pronomen, skaitvardis – numerāle; dalyvis – participium; linksniuotė – declinatio; giminės: masculinum, m (vyriškoji), femininum, f (moteriškoji), neutrum, n (niekatroji); skaičius: Singularis, Sg. (vienaskaita), Plurālis, Pl. (daugiskaita); linksniai: Nominativus, N. (vardininkas), Genetivus, G. (kilmininkas), Dativus, D. (naudininkas), Accusativus, Acc. (galininkas), Ablativus, Abl. (įnagininkas), Vocativus, V. (šauksmininkas).

N.B. Kai kurie daiktavardžiai turi tik daugiskaitą, pvz., *castra* – stovykla, kai kurie tik vienaskaitą, pvz., *aurum* – auksas. Lotyniškų ir lietuviškų žodžių giminė ne visada sutampa, pvz., *crimen* (nusikaltimas) lotynų kalboje yra niekatrosios giminės ir t. t. Vyriškosios lyties asmenų ir gyvūnų, vėjų, mėnesių, upių pavadinimai dažniausiai vyriškosios giminės, moteriškosios lyties asmenų bei gyvūnų, medžių, miestų, šalių, salų pavadinimai dažniausiai moteriškosios giminės. Tiksliai giminę sužinom tik iš žodyne esančios nuorodos: *m, f* ar *n*.

N.B. Lotynų kalboje kalbos dalys neturi savo linksniuotųjų tipų, šiek tiek skiriasi tik įvardžių linksniavimas. Visi vienodai linksniuojami daiktavardžiai, būdvardžiai, savybiniai įvardžiai, kelintiniai skaitvardžiai, būtojo ir būsimojo laiko dalyviai bei esamojo laiko veikiamosios rūšies dalyviai. Reikia tik nuspręsti, kuriai linksniuotei jie priklauso. Tai parodo N. ir G. Sg. galūnės.

3.2. DAIKTAVARDIS (*SUBSTANTIVUM*)

1-oji linksniuotė

causa, ae, f	}	Nominatyvas, Genetyvo Sg. galūnė, giminės nuoroda
nauta, ae, m		

2-oji linksniuotė

dominus, i, m
 ministere, tri, m
 laurus, i, f
 vir, viri, m
 delictum, i, n
 vulgus, i, n

3-oji linksniuotė

priebalsinis tipas	homo <u>o</u> , in <u>i</u> s, m lex, legis, f crimen <u>e</u> , in <u>i</u> s, n	balsinis tipas	secū <u>r</u> i <u>s</u> , is, f anim <u>a</u> l, āli <u>s</u> , n rete <u>e</u> , is, n	mišrus tipas	civ <u>i</u> s, is, m, f caedes <u>e</u> , is, f nox, noct <u>i</u> s, f
-----------------------	---	-------------------	--	--------------	--

4-oji linksniuotė

senatus, ūs, m
 manus, ūs, f
 cornu, ūs, n

5-oji linksniuotė

res, rei, f
 dies, diēi, f, m

N.B. Jeigu N. Sg. žodis turi tik vieną skiemenį, žodyne duodamas visas G. Sg., kad teisingai išskirtume kamieną!

3.3. BŪDVARDIS. SAVYBINIAI ĮVARDŽIAI. DALYVIAI. KELINTINIAI SKAITVARDŽIAI

1-oji ir 2-oji linksniuotė

iust <u>us</u> , a, <u>um</u>	}	būdvardžiai
piger, gra, gr <u>um</u>		
tener, era, er <u>um</u>		

punīt <u>us</u> , a, <u>um</u>	}	dalyviai
accusand <u>us</u> , a, <u>um</u>		
peritūr <u>us</u> , a, <u>um</u>		

me <u>us</u> , a, <u>um</u>	įvardis
prim <u>us</u> , a, <u>um</u>	skaitvardis

N.B. Žodyne pirmiausia pateikiama vyriškoji forma, po to moteriškosios ir niekatrosios giminės galūnės. Vyriškosios ir niekatrosios giminės žodžiai linksniuojami pagal antrąją linksniuotę, o moteriškosios – pagal pirmąją linksniuotę.

3-iosios linksniuotės būdvardžiai
ir dalyvis

salūber, bris, bre	(3-jų galūnių būdvardis) (<i>er-m; is-f; e-n</i>)
brevi <u>s</u> , e	(2-jų galūnių būdvardis) (<i>is-m; f; e-n</i>)

sapiens, ntis	(vienos galūnės būdvardis)
accusans, ntis	(esamojo laiko veikiamosios rūšies dalyvis – participium praesentis actīvi (ppa))

N.B. Trijų galūnių būdvardžiai turi atskiras giminių galūnes tik N. Sg. Dviejų galūnių būdvardžių galūnė *-is* tinka m, f, o galūnė *-e* niekatrajai giminei.

Vienos galūnės būdvardžių ir esamojo laiko dalyvio N. Sg. yra visų giminių vienodas.

Žodyne pateikiama ir jų G. Sg. (*ntis*).

3-iosios linksniuotės komentarai

Priebalsinis tipas. Pagal šį tipą linksniuojami tik daiktavardžiai, turintys du požymius: nelygiaskiemeniai, t. y. N. Sg. vienu skiemeniu trumpesnis už G. Sg., jų kamienas baigiasi viena priebalse (kamieną randame iš G. Sg., numetę galūnę *-is*), pvz., *lex, legis, f* (kamienas yra *leg-*).

Išimtytys: (Daiktavardžiai)
pater, patris, m (tėvas)
mater, matris, f (motina)
frater, fratrius, m (brolis)
senex, senis, m (senis)
iuvenis, iuvenis, m, f (jaunuolis, -ė)
canis, canis, m, f (šuo)
(Būdvardžiai)
pauper, eris (skurdus)
dives, itis (turtingas)
pubes, eris (pilnametis)
princeps, ipis (pirmasis)
caelebs, ibis (nevedęs)
particeps, cipis (dalyvaujantis)
ir kai kurie kiti.

Šie žodžiai linksniuojami pagal priebalsinį tipą.

Balsinis tipas. Pagal šį tipą linksniuojami niekatrosios giminės daiktavardžiai, N. Sg. turintys galūnes *-e, -al, -ar*, pvz., *exemplar, āris, n* ir moteriškosios giminės daiktavardžiai, lygiaskiemeniai, N. Sg. turintys galūnę *-is*. Iš jų išsidėmėtinai *secūris, is, f* (dviašmenis kirvukas, kuris liktorių buvo įkišamas į virbų ryšulį *fascēs*, kai aukštasis magistratas išeidavo už Romos ribų), taip pat *vis* (teisės terminologijoje reiškęs „smurtą“).

Mišrus tipas. Pagal šį tipą linksniuojami lygiaskiemeniai daiktavardžiai, N. Sg. turintys galūnes *-es, -is*, pvz., *caedes, is, f; civis, is, m*, nelygiaskiemeniai daiktavardžiai, kurių kamienas baigiasi keliomis priebalsėmis, pvz., *urbs, urbis, f*, dauguma 3-iosios linksniuotės būdvardžių bei esamojo laiko dalyvis (*ppa*).

Skirtingos galūnės 3-iosios linksniuotės sistemoje

- Acc. Sg. -em turi priebalsinis ir mišrus tipas.
 Abl. Sg. -e turi priebalsinio ir mišraus tipo daiktavardžiai, kai kada esamojo laiko dalyvis (ppa).
 G. Pl. -um turi priebalsinis tipas, -ium – balsinis ir mišrus tipas.
 Acc. Sg. -im turi balsinio tipo daiktavardžiai.
 N. ir Acc. Pl. -ia (n) turi balsinis tipas, mišraus tipo būdvardžiai ir ppa.

P.S. Visose linksniuotėse būna išimčių, pvz., *filia* (dukra), *liberta* (atleistinė), *dea* (deivė) D. ir Abl. Pl. gali turėti galūnes -ābus (*filiābus*, *libertābus*, *deābus*). 2-osios linksniuotės *locus* (vieta) Acc. Pl. vietoj *locos* gali turėti formą *loca* (vietovės). 4-osios linksniuotės *domus* (namas) turi paralelines 2-osios linksniuotės galūnes. Daug 5-osios linksniuotės žodžių N. Sg. greta galūnės -es, turi galūnę -a, pvz., *materies* – *materia*.

3.4. LINKSNIUOČIŲ GALŪNIŲ SISTEMA

I			II		III		IV		V
ā (kamienas)			o/u (kamienas)		prieb., bals. (kamienas)		ū (kamienas)		ē (kamienas)
d., b., dal., sk., įv. s.			d., b., dal., sk., įv. s.		d., b., ppa		d.		d.
f, m (d)			m, f (d)	n	m, f	n	m, f	n	f
Sg.	N.	a	us, er, ir	um	įvair.	įvair.	Us	u	es
	G.	ae	ī	ī	is	is	ūs	ūs	ēi (ei)
	D.	ae	ō	ō	ī	ī	ui	u	ēi (ei)
	Acc.	am	um	um	em, im	N.	um	u	em
	Abl.	ā	ō	ō	e, i	e, ī	ū	ū	ē
	V.	a	e, er, ir	um	N.	N.	N.	N.	N.
Pl.	N. V.	ae	ī	a	ēs	a, ia	ūs	ua	ēs
	G.	ārum	ōrum	ōrum	um, ium	um, ium	uum	uum	ērum
	D.	īs	īs	īs	ibus	ibus	ibus	ibus	ēbus
	Acc.	ās	ōs	a	ēs	a, ia	ūs	ua	ēs
	Abl.	īs	īs	īs	ibus	ibus	ibus	ibus	ēbus

N.B. Acc. ir V. Sg. III, IV, V links. N. reiškia „kaip Nominatyvas“.

Sutrumpinimai:

d. – daiktavardis

b. – būdvardis

dal. – dalyvis

sk. – skaitvardis

įv. – įvardis; įv. s. – savybinis įvardis

įvair. (III linksniuotė) – įvairios galūnės

m – masculinum genus

f – femininum genus

n – neutrum genus

m(d) – masculinum tik daiktavardžiai

f(d) – femininum tik daiktavardžiai

ppa – participium praesentis actīvi

Įrašas ant marmurinės lentos, rastas netoli Romos. Apie 100 m.

*Vertimas: Senatas ir romėnų tauta pasirūpino už visuomeninius
pinigus išlyginti Marso kalvą.*

3.5. LINKSNIAVIMO PAVYZDŽIAI

3.5.1. I-II linksniuotės

(daiktavardžiai, būdvardžiai, dalyviai, kelintiniai skaitvardžiai, savybiniai įvardžiai)

1-oji linksniuotė (-ā) f, m	2-oji linksniuotė (-o/u) m, f	n
Sg.	Sg.	Sg.
N. culpa lata*	servus bonus*, arbiter liber*	furtum manifestum*
G. culpa latae	servī bonī, arbitri liberī	furti manifesti
D. culpa latae	servō bonō, arbitro liberō	furtō manifestō
Acc. culpam latam	servum bonum, arbitrum liberum	furtum manifestum
Abl. culpā latā	servō bonō, arbitro liberō	furtō manifestō
V. culpa lata	serve bone, arbiter liber	furtum manifestum
	V. Sg. daiktavardžių su galūne -ius (filius, genius) baigiasi -i: fili, geni!	G. Sg. daiktavardžių su galūne -ius, -ium kai kada baigiasi viena -i (o ne -ii): mancipium – mancipi, consilium – consili
Pl.	Pl.	Pl.
N.V. culpa latae	servī bonī, arbitri liberī	furta manifesta
G. culpārum latārum	servōrum bonōrum, arbitrorum liberōrum	furtōrum manifestōrum
D. culpīs latīs	servīs bonīs, arbitris liberīs	furtis manifestis
Acc. culpās latās	servōs bonōs, arbitros liberōs	furta manifesta
Abl. culpīs latīs	servīs bonīs, arbitris liberīs	furtis manifestis
*culpa lata – didelė kaltė	*servus bonus – geras vergas *arbiter liber – laisvas teisėjas	*furtum manifestum – atvira vagystė

3.5.2. III linksniuotė (priebalsinis ir balsinis kamienai)

Daiktavardžiai

Priebalsinis tipas (m, f ir n)			Balsinis tipas (f ir n)			Mišrusis tipas (m, f ir n)		
Sg.	m, f	n	Sg.	f	n	Sg.	m, f	n
N.V. rex*		crimen*	secūris*		mare*	civis*		os*
G. regis		criminis	secūris		maris	civis		ossis
D. regī		crimini	secūrī		marī	civī		ossī
Acc. regem		crimen	secūrim		mare	civem		os
Abl. regē		crimine	secūri		marī	cive		osse
*rex – valdovas		*crimen – nusikaltimas	*secūris – kirvis		*mare – jūra	*civis – pilietis		*os – kaulas
Pl.		Pl.	Pl.		Pl.	Pl.		Pl.
N.V. regēs		crimina	secūrēs		maria	civēs		ossa
G. regum		criminum	securium		marium	civium		ossium
D. regibus		criminibus	securibus		maribus	civibus		ossibus
Acc. regēs		crimina	secūrēs		maria	civēs		ossa
Abl. regibus		criminibus	securibus		maribus	civibus		ossibus
Vyriškoji ir moteriškoji giminės turi vienodas linksnių galūnes		Niekatroji giminė N. ir Acc. Pl. turi galūnę -a	Daiktavardis vis (smurtas) neturi G. ir D. Sg., o Pl. linksniuojamas taip: N., Acc., V. – vires, G. – virium D., Abl. - viribus		Niekatroji giminė N. ir Acc. Pl. turi galūnę -ia			Niekatroji giminė N. ir Acc. Pl. turi galūnę -a

3.5.3. III linksniuotė (priebalsinis ir balsinis kamienai) Būdvardžiai, esamojo laiko dalyviai

Sg.	Sg.	Sg.	Sg.
m, f (priebalsinis)	n	m, f (balsinis)	n
N.V. vetus* G. veteris D. veterī Acc. veterem Abl. vetere	vetus veteris veterī vetus vetere	fortis fortis fortī fortem fortī	forte fortis fortī forte fortī
*vetus – senas, sena		*fortis, e – narsus	
Pl.	Pl.	Pl.	Pl.
N.V. veterēs G. veterum D. veteribus Acc. veterēs Abl. veteribus	vetera veterum veteribus vetera veteribus	fortēs fortium fortibus fortēs fortibus	fortia fortium fortibus fortia fortibus

3.5.4. IV ir V daiktavardžių linksniuotės

Sg.	Sg.	Sg.
4-oji linksniuotė (-ū) m, f	n	5-oji linksniuotė (-ē) f
N.V. fructus* , manus* G. fructūs , manūs D. fructui , manui Acc. fructum , manum Abl. fructū , manū	cornū* cornūs cornū cornū cornū	diēs* , rēs* diēi , rei diēi , rei diem , rem diē , rē
Moteriškosios giminės daiktavardis <i>domus</i> (namas) G. ir Acc. Pl. turi 2-osios linksniuotės galūnes (domorum, domos).		Tik šie du daiktavardžiai turi Sg. ir Pl. Kiti linksniuojami tik Sg.
Pl.	Pl.	Pl.
N.V. fructūs , manūs G. fructuum , manuum D. fructibus , manibus (-ubus) Acc. fructūs , manūs Abl. fructibus , manibus (-ubus)	cornua cornuum cornibus cornua cornibus	diēs , rēs diērum , rērum diēbus , rēbus diēs , rēs diēbus , rēbus
*fructus – vaisius *manus – ranka, valdžia	*cornū – ragas	*dies – diena *res – daiktas, reikalas

3.6. DAIKTAVARDŽIŲ IR KITŲ LINKSNIUOJAMŲ KALBOS DALIŲ DERINIMAS

Linksniuotės gali nesutapti. Derinama pagal giminę, linksnį ir skaičių.

Pavyzdžiai:

dkt. *crimen, inis, n* (nusikaltimas)
bdv. *gravis, e* (sunkus, i)

Daiktavardis yra niekatrosios giminės, tad prie jo deriname būdvardžio niekatrosios giminės formą: *crimen grave* (sunkus nusikaltimas).

dkt. *senātus, ūs, m* (senatas)
bdv. *Romānus, a, um* (romėniškas, a)

Daiktavardis yra vyriškosios giminės, tad prie jo deriname vyriškosios giminės būdvardžio formą: *senātus Romānus* (romėnų senatas).

dkt. *humus, i, f* (žemė, dirvožemis)
bdv. *ruber, bra, brum* (rausvas, a)

Daiktavardis yra moteriškosios giminės, tad prie jo deriname moteriškosios giminės būdvardžio formą: *humus rubra* (rausvas dirvožemis).

N.B. Pirmu atveju linksniuotė sutampa (3-oji), antru atveju *senātus* (4-oji), *Romānus* (2-oji), trečiu atveju *humus* (2-oji), *rubra* (1-oji).

3.7. ŽODŽIŲ DARYBA

aujosiose analitinėse kalbose (anglų, prancūzų) žodžių darybos sistema apnykusi, ten vyrauja paprastieji žodžiai. Tačiau senosiose sintetinėse kalbose (lotynų, graikų, lietuvių, rusų ir kt.) darinių yra gana daug, pvz., lietuvių kalboje apie keturis penktadalius. Mokantis tokių kalbų, nebūtina įsiminti kiekvieną darinį atskirai, o geriau stengtis žodžių reikšmes suvokti pagal darybos pamatą ir priešdėlių ar priesagų formuojamas reikšmes.

Lotynų kalboje žodžiai sudaromi dviem būdais: suduriant du skirtingus žodžius ir panaudojant afiksaciją (priesagas bei priešdėlius).

Pirmasis būdas pasitaiko gana retai. Žodžiai sudedami iš:

1. Vardažodžio ir veiksmožodžio kamieno, pvz., *manumissio* – *vergo paleidimas į laisvę* (*manus* – *ranka*, *valdzia* ir *mittere* – *paleisti*).
2. Iš dviejų vardažodžių, pvz., *triennium* – *trijų metų laikotarpis* (*tres* – *trys*, *annus* – *metai*).
3. Iš prielinksnio ir vardažodžio, pvz., *interrex* – *laikinas karalius* (*inter* – *tarp*, *rex* – *karalius*).
4. Iš prieveiksmio ir veiksmožodžio, pvz., *maledicere* – *piktžodžiauti* (*male* – *blogai*, *dicere* – *kalbėti*).

Antrasis būdas (afiksacija) yra labai produktyvus. Sudarant veiksmoždžius dažniausia yra prefiksacija. Priešdėliai nepakeičia kalbos dalies (*dico* – *kalbu*, *indico* – *skelbiu*, *consul* – *konsulas*, *proconsul* – *prokonsulas*). Priesaga gali iš vienos kalbos dalies padaryti kitą (*ornāre* – *puošti*, *ornamentum* – *papuošimas*). Būna ir vardažodžių prefiksacija (*pro-nomen*, *prae-clārus*, *ab-surdus*). Kartais prijungiant priešdėlį prie žodžio kamieno, įvyksta asimiliacija (*in-mortālis* – *immortālis*).

Naujosiose kalbose atsirado labai daug tokių sudurtinių žodžių, kurių klasikinėje lotynų kalboje nebuvo (*produktas* iš *pro-ducere*, *revizija* iš *re-vidēre*, *transportas* iš *trans-portāre* ir t. t.). Produktiviausi priešdėliai yra: **de, in, ex, ob, cum, pro, trans, dis, per, re, ad.**

Dažniausios priesagos

I linksniuotės daiktavardžiai:

- ūra (veiksmas): *mensūra* – svėrimas
- ia (savybė, būseną): *perfidia* – suktumas
- entia, -antia (savybė): *arrogantia* – pasipūtimas
- īna (mokėjimas): *medicīna*
- ista (veikėjas): *citharista* – kitaristas

II linksniuotės daiktavardžiai:

- ium (veiksmas): *studium* – mokymasis
- mentum (veiksmo rezultatas): *sacramentum* – užstatas
- arius (veikėjas): *sicarius* – žmogžudys
- ulus, -olus, -culus (sumažinimas): *articulus* – skyrelis

III linksniuotės daiktavardžiai:

- or (veikiantis asmuo): *ensor* – cenzorius
- io (veiksmas): *actio* – veikla
- en (veiksmo rezultatas): *volūmen* – ritinys

- tas** (būsena): qualitas – kokybė
- tus** (savybė): virtus – šaunumas
- tūdo** (savybė): amplitūdo – dydis

IV, V linksniuochių daiktavardžiai:

- tus** (veiksmas): cantus – dainavimas
- ātus** (pareigos): magistrātus – pareigūnas
- ties** (savybė): durities – žiaurumas

I, II linksniuochių būdvardžiai:

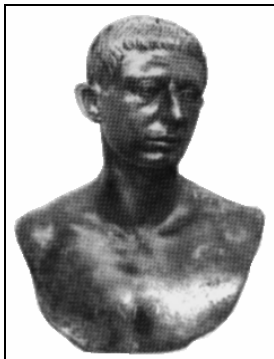
- bundus** (savybė): vagabundus – klaidžiojās
- eus** (medžiaga): aureus – auksinis
- ōsus** (gausa): generōsus – kilmingas
- ātus** (požymis): barbātus – barzdotas
- ānus, -īnus** (kilmė): Romānus, Latīnus – romėniškas, lotyniškas
- tīvus** (savybė): actīvus – aktyvus.

III linksniuotės būdvardžiai:

- ax** (polinkis): loquax – plepus
- bilis** (savybė): mobilis – judrus
- īlis, -ēlis, -ālis, -āris** (savybė): hostīlis – priešiškas, crudēlis – žiaurus, finālis – galutinis, populāris – liaudiškas

Veiksmažodžių priesagos (su galūne):

- scere** (veiksmo pradžia): adolescere – augti
- tāre, -sāre, -itāre** (veiksmo pakartojimas): iactāre – mėtyti, cursāre – bėgioti, agitāre – judinti
- urīre** (pastangos veikti): esurīre – norėti valgyti

Markas Porcijus Katonas Utikietis

3.8. BŪDVARDŽIŲ IR PRIEVEIKSMIŲ LAIPSNIAVIMO SISTEMA

Būdvardžiai (adiectīva)			Prieveiksmiai (adverbia)		
Gradus positīvus	Gradus comparatīvus	Gradus superlatīvus	Gradus positīvus	Gradus comparatīvus	Gradus superlatīvus
<i>I-II linksnuiotės</i> iustus, a, um piger, gra, grum	m, f n iust -ior, ius pigr -ior, ius	m, f n iust -issim -us, a, um pigr -rim -us, a, um	iust -e pigr -e	iust -ius pigr -ius	iust -issim -e pigr -rim -e
<i>III linksnuiotė</i> acer, acris, acre levis, leve sapient, -ntis	acr -ior, ius lev -ior, ius sapient -ior, ius	acer -rim -us, a, um lev -issim -us, a, um sapient -issim -us, a, um	acr -iter lev -iter sapient -er	acr -ius lev -ius sapient -ius	acer -rim -e lev -issim -e sapient - issim -e
facilis, difficilis, similis, dissimilis, gracilis, humilis	facilior, ius ir t.t.	facil -lim -us, a, um simil -lim -us, a, um ir t.t.	facil -iter, facile, simil -iter ir t.t. ir t.t.	facil -ius simil -ius ir t.t.	facil -lim -e simil -lim -e ir t.t.
	Gr. comp. linksnuiuojamas pagal III linksnuiotę, prie balsinį tipą	Gr. superlat. linksnuiuojamas pagal I-II linksnuiotę			

Lotynų kalboje yra keli labai svarbūs būdvardžiai ir prieveiksmiai, kurių laipsniai iš visai skirtingų kamienų (supletyvinis laipsniavimo būdas).

Būdvardžiai			Prieveiksmiai		
Gradus positīvūs	Gradus comparatīvūs	Gradus superlatīvūs	Gradus positīvūs	Gradus compara- tīvūs	Gradus superla- tīvūs
bonus, a, um geras	melior, ius G. Sg. -iōris	optimus, a, um	bene gerai	melius	optime
malus, a, um blogas	peior, ius G. Sg. -ōris	pessimus, a, um	male blogai	peius	pessime
magnus, a, um didelis	maior, ius G. Sg. -ōris	maximus, a, um	magnopere labai	magis	maxime
parvus, a, um mažas	minor, us G. Sg. -ōris	minimus, a, um	parum mažai	minus	minime
multus, a, um daug	plus Pl. plures (m, f) plura (n)	plurimus, a, um plurimi, ae, a	multum daug	plus	plurimum

Yra ir tokių būdvardžių bei prieveiksmių, kurie neturi vieno kurio laipsnio arba turi tik vieną, pvz., *anterior, ius* – priešakinis (Gr. comp.), *extrēmus, a, um* – kraštutinis (Gr. superl.). Apie netaisyklingus atvejus sužinome iš įrašo žodyne.

3.9. ĮVARDIS (*PRONŌMEN*)

Lotynų kalboje yra šios įvardžių rūšys:

- pronomina personalia – asmeniniai įvardžiai
- pronomen reflexivum – sangražinis įvardis
- pronomina possessiva – savybiniai įvardžiai
- pronomina demonstrativa – parodomieji įvardžiai
- pronomen determinativum – pažymimasis įvardis
- pronomina interrogativa – klausiamieji įvardžiai
- pronomina relativa – santykiniai įvardžiai
- pronomina indefinita – neapibrėžiamieji įvardžiai

3.9.1. Asmeniniai ir sangražinis įvardžiai

Asmeniniai įvardžiai			Sangražinis įvardis
N. ego (aš), tū (tu)	nos (mes)	vos (jūs)	-
G. mei, tui	nostri } nostrum }	vestri } vestrum }	sui (savęs)
D. mihi, tibi	nobis	vobis	sibi
Acc. me, te	nos	vos	se
Abl. me, te	nobis	vobis	se

Pastabos. *Nostri, vestri* Genetyvo linksnyje reiškia: mūsų, jūsų, pvz., *memoria vestri* – jūsų atminimas. *Nostrum ir vestrum* reiškia: iš mūsų, iš jūsų, pvz., *unus vestrum* – vienas iš jūsų. Su šiais įvardžiais prielinksnis *cum* (su) vartojamas po linksnio: *mecum* – su manimi, *tecum, secum, nobiscum, vobiscum*. Sangražinis įvardis *se* nurodo tik trečiuosius asmenis, pvz., *ornat se* (jis puošia save, t. y. puošiasi). Kitur vartojami asmeniniai įvardžiai pagal veikimo asmenį, pvz., *lavo me* (prausiu save, t. y. prausiuosi), *lavas te* ir t. t.

3.9.2. Savybiniai įvardžiai

Meus, a, um – manasis, mano
 Tuus, a, um – tavasis, tavo
 Suus, a, um – savasis, savo
 Noster, tra, trum – mūsų, mūsų
 Vester, tra, trum – jūsų, jūsų

Linksniuojami pagal 1-2 linksniuotę. Įvardis *suus* nurodo tik 3-iojo asmens veiksnį (*amat matrem suam* – jis myli savo motiną), *meus* ir *noster* nurodo tik pirmuosius asmenis (*laudo patriam meam* – giriu mano, t. y. savo tėvynę), *tuus* ir *vester* nurodo antruosius asmenis (*legis librum tuum* – skaitai tavo, t. y. savo knygą).

3.9.3. Parodomieji įvardžiai

Hic, haec, hoc – šitas (arti manęs)

Iste, ista, istud – tas (arti tavęs)

Ille, illa, illud – anas (arti jo)

Is, ea, id – jis, tas

Idem, eadem, idem – tas pats

Singulāris	Plurālis
N. hic, haec, hoc G. huius D. huic Acc. hunc, hanc, hoc Abl. hoc, hac, hoc	hi, hae, haec horum, harum, horum his hos, has, haec his
N. ille, illa, illud G. illius D. illi Acc. illum, illam, illud Abl. illo, illa, illo	illi, illae, illa illorum, illarum, illorum illis illos, illas, illa illis

Pastabos. Įvardis *iste, ista, istud* linksniuojamas kaip *ille*. Taip pat linksniuojamas pažymimasis įvardis *ipse, ipsa, ipsum* – pats; tik jo niekatroji giminė N. ir Acc. Sg. turi galūnę *-um*.

Singulāris	Plurālis
N. is, ea, id G. eius D. ei Acc. eum, eam, id Abl. eo, ea, eo	ei (ii), eae, ea eorum, earum, eorum eis (iis) eos, eas, ea eis (iis)
N. idem, eadem, idem G. eiusdem D. eidem Acc. eundem, eandem, idem Abl. eodem, eadem, eodem	eīdem, eaedem, eadem eorundem, earundem, eorundem eisdem eosdem, easdem, eadem eisdem

3.9.4. Klausiamieji ir santykiniai įvardžiai

Quis, quid – kas

Qui, quae, quod – kuris

Uter, utra, utrum – katras (iš dviejų)

Singulāris	Plurālis
N. qui, quae, quod	qui, quae, quae
G. cuius	quorum, quarum, quorum
D. cui	quibus
Acc. quem, quam, quod	quos, quas, quae
Abl. quo, qua, quo	quibus

Pastaba. Įvardis *quis, quid* turi tik Sg. formas. *Quis* taikoma gyviems, *quid* – negyviems daiktams (vok. wer, was).

3.9.5. Įvardiniai būdvardžiai

unus, a, um – vienas

solus, a, um – tik vienas

totus, a, um – visas

ullus, a, um – kažkoks

alius, alia, aliud – kitas

uter, tra, trum – katras

alter, era, erum – kitas, antras

neuter, tra, trum – niekatas

nullus, a, um – joks

Šios grupės įvardžiai visi linksniuojami pagal 1-2 linksniuotę, tik G. Sg. baigiasi *-ūs*, o D. Sg. *-i* (nullūs, nulli).

3.9.6. Neapibrėžiamieji įvardžiai

Neapibrėžiamasis įvardis *quisquis, quidquid* (bet kas) sudarytas pakar-tojant dėmenį.

Iš įvardžių *quis, quid* ir *qui, quae, quod* padaroma dar viena grupė ne-apibrėžiamųjų įvardžių su dalelytėmis: *ali* (aliquis, aliquid – kas nors), *-pīam*, *-dam*, *-quam*, *-que*, *-vis*, *-libet* (quilibet, quaelibet, quodlibet – bet kuris, bet kas) ir t. t.

Pastaba. Linksniuojant kinta tik pats įvardis, o dalelytės dedamos prie kiekvieno linksnio formos, pvz., D. Sg. *cuiquam*, G. Sg. *cuiusquam* ir t. t. G. Pl. ir Acc. Sg. *m* prieš *d* pavirsta *n* (žr. idem...).

3.9.7. Neigiamieji neapibrėžiamieji įvardžiai

Nemo – niekas (kalbant apie asmenį)

Nihil – niekas (kalbant apie daiktą)

N. nemo	nihil
G. nullius	nullius rei
D. nemini	nulli rei
Acc. neminem	nihil
Abl. nullo	nullā rē

3.10. SKAITVARDIS (*NUMERĀLE*)

Kiekiniai (cardinalia)		Kelintiniai (ordinalia)
1, I	Unus, a, um – vienas, a	Primus, a, um – pirmas, a
2, II	Duo, duae, duo – du, dvi	Alter, era, erum (secundus, a, um) – antras, a
3, III	Tres, tria	Tertius, a, um
4, IV	Quattuor	Quartus, a, um
5, V	Quinque	Quintus, a, um
6, VI	Sex	Sextus, a, um
7, VII	Septem	Septimus, a, um
8, VIII	Octo	Octāvus, a, um
9, IX	Novem	Nonus, a, um
10, X	Decem	Decimus, a, um
11, XI	Undecim	Undecimus
12, XII	Duodecim	Duodecimus
13, XIII	Tredecim	Tertius decimus
14, XIV	Quattuordecim	Quartus decimus
15, XV	Quindecim	Quintus decimus
16, XVI	Sedecim	Sextus decimus
17, XVII	Septendecim	Septimus decimus
18, XVIII	Duodeviginti	Duodevicesimus
19, XIX	Undeviginti	Undevicesimus
20, XX	Viginti	Vicesimus
21, XXI	Viginti unus	Vicesimus primus
ir t. t.	ir t. t.	ir t. t.

Kiekiniai (cardinalia)		Kelintiniai (ordinalia)
28, XXVIII	Duo de triginta	Duodetricesimus
29, XXIX	Unus de triginta	Undetricesimus
30, XXX	Triginta	Tricesimus
40, XL	Quadráginta	Quadragesimus
50, L	Quinquaginta	Quinquagesimus
60, LX	Sexaginta	Sexagesimus
70, LXX	Septuaginta	Septuagesimus
80, LXXX	Octoginta	Octogesimus
90, XC	Nonaginta	Nonagesimus
100, C	Centum	Centesimus

Pastaba. Šimtų priesagos yra *-centi, ae, a* (*-genti, ae, a*). Visi kelintiniai skaitvardžiai linksniuojami pagal 1-2 linksniuotę, o iš kiekinių linksniuojami tik *unus, duo, tres* ir *milia* (tūkstančiai).

N. Unus, a, um	Duo, duae, duo	Tres, tria	Milia
G. Unūs	Duōrum, duārum, duōrum	Trium	Milium
D. Uni	Duōbus, duābus, duōbus	Tribus	Milibus
Acc. Unum, am, um	Duos, duas, duo	Tres, tria	Milia
Abl. Uno, a, o	Duōbus, duābus, duōbus	Tribus	Milibus

3.11. SKAITVARDŽIŲ LINKSNIAVIMO IR VARTOJIMO YPATYBĖS

Lotynų kalboje yra ir dalybiniai skaitvardžiai, pvz., *quaterni* – po keturis, daugybiniai skaitvardžiai, pvz., *duplex* – dvigubas. Rašant datas, vartojamas Abl. Sg. kelintinių skaitvardžių, pvz.:

Academia Vilnensis condita est anno millesimo quingentesimo septuagesimo nono – Vilniaus Akademija buvo įkurta 1579 metais.

Skaitvardžio *mille* (tūkstantis) daugiskaitinė forma *milia* yra linksniuojama pagal III linksniuotę ir vartojama su G. linksniu, pvz.:

Mille milites capti sunt – nelaisvėn buvo paimta tūkstantis kareivių (mille su N. Pl.).

Tria milia militum capta sunt – nelaisvėn buvo paimta trys tūkstančiai kareivių (*milia* su G. Pl.).

Prieveiksminiai skaitvardžiai (*semel* – kartą, *bis* – dukart, *ter* – triskart ir kt.) vartojami atsakant į klausimą *kiek kartų?* pvz.:

Decies repetita placēbit – dešimtį kartų pakartota patiks.

Dešimčių jungimas su 8 ir 9 yra toks, lyg juos iš dešimčių atimtume, pvz.:

28 – *duo de triginta*, 78 – *duo de octoginta*, 99 – *undecentum* (de reiškia „iš“).

Romėniškų skaitmenų pagrindą sudaro atskiri ženklai: vienetui I, penketui V, dešimčiai X, penkiasdešimčiai L, šimtui C, penkiems šimtams D, tūkstančiui M. Horizontalus brūkšnelis virš ženklo reiškia padauginimą iš tūkstančio ($\overline{V}$ = 5000 ir t. t.). Ženklo įrėminimas į laužtąją liniją žymėjo padauginimą iš 100 000 ([X] = 1 000 000).

Sudėtinių skaitvardžių pavyzdžiai: 900=CM, 1100=MC, 1559=MDLIX ir t. t.

Senieji romėnų kalendoriniai metai ligi pat 153 m. pr. Kr. prasidėdavo kovo mėn. 1 dieną. Kovo mėnuo buvo vadinamas dievo Marso vardu – Martius (Mars, Martis) Šis dievas buvo ne tik karo, bet ir agrarinis, atgimstančių pavasario galių dievas. Balandžio (Aprīlis) mėnesio pavadinimas nėra gerai išaiškintas, o trečiasis mėnuo Maius turėjo žemės, moterų, derlingumo deivės Majos vardą. Birželio mėnuo (Junius) vadintas Jupiterio žmonos, moterų globėjos ir Romos išgelbėtojos Junonos vardu. Penktasis mėnuo (Quintilis) po Gajaus Julijaus Cezario mirties buvo pervadintas Julius, o šeštasis – Sextilis po Augusto Oktaviano mirties tapo Augustus. Likusieji mėnesiai taip ir liko nepervadinti (September – septintasis, Octōber – aštuntasis, November – devintasis, December – dešimtas). Po Cezario atliktos 46 metų pr. Kr. reformos pirmasis metų mėnuo visada būdavo Januarius (sausis), vadinamas dievo Jano vardu, ant-rasis – Februarius (vasaris) ir tik po to Martius, todėl, tarkime, September dabar jau ne septintasis, o devintasis metų mėnuo.

Savaitės dienas romėnai vadino penkių planetų, Saulės ir Mėnulio vardais: dies Lunae – Mėnulio diena (pirmadienis), dies Martis – Marso diena (antradienis), dies Mercurii – Merkurijaus diena (trečiadienis), dies Iovis – Jupiterio diena (ketvirtadienis), dies Veneris – Veneros diena (penktadienis), dies Saturni- Saturno diena (šeštadienis), dies Solis – Saulės diena (sekmadienis).

3.12. PAGRINDINIAI PRIELINKSNIAI

Su Acc. arba Abl.

in- į (*in forum-* į aikštę) – kryptis su Acc.

(*in foro-* aikštėje) – vieta su Abl.

sub- po (*sub muros-* po sienomis) – vieta su Acc. ir Abl.

(*sub conditione-* su sąlyga) – su Abl.

Su Abl.

a (ab, abs-) – nuo

(*a principio* – nuo pradžios; *abs te-* nuo tavęs)

coram – prie ko

(*coram genero meo* – mano žento akivaizdoje)

de – nuo, žemyn, apie, iš, dėl

(*de pace agere* – tartis dėl taikos)

prae – prieš, dėl, ties

(*prae se agere* – iškelti aikštėn)

pro – už, vietoj, dėl, priešais

(*pro formā* – dėl formos; *pro memoriā* – atminimui; *pro praetore* – vietoj pretoriaus)

sine – be

(*sine lege* – be įstatymo)

Su Acc.

adversus – prieš, priešingai

(*adversus legem* – priešingai įstatymui)

ad (*ad astra* – į žvaigždes; *ad id tempus* – tam laikui, ligi to laiko)

ante – prieš, iki

(*ante aeram nostram* – prieš mūsų erą)

apud – pas, prie

(*apud Romānos* – pas romėnus)

citra – šiaurės

(*hic locus est citra Tiberim* – ši vieta yra šiaurės Tiberio)

contra – prieš

(*contra legem* – prieš įstatymą)

extra – už

(*extra limen* – už slenksčio)

per – per

(*per provinciam* – per provinciją; *per vim* – smurtu, per jėgą)

inter – tarp

(*inter arma silent leges* – karo metu (tarp ginklų) įstatymai tyli)

iuxta – šalia

(*iuxta murum* – šalia sienos)

trans – per, į kitą pusę, už

(*trans mare* – už jūros, per jūrą)

ob – dėl, iš

(*ob metum* – iš baimės)

post – po, vėliau

(*post mortem* – po mirties)

praeter – be, išskyrus

(*praeter haec* – išskyrus tai)

supra, *super* – virš

(*supra hanc memoriam* – iki mūsų laikų; *supra vires* – virš jėgų)

ultra – anapus, virš, už

(*ultra modum* – virš saiko)

3.13. VEIKSMAŽODIS (*VERBUM*)

Lotynų kalbos veiksmažodis turi: asmenį (persōna), skaičių (numerus), laiką (tempus), nuosaką (modus), rūšį (genus).

Trys nuosakos:

indicatīvus (ind.) – tiesioginė;

coniunctīvus (conj.) – tariamoji;

imperatīvus (imperat.) – liepiamoji.

Dvi rūšys:

actīvum (act.) – veikiamoji;

passīvum (pass.) – neveikiamoji.

Šeši laikai: praesens (praes.) – esamasis; imperfectum (imperf.) – būta-sis, būtasis dažninis; futūrum I (fut. I) – būsimasis; perfectum (perf.) – bū-tasis, būtasis kartinis, rodantis kartą užbaigtą veiksmą; plusquamperfectum (plusquam.) – būtasis, rodantis veiksmą, kuris įvyko anksčiau už kitą veiks-mą; futūrum II (fut. II) – būsimasis, rodantis veiksmą, kuris įvyks anksčiau už kitą veiksmą.

Trys asmenys: persōna prima, secunda ir terttia.

Du skaičiai – Singulāris (Sg.) ir Plurālis (Pl.).

Myliū stulpas.

79. | Imp(erator) Caesar,
 | divi Nervae f(ilius), |
 Nerva Traianus |
 Aug(ustus) Germ(anicus),
 Dacic(us), | pont(ifex)
 max(imus), tr(ibunicia)
 pot(estate) | 13,
 imp(erator) 6, co(n)s(ul) 5,
 | P(ater) P(atriae), | viam
 a Benevento | (ad)
 Brundisium pecun(ia) |
 sua fecit.

3.14. VEIKSMAŽODŽIŲ ŽODYNIŠKAS PATEIKIMAS

Taisyklingi veiksmažodžiai

I asmenuotė	accūso	accusāvi	accusātum	accusā re	ā kamienas
II asmenuotė	debeo	debui	debitum	debē re	ē kamienas
III asme- nuotė	credo	credidi	creditum	cred(e) re	prieb. arba
	statuo	statui	statūtum	statu(e) re	u kamienas
	capio	cepi	captum	cap(e) re	i kamienas
IV asmenuotė	punio	punīvi	punītum	punī re	ī kamienas
	1-as asmuo	1-as asmuo	Supīnum	Infinitīvus praes. act.	
	Sg. praes.	Sg. perf.	(siekinys)	(esamojo laiko bendratis)	

Iš keturių pagrindinių formų, atmetus galūnes, gaunami Infekto (nebaigto veiksmo), Perfekto (užbaigto veiksmo) ir Supyno kamienai, iš kurių, pridėdant asmenavimo lentelėje nurodytas priesagas, jungiamuosius balsius ir asmenų galūnes, yra padaromi šeši Indikatyvo ir keturi Konjunktyvo laikai. Į asmenuotes skirstoma pagal bendratis kamieną.

Kai kuriuose žodynuose I ir IV asmenuočių taisyklingų veiksmažodžių visos pagrindinės formos nerašomos, o pasitenkinama tik pirmąja, nurodant asmenuotę, pvz., *obligo*, 1 (obligo, obligāvi, obligātum, obligāre); *punio*, 4 (punio, punīvi, punītum, punīre). Tokiu atveju reikia įsidėmėti po vieną I ir IV asmenuočių pavyzdį su visomis pagrindinėmis formomis ir taikyti jį kitiems tų asmenuočių žodžiams.

3.15. IMPERATĪVUS

Infinitīvus	Singularis	Pluralis
I asm. accusāre	accūsa	accusā-te
II asm. vidēre	vide	vidē-te
III asm. solvere	solv-e	solv-i-te
capere	cap-e	cap-i-te
minuere	minu-e	minu-i-te
IV asm. audīre	audi	audī-te

Išimtys		
dicere ducere facere ferre	dic duc fac fer	dic-i-te duc-i-te fac-i-te fer-te
Imperativus <i>futūri</i>	2 asmuo solv-i-to, 3 asmuo solv-i-to (Sg.)	2 asmuo solv-i-tō-te, 3 asmuo solv-u-nto (Pl.)
Draudimas	noli solvere (Sg.)	nolite solvere (Pl.)

3.16. DALYVIŲ SUDARYMAS

Esamojo laiko veikiamosios rūšies dalyvis (participium praesentis actīvi – ppa) yra sudaromas iš Infekto kamieno, pridedant N. Sg. I–II asmenuotėms *-ns*, III–IV asmenuotėms *-ens*, o G. Sg. atitinkamai *-ntis*, *-entis*, pvz., *punīre* – ppa bus *puniens*, *punientis* (baudžiantis). Šie dalyviai linksniuojami kaip III linksniuotės vienos galūnės būdvardžiai, tik Abl. Sg. būna galūnė *-e*, kai jie įeina į *Ablatīvus absolutus* sintaksinę konstrukciją (žr. *Sintaksė*).

Būtojo laiko neveikiamosios rūšies dalyvis (participium perfecti passīvi – ppp) daromas iš Supyno kamieno, pridedant galūnes *-us*, *a*, *um* ir linksniuojamas pagal I–II linksniuotę, pvz., *accusātum* (supynas), o dalyvis bus *accusāt* – *us*, *a*, *um* (apkaltintas, apkaltinta).

Būsimojo laiko veikiamosios rūšies dalyvis (participium futūri actīvi – pfa) daromas iš Supyno kamieno, pridedant priesagą *-ūr-* ir I–II linksniuotės galūnes, pvz., *accusat-ūr-us*, *a*, *um* (kaltinsias, kaltinsianti).

Būsimojo laiko neveikiamosios rūšies dalyvis (gerundīvum) daromas prie Infekto kamieno pridedant priesagą *-nd-* (I–II asmenuotės), *-end-* (III–IV asmenuotės) ir giminių galūnes *-us*, *a*, *um*, pvz., *accusa-nd-us*, *a*, *um* (kaltintinas, kaltintina).

Aprašomas is asmenavimas

pfa ir esse asmenuojamos formos:

accusatūrus sum – ketinu kaltinti,

accusatūrus eram – ketinau kaltinti ir t. t.

Gerundīvum ir esse asmenuojamos formos:

accusandum est – reikia kaltinti,

accusandum erat – reikėjo kaltinti ir t. t.

Sudurtinės bendratys

Lotynų kalboje yra 6 bendratys (infinityvai) – esamojo, būtojo ir būsimąjo laikų.

Infin. praesentis actīvi turi galūnę *-re* (*punīre*), *-se* (*esse*), *-le* (*velle*) (bausti, būti, norėti).

Infin. praesentis passīvi turi galūnę *-ri* (*punīri*), o III asmenuotė tikrai *-i* (*legi*) būti baudžiamam, būti renkamam.

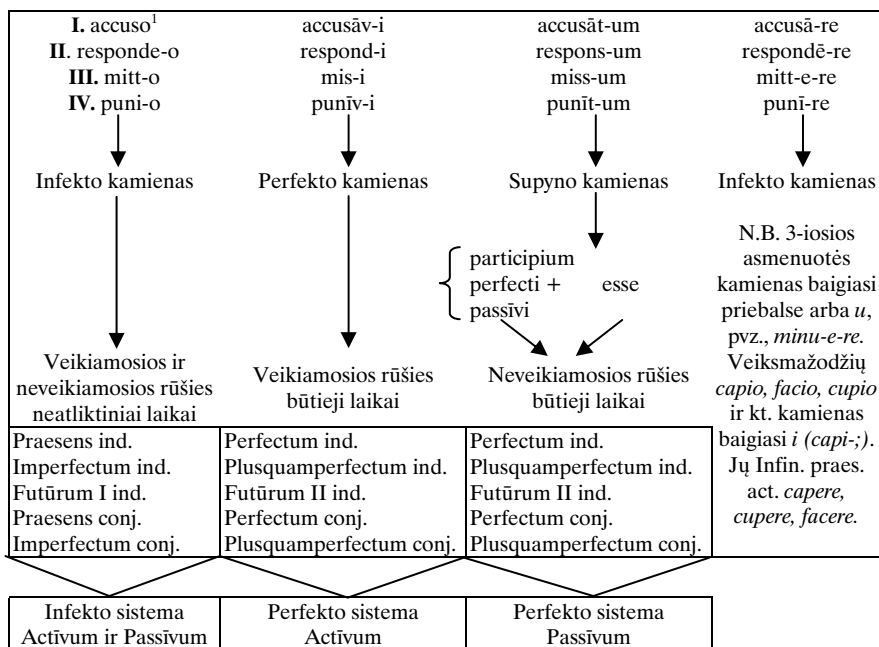
Infin. perfecti actīvi turi Perfekto kamieną ir galūnę *-isse* (*punivisse*).

Infin. perfecti passīvi susideda iš ppp+esse (*punītus*, a, um *esse*).

Infin. futūri actīvi susideda iš pfa+esse (*punitūrus*, a, um *esse*).

Infin. futūri passīvi susideda iš Supyno+iri (*punītum iri*).

3.17. TAISYKLINGŲ VEIKSMAŽODŽIŲ ASMENAVIMO SISTEMA

¹ **Pastaba:** 1-osios asmenuotės kamieną (Infekto sistema) randame tik iš 4-os formos.

3.18. INFEKTO SISTEMOS LAIKAI

Asme- nuotė	Infekto kamienas	Priesagos				Skaičius, asmuo	Jungia- masis balsis ⁵	Asmenų galūnės	
		Praesens		Imperfectum				actīvum	passīvum
		ind.	conj.	ind.	conj.				
I.	accusā- ²	Priesa- gos	I. -ē- ³	I. -bā-	I. } II. } III. } IV. }	Sg. 1.	nėra	-m, -o ¹	-r-, -or ¹
II.	respondē-	nėra	II. }	II. -bā-	II. }	2.	-i-, -e- ⁶	-s	ris
III.	-		III. }	III. -ėbā-	III. -rė-	3.	-i-	-t	tur
a)	mitt-		IV. }	IV. -ėbā-	IV. -ė-	Pl.			
b)	capi- ⁴				(1-ame asmenyje Sg. -ā-)	1.	-i-	-mus	-mur
IV.	puni-				(1-ame asmenyje Sg. -ā-)	2.	-i-	-tis	-mini
						3.	-u- ⁷	-nt	-ntur

Pastabos:

- 1-me asmenyje Sg. galūnę -o(-or) turi visų asmenuočių Praesens ind., 1-mos ir 2-os asmenuotės Futūrum I; visais kitais atvejais -m(r).
- 1-os asmenuotės kamieno balsė -a- Praesens Sg. 1-me asmenyje susilieja su galūne -o(-r): *accusao (r) > accuso (r).
- 1-os asmenuotės kamieno -a- prieš priesagą -ē- iškreinta: *accusae -m > accusem.
- 3-os b asmenuotės kamieno balsis -i- prieš r virsta -e-. Imperfectum conj. act: *capi -re -m > caperem ir t.t.
Praesens ind, pass. Sg. 2-as asmuo: *capi-ris > caperis.
- Būna tik Praesens ind. 3-oje bei 4-oje asmenuotėje ir Futūrum I 1-oje ir 2-oje asmenuotėje.
- e- tik prieš r.
- Būna Praesens ind. Pl. 3-me asmenyje 3-oje ir 4-oje asmenuotėje bei Futūrum I ind. Pl. 3-me asmenyje.

3.19. PERFEKTO SISTEMOS (ACTĪVUM) LAIKAI

Asme- nuotēs	Perfekto kamienas	Priesagos				Asmeņu galūnēs		
		Perfectum		Plusquam- perfectum		Futūrum II		Perfectum indicatīvi actīvi
		ind.	conj.	ind.	conj.	ind.		
I.	accusāv-	Prie-	-eri-	-erā-	-issē-	-eri- (tik 1-me asmenyje Sg. -er-)	Sg. 1. 2. 3.	-m, -o ¹ -s -t
II.	respond-	sagos						
III. a)	mis-	nēra						
b)	cep-							
IV.	punīv-						Pl. 1. 2. 3.	-mus -tis -nt

¹ **Pastaba:** 1-as asmuo Sg. galūņē -o turi tik Futūrum II. Kituose laikuose (išskyrus Perfectum ind.) galūnē -m.

3.20. PERFEKTO SISTEMOS (PASSIVUM)

LAIKAI

	Asme- nuotė	Supyno kamienas + us, a, um = participium perfecti passivi (ppp)	Skaičius, asmuo	Pagalbinis veiksmažodis esse (būti)			
				Perfektui sudaryti panaudojamas veiksmažodžio esse Praesens		Pluskvamperfektui sudaryti naudojamas veiksmažodžio esse Imperfectum	Futūrum II sudaryti naudojamas veiksmažodžio esse Futūrum I
				ind.	conj.	ind.	conj.
				ind.	conj.	ind.	ind.
I.	Sg.	accusātus, a, um	Sg. 1.	sum	sim	eram	ero
II.		responsus, a, um	2.	es	sis	eras	eris
III.		missus, a, um	3.	est	sit	erat	erit
IV.		punitus, a, um					
I.	Pl.	accusāti, ae, a	Pl. 1.	sumus	simus	erāmus	erimus
II.		responsi, ae, a	2.	estis	sitis	eratis	eritis
III.		missi, ae, a	3.	sunt	sint	erant	erunt
IV.		puniti, ae, a					

3.21. ASMENAVIMO PAVYZDŽIAI

3.21.1. Indicativus (actīvum ir passīvum)

Actīvum

INDICATĪVUS							
1 asmenuotē		2 asmenuotē		3 asmenuotē		4 asmenuotē	
Præsens	laudō lauda-s lauda-t laudā-mus laudā-tis lauda-nt	giriu	dēle-ō dēle-s dēle-t dēlē-mus dēlē-tis dēle-nt	naikinu	leg-o leg-i-s leg-i-t leg-i-mus leg-i-tis leg-u-nt	skaitau	audi-o audi-s audi-t audi-mus audi-tis audi-u-nt
Imperfectum	laudā-ba-m laudā-ba-s laudā-ba-t laudā-bā-mus laudā-bā-tis laudā-ba-nt	gyriau,	dēlē-ba-m dēlē-ba-s dēlē-ba-t dēlē-bā-mus dēlē-bā-tis dēlē-ba-nt	naikinau, naikindavau	leg-ēba-m leg-ēba-s leg-ēba-t leg-ēbā-mus leg-ēbā-tis leg-ēba-nt	skaičiau, skaitydavau	audi-ēba-m audi-ēba-s audi-ēba-t audi-ēbā-mus audi-ēbā-tis audi-ēba-nt
Futūrum I	laudā-b-o laudā-b-i-s laudā-b-i-t laudā-b-i-mus laudā-b-i-tis laudā-b-u-nt	girsu	dēlē-b-o dēlē-b-i-s dēlē-b-i-t dēlē-b-i-mus dēlē-b-i-tis dēlē-b-u-nt	naikinsiu	leg-a-m leg-e-s leg-e-t leg-ē-mus leg-ē-tis leg-e-nt	skaitysiu	audi-a-m audi-e-s audi-e-t audi-ē-mus audi-ē-tis audi-e-nt
Perfectum	laudāv-ī laudāv-istī laudāv-it laudāv-imus laudāv-istis laudāv-ērunt	pagyriau	dēlēv-ī dēlēv-istī dēlēv-it dēlēv-imus dēlēv-istis dēlēv-ērunt	sunaikinau	lēg-ī lēg-istī lēg-it lēg-imus lēg-istis lēg-ērunt	perskaičiau	audīv-ī audīv-istī audīv-it audīv-imus audīv-istis audīv-ērunt
Plusquamper	laudāv-era-m laudāv-era-s laudāv-era-t laudāv-erā-mus laudāv-erā-tis laudāv-era-nt	buvau	dēlēv-era-m dēlēv-era-s dēlēv-era-t dēlēv-erā-mus dēlēv-erā-tis dēlēv-era-nt	buvau sunaikines	lēg-era-m lēg-era-s lēg-era-t lēg-erā-mus lēg-erā-tis lēg-era-nt	buvau perskaites	audīv-era-m audīv-era-s audīv-era-t audīv-erā-mus audīv-erā-tis audīv-era-nt
Futūrum II	laudāv-er-o laudāv-eri-s laudāv-eri-t laudāv-eri-mus laudāv-eri-tis laudāv-eri-nt	būsiu pagyrēs	dēlēv-er-o dēlēv-eri-s dēlēv-eri-t dēlēv-eri-mus dēlēv-eri-tis dēlēv-eri-nt	būsiu sunaikines	lēg-er-o lēg-eri-s lēg-eri-t lēg-eri-mus lēg-eri-tis lēg-eri-nt	būsiu perskaites	audīv-er-o audīv-eri-s audīv-eri-t audīv-eri-mus audīv-eri-tis audīv-eri-nt

Pastaba. Pagrindines šiu veiksmazodžių fomas žr. Žodynylyje.

Passivum

INDICATIVUS							
laud-or laudā-ris laudā-tur laudā-mur laudā-mini lauda-ntur	esu gīramas	dēle-or dēlē-ris dēlē-tur dēlē-mur dēlē-mini dēle-ntur	esu	leg-or leg-e-ris leg-i-tur leg-i-mur leg-i-mini leg-u-ntur	esu skaitomas	audi-or audī-ris audi-tur audī-mur audī-mini audi-u-ntur	esu gīrdimas
laudā-ba-r laudā-bā-ris laudā-bā-tur laudā-bā-mur laudā-bā-mini laudā-ba-ntur	buvau gīramas	dēlē-ba-r dēlē-bā-ris dēlē-bā-tur dēlē-bā-mur dēlē-bā-mini dēlē-ba-ntur	buvau	leg-ēba-r leg-ēbā-ris leg-ēbā-tur leg-ēbā-mur leg-ēbā-mini leg-ēba-ntur	buvau	audi-ēba-r audi-ēbā-ris audi-ēbā-tur audi-ēbā-mur audi-ēbā-mini audi-ēba-ntur	buvau gīrdimas
laudā-b-or laudā-b-e-ris laudā-b-i-tur laudā-b-i-mur laudā-b-i-mini laudā-b-u-ntur	būsiu gīramas	dēlē-b-or dēlē-b-e-ris dēlē-b-i-tur dēlē-b-i-mur dēlē-b-i-mini dēlē-b-u-ntur	būsiu	leg-a-r leg-ē-ris leg-ē-tur leg-ē-mur leg-e-mini leg-e-ntur	būsiu	audi-a-r audi-ē-ris audi-ē-tur audi-ē-mur audi-ē-mini audi-e-ntur	būsiu gīrdimas
laudāt -us, { a, um { sum { es { est	esu pagirtas	dēlēt -us, { a, um { sum { es { est	esu sunaikintas	lēct -us, { a, um { sum { es { est	esu perskaitytas	audīt -us, { a, um { sum { es { est	esu išgirstas
laudāt -ī, { ae, a { sumus { estis { sunt	esu pagirtas	dēlēt -ī, { ae, a { sumus { estis { sunt	esu sunaikintas	lēct -ī, { ae, a { sumus { estis { sunt	esu perskaitytas	audīt -ī, { ae, a { sumus { estis { sunt	esu išgirstas
laudāt -us, { a, um { eram { erās { erat	buvau pagirtas	dēlēt -us, { a, um { eram { erās { erat	buvau sunaikintas	lēct -us, { a, um { eram { erās { erat	buvau perskaitytas	audīt -us, { a, um { eram { erās { erat	buvau išgirstas
laudāt -ī, { ae, a { erāmus { erātis { erant	buvau pagirtas	dēlēt -ī, { ae, a { erāmus { erātis { erant	buvau sunaikintas	lēct -ī, { ae, a { erāmus { erātis { erant	buvau perskaitytas	audīt -ī, { ae, a { erāmus { erātis { erant	buvau išgirstas
laudāt -us, { a, um { erō { eris { erit	būsiu pagirtas	dēlēt -us, { a, um { erō { eris { erit	būsiu sunaikintas	lēct -us, { a, um { erō { eris { erit	būsiu perskaitytas	audīt -us, { a, um { erō { eris { erit	būsiu išgirstas
laudāt -ī, { ae, a { erimus { eritis { erunt	būsiu pagirtas	dēlēt -ī, { ae, a { erimus { eritis { erunt	būsiu sunaikintas	lēct -ī, { ae, a { erimus { eritis { erunt	būsiu perskaitytas	audīt -ī, { ae, a { erimus { eritis { erunt	būsiu išgirstas

3.21.2. Coniunctīvus (actīvum ir passīvum)

Actīvum

CONIUNCTĪVUS				
Praesens	laude- m laude- s laude- t laudē- mus laudē- tis laude- nt	dēle- a-m dēlē- a-s dēle- a-t dēlē- ā-mus dēlē- ā-tis dēle- a-nt	leg- a-m leg- a-s leg- a-t leg- ā-mus leg- ā-tis leg- a-nt	audi- a-m audī- a-s audi- a-t audī- ā-mus audī- ā-tis audi- a-nt
Imperfectum	laudā- re-m laudā- re-s laudā- re-t laudā- rē-mus laudā- rē-tis laudā- re-nt	dēlē- re-m dēlē- re-s dēlē- re-t dēlē- rē-mus dēlē- rē-tis dēlē- re-nt	leg- e-re-m leg- e-re-s leg- e-re-t leg- e-rē-mus leg- e-rē-tis leg- e-re-nt	audī- re-m audī- re-s audī- re-t audī- rē-mus audī- rē-tis audī- re-nt
Perfectum	laudāv- eri-m laudāv- eri-s laudāv- eri-t laudāv- eri-mus laudāv- eri-tis laudāv- eri-nt	dēlēv- eri-m dēlēv- eri-s dēlēv- eri-t dēlēv- eri--mus dēlēv- eri-tis dēlēv- eri-nt	lēg- eri -m lēg- eri-s lēg- eri-t lēg- eri-mus lēg- eri-tis lēg- eri-nt	audīv- eri-m audīv- eri-s audīv- eri-t audīv- eri-mus audīv- eri-tis audīv- eri-nt
Plusquamperf.	laudāv- isse-m laudāv- isse-s laudāv- isse-t laudāv- issē-mus laudāv- issē-tis laudāv- isse-nt	dēlēv- isse-m dēlēv- isse-s dēlēv- isse-t dēlēv- issē-mus dēlēv- issē-tis dēlēv- isse-nt	lēg- isse-m lēg- isse-s lēg- isse-t lēg- issē-mus lēg- issē-tis lēg- isse-nt	audīv- isse-m audīv- isse-s audīv- isse-t audīv- issē-mus audīv- issē-tis audīv- isse-nt

Passīvum

CONIUNCTIVUS				
Præsens	laude- r laudē- ris laudē- tur laudē- mur laudē- mini laude- ntur	dēle- ar dēle- ā-ris dēle- ā-tur dēle- ā-mur dēle- a-mini dēle- a-ntur	leg- ar leg- ā-ris leg- ā-tur leg- ā-mur leg- a-mini leg- a-ntur	audi- ar audi- ā-ris audi- ā-tur audi- ā-mur audi- a-mini audi- a-ntur
Imperfectum	laudā- re-r laudā- rē-ris laudā- rē-tur laudā- rē-mur laudā- rē-mini laudā- re-ntur	dēlē- re-r dēlē- rē-ris dēlē- rē-tur dēlē- rē-mur dēlē- rē-mini dēlē- re-ntur	leg- e-re-r leg- e-rē-ris leg- e-rē-tur leg- e-rē-mur leg- e-rē-mini leg- e-re-ntur	audi- re-r audi- rē-ris audi- rē-tur audi- rē-mur audi- rē-mini audi- re-ntur
Perfectum	laudāt - us , {sī a, um sīs sit	dēlēt - us , {sī a, um sīs sit	lēct - us , {sī a, um sīs sit	audīt - us , {sī a, um sīs sit
	laudāt - ī , {sīmus ae, a sītis sint	dēlēt - ī , {sīmus ae, a sītis sint	lēct - ī , {sīmus ae, a sītis sint	audīt - ī , {sīmus ae, a sītis sint
Plusquamperf.	laudāt - us , {essēm a, um esses esset	dēlēt - us , {essēm a, um esses esset	lēct - us , {essēm a, um esses esset	audīt - us , {essēm a, um esses esset
	laudāt - ī , {essēm ae, a essētis essent	dēlēt - ī , {essēm ae, a essētis essent	lēct - ī , {essēm ae, a essētis essent	audīt - ī , {essēm ae, a essētis essent

3.21.3. Imperatīvus

2 asmuo	laudā Sg.	dēlē	leg- e	audī
2 asmuo	laudā- te Pl.	dēlē- te	leg- i-te	audī- te

Imperatīvus futūri	2. laudā-tō	Sg.	dēlē-tō	leg-i-tō	audī-tō
	3. laudā-tō		dēlē-tō	leg-i-tō	audī-tō
	2. laudā-tōte	Pl.	dēlē-tōte	leg-i-tōte	audī-tōte
	3. laudā-ntō		dēlē-ntō	leg-u-ntō	audī-u-ntō

3.21.4. Infinitīvus

Actīvum

Praesens	laudā- re	dēlē- re	leg- e-re	audī- re
Perfectum	laudāv- isse	dēlēv- isse	lēg- isse	audīv- isse
Futūrum	laudāt- ūrus , a, um esse	dēlēt- ūrus , a, um esse	lēct- ūrus , a, um esse	audīt- ūru , a, um esse

Passīvum

Praesens	laudā- rī	dēlē- rī	leg- ī	audī- rī
Perfectum	laudāt- us , a, um esse	dēlēt- us , a, um esse	lēct- us , a, um esse	audīt- u , a, um esse
Futūrum	laudāt- um īrī	dēlēt- um īrī	lēct- um īrī	audīt- um īrī

3.21.5. Participium

Actīvum

Praesens	laudā- ns , antis	dēlē- ns , entis	leg-ē- ns , entis	audī-ē- ns , entis
Futūrum	laudāt- ūrus , a, um	dēlēt- ūrus , a, um	lēct- ūrus , a, um	audīt- ūrus , a, um

Passīvum

Perfectum	laudāt- us , a, um	dēlēt- us , a, um	lēct- us , a, um	audīt- us , a, um
Futūrum	lauda- ndus , a, um	dēle- ndus , a, um	leg-e- ndus , a, um	audi- endus , a, um

3.21.6. Veiksmāžodis *esse*

Pagrindinēs formas:

Sum, fui, -, esse (būti). Šis veiksmāžodis turi tik veikamajā rūšī, Supyno neturi. Visi laikai iš Perfekto kamieno asmenuojami taisyklingai. Infekto laikai asmenuojami taip:

Indicatīvus

Praesens		Imperfectum		Futurum I	
Sg. 1. sum	Pl. sumus	eram	erāmus	ero	erimus
2. es	estis	eras	erātis	eris	eritis
3. est	sunt	erat	erant	erit	erunt

Coniunctīvus

Praesens		Imperfectum		Imperatīvus	
Sg. 1. sim	Pl. simus	essem	essēmus	1. -	-
2. sis	sitis	esses	essētis	2. es	estōte
3. sit	sint	esset	essent	3. esto	sunto

3.22. DEPONENTINIAI (DEPONENTIA) IR PUSIAU DEPONENTINIAI (SEMIDEPONENTIA) VEIKSMAŽODŽIAI

otynų kalboje yra nemažai veiksmažodžių, kurie turi tik neveikiamosios rūšies formas, bet veikiamosios rūšies reikšmes, t. y. verčiami į lietuvių kalbą tik veikiamąja rūšimi (*verba deponentia*). Žodynuose jų formos rašomos taip:

I asm. arbitror, arbitrātus sum, arbitrāri (spręsti)

II asm. vereor, veritus sum, verēri (bijoti)

III asm. loquor, locūtus sum, loqui (kalbėti)

IV asm. partior, partītus sum, partīri (dalinti)

Pusiau deponentinių veiksmažodžių Infekto kamieno laikai (Praesens, Imperfectum, Futurum I) būna tik veikiamosios rūšies, Perfekto sistemos laikai – tik neveikiamosios rūšies, o į lietuvių kalbą viskas verčiama tik veikiamąja rūšimi. Jų pagrindinės formos žodyne rašomos taip:

II asm. *gaudeo, gavīsus sum, gaudēre* (džiaugtis).

N.B. Deponentinių veiksmažodžių Imperatīvus Sg. -re, Pl. -mini, pvz., *arbitrāre* – manyk, *arbitramini* – manykite.

3.23. NETAISYKLINGAI ASMENUOJAMI VEIKSMAŽODŽIAI

Fero, tuli, latum, ferre (kelti, nešti)

Netaisyklingai asmenuojamas šio veiksmažodžio Praesens.

Actīvum		Passīvum	
Sg. 1. fer-o	Pl. fer-i-mus	Sg. 1. fer-or	Pl. fer-i-mur
2. fer-s	fer-tis	2. fer-ris	fer-i-mini
3. fer-t	fer-u-nt	3. fer-tur	fer-u-ntur

Eo, ii, itum, ire (eiti)

Netaisyklingai asmenuojami Praesens, Imperfectum, Futurum I.

Praesens		Imperfectum		Futūrum I	
Sg. 1. eo	Pl. imus	ibam	ibāmus	ibo	ibimus
2. is	itis	ibas	ibātis	ibis	ibitis
3. it	eunt	ibat	ibant	ibit	ibunt

Šis veiksmažodis turi tik Actīvum, jo liepiamoji nuosaka:

Sg. *i* (eik); Pl. *ite* (eikite).

Volo, volui, -, velle (norėti)

Nolo, nolui, -, nolle (nenorėti)

Malo, malui, -, malle (labiau norėti)

Netaisyklingai asmenuojamas Praesens ind. ir conj.

	Ind. Praesens	Conj. Praesens
Sg. 1. volo, nolo, malo		velim, nolim, malim
2. vis, non vis, mavis		velis, nolis, malis
3. vult, non vult, mavult		velit, nolit, malit
Pl. 1. volumus, nolumus, malumus		velīmus, nolīmus, malīmus
2. vultis, non vultis, mavultis		velītis, nolītis, malītis
3. volunt, nolunt, malunt		velint, nolint, malint

Ēdo, ēdi, ēsum, ēsse (edere) – valgyti

Netaisyklingai asmenuojamas Praesens.

Sg. 1. ēdo	Pl. ēdimus
2. ēs	ēstis
3. ēst	ēdunt

Yra lotynų kalboje ir tokių veiksmažodžių, kurie neturi visos asmenavimo sistemos, pvz., *memini, meminisse* (atsimenu)

odi, odisse (nekenčiu)

Jie asmenuojami tik Perfecto (act.) sistemos laikais. Kai kurie veiksmažodžiai, pvz., *aio* (sakau) turi tik Praesens:

Sg. 1. aio	Pl. -
2. ais	-
3. ait	aiunt

Tokie veiksmažodžiai vadinami *trūkstamaisiais* (*defectīva*).

Beasmeniai veiksmažodžiai (*impersonalia*) turi tik 3-jo asmens formą:
piget, piguit, (pigēre) – apmaudu, gėda
interest, interfuit, (interesse) – svarbu

3.24. VEIKSMAŽODŽIO *ESSE* KOMPOZITAI

ab-sum, a-fui, ab-esse – nebūti
 ad-sum, ad-fui, ad-esse – (prie ko) būti, dalyvauti
 de-sum, de-fui, de-esse – trūkti, stokoti
 inter-sum, inter-fui, inter-esse – būti tarp, dalyvauti
 ob-sum, ob-fui, ob-esse – kenkti
 prae-sum, prae-fui, prae-esse – prieky būti, vadovauti
 pro-sum, pro-fui, prod-esse – padėti
 super-sum, super-fui, super-esse – likti, gyvam išlikti
 in-sum, ———, in-esse – būti kame, tūnoti
 sub-sum, ———, sub-esse – apačioje būti
 possum, potui, posse – galėti

Veiksmažodis *prosum* turi priešdėlį *prod-* (vietoj *pro-*) tose formose, kur veiksmažodis *sum* prasideda balsiu *e*: *prod-es, prod-ero* etc.

Veiksmažodžiai *absum* ir *praesum* turi *participium praesentis act.*: *ab-sens*, ntis ir *praesens*, ntis (nedalyvaujās, dalyvaujās).

Veiksmažodis *possum* asmenuojamas taip:

	Indicatīvus		Coniunctīvus		Infinitīvus
Praesens	Sg.	possum potes potest	Sg.	possim possis possit	
	Pl.	possumus potestis possunt	Pl.	possimus possitis possint	posse
Imperfec- tum	Sg.	poteram poteras poterat etc.	Sg.	possem posses posset etc.	
Futūrum I	Sg.	potero poteris poterit etc.			

3.25. VEIKSMAŽODŽIO *ESSE* SU PRIEŠDĖLIAIS VARTOJIMO PAVYZDŽIAI

absum a vobis – nesu su jumis
abest ab urbe – jo mieste nėra
nobis absentibus – mums nesant

omnes, qui aderant – visi, kas buvo
adsum pugnae (D.) – dalyvauju kovoje

deest consilium – trūksta plano (sumanymo)
deerat bello (D.) – nedalyvavo kare

interest Tiberis inter eos – juos skiria Tiberis
interat sermōni (D.) – dalyvavo pokalbyje

nihil obest tibi dicere – niekas netrukdo tau pasakyti

omnibus (D.) unus praeest – visų priešaky yra vienas
praeesse exercitui (D.) – vadovauti kariuomenei

quid mihi prodest? – kokia man nauda?
prosit (nobis) – tebūnie (mums) į naudą

ex eo proelio milia hominum XC superfuērunt – po to mūšio liko
devyniasdešimt tūkstančių žmonių

quod superest – liekana (kas lieka)
superfuit patri (D.) – pergyveno tėvą
superesse temporibus (D.) – pergyventi sunkius laikus

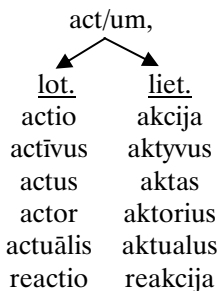
insum in urbe – esu mieste

subest lingua palāto (D.) – liežuvis yra po gomuriu
mons suberat – netoli buvo kalnas

plurimum Helvetii possunt – helvetai turi daugiausia reikšmės
fieri potest – galimas daiktas (gali būti)

3.26. TERMINŲ SUDARYMO IŠ VEIKSMAŽODŽIO KAMIENŲ PAVYZDŽIAI

ago, ėgi,

ag/ere

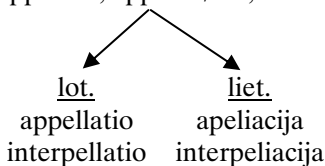
↓

agentas

agentūra

– veikti, daryti, vesti,
jaudinti

appello, appellāvi, appellāt/um,

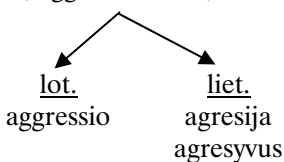
appellā/re

↓

apeliantas

– kreiptis į ką nors,
vadinti, šauktis

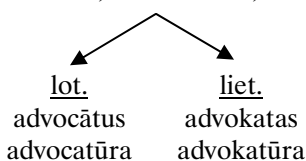
ag-gredior, aggress/us sum,

aggredi

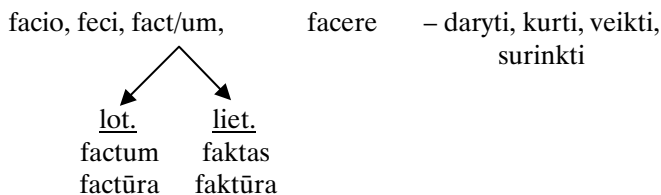
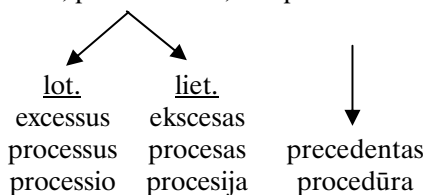
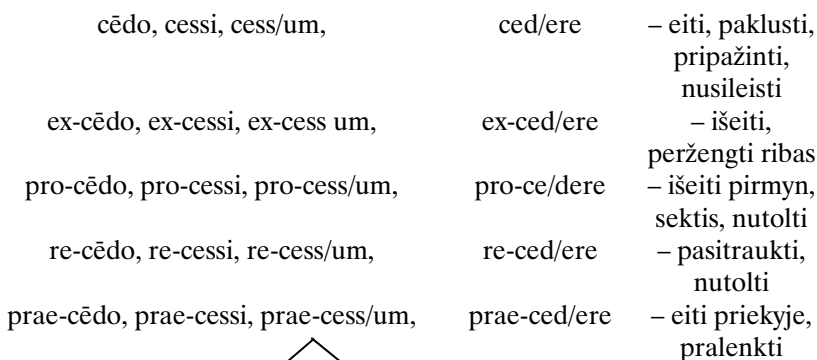
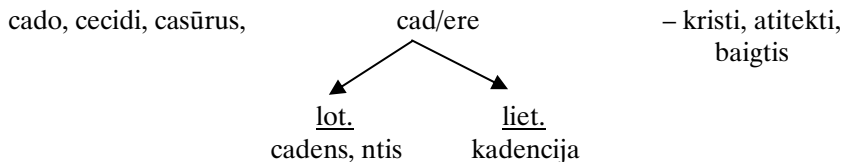
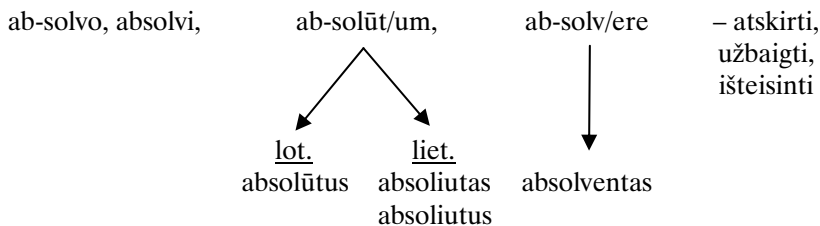
– prieiti, pulti,
persekioti

ad-voco, ad-vocāvi, ad-vocāt/um,

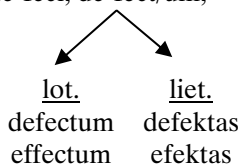
ad-vocāre

– pakviesti,
padėti

ef-ficio, ef-fēci, ef-fect/um,

de-ficio, de-feci, de-fect/um,

ef-fic/ere – padaryti, išrinkti,
gaminti

de-fic/ere – trūkti, neužtekti,
pakeisti

flo, flāvi,

flat/um,

flāre

– pūsti, išpūsti,
paskelbti

de-flo, de-flāvi,

de-flāt/um,

de-flāre

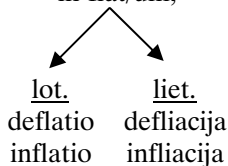
– nupūsti

in-flo, in-flāvi,

in-flāt/um,

in-flāre

– įpūsti, išpūsti

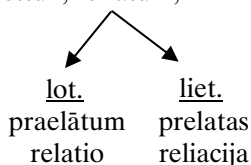

fero, tuli, lātum,

con-fero, contuli, col-lātum,

dif-fero, distuli, di-lātum,
prae-fero, praetuli, prae-lātum,

re-fero, rettuli, re-lātum,

ferre

– nešti, kelti,
parodyti

con-ferre

– sunešti, sujungti,
bendrauti

dif-ferre

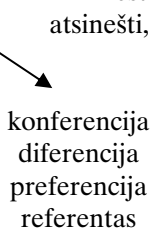
– išnešioti, atskirti

prae-ferre

– kelti į priekį,
rodyti pavyzdžiu

re-ferre

– nešti atgal,
atsinešti, perduoti

mitto, misi,	miss/um,	mitt/ere	– siųsti, mėtyti, paleisti
com-mitto, com-mīsi,	com-miss/um,	com-mitt/ere	– sujungti, pavesti, surengti
re-mitto, re-mīsi,	re-miss/um,	re-mitt/ere	– siųsti atgal, grąžinti, atslūgti
	<u>lot.</u> commissio remissio missio <u>liet.</u> komisija remisija misija		

pōno, posui, posit/um,	pon/ere	– padėti, remtis, išdėstyti
com-pōno, com-posui, com-posit/um,	compon/ere	– sudėlioti
de-pōno, de-posui, de-posit/um,	de-pon/ere	– atiduoti saugoti
dis-pōno, dis-posui, dis-posit/um,	dis-pon/ere	– išdėstyti
op-pōno, op-posui, op-posit/um,	op-pon/ere	
sup-pōno, sup-posui, sup-posit/um,	sup-pon/ere	
	<u>lot.</u> positio compositio depositum dispositio oppositio <u>liet.</u> pozicija kompozicija depozitas dispozicija opozicija	komponuoti komponentas deponuoti deponentas disponuoti oponuoti oponentas suponuoti

rumpo, rupi, rupt/um,	rump/ere	– laužti, sugadinti, pertraukti
cor-rumpo, cor-rūpi, cor-rupt/um,	cor-rump/ere	– suklastoti, sugadinti, sunaikinti
<u>lot.</u> corruptio <u>liet.</u> korupcija		
statuo, statui, statūt/um,	statu/ere	– pastatyti, spręsti, nutarti
con-stituo, con-stitui, con-stitūt/um,	con-stitu/ere	– sudėti, pastatyti, sukurti, įsteigti
in-stituo, in-stitui, in-stitūt/um,	in-stitu/ere	– pastatyti, įkurti
re-stituo, re-stitui, re-stitūt/um,	re-stitu/ere	– atstatyti, grąžinti
<u>lot.</u> status statūtum constitutio instituto restitutio <u>liet.</u> statusas statutas konstitucija institucija restitucija		
struo, struxi, struct/um,	stru/ere	– dėti eilėmis, statyti
con-struo, con-struxi, con-struct/um,	con-stru/ere	– krauti, rinkti, sukurti
de-struo, de-struxi, de-struct/um,	de-stru/ere	– sugriauti, sunaikinti
ob-struo, ob-struxi, ob-struct/um,	ob-stru/ere	– užkirsti, statyti priešais
<u>lot.</u> constructio destructio obstructio <u>liet.</u> konstrukcija, konstruktyvus destrukcija, destruktyvus obstrukcija		

4. SINTAKSĖ

4.1. KAI KURIŲ LINKSNIŲ SINTAKSĖ

Acc. duplex (dvejybinis galininkas) susideda iš tiesioginio papildinio galininko ir tarinio galininko:

Romulus urbem Romam vocāvit – Romulas miestą pavadino Roma (Roma).

Acc. exclamatiōnis (sušukimo galininkas):

O, me miserum! – O, vargas man! (lot.: O, mane vargšą!).

D. finālis (tikslų naudininkas) būna prie veiksmažodžio *esse, tribuere, dare* (būti, skirti, duoti):

Dare crimini – priskirti prie nusikaltimo (laikyti nusikaltimu).

G. objectivus reiškia asmenį arba daiktą, į kurį nukreipiamas veiksmas:

Ius vitae et necis – gyvybės ir mirties teisė (*ius vitae necisque*).

Abl. causae reiškia priežastį ir atsako į klausimą *kodėl?*:

Concordiā res parvae crescunt, discordiā maximae dilabuntur – Esant sutarimui maži dalykai išauga, o esant nesantaikai – dideli sužlunga.

Abl. separatiōnis (atskirties) ablatyvas atsako į klausimą *iš kur?*:

Domō proficiscere – išvykti iš namų.

Abl. pretii (kainos ablatyvas) vartojamas kainos išraiškai su veiksmažodžiais *emere* (pirkti), *vendere* (parduoti), *stare* (kainuoti):

Vendere viginti talentis – parduoti už 20 talentų.

Abl. qualitātis (kokybės ablatyvas):

Flumen difficili transitu – sunkiai pereinama upė.

4.2. GERUNDIUM. JO VARTOJIMO IR LINKSNIAVIMO PAVYZDŽIAI

Gerundium yra daiktavardis, reiškiantis veiksmo eigą. Jis padaromas iš veiksmažodžio Infekto kamieno su priesaga *-nd-* (I, II asmenuotės), *-end-* (III, IV asmenuotės). Linksniuojamas tik *Sg.*, Nominatyvo nėra, pagal II linksniuotę.

N. *leg-e-re* (skaityti)

G. *leg-end-i* (skaitymo)

D. *leg-end-o* (skaitymui)

Acc. *ad leg-end-um* (dėl skaitymo, skaitymui)

Abl. *leg-end-o* (skaitymu). Vartojamas su prielinksniais *de, in, ex* (*ex legendo* – iš skaitymo, *de legendo* – apie skaitymą, *in legendo* – skaityme).

Į lietuvių kalbą gerundijus verčiamas: a) veiksmažodiniu daiktavardžiu: *modus vivendi* (gyvenimo būdas); b) bendratimi: *aptus ad legendum* (tinkamas skaityti); c) pusdalyviu ar padalyviu: *discimus legendo* (mokomės skaitydami), *inter nos loquendo* (tarp mūsų kalbant), *reus excipiendo fit actor* (atsakovas pasipriešindamas tampa ieškovu). Su gerundijumi vartojamas ne būdvardis, o prieveiksmis: *bene merendo de rē publicā* (gerai pasitaraujant valstybei).

4.3. SINTAKSINĖS KONSTRUKCIJOS

4.3.1. Ablatīvus absolūtus (savarankiškas Ablatyvas)

Šskirtinė aplinkybė, susidedanti iš linksniuojamojo žodžio Ablatyvo ir su juo suderinto dalyvio Ablatyvo, vadinama *Abl. absolūtus*. Šioje išskirtinėje aplinkybėje gali būti *ppa*, pvz., *nemine contradicente* (niekam neprieštaraujant) ir *ppp*, pvz., *causā cognitā* (ištyrus bylą). Kartais vietoj dalyvio būna daiktavardis, įvardis, pvz., *Cicerōne consule* (Ciceronui konsulaujant).

4.3.2. Accusatīvus cum infinitīvo (galininkas su bendratimi)

Acc. cum. infin. sakinyje eina išplėstiniu papildiniu (kartais veiksniu) po tam tikro valdančio žodžio (*verbum regens*): matau, tikiu, sakau, stebiuosi, yra žinoma, yra vilties ir pan. Į lietuvių kalbą ši sintaksinė konstrukcija verčiama padalyviu su galininku, ištisiniu šalutiniu sakiniu ir kitaip.

Acc. cum infin. vartojamas su visomis bendratimis.

<i>Scio Romānos</i>	{	<i>vincere.</i> Žinau, kad romėnai nugalė.
		<i>vicisse.</i> Žinau, kad romėnai nugalėjo.
		<i>victūros esse.</i> Žinau, kad romėnai nugalės.
<i>Scio Romānos</i>	{	<i>vinci.</i> Žinau, kad romėnai yra nugalimi.
		<i>victos esse.</i> Žinau, kad romėnai buvo nugalėti.
		<i>victum iri.</i> Žinau, kad romėnai bus nugalėti.

N.B. Trečiojo asmens įvardis, pažymintis sakinio veiksnį, yra sangražinis, pvz., *pater dixit se haec facturum esse* – tėvas pasakė, kad jis (tėvas) tai padarys.

4.3.3. Nominatīvus cum infīnītivo (vardininkas su bendratimi)

ei veiksmazodis, po kurio būna *Acc. cum infin.*, vartojamas neveikiamąja rūšimi, tai buvęs papildinys (*Accusativus*) virsta veiksnium ir gaunamas *N. cum infīnītivo*.

Ši sintaksinė konstrukcija vartojama su šiais veiksmazodžiais: *videor* (atrodo, kad aš ...), *dicor* (sako, kad aš), *vetor* (man draudžia), *traditur* (pasaakoja, kad jis ...). *Verbum regens* gali būti visuose asmenyse, laikuose, vienaskaitoje ir daugiskaitoje.

Romāni vincere traduntur – sakoma, kad romėnai laimi.

Romāni vicisse traduntur – sakoma, kad romėnai laimėjo.

Romāni victūri esse traduntur – sakoma, kad romėnai laimės ir t. t.

4.4. KONJUNKTYVO VARTOJIMAS

4.4.1. Pagrindiniuose sakiniuose

Conj. potentiālis reiškia galimumą dabartyje arba praeityje, pvz.:
Quis putāret? (kas būtų pamanęs?).

Conj. iussīvus reiškia liepimą, pvz.:
Audiātur et altera pars! (tebūnie išklausyta ir antroji pusė).

Conj. prohibitīvus reiškia draudimą, pvz.:
Hoc ne dicas (šito galėtum nesakyti).

Yra ir kitų Konjunktyvo reikšmių.

4.4.2. Šalutiniuose sakiniuose

Šalutinių sakinių, kur tarinys išreikštas Konjunktyvu, laikas priklauso nuo pagrindinio sakinio tariinio laiko. Šalutinio ir pagrindinio sakinio tariinių laikai derinami pagal *Consecutio temporum* taisyklę.

4.4.3. Consecutio temporum

Pagrindiniame sakinyje	Šalutinio sakinio veiksmas vyksta		
	tuo pačiu metu kaip pagrindiniame sakinyje	anksčiau negu pagrindiniame sakinyje	vėliau negu pagrindiniame sakinyje
Pagrindiniai laikai: Praesens Futūrum Imperatīvus A	<i>Praesens conj.</i>	<i>Perfectum conj.</i>	-ūrus <i>sim</i>
Istoriniai laikai: Imperfectum Perfectum Plusquamperfectum B	<i>Imperfectum conj.</i>	<i>Plusquamperfectum conj.</i>	-ūrus <i>essem</i>

Pavyzdžiai: (*ago, ēgi, actum, agere*)

- A** { *Scio, quid agas* – žinau, ką tu darai.
 { *Scio, quid egeris* – žinau, ką tu padarei.
 { *Scio, quid actūrus sis* – žinau, ką tu padarysi.
B { *Scivi, quid ageres* – sužinojau, ką tu darei.
 { *Scivi, quid egisses* – sužinojau, ką tu padarei.
 { *Scivi, quid actūrus esses* – sužinojau, ką tu padarysi.

N.B. Taip tarinių laikas yra derinamas įvairiuose prijungiamuosiuose sakiniuose (priežasties, nuolaidos, papildinio, išeities, laiko ir t. t.). Šiek tiek kitoks derinimas yra sąlygos sakiniuose: čia vartojami Indikatyvo ir Konjunktyvo laikai. Pagrindinio ir šalutinio sakinio tarinių laikas sutampa.

4.4.4. Sąlygos sakiniai

Casus reālis (<i>si reāle</i>)	Casus potentiālis (<i>si potentiāle</i>)	Casus irreālis (<i>si irreāle</i>)
<i>Visi Indikatyvo laikai</i>	<i>Praesens conj.</i> <i>Perfectum conj.</i>	<i>Imperfectum conj.</i> <i>Plusquamperfectum conj.</i>

Si reāle (realus veiksmas).

Si vis pacem, para bellum (jei nori taikos, ruošk karą).

Si potentiāle (galimybė).

Dies me deficiat, si velim mali causas enumerāre (man neužtektų dienos, jei panorėčiau išvardinti blogio priežastis).

Si irreāle (sąlyga ir išvada yra netikri dalykai).

Si tacuisses, philosophus mansisses (jei būtum patylėjęs, filosofu būtum išlikęs).

4.5. SINTAKSINIŲ KONSTRUKCIJŲ IR KONJUNKTYVO VARTOJIMO PAVYZDŽIAI

Bendračių vartojimas sintaksinėse konstrukcijose

Legem brevem esse oportet. Seneca.

An nescis longas regibus esse manūs? Ovidius.

Virtus est vitium fugere et sapientia prima stultitiā carēre. Horatius.

Non sine causa dictum est nihil facilius quam lacrimas inarescere. Quintiliānus.

Sentit animus se suā vī, non aliēnā movēri. Cicero.

Sciebat sibi crimini datum iri pecuniam accepisse. Cicero.

Salse ridēbat Diogenes inertiam at incuriam Megarensium, qui liberos suos nullis bonis artibus instruēbant, curam vero pecorum diligentem habēbant. “Malo”, inquit, “me arietem esse Megarensis alicuius, quam filium”.

Pomponius scribit actiōnem mihi tecum futūram esse (fore).

Quod non vetat lex, vetat fieri pudor.

Qui reprehendit, vidētur esse quodammodo iudex eius, qui reprehenditur.

Konjunktyvo vartojimas šalutiniuose sakiniuose

Netiesioginis klausimas (*quaestio indirecta*)

Pyrus a filiis interrogātus, cui regnum mandāret: “Ei, inquit, cuius gladius acerrimus est”.

Unicae filiae pater Themistoclem consulēbat, utrum eam pauperi, sed ornāto, an locupleti parum probāto collocāret. Tum is: Malo, inquit, virum pecuniā, quam pecuniam viro indigentem”.

Šalutiniai priežasties sakiniai (*cum causāle*)

Cum Socrates nihil scripti reliquisset, varios eius sermōnes Plato posteris tradidit.

Cum solitūdo et vita sine amīcis insidiārū et metūs plena sit, ratio monet amicitias comparāre.

Tempora non culpes, cum sis tibi causa dolōris.

Šalutiniai nuolaidos sakiniai (*cum concessivum*)

Avārus, cum multa habeat, pauper est.

Mendāci non credimus, licet verum dicat.

Nihil prohibet, cum omnia amīcis dicāmus esse communia, aliquid amīco donāri. Seneca.

Abejojimą reiškiantys šalutiniai sakiniai (*quin dubitatīvum*)

Quis dubitat, quin in virtūte divitiae sint? Cicero.

Nulla dubitatio fuit, quin omnes tribus legem abrogārent.

An dubitāmus, quin nefario facinore admissio Romāni iam ad nos interficiendos concurrat? Caesar.

Šalutiniai tikslo sakiniai (*ut, ne fināle*)

Non, ut edam, vivo, sed, ut vivam, edo. Quintiliānus.

Punītur non quia peccātur, sed ne peccētur.

Maiōres nostri ab aratro abduxērunt Cincinnātum, ut dictātor esset.

Legāti missi sunt, qui pacem peterent.

Šalutiniai papildinio sakiniai (*ut, ne obiectivum*)

Darēus, rex Persārū, exercitum in Eurōpam traducere constituerat, ut cum Scythiis bellum gereret. Tum Persa quidam a rege petīvit, ut unum ex quattuor filiis patri relinqueret. Cui rex: “Cum me petiveris, ut unum ex filiis tibi relinquerem, tibi relinquam cunctos”. Quae ubi dixit, imperāvit, ut quattuor filii eius occiderentur.

Sulla malo poētae praemium tribuit ea condiōne, ne quid postea scriberet.

Šalutiniai išeities (padarinio) sakiniai (*ut, ne consecutivum*)

Tanta opibus Etruria erat, ut iam non terras solum, sed mare etiam per totam Italiae longitudinem famā nominis sui implevisset.

Nihil fere est tam difficile, quod non superet aut vincat mens humāna.

Šalutiniai laiko sakiniai (*cum historicum*)

Diogenes philosophus, cum amīci ab eo quaerent, quo modo sepelirent eum: “Proicite me”, inquit, “inhumātum”.

Cicero, cum Dolabellam, generum suum, parvae statūrae hominem, longo gladio cinctum spectavisset: “Quis”, inquit, “generum meum ad gladium alligavit?”

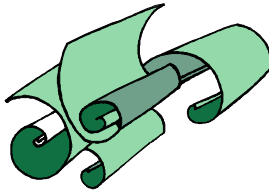
Šalutiniai sąlygos sakiniai (*si potentiāle, si irreāle*)

Si civis veniat ad iudicium, defendendus erit.

Servi mei, si me metuerent, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putārem.

Su Indikatyvu vartojami jungtukai: *cum temporāle* (kai); *ut, ubi* – kai tik; *postquam, dum* – kai, kol; *quod, quia, quoniam, quamquam* – nes, kadangi, nors.

Vietoj jungtuko *ut* (ne), vartojamo su Konjunktyvu, kartais būna įvardis *qui, quae, quod*.

5. PRATIMAI

1 tema. Skaitymo pratimai

Suskirstyti skiemenimis ir sukirčiuoti.

Aula. Gnaeus. Sextus. Foedus. Sanguis. Schola. Consul. Quaestor. Censor. Augur. Charta. Risus. Ius. Caedes. Gracchus. Rhythmus. Xerxes. Carcer. Coelum. Collis. Mappa. Lucius. Rationālis. Tribūnus. Nobilis. Fetiāles. Tenebrae. Administratio. Facultas. Kalendae. Testamentum. Patria. Philippus. Augustus. Poēma. Saeculum. Triumphus. Quirītes. Scientia. Suicidium. Aegyptus. Patricius. Plebēius. Senātus populusque Romānus. Requies. Lutetia Parisiōrum. Londinium. Thermae.

2 tema. Daiktavardžių linksniavimo sistema. Prielinksniai ir jų vartojimas

- A. Skyriuje *Terminai*, panaudojant žodyną, surasti visų penkių linksniuotųjų pavyzdžius ir po vieną išlinksniuoti (3-ios linksniuotės pavyzdžiai priebalsinio, balsinio ir mišraus tipo).
- B. Nustatyti linksnį bei skaičių ir išversti į lietuvių kalbą: *actiōnes, aequitātem, advocāti, clausulae, diērum, dolum, fructuum, ignorantiae, legibus, caedium, noctium, ab auctoritāte, ad hominem, contra ius, de legibus, in iudicio, pro et contra, in rem, per sacramentum.*

3 tema. Veiksmažodžių asmenuotės. Pagrindinės taisyklingų veiksmažodžių formos. I–II linksniuotės dalyviai

- A. Skyriuje *Apibrėžimai* surasti visų keturių asmenuotųjų veiksmažodžių pavyzdžių ir surašyti jų pagrindines formas, remiantis žodynu. Išskirti tris kamienus, sudaryti visus galimus dalyvius.
- B. Nurodyti gerai ir blogai sudarytus dalyvius iš šių veiksmažodžių: *impero, imperāvi, imperātum, imperāre; accipio, accēpi, acceptum, accipere; imperandus, imperandūrus, imperātus, imperāvus; acceptus, acceptandus, accipiendūri.*
- C. Išversti: *aqua profūsa, quaestio de repetundis.*

4 tema. I–III linksniuotųjų būdvardžiai, dalyviai, savybiniai įvardžiai

- A. Skyriuje *Terminai* surasti visų trijų linksniuotųjų būdvardžių ir išlinksniuoti po vieną.

- B. Padaryti esamojo laiko veikiamosios rūšies dalyvius iš šių veiksmažodžių ir išversti į lietuvių kalbą: *probo, probāvi, probātum, probāre; deleo, delēvi, delētum, delēre; ago, ēgi, actum, agere; punio, punīvi, punitum, punīre*.
- C. Skyriuje *Terminai* surasti I–III linksniuotųjų būdvardžių, suderinti su I–V linksniuotųjų daiktavardžiais pagal giminę, skaičių ir linksnį, parinkti visų trijų giminių daiktavardžių. Išlinksniuoti.
- D. Išversti: *aqua profluens, persōnae nocentes*.
- E. Surasti galimas klaidas šiuose daiktavardžio bei kitos linksniuojamos kalbos dalies deriniuose: *imperium magna, lex Sempronium, dictātor tertia, curia municipāle, hereditas iacentes, affectus maritālis, aes aliēnum, aes militāre*.

5 tema. Infekto kamienas ir iš jo padaroma veikiamosios rūšies laikų sistema. Imperatīvus. Veiksmažodis esse bei jo kompozitai

- A. Iš skyriaus *Apibrėžimai* išrinkti visų keturių asmenuotųjų pavyzdžius, pagal žodyną nustatyti jų Infekto kamieną ir išasmenuoti Praesens, Imperfectum bei Futūrum I, brūkšneliu pažymėti kamieną, priesagą, jungiamąjį balsį bei galūnę.
- B. Nurodyti gerai ir blogai sudarytas laikų formas iš veiksmažodžių *iuro, iurāvi, iurātum, iurāre ir moneo, monui, monitum, monēre: iurābo, iurābes, iurant, iurābint, monēbo, monebāmus, monēbutis, monēbint*.
- C. Padaryti šių veiksmažodžių Imperatīvus: *valēre, accusāre, ducere, punīre*. Išversti į lietuvių kalbą: *vincito, orāto, secanto*.
- D. Išasmenuoti visus *posse* laikus (Infekto sistema).

6 tema. Infekto kamieno neveikiamosios rūšies laikų sistema. Infinitīvus praesentis passīvi

- A. Skyriuje *Apibrėžimai* surasti visų asmenuotųjų veiksmažodžių pavyzdžių, pagal žodyną nustatyti jų kamienus, iš Infekto kamieno sudaryti Praesens, Imperfectum ir Futūrum I passīvi; brūkšneliu pažymėti kamieną, priesagą, jungiamąjį balsį ir galūnę.
- B. Nurodyti gerai ir blogai sudarytas laikų formas iš veiksmažodžių *iuro, iurāvi, iurātum, iurāre ir deleo, delēvi, delētum, delēre: iurābiris, iurabāmus, iurant; delebēmur, delentur, delēris*.
- C. Skyriuje *Apibrėžimai* surasti penkis sakinius, kur tarinys išreikštas Infekto sistemos laikais. Išversti į lietuvių kalbą.
- D. Išasmenuoti Passīvum: *vinco, vincere*.

7 tema. Perfekto veikiamosios rūšies laikų sistema

- A. Skyriuje *Apibrėžimai* surasti po 1 kiekvienos asmenuotės veiksmazodį, pagal žodyną išskirti jų Perfekto kamieną ir išasmenuoti Perfectum, Plusquamperfectum bei Futūrum II actīvi.
- B. Atskirti gerai ir blogai sudarytas laikų formas iš veiksmazodžių *punio, punīvi, punītum, punīre ir dico, dixi, dictum, dicere: punivērunt, puniverāmus, puniverent; dixero, dixerētis, dixisti*.
- C. Skyriuje *Apibrėžimai* surasti 3 sakinius, kur tarinys būtų išreikštas Perfekto sistemos veikiamosios rūšies laiku. Išversti į lietuvių kalbą.
- D. Išversti: *fur fūgit, iudices punivērunt, nos audiverāmus*.

8 tema. Perfekto sistemos neveikiamosios rūšies laikai

- A. Skyriuje *Apibrėžimai* surasti po vieną kiekvienos asmenuotės veiksmazodį, pagal žodyną nustatyti jų Supyno kamieną ir išasmenuoti Perfectum, Plusquamperfectum bei Futūrum II passīvi.
- B. Nurodyti gerai ir blogai sudarytas laikų formas iš veiksmazodžių *muto, mutāvi, mutātum, mutāre bei tango, tetigi, tactum, tangere: mutāti sunt, mutātae erat, mutātus erunt; tactus est, tactum erāmus, tacta es*.
- C. Skyriuje *Apibrėžimai* surasti 3 sakinius, kur tarinys būtų išreikštas Perfekto sistemos neveikiamosios rūšies laiku. Išversti į lietuvių kalbą.
- D. Išasmenuoti veiksmazodį *esse* Perfekto sistemos laikais.

9 tema. Būdvardžių ir prieveiksmių laipsniavimas

- A. Skyriuje *Terminai* surasti po vieną I–II–III linksniuotųjų būdvardį, pagal žodyną surasti jų kamienus, išlaipsniuoti. Padaryti iš šių būdvardžių prieveiksnius ir išlaipsniuoti.
- B. Skyriuje *Apibrėžimai* surasti kuo daugiau pavyzdžių, kur būtų įvairių laipsnių būdvardžių bei prieveiksmių. Išversti į lietuvių kalbą.
- C. Išversti: *melius, gravissime, late, casus maior*.

10 tema. Įvardžiai

- A. Skyriuje *Apibrėžimai* rasti įvairių įvardžių rūšių pavyzdžių. Išversti tuos sakinius į lietuvių kalbą.
- B. Nustatyti šių įvardžių linksnį bei skaičių: *hunc, hōrum, me, tecum, sui, mei, istūs, quōrum, cui, quo, ipsum, illi, ullūs*.
- C. Išversti: *dies a qua, dies ad quem, cui bono*.

11 tema. Skaitvardžiai. Datų rašymas

- A. Skyriuje *Apibrėžimai* surasti 3 sakinius, kur būtų skaitvardis. Išversti į lietuvių kalbą.
- B. Parašyti datas: Mykolo Romerio universitetas buvo įkurtas metais. Vilniaus universitetas buvo įkurtas metais. Aš gimiau metais.
- C. Išversti į lotynų kalbą: trys diktatoriai, trečias diktatorius, penkiems teisėjams, šimtas metų, 1000 dienų.
- D. Parašyti lotyniškai žodžiais: 28, 48, 69, 120, 1001.

12 tema. Konjunktyvo laikai. *Esse*

- A. Skyriuje *Apibrėžimai* surasti po 1 kiekvienos asmenuotės veiksmažodį, pagal žodyną išskirti jų kamienus ir išasmenuoti visus Konjunktyvo laikus.
- B. Nurodyti gerai ir blogai sudarytas Konjunktyvo laikų formas iš veiksmažodžių *permitto*, *permisi*, *permissum*, *permittere* bei *audio*, *audīvi*, *audītum*, *audīre*: *permittāmus*, *permitterimus*, *permissi simus*; *audiātis*, *audiverēmus*, *audītus sint*.

13 tema. Konjunktyvo vartojimas pagrindiniame sakinyje

- A. Išversti į lietuvių kalbą: *Fiat iustitia. Audiātur et altera pars. Ne variētur. Respondeat superior. Habeas corpus.*
- B. Išversti į lotynų kalbą: telaimi jis; telaimi jie; o, kad jie būtų laimėję! Laimėkime! (*vinco, vici, victum, vincere*).
- C. Rasti Konjunktyvo formas studentų himno *Gaudeāmus* tekste.
- D. Skyriuje *Frazeologija* rasti Konjunktyvą pagrindiniuose sakiniuose.

14 tema. Konjunktyvo vartojimas šalutiniuose sakiniuose. *Consecutio temporum*

- A. Skyriuje *Apibrėžimai* surasti kuo daugiau sakinių, kur būtų tarinys (šalutinio sakinio) išreikštas Konjunktyvu. Išversti į lietuvių kalbą.
- B. Išversti šiuos sakinius: *Fac, ut nulla tibi sine fructu sit hora. Do, ut des. Non dubito, quin iudex veniat. Edimus, ut vivāmus, non vivimus, ut edāmus. Si tacuisses, philosophus mansisses. Facio, ut facias.*

15 tema. Verba deponentia ir semideponentia

- A. Išsmenuoti visus Indikatyvo ir Konjunktyvo laikus (veiksmažodžiai *arbitror, arbitrātus sum, arbitrāri ir gaudeo, gavīsus sum, gaudēre*).
- B. Žodyne surasti 5 deponentinius ir 3 semideponentinius veiksmažodžius, išrašyti jų pagrindines formas, padaryti Imperatīvus ir Ppa.
- C. Išversti: *res geruntur, causa quaerebātur*.

16 tema. Gerundium. Gerundivum.

Aprašomasis asmenavimas

- A. Skyriuje *Apibrėžimai* surasti 3 sakinius su Gerundium ir 3 sakinius su Gerundivum. Išversti į lietuvių kalbą.
- B. Padaryti Gerundium ir Gerundivum iš veiksmažodžių *ago, egi, actum, agere ir solvo, solvi, solūtum, solve*.
- C. Nurodyti gerai ir blogai sudarytas aprašomojo asmenavimo formas (*conservo, conservāvi, conservātum, conservāre*): *conservandi erit, conservatūra erat, conservandus est*.
- D. Išversti: *ius edicendi, lex censui censendo, comitiōrum habendōrum causā*.

17 tema. Ablatīvus absolūtus

- A. Išversti į lietuvių kalbą: *actōre non probante reus absolvitur; legibus sumptis desinentibus lege natūrae utendum est*.
- B. Skyriuje *Apibrėžimai* surasti 3 sakinius, kur būtų Abl. abs. Išversti į lietuvių kalbą.
- C. Padaryti Abl. abs.: pretoriui liepus, įstatymams tylint.

18 tema. Bendratys. Accusatīvus cum infinitīvo

- A. Išversti į lietuvių kalbą: *sufficit furōre ipso furiōsum punīri; praevaricatōrem eum esse ostendimus, qui collūdit cum reo; constat amōrem caecum esse; legem brevem esse oportet*.
- B. Išversti į lotynų kalbą: manau, kad teisėjas turi būti protingas; yra žinoma, kad Romoje buvo geri įstatymai; tikėkime, kad teisingumas nugalės.
- C. Skyriuje *Apibrėžimai* surasti sakinių su Acc. cum infin. Išversti į lietuvių kalbą.

19 tema. Nominativus cum infinitivo

- A. Išversti į lietuvių kalbą: *bonae fidei emptor esse videtur, qui ignoravit rem alienam esse; quod quisque ob tutelam corporis sui fecit, iure fecisse existimatur; sequester esse dicitur, apud quem plures eandem rem, de qua controversia est, deposuerunt.*
- B. Išversti į lotynų kalbą, panaudojant N. cum infin.: sakoma, kad teisė yra svarbus dalykas; pasakojama, kad *Dvylikos lentelių* įstatymai buvo surašyti V a. pr. Kr.; kalbama, kad Ciceronas buvo puikus teisės žinovas.
- C. Skyriuje *Apibrėžimai* surasti sakinių su N. cum infin. Išversti į lietuvių kalbą.

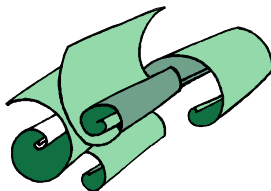
20 tema. Netaisyklingi ir trūkstamieji veiksmažodžiai

- A. Nustatyti šių veiksmažodžių gramatinės formas: *ibant, feruntur, volam, vellem, nolitis, moritūrus sum, ibitis, oderent, fieri.*
- B. Išversti į lietuvių kalbą: *coactus volui; lex de futuro, iudex de praeterito; qui vult decipi, decipiatur; in obscuris inspicere solere, quod verisimilius est aut quod plerumque fieri solet.*
- C. Skyriuje *Apibrėžimai* rasti sakinių su netaisyklingais veiksmažodžiais. Išversti į lietuvių kalbą.

21–30 temos. Visos gramatikos kartojimas ir įtvirtinimas skaitant vadovėlyje spausdinamus tekstus

Dėstytojas parenka individualių užduočių gramatikai kartoti iš skyrių *Terminai, Apibrėžimai* ir *Frazeologija*. Skyriaus *Sintaksė* pabaigoje esantys *Pavyzdžiai* skaitomi ir verčiami.

P.S. Pratimų užduočių skaičių skiria pats dėstytojas.

6. TEKSTAI GRAMATIKOS TEMOMS

1.

I–II linksniuotė. *Esse*. Prielinksniai

Italia est terra Eurōpae et patria linguae Latīnae. Lingua Latīna est lingua populi Romāni. Incolae Italiae (Italici) agricolae erant. Natūra Italiae pulchra est. Roma est in Italia. Roma antiqua oppidum parvum erat. Agricultūra fundamentum divitiarum Romanōrum erat. Inter Romānos erant domini et servi. Initio prope Romam agri publici inopia erat. Bona dominōrum Romanōrum servi, equi, muli, asini, item praedia rustica et urbāna: fundi, domicilia erant. In familiis Romanōrum vita servōrum molesta erat. In numero servōrum captīvi erant. Vicīni Romanōrum Sabīni, incolae Latii, erant. Inter Romānos et Sabīnos bella erant. Populus Romānus bellicōsus erat.

Ibi est victoria, ubi concordia est.

Non multa, sed multum.

Ab ovo usque ad mala (Horatius).

Sine ira et studio (Tacitus).

Terra incognita.

Tabula rasa.

Ex officio.

Scientia potentia est.

2.

Praesens, Imperfectum ind. act. Imperatīvus

Historici Romāni in libris suis de vita, institūtis, bellis, victoriis Romanōrum narrābant. Libros Titi Livii legimus. Studēre litteris debētis. Audi sententiam Pauli: sententia amīci vera est. Amīcis nostris epistolas scribimus. Inter dominum et servum nulla amicitia est: sic dicēbant Romāni. Ubi estis? Ubi erātis? Sumus apud amīcos nostros. Erāmus in theatro. Salveo. Salvēmus. Vales. Valētis. Si vales, bene est. Salve. Salvēte. Vale. Valēte. Quota hora est? Decima (hora decima est).

Non scholae, sed vitae discimus.

Exemplum docet.

Divide et impera.

Dum spiro, spero (Ovidius).

Nota bene (NB).
Confer (c.f.).
Margaritas ante porcos...
Per aspera ad astra!
Cognosce te ipsum.
Amat victoria curam.
Inter dominum et servum nulla amicitia.

3.

III linksniuoṭé. Praesens, Imperfectum passīvi.

Kiekiniai skaitvardžiai

n terris Eurōpae homines gentium et natiōnum variārum vivunt.

Romāni annos ab Urbe condita numerābant.

A populo Romāno cum vicīnis gentibus foedera icebantur. Iam temporibus antiq̄uis Romam mercatōres ex insulis vinum, oleum, frumentum et ceteras merces importābant.

Fur per iocum homo trium litterārum nominabātur.

Iudices in iudicium testes adhibēre possunt.

In publicis causis filiusfamilias loco patrisfamilias habētur.

Legibus civitātis Romānae diu crimina publica solum parricidium et perduellio nominabantur; multa alia facinora, velut furtum, iniuria, vis et cetera – delicta privāta nominabantur.

Lex semper certa est.

Tres faciunt collegium.

Nulla regula sine exceptiōne.

Cogito ergo sum (Dekartas).

Vivere est cogitāre (Cicero).

Homo homini lupus est.

O, tempora, o, mores! (Cicero).

O, sancta simplicitas!

Mens sana in corpore sano.

Non omnes sancti, qui calcant limina templi.

Barba crescit, caput nescit.

Urbi et orbi.

Veritas – temporis filia.

4.

IV, V linksniuotēs. III linksniuotēs būdvardžiai

DE MAGISTRATIBUS REI PUBLICAE ROMĀNAE

Formae civitātis Romānae mutabantur. Secunda forma civitātis Romānae erat respublica.

Reipublicae Romānae principātus in manibus magistratuum erat. Magistrātūs sunt custōdes reipublicae. Principātus magistratuum Romae in manibus consulum erat.

Consules erant magistrātūs annui; consulibus erant imperium et potestas; praeterea consul fuit iudex atque pontifex maximus. Consul ius vitae ac necis in cives habēbat. Item ordinarii magistrātūs alii erant: praetōres, quaestōres, censōres, aedīles. Praetor fuit collēga consulis, - magistrātūs etiam cum imperio, - postea tamen officium praetōris – solum iudicia privāta dare; praetor ius inter cives dicēbat. Quaestōres erant magistrātūs sine imperio; initio ad consules erant et nominabantur quaestōres parricidii, quia quaerēbant de parricidiis; postea quaestōres aerarium curābant. Censor censum agēbat, postea autem officium censōris erat non modo civium rem familiārem censēre, sed etiam peccāta civium contra bonos mores notāre atque senātum legere. Aedīles curam aedium, postea curam ludōrum, denique curam annōnae habēbant.

Extraordinarii magistrātūs Romae erant: dictātor, magister equitum, decemvīri, tribūni militum consulāri potestāte.

Dies diem docet.

Nulla dies sine linea.

Sapienti sat.

Concordiā res parvae crescunt, discordiā maximae dilabuntur.

Pro domo sua.

Perpetuum mobile.

Lapsus linguae. Lapsus calami.

Ceteris paribus.

5.

Būdvardžių laipsniavimas

terra maior est, quam luna, minor, quam sol. Aurum pretiosius est metallum, quam ferrum. Pax melior est bello. Usus est magister optimus. Homini nihil carius est libertāte. Vita recta brevissima est.

Roma veterrima urbs parva erat. Syracūsae ex urbibus Siciliae notissimae fuērunt. Homērus poētārum Graecōrum omnium celeberrimus est. Oratōrum antiquōrum Cicero et Demosthenes clarissimi fuērunt.

Consul, praetor, censor magistrātūs maiōres erant, ceteri magistrātūs minōres. Cives nobiles Romāni (patricii) nominabantur cives optimi iuris vel optimātes. Consilia iuris prudentium non solum iuuenibus, sed etiam omnibus civibus utilissima erant.

Vilius argentum est auro, virtutibus aurum.
Honōres mutant mores, sed raro in meliōres.
De lingua stulta incommoda multa.

6.

Futūrum I ind. actīvi, passīvi. Prieveiksmiai. Įvardžiai

Go narrābo, vos audiētis. Si pauper es, omnia tua tecum portas. Non semper iidem erimus, non semper eadem vires nobis erunt. Conservabitur libertas patriae, si fortes erunt milites et pericula non vitābunt. Huius rei testis erit Titus Vetusius. Esto iustus: iustitia in rebus parvis et magnis necessaria est. Hoc proelium acerrimum erat. Homines improbi turpissime faciunt. Haec res ex iure Quiritium mea est. Haec est facti magis, quam iuris quaestio. Quanti ea res est, tantam pecuniam iudex actōri condemnat.

Tempora mutantur et nos mutāmur in illis.
Omnia mea mecum porto.
Ex nihilo nihil.
Qui seminat mala, metet mala.
Sic transit gloria mundi.
Citius, fortius, altius!
Bis dat, qui cito dat.
Post prandium stabis, post cenam ambulābis.

7.

Skaitvardžiai

Anno ducentesimo quadragesimo quinto ab Urbe condita (ab u. c.) libertātem et consulātum L. Brutus instituit et ex eo tempore Romae iam respublica erat.

Mox lex Valeria Poplicola de provocatiōe lata est; tempus attamen huius legis latiōnis incertum est. Anno ducentesimo sexagesimo (ab u. c.) prima secessio plebis in Montem Sacrum fuit et postea lex sacrāta de creatiōe ex plebe tribūni plebis lata est. Anno trecentesimo (ab u. c.) lege Aternia Tarpeia ius mulctae dictiōnis non solum consules, sed etiam alii magistrātūs, id est tribūni plebis atque aediles habent. Anno trecentesimo altero (ab u. c.) iterum mutātur forma civitātis: imperium ab consulibus ad decemvīros, quemadmodum ab regibus ante ad consules, venit. Anno trecentesimo quarto leges XII tabulārum perlātae sunt, quae “nunc quoque fons omnis publici privatique sunt iuris” (T. Livius). Anno trecentesimo quinto altera secessio plebis fuit et postea leges Valeriae-Horatiae latae sunt: omnia plebis institūta restituuntur neque ullus magistrātus sine provocatiōe creātur. Anno trecentesimo nono lege Canulēia plebēii ius conubii habent. Anno trecentesimo septuagesimo septimo tribūni plebis C. Licinius et L. Sextius promulgant leges adversus opes patriciōrum et pro commodis plebis: de aere aliēno, de modo agrōrum, de creatiōe alterius consulis ex plebe. Hae leges Licinae-Sextiae promulgātae post decem annos legis vim obtinent. Anno quadringentesimo quinto decimo lege Publilia (Philōnis) item alter censor ex plebe creātur. Itaque, ut pauci historicōrum cogitābant, certāmen inter patricos et plebēios quasi finiebātur.

8.

Gerundium. Gerundivum

rs legendi. Onus probandi. Modus vivendi. Ius possidendi. Ius aquam ducendi. Ius cum plebe agendi. Pactum de vendendo. Causa promittendi. Ius utendi et abutendi. Ius disponendi. Pactum de contrahendo, de non petendo. Verba sentiendi et dicendi. Ius respondendi. Ius eundi et agendi fundo. Error in procedendo. Servitus aquam hauriendi. Ad referendum. Factum probandum, factum probans. Charta utilis est scribendo. Manus apta est ad scribendum.

Legum cognoscendārum causā. Decemvīri legibus scribundis (scribendis). Actio finium regundōrum (regendōrum). Interdicta retinendae, recuperandae et adipiscendae possessiōnis.

Animus dominii acquirendi. Animus transferendi dominii. Ius aquae ducendae. Tres viri (triumvīri) agris assignandis. Comitia consulibus cre-

andis. Ad consilium capiendum. Ius sententiae dicendae, ferendae. Pueris sententias ediscendas damus. Memoria exercenda est. Obligatio est iuris vinculum, quo necessitate adstringimur alicuius solvendae rei secundum nostrae civitatis iura.

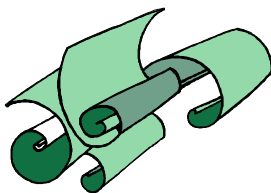
Docendo discimus.

De gustibus et coloribus non est disputandum.

Fama crescit eundo (Vergilius).

Quod erat demonstrandum.

P.S. Kitas gramatikos temas iliustruoja skyrelis *Teisės šaltiniai*.

7. TEISĖS ŠALTINIAI

I tekstas

RES

Summa itaque rerum divisio in duos articulos diducitur: nam aliae divīni iuris sunt, aliae humani. Divīni iuris sunt veluti res sacrae et religiōsae. Sacrae sunt, quae diis superis consecratae sunt; religiōsae, quae diis Manibus¹ relictas sunt. Sed sacrum quidem hoc solum existimatur, quod ex auctoritate populi Romāni consecratum est, veluti lege de ea re lata aut senātūs consulto facto. Religiōsum vero nostra voluntate facimus mortuum inferentes in locum nostrum, si modo eius mortui funus ad nos pertineat². Sed in provinciāli solo placet³ plerisque solum religiōsum non fieri, quia in eo solo dominium populi Romāni est vel Caesaris, nos autem possessionem tantum et usumfructum habere videmur⁴; utique tamen etiamsi non sit religiōsum, pro religiōso habetur; item quod in provinciis non ex auctoritate populi Romāni consecratum est, proprie sacrum non est, tamen pro sacro habetur. Sanctae quoque res, velut muri et portae, quodammodo divīni iuris sunt. Quod autem divīni iuris est, id nullius in bonis⁵ est: id vero, quod humani iuris est, plerumque alicuius in bonis est, potest autem et nullius in bonis esse, nam res hereditariae, antequam aliquis heres existat, nullius in bonis sunt.

Gaius, Institutiōnes. Comm. II

II tekstas

DE PUPILLIS

Nunc admonendi¹ sumus neque feminam neque pupillum sine tutōris auctoritate rem Mancipi alienare posse²; nec Mancipi vero feminam quidem posse, pupillum non posse. Ideoque si quando mulier mutuam pecuniam alicui sine tutōris auctoritate dederit³, quia facit eam accipientis, cum⁴ scilicet pecunia res nec Mancipi sit, contrahit obligatiōnem. At si pu-

pillus idem fecerit⁵, quia non facit accipientis suam pecuniam, nullam contrahit obligatiōnem; unde pupillus vindicāre quidem nummos suos potest, sicubi extent, id est eos petere suos ex iure Quiritium esse; mulier vero per mutui actiōnem a reo pecuniam repetere potest, sed non suam esse petere. Unde de pupillo quidem quaeritur, an nummis iis, quos mutuos dedit, ab eo, qui accēpit, consumtis aliqua actiōne eos persequi possit, quoniam nisi a possidente vindicāri non potest. At ex contrario res tam Mancipi quam nec Mancipi mulieribus et pupillis sine tutōris auctoritatē solui possunt, quoniam meliōrem condiōnem suam facere eis etiam sine tutōris auctoritatē concessum est.

Gaius, Institutiōnes. Comm. II

III tekstas

SOCIETAS

ocietātem cōire solēmus aut totōrum bonōrum aut unīus alicuius negotii. Magna autem questio fuit, an ita cōiri possit societas, ut¹ quis maiōrem lucrētur partem, minōrem damni praestet: quod Quintus Mucius contra natūrā societātis esse censuit²; sed Servius Sulpicius, cuius etiam praevaluit sententia, adeo ita cōiri posse societātem, existimāvit³, ut⁴ dixerit illo quoque modo cōiri posse, ut⁵ quis nihil omnīno damni praestet, sed lucri partem capiat: si⁶ modo opera eius tam pretiōsa videātur, ut⁷ aequum⁸ sit eum cum hac pactiōne in societātem admitti. Nam et ita posse cōiri societātem constat⁹, ut¹⁰ unus pecuniam conferat, et tamen lucrum inter eos commūne sit: saepe enim opera alicuius pro pecunia valet. Et illud certum est, si¹¹ de partibus lucri et damni nihil inter eos convenerit, tamen aequis ex partibus commodum et incommodum inter eos commūne; sed si¹² in altero partes expressae fuerint, velut in lucro, in altero vero omissae, in eo quod omissum est, similes partes erunt. Manet autem societas eo usque, donec in eōdem consensu perseverant; at cum¹³ aliquis renuntiaverit societāti, societas solvitur ... Solvitur adhuc societas etiam morte socii, quia qui societātem contrahit, certam persōnam sibi eligit. Dicitur¹⁴ etiam capitis deminutiōne solvi societātem, quia civili ratiōne capitis deminutio mortis coaequātur; sed utique si¹⁵ alii adhuc consentiant in societātem, nova vidētur¹⁶ incipere societas.

Item si¹⁷ cuius ex sociis bona publice aut privātim venierint, solvitur societas.

Gaius, Institutiones. Comm. III

IV tekstas

DE BELLIS CIVILIBUS

Nd extrēmum Tib. Sempronius Gracchus, vir nobilis et gloriae mirifice cupidus, eloquentiā imprīmis pollens, hisque de causis iam notus omnibus, postquam tribunātum est adeptus, graviter disseruit de Italici nominis hominibus: quod bellicosissima gens, et consanguinea populi Romāni, paulātīm ad paucitatem egestatemque redigerētur, et nulla spe reliqua ad interitum tenderet. Hic invectus in servōrum multitudinem, ut inutilem militiae, nec unquam fidem dominis, recens tunc exemplum memorāvit Siciliae, per mancipiōrum motum contra proprios heros insurgentium afflictae, in qua similiter per occasiōem agricultūrae plus satis auctus fuerat servōrum numerus: bellumque commemorāvit a Romānis adversus eosdem gestum, neque facile, neque breve, sed in longum tempus protractum, et multiplicibus periculis cladibusque funestum. Quibus dictis legem agrariam instaurāvit Gracchus: ne¹ quis plus quingentis iugeribus, sicuti olim cautum fuerat, possidēret. Adiēcīt tamen veteri legi: licēre filiisfamilias, habēre modi huius dimidium. Quidquid autem agri superfuērit, id oportēre pauperibus dividi per triumviros, qui in annos singulos mutarentur.

Id vero divites aegerrime passi sunt: quod legem iam contemnere non possent, metu triumvīrum, nec licēret amplius aliēnas portiōnes coēmere: nam et hoc caverat Gracchus, interdicens, ne² quis venderet suam portiōnem.

Appiānus Alexandrīnus, Liber I, 9

V tekstas

DE IURE PERSONĀRUM

Summa divisio de iure personārum haec est, quod omnes homines aut liberi sunt aut servi. Servi ex eo appellāti sunt, quod imperatōres captīvōs vendere iubent ac per hoc servāre nec occidere solent. Qui etiam mancipia¹ dicti sunt quod ab hostibus manu capiuntur. Servi autem aut nascuntur aut fiunt: nascuntur ex ancillis; fiunt aut iure gentium, id est ex captivitāte, aut iure civili, cum homo liber maior viginti annis ad pretium participandum sese venumdari passus² est. In servōrum condiōne nulla differentia est. In liberis multae differentiae sunt, aut enim ingenui sunt, aut libertīni.

Ingenuus is est, qui statim, ut natus est, liber est; libertīni sunt, qui ex servitūte manumissi sunt.

Manumissio autem est datio libertātis; nam quamdiu quis in servitūte est, manui et potestāti suppositus est, et manumissus liberātur potestāte.

Sequitur de iure personārum alia divisio, nam quaedam persōnae sui iuris sunt, quaedam aliēno iuri subiectae sunt: rursus eārum, quae aliēno iuri subiectae, – aliae in potestāte parentum, aliae in potestāte dominōrum sunt. In potestāte dominōrum sunt servi. Apud omnes peraeque gentes animadvertere³ possumus dominis in servos vitae necisque potestātem fuisse: et quodcumque per servum acquiritur, id domino acquiritur. In potestāte nostra sunt liberi nostri. Ius autem potestātis, quod in liberos habemus, proprium est civium Romanōrum: nulli enim alli sunt homines, qui talem in liberos habeant potestātem, qualem nos (Romāni) habemus.

Justiniāni Institutiōnes, Liber I

VI tekstas

XII TABULĀRUM FRAGMENTA

De iure populi et senātūs

Cum populo patribusque agendi ius esto consuli, praetōri, magistro populi, equitumque, eique quem produnt, patres consulum rogan-

dōrum ergo: tribunisque quos sibi plebs rogassit¹ ius esto cum patribus agendi: idem, ad plebem, quod census erit, ferunto. Quae cum populo, quae cum patribus agentur modica sunt. Senatōri qui nec audierit², aut causa, aut culpa esto. Loco sena tot, et modo orāto; causa populo tenēto. Vis in populo abesto. Par maiorve potestas plus valēto. Ast qui turbassitur³ in agendo, fraus actōris esto. Intercessor rei malae, salutāris cuive esto. Qui agent, auspicia servant: auguri publico parāto: promulgāto, proposita, in aerario cognita, agunto: nec plus quam de singulis rebus consulento: rem populum docento: docēri a magistratibus, privatisque, patiuntur. Privilegia ne irroganto de capite civis, nisi per maximum comitātum, aliosque, quos censōres in partibus populi locassint⁴, ne ferunto: donum ne capiunto, neve danto, neve petenda, neve gerenda, neve gesta potestāte. Quod quis eārum rerum migrassit⁵ noxae poena par esto. Censōres fide legem custodiunto. Privāta ad eos acta referunto: nec eo magis lege liberi sunt.

VII tekstas

EX LEGE XII TABULĀRUM

Tabula I

1. Si in ius vocat, ito. Ni it, antestamino; igitur em¹ capito.
2. Si calvitur pedemve struit, manum endo² iacito.
3. Si morbus aetasve vitium escit³, iumentum dato. Si nolet, arceram ne sternito.
4. Adsido vindex adsiduus esto; proletario iam civi /cui/, quis volet vindex esto.
5. Rem ubi pacunt, orato.
6. Ni pacunt, in comitio aut in foro ante meridiem caussam coniciunto. Com⁴ peroranto ambo praesentes.
7. Post meridiem praesenti litem addicito.
8. Si ambo praesentes, solis occāsus suprēma tempestas esto.

Tabula III

1. Aeris confessi⁵ rebusque iure iudicātis XXX dies iusti⁶ sunt.
2. Post deinde manus iniecito; in ius ducito.

3. Ni iudicātum facit aut quis endo eo in iure vindicit, secum ducito, vincito aut nervo aut compedibus XV pondo, ne maiōre, aut si volet maiōre vincito.
4. Si volet, suo vivito. Ni suo vivit, qui eum vinctum habēbit, libras farris endo⁷ dies dato. Si volet, plus dato.
5. Tertiis nundinis⁸ capite poenas dabunt, aut trans Tiberim peregre⁹ venum ibant.
6. Tertiis nundinis partis secando. Si plus minusve secuērunt, se¹⁰ fraude esto.

T a b u l a I V

1. Si pater filium ter venum duit, filius a patre liber esto.

VIII tekstas

DE CAPITIS DEMINUTIŌNE

Capitis deminutio est priōris statūs commutatio. Eaque tribus modis accidit: nam aut maxima est capitis deminutio aut minor, quam mediam vocant, aut minima. Maxima est capitis deminutio, cum aliquis simul et civitatem et libertatem amittit. Quod accidit in his, qui servi poenae¹ efficiuntur atrocitate sententiae vel qui ad pretium participandum se venumdāri passi sunt. Minor sive media est capitis deminutio, cum civitas quidem amittitur, libertas vero retinētur. Quod accidit ei, cui aqua et igni interdictum fuerit², vel ei, qui in insulam deportātus est. Minima est capitis deminutio, cum et civitas et libertas retinētur, sed status hominis commutātur. Quod accidit in his, qui, cum sui iuris fuērunt, coepērunt aliēno iuri subiecti esse vel contra. Servus autem manumissus capite non minuitur, quia nullum caput habuit.

Quibus autem dignitas magis quam status permutātur, capite non minuuntur: et ideo senātu motos capite non minui constat³.

Agnatiōnis quidem ius omnibus modis capitis deminutiōne perimitur, cognatiōnis vero ius non omnibus modis commutātur, quia civilis ratio civilia quidem iura corrumpere potest, naturalia vero non utique. Si maxima capitis deminutio incurrit, ius quoque cognatiōnis perit. Sed et si in insulam deportātus quis sit, cognatio solvitur.

Gaius, Institutiōnes. Comm. I

IX tekstas

M. TULLII CICERŌNIS ACCUSATIŌNIS IN C. VERREN LXVIII, LXIX

XVIII. Sed me hercule vestra reique publicae causa, iudices, nolo in hoc delecto consilio tantum flagitii esse commissum¹; nolo eos iudices, quos ego probārim² atque delegerim, sic in hac urbe notātos isto absolūto ambulāre, ut non cera³, sed caeno obliti esse videantur. Quam ob rem te quoque, Hortensi, si qui monendi locus⁴ ex hoc loco est, moneo, videas etiam atque etiam et consideres, quid agas, quo progrediāre, quem hominem et qua ratiōne defendas. Neque de illo⁵ tibi quidquam praeфинio, quo minus ingenio mecum atque omni dicendi facultāte contendas: cetera si qua putas te occultius⁶ extra iudicium, quae ad iudicium pertineant, facere posse; si quid artificio, consilio, potentia, gratia, copiis istius molīri cogitas, magno opere censeo desistas et illa, quae temptāta iam et coepta sunt ab isto, a me autem pervestigāta et cognita, moneo ut extinguas et longius progredi ne sinas: magno tuo periculo peccabitur in hoc iudicio, maiōre quam putas. Quod enim te liberātum iam existimatiōnis metu, defunctum honoribus, designātum consulem cogites⁷, mihi crede, ornamenta ista et beneficia populi Romāni non minōre negotio retinentur quam comparantur. Tulit haec civitas, quoad potuit, quoad necesse fuit, regiam istam vestram dominatiōnem in iudiciis et in omni re publica, tulit: sed quo die populo Romāno tribūni⁸ plebi⁹ restitūti sunt, omnia ista vobis, si forte nondum intellegitis, adempta atque erepta sunt. Omnium nunc oculi coniecti sunt hoc ipso tempore in unum quemque nostrum, qua fide ego accūsem, qua religiōne hī iudicent, qua tu ratiōne defendas. De omnibus nobis, si qui tantulum de recta regiōne¹⁰ deflexerit, non illa tacita¹¹ existimatio, quam antea contemnere solēbātis, sed vehemens ac liberum populi Romāni iudicium consequētur. Nulla tibi, Quinte¹², cum ista cognatio est, nulla necessitūdo: quibus excusationibus antea nimium in aliquo iudicio studium tuum defendere solēbas, eārum habēre in hoc homine nullam potes. Quae iste in provincia palam dictitābat, cum ea, quae faciēbat, tua se fiducia facere dicēbat, ea ne vera putentur tibi maxime est providendum. LXIX. Ego mei ratiōnem iam officii confido esse omnibus iniquissimis¹³ meis persolūtā; nam istum paucis¹⁴ horis primae actiōnis omnium mortalium sentiētiis condemnāvi. Reliquum iudicium iam non de mea fide, quae perspecta est, nec de istius vita, quae

damnāta est, sed de iudicibus et, vere ut dicam, de te futūrum est. At quo tempore futūrum est? – nam id maxime providendum est; etenim cum omnibus in rebus, tum in re¹⁵ publica permagni momenti est ratio¹⁶ atque inclinatio temporum – nempe eo, cum populus Romānus aliud genus hominum atque alium ordinem¹⁷ ad res iudicandas requirit, lege¹⁸ de iudiciis iudicibusque novis promulgāta. Quam non is promulgāvit, quo nomine¹⁹ proscriptam vidētis, sed hic reus, hic, inquam, sua spe atque opiniōne, quam de vobis habet, legem illam scribendam promulgandamque curāvit. Itaque cum²⁰ primo agere coepimus, lex non erat promulgāta; cum iste vestra severitāte permōtus multa signa dederat, quam ob rem responsūrus²¹ non viderētur, mentio de lege nulla fiēbat: postea quam iste recreārī et confirmārī visus est, lex statim promulgāta est. Cui legi cum vestra dignitas vehementer adversētur²², istius spes falsa et insignis impudentia maxime suffragātur. Hic si quid erit commissum a quoquam vestrum, quod reprehendātur, aut populus Romānus iudicābit de eo homine²³, quem iam ante iudicii indignum putārit²⁴, aut ei, qui propter offensiōnem²⁵ iudiciōrum de veteribus²⁶ iudicibus lege nova novi iudices erunt constitūti.

X tekstas

DE FURTIS

urtum autem fit, non solum cum quis intercipiendi causā rem aliēnam amōvet, sed generāliter cum quis rem aliēnam invīto domino contrectat.

Itaque, si quis re, quae apud eum deposita sit, utātur, furtum committit: et, si quis utendam rem acceperit¹, eamque in alium usum transtulerit, furti obligātur: veluti si quis argentum utendum acceperit, quasi amicos ad cenam invitātūrus rogaverit², et id peregre secum tulerit; aut si quis equum gestandi gratiā commodātum longius aliquo duxerit...

Placuit tamen eos, qui rebus commodātis aliter uterentur quam utendas accepissent, ita furtum committere, si intellegant id se invīto domino facere, eumque, si intellexisset³, non permissūrum; et si permissūrum crederent⁴, extra furti crimen vidēri: optima sane distinctiōne, quia furtum sine dolo malo non comittitur.

Gaius, Institutiōnes. Comm. III

XI tekstas

DE CURATORIBUS

asculi¹ puberes et feminae viripotentes usque ad vicēsimum quintum annum complētum curatōres accipiunt: qui licet puberes sint, adhuc tamen huius aetātis sunt, ut negotia sua tuēri non possint. Dantur autem curatōres ab isdem magistratibus, a quibus et tutōres². Sed curātor testamento non datur, sed datus³ confirmātur decrēto praetōris vel praesidis. Item invīti adulescentes curatōres non accipiunt praeterquam in litem: curātor enim et ad certam causam dari potest. Furiōsi quoque et prodigi, licet maiōres viginti quinque annis sint, tamen in curatiōne sunt adgnatōrum ex lege duodecim tabulārum. Sed solent Romae⁴ praefectus urbis vel praetor et in provinciis praesides ex inquisitiōne eis dare curatōres. Sed et mente captis et surdis et mutis et qui morbo perpetuo labōrant, quia rebus suis superesse non possunt, curatōres dandi sunt. Interdum autem et pupilli curatōres accipiunt, ut puta si legitimus tutor non sit idoneus, quia habenti tutōrem tutor dari non potest. Item si testamento datus tutor vel a praetōre vel a praeside idoneus non sit ad administratiōnem nec tamen fraudulenter negotia administrat, solet ei curātor adiungi. Item in locum tutōrum, qui non in perpetuum⁵, sed ad tempus⁶ a tutēla excusantur, solent curatōres dari.

Quodsi tutor adversa valetudine vel alia necessitatē impeditur, quominus negotia pupilli administrāre possit, et pupillus vel absit vel infans sit, quem velit actōrem periculo ipsius praetor vel qui provinciae praeerit decrēto constituet.

Iustiniani Institutiōnes. Lib. I, 23

XII tekstas

DE TUTĒLIS

x his persōnis, quae neque in potestātē, neque in manu, neque in mancipio sunt, quaedam vel in tutēla sunt vel in curatiōne, quaedam neutro iure tenentur. Videāmus, igitur, quae in tutēla vel in curatiōne sint; ita enim intellegēmus ceteras persōnas quae neutro iure tenentur.

Ac prius dispiciāmus de his, quae in tutēla sunt. Permissum est itaque parentibus, liberis quos in potestāte sua habent, testamento tutōres dare: masculīni quidem sexus, impuberibus, feminīni vero sexus tam impuberibus quam puberibus; veteres enim voluērunt¹ feminas, etiamsi perfectae aetātis sint, propter animi levitātem in tutēla esse. Itaque si² quis filio filiaeque testamento tutōrem dederit, et ambo ad pubertātem pervenerint, filius quidem desinit habēre tutōrem, filia vero nihilominus in tutēla permānet...

Sed impuberes quidem in tutēla esse omnium civitātum iure contingit³; quia id naturāli ratiōni conveniens est, ut⁴ is qui perfectae aetātis non sit, alterius tutēla regātur. Nec fere ulla civitas est, in qua non liceat parentibus liberis suis impuberibus testamento tutōrem dare; quamvis, ut supra diximus, soli cives Romāni videantur tantum liberos suos in potestāte habēre. Feminas vero perfectae aetātis in tutēla esse, fere nulla pretiōsa ratio suasisse vidētur⁵; nam quae vulgo creditur, quia levitāte animi plerumque decipiuntur, et aequum erat eas tutōrum auctoritāte regi, – magis speciōsa vidētur quam vera: mulieres enim quae perfectae aetātis sunt, ipsae sibi negotia tractant, et in quibusdam causis dicis gratia tutor interponit auctoritātem suam; saepe etiam invītus auctor fieri a praetōre cogitur.

Unde cum tutōre nullum ex tutēla iudicium mulieri datur: at ubi pupillōrum pupillarumve negotia tutōres tractant, eis post pubertātem tutēlae iudicio ratiōnem reddunt.

Gaius, Institutiones. Comm. I

XIII tekstas

GAI INSTITUTIONES. I 55-107

(neadaptuotuose tekstuose ilgumo ženklų nėra)

- 50 Videamus¹ nunc de his quae alieno iuri subiectae sint: (*nam*) si cognoverimus, quae istae personae sint, simul intellegemus, quae sui iuris sint.
- 51 Ac prius dispiciamus de iis, qui in aliena potestate sunt.
- 52 In potestate itaque sunt servi dominorum. quae quidem potestas iuris gentium est: nam *apud* omnes peraeque gentes animadvertere² possumus, dominis in servos vitae necisque potestatem esse; et quodcumque per servum acquiritur, id domino acquiritur.

- 53 Sed hoc tempore neque civibus |Romanis, nec ullis aliis hominibus qui sub imperio populi Romani sunt, licet supra modum et sine causa³ in servos suos saevire; nam ex constitutione *imperatoris Antonini* qui sine causa servum suum occiderit, non minus teneri iubetur, quam qui alienum servum occiderit. sed et maior quoque asperitas dominorum per eiusdem principis constitutionem coërcetur: nam consultus a quibusdam praesidibus provinciarum de his servis, qui ad fana deorum vel ad statuas principum confugiunt, praecepit, ut si intolerabilis videatur dominorum saevitia, cogantur servos suos vendere. et utrumque recte fit: malo enim nostro iure uti non debemus; qua ratione *et prodigis interdicitur bonorum suorum administratio*.
- 54 Ceterum cum apud cives Romanos duplex⁴ sit dominium (nam vel in bonis vel ex iure Quiritium vel ex utroque iure cuiusque servus esse intellegitur), ita demum servum in potestate domini esse dicemus, si in bonis eius sit, etiamsi simul ex iure Quiritium eiusdem non sit: nam qui nudum ius Quiritium in servo habet, is potestatem habere non intellegitur⁵.
- 55 Item in potestate nostra sunt liberi nostri, quos iustis nuptiis procreavimus. quod ius proprium civium Romanorum est; fere enim nulli alii sunt homines qui talem in filios suos habent potestatem qualem nos habemus⁶. idque divus Ha|drianus edicto, quod proposuit de his qui sibi liberisque suis ab eo civitatem Romanam petebant, significavit. nec me praeterit⁷ Galatarum gentem credere in potestate parentum liberos esse.
- 56 *Iustas autem nuptias contraxisse liberosque iis procreatos in potestate habere cives Romani ita intelleguntur*, si cives Romanas uxores duxerint, vel etiam Latinas peregrinasve cum quibus conubium habeant: cum enim conubium id efficiat, ut liberi patris condicionem sequantur, evenit ut⁸ non (solum) cives Romani fiant, sed etiam in potestate patris sint.
- 57 Unde et veteranis quibusdam concedi solet⁹ principalibus constitutionibus conubium cum his Latinis peregrinisve quas primas post missionem uxores duxerint; et qui ex eo matrimonio nascuntur, et cives Romani et in potestate parentum fiunt.
- 58 *Cum servilibus vero personis ne¹⁰ nuptiae quidem sunt*.
- 58a *Sed nec liberas omnes nobis uxores ducere licet*: nam a quarundam nuptiis abstinere debemus.

- 59 Inter eas enim personas quae parentum liberorumve locum inter se optinent, nuptiae contrahi non possunt, nec inter eas conubium est, veluti inter patrem et filiam, *vel* inter matrem et filium, *vel* inter avum et neptem; et si tales personae inter se coierint, nefarias et *|incestas nuptias contraxisse dicuntur*¹¹. et haec adeo ita, sunt, ut quamvis per adoptionem parentum liberorumve loco sibi esse coeperint, non possint inter se matrimonio coniungi, in tantum, ut *etiam*, dissoluta adoptione idem iuris maneat; itaque eam quae nobis adoptione filiae aut neptis loco esse coeperit, non poterimus uxorem ducere, quamvis eam emancipaverimus.
- 60 Inter eas quoque personas quae ex transverso gradu¹² cognatione iunguntur, est quaedam similis observatio, sed non tanta.
- 61 Sane inter fratrem et sororem prohibitaе sunt nuptiae, sive eodem patre eademque matre nati fuerint, sive alterutro eorum; sed si qua per adoptionem soror mihi esse coeperit, quam *|*diu quidem constat adoptio, sane inter me et eam nuptiae non possunt consistere; cum vero per emancipationem adoptio dissoluta sit, potero eam uxorem ducere, sed *et* si ego emancipatus fuero, nihil impedimento¹³ erit nuptiis.
- 62 Fratris filiam uxorem ducere licet; idque primum inusum venit, cum divus Claudius Agrippinam fratris sui filiam uxorem duxisset; sororis vero filiam uxorem ducere non licet. et haec ita principalibus constitutionibus significatur. *|*Item amitam et materteram uxorem ducere non licet.
- 63 Item eam quae mihi *quondam* *socrus* aut *nurus* aut *privigna* aut *no-verca* fuit. ideo *autem* diximus “quondam” quia si adhuc constant eae nuptiae, per quas talis adfinitas quaesita est, alia ratione mihi nupta esse non potest, quia neque eadem duobus nupta esse potest, neque idem duas uxores habere.
- 64 Ergo si quis nefarias atque incestas nuptias contraxerit, neque uxorem habere videtur neque liberos: itaque *hi* qui ex eo coitu nascuntur, matrem quidem habere videntur, patrem vero non utique; nec ob id in potestate eius sunt (*sed*) tales sunt quales sunt hi quos mater vulgo concepit; *nam et hi* patrem habere non intelleguntur, cum *is etiam* incertus sit; unde solent spurii *filii* appellari, vel a Graeca voce quasi sporādēn concepti, vel quasi sine patre filii.
- 65 *Aliquando autem evenit, ut liberi qui statim ut nati sunt, parentum in potestate non fiant, ii postea tamen redigantur in potestatem.*

- 66 Veluti si *Latinus* ex lege Aelia Sentia uxore ducta filium procreaverit aut Latinum ex Latina aut civem Romanum ex cive Romana, non habebit eum in potestate; *'sed si postea causa probata* jus Quiritium consecutus fuerit, simul eum in potestate | sua habere incipit.
- 67 Item si civis Romanus Latinam aut peregrinam uxorem duxerit per ignorantiam, cum eam civem Romanam esse crederet, et filium procreaverit, hic non est in potestate ejus, quia ne quidem civis Romanus est, sed aut Latinus aut peregrinus, id est eius conditionis cuius et mater fuerit, quia non aliter quisque ad patris condicionem accedit, quam si inter patrem et matrem eius conubium sit; sed ex senatusconsulto¹⁴ permittitur causam erroris probare, et ita uxor quoque et filius *ad* civitatem Romanam perveniunt, et ex eo tempore incipit filius in potestate patris esse. idem iuris est si eam per ignorantiam uxorem duxerit quae dediticiorum numero est, nisi quod uxor non civis fit Romana.
- 68 Item si civis Romana per errorem nupta sit peregrino tamquam civi Romano, permittitur ei causam erroris probare, et ita filius quoque eius et maritus ad civitatem Romanam perveniunt, et aequae simul incipit filius in potestate patris esse. idem iuris est si peregrino tamquam Latino ex lege Aelia Sentia nupta sit; nam et de hoc specialiter senatusconsulto cavetur. idem iuris est aliquatenus si ei qui dediticiorum numero est, tamquam civi Romano aut Latino e lege Aelia Sentia nupta sit; nisi quod scilicet qui dediticiorum numero est, in sua condicione permanet, et ideo filius, quamvis fiat civis Romanus, in potestatem patris non redigitur.
- 69 Item si Latina peregrino, cum eum Latinum esse crederet, (*e lege* Aelia Sentia) nupserit, potest ex *senatusconsulto* filio nato causam erroris probare, et ita omnes fiunt cives Romani, et filius in potestate patris esse incipit.
- 70 Idem iuris omnino¹⁵ est si Latinus per errorem peregrinam quasi Latinam aut civem Romanam e lege Aelia Sentia uxorem duxerit.
- 71 Praeterea si civis Romanus qui se credidisset Latinum esse, duxisse Latinam, permittitur ei filio nato erroris causam probare, tamquam si e lege Aelia Sentia uxorem duxisset. Item his qui cum cives Romani essent, peregrinos se esse credidissent et peregrinas uxores duxissent, permittitur ex senatusconsulto filio nato causam erroris probare; quo facto fiet uxor civis Romana et filius quoque ex ea non solum *ad civitatem Romanam* pervenit, sed etiam, in potestatem patris redigitur.

- 72 Quaecumque de filio esse diximus, eadem et de filia dicta intellegemus.
- 73 Et quantum ad erroris causam probandam attinet, nihil interest, cuius aetatis filius sive filia sit, *‘cum senatusconsulto nihil de ea re caveatur: nisi forte | Latinus ‘vel Latina proponatur, quia etiam ex ipsa lege Aelia Sentia Latini, si minor anniculo sit filius filiave, causa probari non potest. nec me praeterit, in aliquo rescripto divi Hadriani ita esse constitutum, tamquam quod ad erroris quoque causam probandam ‘anniculum filium factum necesse sit |’sed non semper videri debet generale ius indu|ctum, cum imperator ‘epistulam ad quendam dedit. |*
- 74 *‘At peregrino quoque nuptiis per errorem contractis causam probare licere, rescripto signifi|tur, quippe quodam casu acciderat, ut peregrinus civem Romanam, quae eum Latinum credebat, ex lege Aelia Sentia|uxorem duxisset et filio nato alias civitatem Romanam consecutus esset. deinde cum quaereretur an causam probare posset, rescripsit imperator Antoninus proinde posse eum causam probare, atque si peregrinus mansisset. ex quo colligimus etiam peregrinum causam probare posse.*
- 75 *Ex his quae diximus apparet, sive civis Romanus peregrinam sive peregrinus civem Romanam uxorem duxerit, eum qui|nascitur peregrinum esse. sed siquidem per errorem tale matrimonium contractum fuerit, emendari vitium eius ex senatusconsulto licet |(secundum) ea quae superius diximus. si vero nullus error |intervenerit, sed scientes suam condicionem ita coierint,|nullo casu emendatur vitium eius matrimonii¹⁶.*
- 76 *Illud plane constat, inter civem Romanum et pere|grinam, si quidem eam, cum qua conubium habeat, uxorem duxerit, sicut supra quoque diximus, iustum matrimonium contrahi. et tunc ex his qui nascitur, civis Romanus est et in potestate patris erit.*
- 77 *‘Item si civis Romana peregrino ‘nupserit, conubio ex iure peregrin|i populi interveniente, qui ex eis nascitur, peregrinus et iustus pa|tris filius est, tamquam si ex peregrina eum procreasset. |hoc ‘tamen tempore ex senatusconsulto quod auctore divo Hadriano factum est, etiamsi non fuerit conubium inter civem Romanam et peregrinum, qui nascitur, iustus patris filius est.*
- 78 *Quod autem diximus inter civem Romanam peregrinumque matrimonio contracto eum, qui nascitur, peregrinum ‘nasci, etiam conubio non interveniente |valet, idque per legem Miniciam iam antea effectum*

est. eadem lege illud quodque cavetur, ut si 'peregrinam, cum | qua 'ei conubium non sit, uxorem duxerit civis Romanus, peregrini | nus ex eo coitu nascatur. et in priore quidem specie neces | saria lex Minicia fuit: nam alioquin conubio inter | patrem et matrem non interveniente is, qui natus | est, secundum iuris gentium regulam matris non patris con | ditioni accedit. qua parte autem iubet lex ex cive Romano et pere | grina peregrinum nasci, supervacua videtur; | nam etiam sine ea lege e regula iuris gentium idem | futurum erat¹⁷.

- 79 *Adeo autem hoc ita est, ut 'etiam ex Latina et cive Romano qui nascitur, matris conditioni accedat; nam lex Minicia ad hunc casum non pertinet: quae quidem non peregrinos tantum comprehendit, sed etiam qui La | tini nominantur; sed ad alios Latinos pertinet, qui proprios populos propriasque civitates habebant et erant peregrinorum numero.*
- 80 *Eadem ratione ex contrario ex Latino et cive Romana sive ex lege Aelia Sentia sive aliter contractum fuerit matrimonium, civis Romanus nascitur. fuerunt | tamen, qui putaverunt, ex lege Aelia Sentia contracto matrimonio Latinum nasci, quia videtur eo casu per legem Aeliam Sentiam et Iuniam conubium inter eos dari, et semper conubium efficit, ut qui nascitur patris conditioni accedat; aliter vero contracto matrimonio eum, qui nascitur, iure gentium matris conditionem sequi et ob id esse civem Romanum; sed hoc iure utimur, 'quod et senatusconsulto auctore divo Hadriano significatur; ut quoquo modo ex Latino et cive Romana natus civis Romanus nascatur.*
- 81 *His convenienter etiam illud senatusconsultum divo Hadriano auctore significavit, ut (qui) ex Latino et peregrina, item contra (qui) ex peregrino et Latina nascitur, matris conditionem sequatur.*
- 82 *Illud quoque his consequens est, quod ex ancilla et libero iure gentium servus nascitur, et contra ex libera et servo liber nascitur.*
- 83 *Animadvertere tamen debemus, ne iuris gentium regulam vel lex aliqua vel quod legis vicem optinet, aliquo casu commutaverit.*
- 84 *Ecce enim ex senatusconsulto Claudiano poterat civis Romana, quae alieno servo volente domino eius coit, ipsa ex pactione libera permanere, sed servum procreare; nam quod inter eam et dominum istius servi convenerit, 'eo senatusconsulto ratum esse iubetur. sed postea divus Hadrianus, iniquitate rei et inelegantia iuris motus, restituit iuris gen | tium regulam, ut cum ipsa mulier libera permaneat, liberum pariat.*

- 85 *Item e lege Latina ex ancilla et libero poterant liberi nasci; nam ea lege cavetur, ut si quis cum aliena ancilla, quam credebatur liberam esse coierit, siquidem masculi nascentur, liberi sint, si vero feminae, ad eum pertineant, cuius mater ancilla fuerit. sed et in hac specie divus Vespasianus inelegantia iuris motus restituit iuris gentium regulam, ut omnimodo, etiamsi masculi nascentur, servi sint eius cuius et mater fuerit.*
- 86 *Sed illa pars eiusdem legis salva est, ut ex libera et servo alieno, quem sciebat servum esse, servi nascentur. itaque apud quos talis lex non est, qui nascitur, iure gentium matris condicionem sequitur et ob id liber est.*
- 87 *Quibus autem casibus matris et non patris condicionem sequitur qui nascitur, iisdem casibus in potestate eum patris, etiamsi is civis Romanus sit, non esse plus quam manifestum est. et ideo superius retulimus quibusdam casibus per errorem non iusto contracto matrimonio senatum intervenire et emendare vitium matrimonii, eoque modo plerumque efficere, ut in potestatem patris filius redigatur.*
- 88 *Sed si ancilla ex cive Romano conceperit, deinde manumissa civis Romana facta sit, et tunc pariat, licet civis Romanus sit qui nascitur, sicut pater eius, non tamen in potestate patris est, quia neque ex iusto coitu conceptus est neque ex ullo senatusconsulto talis coitus quasi iustus constituitur.*
- 89 *Quod autem placuit, si ancilla ex cive Romano conceperit, deinde manumissa pepererit, qui nascitur liberum nasci, (na)turali ratione fit; nam hi qui illegitime concipiuntur, statim sumunt ex eo tempore quo nascuntur; itaque si ex libera nascuntur, liberi fiunt, nec interest ex quo mater eos conceperit, cum ancilla fuerit; at hi, qui legitime concipiuntur, ex conceptionis tempore statim sumunt.*
- 90 *Itaque si cui mulieri civi Romanae praegnati aqua et igni interdictum fuerit, eoque modo peregrina fiat, et tunc pariat, conplures distinguunt et putant, siquidem ex iustis nuptiis conceperit, civem Romanum ex ea nasci, si vero vulgo conceperit, civem peregrinum ex ea nasci.*
- 91 *Item si qua mulier civis Romana praegnas ex senatusconsulto Claudiano ancilla facta sit ob id quod alieno servo invito et denuntiante domino eius coierit, conplures distinguunt et existimant, siquidem ex iustis nuptiis conceptus sit, civem Romanum ex ea nasci, si vero vulgo conceptus sit, servum nasci eius cuius mater facta est ancilla.*

- 92 *Peregrina quoque si vulgo conceperit, deinde civis Romana fiat, et tunc pariat, civem Romanum parit; si vero ex peregrino|secundum leges moresque peregrinorum conceperit, ita videtur ex senatusconsulto, quod auctore divo Hadriano factum est, civem Romanum parere, si et patri eius civitas Romana donetur.*
- 93 *Si peregrinus cum liberis civitate Romana donatus fuerit, non aliter filii in potestate eius fient, quam si imperator eos in potestatem redegerit: quod ita demum is facit, si causa cognita aestimaverit hoc filiis expedire: diligentius autem exactiusque causam cognoscit de impuberibus absentibusque; et haec ita edicto divi Hadriani significantur.*
- 94 *Item si quis cum uxore praegnate civitate Romana donatus sit, quamvis is qui nascitur, ut supra diximus, (civis) Romanus sit, tamen in potestate patris non fit; idque subscriptione divi Hadriani significatur; qua de causa qui intellegit uxorem suam esse praegnatam, dum civitatem sibi et uxori ab imperatore petit, simul ab eodem petere debet, ut eum qui natus erit in potestate sua habeat.*
- 95 *Alia causa est eorum, qui 'Latii iure cum liberis suis ad civitatem Romanam perveniunt; nam horum in potestate fiunt liberi.*
- 96 *Quod ius quibusdam peregrinis 'civitibus datum est tributo jure majoris Latii; aut maius est Latium aut minus. maius est Latium, cum magistratum vel honorem in civitate sua gerendo etiam parentes et liberi et uxor cum his, 'qui – magistratum gerunt, civitatem Romanam consecuntur; minus Latium est, cum hi tantum qui vel magistratum vel honorem gerunt, ad civitatem Romanam perveniunt, idque pluribus epistulis principum significatur.¹⁸*
- 97 *Non solum tamen naturales¹⁹ liberi secundum ea, quae diximus, in potestate nostra sunt, verum et hi quos adoptamus.*
- 98 *Adoptio autem duobus modis fit, aut populi auctoritate, aut imperio magistratus, veluti praetoris.*
- 99 *Populi auctoritate adoptamus eos qui sui iuris sunt: quae species adoptionis dicitur adrogatio, quia et is qui adoptat rogatur, id est interrogatur, an velit eum quem adoptaturus sit iustum sibi filium esse; et is, qui adoptatur rogatur, an id fieri patiatur; et populus rogatur, an id fieri iubeat. imperio magistratus adoptamus eos qui in potestate parentum sunt, sive primum gradum liberorum optineant, qualis est filius et filia, sive inferiorem, qualis est nepos neptis, pronepos proneptis.*
- 100 *Et quidem illa adoptio quae per populum fit, nusquam nisi Romae fit; at haec etiam in provinciis apud praesides earum fieri solet.*

- 101 Item per populum feminae non adoptantur, nam id magis placuit; apud praetorem vero vel in provinciis apud proconsulem legatumve etiam feminae solent adoptari.
- 102 Item inpuerem apud populum adoptari aliquando prohibitum est, aliquando permissum est; nunc ex epistula imperatoris Antonini quam scripsit pontificibus, si iusta causa adoptionis esse videbitur, cum quibusdam condicionibus permissum est. apud praetorem vero, et in provinciis apud proconsulem legatumve cuiuscumque aetatis (personas) adoptare possumus.
- 103 Illud utriusque adoptionis commune est, quod et hi, qui generare non possunt, quales sunt spadones, adoptare possunt.
- 104 Feminae vero nullo modo adoptare possunt, quia ne quidem naturales liberos in potestate habent.
- 105 Item si quis per populum sive apud praetorem vel apud praesidem provinciae adoptaverit, potest eundem alii in adoptionem dare.
- 106 Sed et illa quaestio²⁰, an minor natu maiorem natu adoptare possit, utriusque adoptionis communis est.
- 107 Illud proprium est eius adoptionis quae per populum fit, quod is qui liberos in potestate habet, si se adrogandum dederit, non solum ipse potestati adrogatoris subicitur; sed etiam liberi eius in eiusdem fiunt potestate tamquam nepotes.

7.14. ŠALTINIŲ TEKSTŲ KOMENTARAI

I t e k s t a s

1. *Dii Manes – dievai Manai*, t. y. požeminiai dievai, mirusiųjų dvasios.
2. *Si pertineat – si potentiāle* (sąlygos sakiny su galimybės reikšme).
3. Nuo *placet* priklauso Acc. cum infin. (*solum non fieri*).
4. Nuo *vidēmur* priklauso Nom. cum infin. (*nos habēre*).
5. *Nullius in bonis esse* – nebūti niekieno nuosavybe.

II t e k s t a s

1. *Admonendi* – Gerundivum. *Admonendi sumus* – mums reikia žinoti.
2. Nuo *admonendi sumus* priklauso Acc. cum infin. (*feminam... pupillum posse*).
3. *Si dederit – si potentiāle* (sąlygos sakiny su galimybės reikšme).

4. *Cum ... sit* – *cum causāle* (šalutinis priežasties sakinys).
5. *Si fecerit* – *si potentiāle* (sąlygos sakinys su galimybės reikšme).

III tekstas

1. *Ut fināle* (jungtukas *kad*, prijungias šalutinį tikslo sakinį: *ut lucrētur*).
2. Nuo *censuit* priklauso Acc. cum infin. (*quod ... esse*).
3. Nuo *existimāvit* priklauso Acc. cum infin. (*societātem... posse*).
4. – 5. *Ut consecutivum* (jungtukas *kad*, prijungias šalutinį padarinio sakinį).
6. *Si videātur* – *si potentiāle* (sąlygos sakinys su galimybės reikšme).
7. *Ut consecutivum* (jungtukas *kad*, prijungias šalutinį padarinio sakinį).
8. Nuo *aequum sit* priklauso Acc. cum infin. (*eum admitti*).
9. Nuo *constat* priklauso Acc. cum infin. (*societātem... posse*).
10. *Ut consecutivum* (jungtukas *kad*, prijungias šalutinį padarinio sakinį).
11. – 12. *Si potentiāle* (šalutinis sąlygos sakinys su galimybės reikšme).
13. *Cum historicum* (jungtukas *kai*, prijungias šalutinį laiko sakinį).
14. Nuo *dicitur* priklauso Acc. cum infin. (*societātem solvi*).
15. *Si potentiāle* (šalutinis sąlygos sakinys su galimybės reikšme).
16. Nuo *vidētur* priklauso Nom. cum infin. (*societas incipere*).
17. *Si potentiāle* (šalutinis sąlygos sakinys su galimybės reikšme).

IV tekstas

1. *Ne... possidēret* (šalutinis tikslo sakinys: kad ne valdytų).
2. *Ne... venderet* (šalutinis tikslo sakinys: kad ne parduočiau).

V tekstas

1. Žodžiu “*mancipium*” (tai, kas paimta ranka) vadinami vergai ir belaisviai, t. y. žmonės, paimti į nelaisvę kare, paversti vergais ir traktuojami kaip bet kokie pagal nuosavybės teisę įsigyti daiktai.
2. Nuo “*passus est*” priklauso Acc. cum infin. (*sese venumdari*). *Sesse* = *se. Participāre* – turėti savo dalį, dalyvauti.
3. Nuo “*animadvertere*” priklauso Acc. cum infin. (*potestātem fuisse*).

VI tekstas

1. *Rogassit* = *rogaverit*.
2. *Audierit* = *audiverit*.

3. *Turbassitur = turbabitur.*
4. *Locassint = locaverint.*
5. *Migrassit = migraverit.*

VII tekstas

1. *Em = eum.*
2. *Endo iacere = inicere.*
3. *Escit = erit.*
4. *Com = cum.*
5. *Aeris confessi* – pagal pripažintą skolą.
6. *Dies iusti* – lengvatinės dienos.
7. *Endo dies* – kasdien.
8. *Tertiis nundinis* – trečią turgaus dieną.
9. *Peregre venum ire* – būti parduodamam į užsienį.
10. *Se = sine.*

VIII tekstas

1. *Servi poenae* – bausmės vergai, t. y. vergai, nubausti visą amžių dirbti priverstiniais darbais.
2. *Cui... interdictum fuerit* – kam būtų uždrausta.
3. Nuo *constat* priklauso Acc. cum infin. (*motos...non minui*).

IX tekstas

1. *Esse comisum* – *Perfectum* vartojamas todėl, kad papirkimas jau turėjo būti įvykęs.
2. *Probarim = probaverim.*
3. *Cera* – užuomina apie tai, kad kažkada advokatas Hortenzijus buvo įkliuvęs darydamas aferą su vašku padengta lentele teismo proceso metu. Išaiškėjus papirktų teisėjų nepadoriam elgesiui, jiems prigijo „vašku suteptą“ vardas. Šiuo atveju teisiamasis, papirkęs teisėjus, buvo išreikalavęs, kad abi balsavimo vartojamų lentelių pusės būtų padengtos nevienodos spalvos vašku, pvz., lentelės pusė su raide A (*absolvo* – išteisinu) – raudonu, o su raide C (*condemno* – kaltinu) – baltu vašku. Teisiamasis suprato, kad papirktieji teisėjai savo pažado neįvykdė.
4. *Locus ex hoc loco* – stilistinė figūra *ploke*, kai tas pats žodis čia pat pavartojamas skirtinga reikšme.

5. *De illo = de illa re.*
6. *Occultius extra iudicium*: užuomina apie teisėjų paperkamumą.
7. *Quod... cogites – Coniunctivus* su galimybės reikšme.
8. *Tribūni* – *Sula* liaudies tribūnus padarė visai mažareikšmiais, atimdamas iš jų galimybę dalyvauti įstatymų leidyboje. Pompėjus tribūnams jų galias sugrąžino.
9. *Plebi* – gali būti ir G.Sg. vietoj *plebei* nuo pasenusio N.Sg. *plebes*, linksniojamo pagal V linksniuotę.
10. *Regiōne* – kryptis (arba kelias).
11. *Tacita* – kadangi iš tribūnų buvo atimta teisė kalbėti tautos susirinkime.
12. *Quinte* – romėniškas familiarumas vietoj „Hortenzijau“.
13. *Iniquissimis* – būdvardis, vartojamas ir kaip daiktavardis.
14. *Paucis horis* – pirmosiomis valandomis.
15. *In re publica* – politiniuose reikaluose.
16. *Ratio et inclinatio* – dvasia ir kryptis.
17. *Alium ordinem* – t. y. ne senatorių luomo, iš kurio tik ir buvo renkami teisėjai.
18. *Lege de iudiciis* – pretorius L. A. Kota išleido įstatymą, pagal kurį teisėjai turėjo būti renkami iš senatorių, „raitelių“ ir tribūnų, tvarkiusių finansus (*tribūni aerarii*).
19. *Quo nomine* – vietoj „*cuius nomine*“.
20. *Cum primo* – kai tik.
21. *Responsūrus* – turima galvoje: vesti bylą.
22. *Adversetur* – ta prasme, kad asmeninės šio teismo dalyvių savybės nereikalavo teisėjų sudėties pakeitimo.
23. *De eo homine* – galbūt čia turimas galvoje Veris arba kuris nors teisėjas iš senatorių luomo.
24. *Putarit = putāvit* arba *putāret*.
25. *Offensiōnem = invidiam, infamiam*.
26. *De veteribus iudicibus* – turimi galvoje senieji paperkami teisėjai.

X t e k s t a s

1. *Si... acceperit – Si potentiāle* (jei gautų).
2. *Si... rogaverit – Si potentiāle* (jei... tarsi pakviestų).
3. *Si intellexisset – Si irreāle* (jei būtų supratęs).
4. Po „*crederent*“ eina Acc. cum infin. (praleista – *esse*).

XI tekstas

1. *Masculi puberes... feminae viri potentes* – berniukai, sulaukę 14 metų... mergaitės – 12 metų.
2. *Tutōres* – suprask: *dantur*.
3. *Datus* – suprask: testamento.
4. *Romae* – Romoje.
5. *In perpetuum* – visam laikui.
6. *Ad tempus* – laikinai.

XII tekstas

1. *Voluērunt... in tutela esse* – Acc. cum infin.
2. *Si dederit* – *Si potentiāle* (jei duotų).
3. *Contingit... esse* – Acc. cum infin.
4. *Ut... non sit* – *Ut obiectivum*.
5. *Vidētur... ratio suasisse* – N. cum infin.

XIII tekstas

1. *Videāmus* – Conj. hortativus.
2. Nuo *possumus animadvertere* priklauso Acc. cum infin.
3. *Sine causa* – be priežasties. Kartais verčiama: be jų kaltės.
4. Kalbama apie dvi valdymo rūšis (pagal kviritinę arba pretorinę teisę).
5. Nuo *intellegitur* priklauso Nom. cum infin. (*is... habēre*).
6. Taip tvirtino romėnų juristai, neturėjusieji istorinių žinių.
7. Versti: tarp kitko, aš gerai žinau.
8. Po *evenit* eina *Ut consecutivum*.
9. Versti: todėl ir kai kuriems veteranams suteikiama teisė...
10. Versti: santuokos negalimos.
11. Nuo *dicuntur* priklauso Nom. cum infin. (*persōnae... contraxisse*).
12. Versti: ne tokio didelio laipsnio.
13. Versti: vedyboms nėra trukdymų.
14. Šis senato sprendimas buvo priimtas Vespasiano laikais.
15. Versti: tokie pat įstatymo reikalavimai...
16. Versti: jokių būdu šios santuokos rūšies trūkumas negali būti ištaisytas.
17. Šis fragmentas yra gerokai pažeistas, tad atkurti tikrąjį teksto variantą nėra galimybių.
18. Fragmentas taip pat gerokai pažeistas.
19. *Liberi naturāles* – vaikai, gimusieji iš konkubinato.
20. Versti: o tas klausimas...

8. PENKTOSIOS CICERONO KALBOS PRIEŠ VERĮ FRAGMENTAI

(Neadaptuotų fragmentų tekste ilgumai nežymimi)

frg. I, 5

Quid dicis? an bello fugitivorum Siciliam virtute tua liberatam? Magna laus et honesta oratio, sed tamen quo bello? nos enim post illud bellum, quod M'. Aquilius confecit, sic accepimus, nullum in Sicilia fugitivorum bellum fuisse. 'At in Italia fuit.' Fateor et magnum quidem ac vehemens. Num igitur ex eo bello partem aliquam laudis adpetere conaris? num tibi illius victoriae gloriam cum M. Crasso aut Cn. Pompeio communicatam putas? Non arbitror hoc etiam tuae deesse impudentiae, ut quidquam eius modi dicere audeas. Obstitisti videlicet, ne ex Italia transire in Siciliam fugitivorum copiae possent. Ubi? quando? qua ex parte? cum aut ratibus aut navibus conarentur accedere? Nos enim nihil umquam prorsus audivimus, sed illud audivimus, M. Crassi, fortissimi viri, virtute consilioque factum, ne ratibus coniunctis freto fugitivi ad Messanam transire possent, a quo illi conatu non tanto opere prohibendi fuissent, si ulla in Sicilia praesidia ad illorum adventum opposita putarentur.

frg. X, 27

Cum autem ver esse coeperat-cuius initium iste non a Favonio neque ab aliquo astro notabat, sed cum rosam viderat, tum incipere ver arbitrabatur-, dabat se labori atque itineribus, in quibus eo usque se praebebat patientem atque impigrum, ut eum nemo umquam in equo sedentem viderit.

frg. XI, 28

Nam, ut mos fuit Bithyniae regibus, lectica octophoro ferebatur, in qua pulvinus erat perlucidus Melitensis, rosa fartus: ipse autem coronam habebat, unam in capite, alteram in collo, reticulumque ad nares sibi

admovebat, tenuissimo lino, minutis maculis, plenum rosae. Sic confecto itinere, cum ad aliquod oppidum venerat, eadem lectica usque in cubiculum deferebatur. Eo veniebant Siculorum magistratus, veniebant equites Romani, id quod ex multis iuratis audistis: controversiae secreto deferebantur, paulo post palam decreta auferebantur. Deinde, ubi paulisper in cubiculo pretio, non aequitate iura discripserat, Veneri iam et Libero reliquum tempus deberi arbitrabatur.

frg. XI, 29

Quo loco non mihi praetermittenda videtur praeclari imperatoris egregia ac singularis diligentia. Nam scitote oppidum esse in Sicilia nullum ex iis oppidis, in quibus consistere praetores et conventum agere soleant, quo in oppido non isti ex aliqua familia non ignobili delecta ad libidinem mulier esset. Itaque nonnullae ex eo numero in convivium adhibebantur palam: si quae castiores erant, ad tempus veniebant, lucem conventumque vitabant. Erant autem convivia non illo silentio populi Romani praetorum atque imperatorum, neque eo pudore, qui in magistratuum conviviis versari soleat, sed cum maximo clamore atque convitio: nonnumquam etiam res ad pugnam atque ad manus vocabatur. Iste enim praetor severus ac diligens, qui populi Romani legibus numquam paruisset, illis legibus, quae in poculis ponebantur, diligenter obtemperabat. Itaque erant exitus eius modi, ut alius inter manus e convivio tamquam e proelio auferretur, alius tamquam occisus relinqueretur, plerique ut fusi sine mente ac sine ullo sensu iacerent, ut quivis, cum aspexisset, non se praetoris convivium, sed ut Cannensem pugnam nequitiae videre arbitraretur.

frg. XXXVII, 97

Hic te praetore Heracleo pirata cum quattuor parvis myoparonibus ad arbitrium suum navigavit. Pro di immortales! piraticus myoparo, cum imperatoris populi Romani nomen ac fasces essent Syracusis, usque ad forum Syracusanum et ad omnes crepidines urbis accessit, quo neque Carthaginensium gloriosissimae classes, cum mari plurimum poterant, multis bellis saepe conatae umquam adspirare potuerunt, neque populi

Romani invicta ante te praetorem gloria illa navalis umquam tot Punicis Siciliensibusque bellis penetrare potuit: qui locus eius modi est, ut ante Syracusani in moenibus suis, in urbe, in foro hostem armatum ac victorem quam in portu ullam hostium navem viderint.

frg. XXXVII, 98

ic te praetore praedonum naviculae pervagatae sunt, quo Atheniensium classis sola post hominum memoriam trecentis navibus vi ac multitudine invasit: quae in eo ipso portu loci ipsius natura victa atque superata est. Hic primum opes illius civitatis comminutae depressaeque sunt; in hoc portu Atheniensium nobilitatis, imperii, gloriae naufragium factum existimatur.

frg. XXXVIII, 99-100

one pirata penetravit, quo simul atque adisset, non modo a latere, sed etiam a tergo magnam partem urbis relinqueret? Insulam totam praetervectus est, quae est urbs Syracusis suo nomine ac moenibus: quo in loco maiores, ut ante dixi, Syracusanum habitare vetuerent, quod qui illam partem urbis tenerant, in eorum potestatem portum futurum intellegebant. At quem ad modum est pervagatus! Radices palmarum agrestium, quas in nostris navibus invenerant, iactabant, ut omnes istius improbitatem et calamitatem Siciliae possent cognoscere. Siculosne milites, aratorumne liberos, quorum patres tantum labore suo frumenti exarabant, ut populo Romano totique Italiae suppeditare possent, eosne, in insula Cereris natos, ubi primum fruges inventae esse dicuntur, eo cibo esse usos, a quo maiores eorum ceteros quoque frugibus inventis removerunt? Te praetore Siculi milites palmarum stirpibus, piratae Siculo frumento alebantur. O spectaculum miserum atque acerbum! ludibrio esse urbis gloriam, populi Romani nomen, hominum conventum atque multitudinem piratico myoparoni! in portu Syracusano de classe populi Romani triumphum agere piratam, cum praetoris inertissimi nequissimique oculos praedonum remi respergerent!

frg. XLV, 118

ncluduntur in carcerem condemnati: supplicium constituitur in illos, sumitur de miseris parentibus navarchorum: prohibentur adire ad filios, prohibentur liberis suis cibum vestitumque intro ferre. Patres hi, quos videtis, iacebant in limine ipso matresque miserae pernoctabant ad ostium carceris ab extremo conspectu liberum exclusae, quae nihil aliud orabant nisi ut filiorum suorum postremum spiritum ore excipere liceret. Aderat ianitor carceris, carnifex praetoris, mors terrorque sociorum et civium Romanorum, lictor Sextius, cui ex omni gemitu doloreque certa merces comparabatur. “Ut adeas, tantum dabis; ut tibi cibum vestitumque intro ferre liceat, tantum.” Nemo recusabat. “Quid? ut uno ictu securis mortem filio tuo adferam, quid dabis? ne diu crucietur? ne saepius feriat? ne cum sensu doloris aliquo spiritus ei auferatur?” Etiam ob hanc causam pecunia lictori dabatur.

frg. XLV, 119

magnum atque intolerabilem dolorem! o gravem acerbamque fortunam! Non vitam liberum, sed mortis celeritatem pretio redimere cogebantur parentes. Atque ipsi etiam adulescentes cum Sextio suo de plaga et de uno illo ictu loquebantur, idque postremum parentes suos liberi orabant, ut levandi cruciatus sui causa lictori pecunia daretur. Multi et graves dolores inventi parentibus et propinquis, multi, verum tamen mors sit extrema: non erit. Estne aliquid ultra, quo crudelitas progredi possit? Reperietur. Nam illorum, cum erunt securi percussi ac necati, corpora feris obiciuntur. Hoc si luctuosum est parentibus, redimant pretio sepeliendi potestatem.

frg. LXVI, 121

qui tam fuit illo tempore ferreus, qui tam inhumanus praeter unum te, qui non illorum aetate, nobilitate, miseria commoveretur? equis fuit quin lacrimaret? quin ita calamitatem illam putaret illorum, ut for-

tunam tamen non alienam, periculum autem commune arbitraretur? Feriuntur securi. Laetaris tu in omnium gemitu et triumphas, testes avaritiae tuae gaudes esse sublato. Errabas, Verres, et vehementer errabas, cum te maculas furtorum et flagitiorum tuorum sociorum innocentium sanguine eluere arbitrabare.

frg. LVIII, 150, 151

i haec apud Scythas dicerem, non hic in tanta multitudine civium Romanorum, non apud senatores, lectissimos civitatis, non in foro populi Romani, de tot et tam acerbis suppliciis civium Romanorum, tamen animos etiam barbarorum hominum permoverem: tanta enim huius imperii amplitudo, tanta nominis Romani dignitas est apud omnes nationes, ut ista in nostros homines crudelitas nemini concessa esse videatur. Nunc tibi ego ullam salutem, ullum perfugium putem, cum te implicatum severitate iudicum, circumretitum frequentia populi Romani esse videam.? Si me hercule, id quod fieri non posse intellego, ex his te laqueis exueris ac te aliqua via ac ratione explicaris, in illas tibi maiores plagas incidendum est, in quibus te ab eodem me superiore ex loco confici et concidi necesse est.

frg. LXVI, 170

acinus est vincire civem Romanum, scelus verberare, prope parricidium necare: quid dicam in crucem tollere? Verbo satis digno tam nefaria res appellari nullo modo potest. Non fuit his omnibus iste contentus: “spectet” inquit “patriam; in conspectu legum libertatisque moriatur”. Non tu hoc loco Gavium, non unum hominem nescio quem, sed communem libertatis et civitatis causam in illum cruciatum et crucem egisti. Iam vero videte hominis audaciam. Nonne eum graviter tulisse arbitramini, quod illam civibus Romanis crucem non posset in foro, non in comitio, non in rostris defigere? Quod enim his locis in provincia sua celebritate simillimum, regione proximum potuit, elegit: monumentum sceleris audaciaeque suae voluit esse in conspectu Italiae, vestibulo Siciliae, praetervectione omnium, qui ultro citroque navigarent.

frg. XLVIII, 127

n urbe nostra pulcherrima atque ornatissima quod signum, quae tabula picta est, quae non ab hostibus victis capta atque deportata sit? At istorum villae sociorum fidelissimorum plurimis et pulcherrimis spoliis ornatae refertaeque sunt. Ubi pecunias exterarum nationum esse arbitramini, quae nunc omnes egent, cum Athenas, Pergamum, Cyzicum, Miletum, Chium, Samum, totam Asiam, denique Achaiam, Graeciam, Siciliam tam in paucis villis inclusas esse videatis? Sed haec, ut dico, omnia iam socii vestri relinquunt et neglegunt, iudices. Ne enim publice a populo Romano spoliarentur, officio ac fide providerunt; paucorum cupiditatum, cum obsistere non poterat, tamen sufficere aliquo modo poterant: nunc vero iam adempta est non modo resistendi, verum etiam suppeditandi facultas.

frg. LXVIII, 173-175

ed me hercule vestra reique publicae causa, iudices, nolo in hoc delecto consilio tantum flagitii esse comissum, nolo eos iudices, quos ego probarim atque delegerim, sic in hac urbe notatos isto absoluto ambulare, ut non cera, sed caeno obliti esse videantur. Quam ob rem te quoque, Hortensi, si qui monendi locus ex hoc loco est, moneo, videas etiam atque etiam et consideres, quid agas, quo progrediare, quem hominem et qua ratione defendas... Omnium nunc oculi coniecti sunt hoc ipso tempore in unum quemque nostrum, qua fide ego accusem, qua religione hi iudicent, qua tu ratione defendas.

VERTIMAS IR KOMENTARAI

ajus Kornelijus Veris buvo kilęs iš geros romėnų giminės. Nors jis linksmai praleido jaunystę, tačiau, būdamas gabus, greitai kopė politinės karjeros laiptais. Konsulaujant Gnėjui Papirijui Karbonui tapo kvestoriumi, o vykstant pilietiniam karui kartu su Karbonu buvo Priešalpinėje Galijoje. Tačiau greitai Veris paliko populiarių partijai priklausiusį konsulą ir pabėgo pas Sulą, ruošdamasis ginti optimatų interesus. Kaip kvestorius,

Veris disponavo kariuomenės finansais, bet, darydamas ataskaitą, pareiškė, jog beveik visus pinigus jis panaudojo kariuomenės tikslams ir tik 600 000 sestercijų palikęs Arimine, kuris tuo metu buvo išplėstas ir nuniokotas. Sula jį išsiuntė į Beneventą ir atidavė jo valiai tenykščių proskribuotų piliečių dvarus. Vėliau, kaip legatas, Veris lydėjo į Kilikiją Gnėjų Dolabelą, kuris tą provinciją valdė 80–79 m. pr. Kr. Mirus kvestoriui Gajui Maleolai šias pareigas gavo Veris, kuris tapo jo mažamečio sūnaus globėju. 74 metais pr. Kr. Veris tapo pretoriumi Romoje ir, būdamas atsakingas už teisės sritį, ėmė kyšius bei sprendė bylas, nesilaikydamas jokių padarumo taisyklių. 73 metais pr. Kr. Veris jau Sicilijos vietininkas (propretorius) ir ten išbūna 3 metus. Pasibaigus jo grobuoniško¹ valdymo laikui ir jam išvykus į Romą, iš Sicilijos į Romą atvyko pasiuntiniai, kaltindami Verį ir prašydami Ciceroną būti jų interesų gynėju šioje byloje. Ciceronui tada buvo 36-eri metai, tad jis su jaunystės energija ėmėsi šio darbo. Ciceronui pačiam buvo svarbu apginti Romos sąjungininkų interesus bei, apkaltinus garsųjį Verį, laimėti prieš optimatų partijai priklausiusius jo gynėjus. Tačiau Ciceronas susidūrė su sunkumais. Vienas iš jų buvo tas, kad Verį kaltinti pasisiūlė ir kitas pretendentas² – Kvintas Cecilijus Nigeras. Laimei, Ciceronas šias varžybas³ laimėjo ir pretoriui Markui Acilijui Glabrijui padavė prieš Verį skundą, remdamasis *lex Cornelia de repetundis* – Sulos įstatymu apie prievartavimus bei kaltindamas Verį apiplėšus Siciliją 40 mln. sestercijų. Kai Verio vardas buvo įtrauktas į teisiųjų sąrašą (*nominis receptio*), Ciceronas paprašė bylos tyrimui nusikaltimo vietoje 110 dienų. Ir nors tuometinis Sicilijos vietininkas, Verio giminaitis Lucijus Metelas, visai trukdė Ciceronui tą daryti, o pats Veris jam irgi spendė žabangas, Ciceronas viską suspėjo per 50 dienų ir grįžo į Romą. Išvengus kitų jam grėsusių pavojų, byla svarstyti buvo pradėta 70 metais pr. Kr., rugpjūčio 5 dieną. Ciceronas pateikė daugybę įrodymų bei gausybę liudytojų⁴, kurių negalėjo atremti Verio gynėjas – garsusis oratorius Hortenzijus, tad Veris nedelsdamas savanoriškai išvyko iš Romos. Teismas tremtį patvirtino ir procesas per 9 dienas pasibaigė. Matydamas, kad Veris didžiąją savo turto dalį spėjo paslėpti, Ciceronas sutarė su Hortenzijumi, jog tenkinsis maždaug 40 mln. sestercijų bauda, nors ta suma turėjusi būti ne mažesnė kaip 100 mln., nes pagal minėtą *lex de repetundis* ieškinyje minima suma iš nuteistojo išieškoma du su puse karto didesnė.

Procesui pasibaigus, Ciceronas surinktą medžiagą išleido 5-mis knygomis. 1-oje knygoje *De praetūra Romāna* aptariama Verio veikla būnant jam Romos pretoriumi, 2-je *De iudiciis sive praetūra Siciliensi* pasakojama apie jo elgesį Sicilijoje – kyšininkavimą, įsakymus statyti jam paminklus ir kt., 3-

je *Oratio frumentaria* – apie neteisėtus jo veiksmus Sicilijoje renkant mokesčius ir tenkinant jo paties bei svitos reikmes, 4-je *De signis* – apie tai, kaip Verio įsakymu buvo grobiami garsūs meno kūriniai iš šventyklų, privačių asmenų bei bendruomenių, o 5-je kalbama apie Verio – kariuomenės vado – veiksmus Sicilijoje. Čia Ciceronas įrodinėja, kad Veris, kaip karvedys, ne tik neturi jokių nuopelnų, bet ir įvykdė galybę nusikaltimų. Jo knyga suskirstyta į tris dalis: pradžioje kalbama apie Verio elgesį tuo metu, kai Italijoje vyko karas su vergais (Spartako sukilimas), vėliau – apie piratų įėjimą į Sirakūzus ir pagaliau – apie jo žiaurumus, persekiojant Sertorijaus⁵ šalininkus. Ši kalba vadinama *De suppliciis* todėl, kad ypač ryškiai ir aistringai pasakojama apie Sicilijos kapitonų bei romėnų piliečių bausmes.

Pradėdamas kalbą, Ciceronas su ironija aiškinasi, ar iš tiesų Veris nusielpnė valstybei, apsaugodamas Siciliją nuo karo su vergais. Priminę, kad vergai net nebandė pereiti į Siciliją, Ciceronas sutinka, jog pačioje Sicilijoje buvo keletas ekscesų, tačiau ir juos Veris išnaudojo savo interesams: viena-kart, įtarus vergus maišto rengimu, jie buvo nuteisti mirčiai, bet greitai, žinoma, už pinigus, paleisti; kitąkart, pasinaudodamas tuo pačiu pretekstu, į kalėjimą uždarė turtingą sicilietį Apolonijų ir išleido tik po pusantrų metų, matyt, irgi už didelius pinigus.

Fig. I, 5

„Ką tu sakai? Ar tik ne nuo karo su pabėgusiais vergais Sicilija tavo narsumo buvo apsaugota? Didžiulė būtų tau garbė ir šlovę pelnytų tau ši kalba, bet klausimas – kokio karo? Ligi šiol mes buvome tikri, kad Sicilijoje po to, kurį užbaigė Akvilijus, jokio kito karo su vergais nebuvo! Ak, karas buvo Italijoje? Sutinku, didelis ir sunkus. Bet ar tik nenori tu pasisavinti tos šlovės, kuri teko Markui Krasui⁶ ir Gnėjui Pompėjui? Betrūko tik tokio išūlumo! Ne, matyt, tu nori pasakyti, kad sutrukdei ginkluotiems vergams pereiti iš Italijos į Siciliją? Bet kur? Kada? Iš kokios pusės? Kai jie bandė tai laivais ar plaustais padaryti? Mes apie tai nieko negirdėjom, bet žinom, jog narsiausias vyras Markas Krasas savo drąsa ir sumanumu pasiekė to, kad jiems neįmanoma tapo persikelti į Mesaną. To daryti jam nebūtų reikėję, jeigu jis būtų matęs, kad bėgliai vergai, besitartinant jiems prie Mesanos, sutiks pasipriešinimą!”

Pereidamas prie Verio veiksmų vadovaujant jūrinėms pajėgoms Sicilijoje, Ciceronas sako: „Sakykim, kad tu nenusielpnei valstybei kare su vergais todėl, kad ne tik šio karo, bet ir jo pavojaus Sicilijoje nebuvo, ir tu nesiėmei jokių priemonių, kad jo išvengtum, bet galgi, turėdamas puikų lai-

vyną, tu apgynei provinciją nuo jūros piratų?” Ciceronas įrodo, kad, vado-
vaudamas laivynui, Veris padarė naudos ne valstybei, o tik sau: štai jis sa-
vanaudiškais tikslais nepaėmė iš mamertinų (Mesanos gyventojai, vadinami
Marso sūnumis) karo laivo, kurį šie privalėjo atiduoti Romai. Veris taip
antiįstatymiškai pasielgė dėl to, jog mamertinai jam asmeniškai padovanojo
puikų prekybinį laivą. Padaręs mamertinams ir kitų paslaugų, Veris pa-
siekė, kad šie į Romos senatą nusiuntė laišką, girdami Verio valdymą Sici-
lijoje. Ciceronas daro išvadą, kad tokiu būdu valstybei buvo padaryta žala,
silpninamos karinės pajėgos, sukurtos protėvių narsa ir išmintimi, sužlug-
dyta pati sutartis.

Po to Ciceronas kalba apie didžiulius Verio piktnaudžiavimus aprūpi-
nant laivyną maistu bei kitais reikalingais dalykais. Nors Sicilijos bendruo-
menės savo laivams viską turėjo siūsti natūra, o išlaidas turėjo tvarkyti toms
bendruomenėms priklausiusieji kapitonai, Veris pareikalavo, kad būtų mo-
kama pinigais, be to, jam asmeniškai. Ciceronas pateikia gausių įrodymų,
kaip tai baisiai pakenkė laivynui, kaip jis nusilpo. O kai vis dėlto pasisekė
pagauti vieną piratų laivą, Veris visa, kas jame buvo, pasiėmė sau ir, aišku,
už pinigus paleido patį piratų vadeivą: Ciceronas tokią išvadą daro remda-
masis tuo, kad tas vadeiva nebuvo tuoj pat nukirsdintas, o iš pradžių kiek
palaikytas kalėjime, po to net paties Verio namuose, tad lengvai galėjo būti
pakeistas kitu asmeniu. Buvo paleisti į laisvę ir daugelis kitų piratų, o tuo
tarpu piliečiai baudžiami mirtimi. Ciceronas su ironija pastebi, kad šis lai-
mingas atvejis, parodęs, kaip naudinga pačiam vietininkui gaudyti piratus,
nepaskatino Verio gerai sutvarkyti laivyną, o, atvirkščiai, – vasarą nuspren-
dęs pagyventi pajūryje, Veris lepinosi ir maloniai leido laiką su meiluže,
prieš tai jos vyrą Kleomeną paskyręs laivyno vadu, nors skirti į tas pareigas
sicilietį, kai Veris turėjo kvestorius bei legatus romėnus, buvo tikrai anti-
įstatymiška!

Frg. X, 27

*„Kai prasidėdavo pavasaris, – jo atėjimu Veris laikė ne Favonijaus dvel-
kimą ar Saulės įėjimą į tam tikrą žvaigždyną, o tą laiką, kai pamatys rožę⁷, –
jis atsiduodavo darbams ir žygiams, kuriuose pasirodydavo toks išstvermingas ir
veiklus, kad jo niekas niekada nematė ant žirgo!“*

Frg. XI, 28

„Pagal Bitinijos valdovų paprotį jį nešdavo aštuoni nešikai neštuvuose, kur gulėjo pagalvė iš permatomo melitiško⁸ audeklo, prikimšta rožių lapelių, o jis pats buvo su vainikais – vienas ant galvos, kitas ant kaklo⁹, ir uostė nosinę iš ploniausios medžiagos su smulkiaisiais ornamentais, iškvėpintą rožių kvepalais. Taip atlikęs žygį, pasirodydavo kuriame nors mieste, ir tuo pačiu palankinu nešdavo jį ligi miegamojo. Ten ateidavo siciliečių valdininkai, ten – ir romėnų raiteliai, apie ką jūs girdėjote iš daugelio prisiekusiųjų liudytojų; skundai slapta¹⁰ buvo atnešami, po kiek laiko viešai skelbiami dekretai. Po to šiek tiek laiko dalino teises kiekvienam vis kitaip, ne pagal teisėtumą, o už pinigus. Likusį laiką manė esant savo pareiga skirti Venerai ir Bakchui“.

Frg. XI, 29

„Šioje vietoje, man atrodo, aš neturiu pamiršti apie ypatingą ir nepaprastą šio garbingo karvedžio tvarkingumą! Nes, žinokite, nėra Sicilijoje miesto iš tų, kur paprastai sustoja pretoriai, tvarko teismų dalykus bei skiria bausmes, kuriame nebūtų buvusios iš gerų šeimų išrinktos moterys patenkinti jo geiduliams. Taigi kai kurios iš jų atvirai dalyvaudavo puotose, kuklesnės atvykdavo nustatytu laiku, vengdamos šviesos ir viešumo. O puotos vykdavo ne tyliai, kaip pritinka romėnų tautos pretoriams ir karvedžiams, ne taip kukliai, kaip paprastai būna susitikus šventikams, bet su milžinišku triukšmu ir bjauriais riksmomis, o kai kada buvo prieinama net iki susirėmimų ir tikrų muštynių. Mat šis pretorius, rūstus ir sąžiningas, niekada nepakludavęs romėnų įstatymams, griežtai vykdė tuos, kurie buvo „išleidžiami“ tarp bokalų¹¹. Taigi puotų pabaiga būdavo tokia, kad daugelį išnešdavo ant rankų, kaip iš kautynių, kai kurie likdavo vietoje, tartum nukauti, daugelis, lyg sužeisti, gulėjo visai be sąmonės ir jausmo. Taigi, jei kas būtų žvilgtėrėjęs į tokį reginį, būtų galėjęs manyti, kad jis mato ne pretoriaus puotą, bet paleistuvystės Kanų¹² mūšį“.

Toliau Ciceronas su didžiausia širdgėla pasakoja apie tai, kokią nešlovę užtraukė jūrų piratai¹³ Romos valstybei. Kadangi Sicilijos laivuose nebuvo pakankamai jūreivių ir karių, o kiti ekipažų nariai buvo išvarginti blogo maisto ir kitokių nepriteklių, tai Kleomenui pabėgus nuo piratų, likusieji kapitonai, neturėdami jėgų apsiginti, išlipo į krantą, o laivus paliko likimo valiai. Tada piratai laivyną sudegino ir įplaukė į Sirakūzų uostą. Apie šią Romos gėdą Ciceronas kalba su nepaprasta jėga, palaipsniui klausytojus paruošdamas tai pasipiktinimo audrai, kuri neišvengiamai kyla, klausantis apie šią katastrofą.

Frg. XXXVII 97

„Čia tavo pretoriavimo metu Herakleonas laisvai plaukiojo keturiais savo laiviūkščiais. O, nemirtingieji dievai! Piratų laiviūkščiai priplaukė net ligi aikštės ir Sirakūzų krantinių ir tuo metu, kai Sirakūzuose buvo karo vadas bei romėnų tautos vietininkas! Priplaukė iki tos vietos, kurios negalėjo pasiekti, nepaisant daugelio bandymų daugelio karų metu, garsusis Kartaginos laivynas, toks galingas jūroje! Ir niekada negalėjo įsiskverbti tiek kartų vykusių Sicilijoje ir Pūnų karų metu nugalimos, ligi tavo pretoriavimo, romėnų tautos jūrinės pajėgos, kadangi ši vieta yra tokia, kad Sirakūzai greičiau pamatytų ginkluotą ir nugalėjusį priešą tarp savo sienų, mieste, aikštės vidury, negu koki nors priešininkų laivą – uoste“.

Frg. XXX VII 98

„Taip plaukiojo tavo pretorystės metu jūros plėšikų laiviūkščiai ten, kur tik vienąkart, kiek žmonės atsimena, jėgos ir didelio gausumo dėka prasilažė Atėnų laivynas¹⁴ iš 300 laivų, kuris vis dėlto sumuštas ir nugalėtas šiame pačiame uoste, padedant pačioms vietovės ypatybėms. Čia pirmą kartą buvo palaužtos ir sunaikintos tos valstybės pajėgos, ir šiame uoste, manoma, žlugo jos garsas, galybė ir šlovė“.

Frg. XXX VII, 99-100

„Tad nejaugi čia įsibrovė piratas?! Į tokią vietą, kad kai tik jis ten pasirodė, didžiulė miesto dalis liko jam ne tik iš šono, bet ir užnugary. Jis praplaukė pro visą salą, kuri Sirakūzuose sudaro miestą su savo vardu ir sienomis¹⁵, kuriame, kaip anksčiau pasakiau, mūsų protėviai uždraudė sirakūziečiams gyventi, manydami, kad kas valdys šią miesto dalį, tas valdys uostą. O ir kokiū būdu jis plaukiojo? Mėtė visur laukinių palmių šaknis, rastas mūsų laivuose, kad visi galėtų matyti pretoriaus gėdą ir Sicilijos nelaimę. Nejaugi Sicilijos kariai, žemdirbių vaikai, kurių tėvai savo darbu augino tiek duonos, kad galėjo patenkinti romėnų tautos ir visos Italijos poreikius, nejaugi jie, gimę Cereiros saloje, kur, pasak legendų, pirmąkart atsirado želmenys, vartojo tą maistą, nuo kurio jų protėviai, pažinę grūdus, atpratino net kitas tautas! Tavo pretoriavimo metu Sicilijos kariai maitinosi palmių šaknimis, o piratai – Sicilijos duona. O, reginy, gėdingas ir apverktinas! Pajuokos objektu plėšikų laiviūkščiui tapo miesto šlovė, romėnų tautos vardas, piliečių susirinkimas ir minios žmonių! Sirakūzų uoste piratas šventė triumfą, nugalėjęs romėnų laivyną, tėkšdamas purslus į akis netikusiam ir niekingam pretoriui“.

Norėdamas savo kaltę sumažinti ar paslėpti, Veris nusprendė mirtimi nubausiti visus kapitonus, išskyrus savo draugą Kleomeną ir jo laive buvusį Falakrą. Tačiau, būdamas prityręs juristas, Veris iš pradžių paėmė iš kapitonų sau naudingus melagingus kapitonų parodymus apie laivų būklę, žadėdamas jų pasigailėti, o po to teismo nuosprendžiu visus juos nubaudė mirtimi. Šių nelaimingų žmonių mirtis Cicerono vaizduojama taip meistriškai, kad nei vienas proceso dalyvis negalėjo būti abejingas. Bet ypač didelis klausytojų pasipiktinimas turėjo kilti tada, kai Ciceronas su pasibjaurėjimu kalbėjo, kaip niekšišcai Veris siekė sau naudos netgi iš paties nuteistųjų mirties būdo bei jų palaidojimo...

Frg. XLV 118-119

„Nuteistieji uždaromi į kalėjimą, jų laukia mirties bausmė, bet jau ji vykdoma nelaimingiems kapitonų tėvams: jiems uždrausta matytis su sūnumis, draudžiama savo vaikus aprūpinti maistu ir apranga. Šie tėvai, kuriuos jūs čia matote, gulėsi prieangiuose, nelaimingos motinos nakvojo prie kalėjimo vartų; neturėdamos galimybės paskutinį kartą pažiūrėti į savo vaikus, jos meldė tik to, kad būtų leista bučiniu priimti savo sūnų paskutinį atodūsį. Čia stovėjo kalėjimo vartininkas, pretoriaus budelis, sąjungininkų ir romėnų piliečių mirtis bei siaubas liktorius Sekstijus, gaudavęs nustatytą atlygį už bet kieno vaitojimą ir kančias. Už pasimatymą duok tiek! Už tai, kad leisiu perduoti maistą ir rūbus – tiek! Niekas neatsisakydavo. O už tai, kad vienu kirvio smūgiu¹⁶ atimsiu iš tavo sūnaus gyvybę – kiek duosi? O už tai, kad ilgai nesikankintų? Kad nebūtų nukirsdintas daugeliu kirvių? Kad būtų nutrauktas jo gyvybės siūlas be jokio skausmo? Netgi už tai mokėjo liktoriui pinigus!

O, didžiuli ir nepakeliamas skausme! O, sunkioji ir karčioji lemtie! Ne vaikų gyvybę, o mirties greitumą tėvai turėjo pirkti už pinigus... Ir net patys jaunuoliai kalbėjosi su savo¹⁷ Sekstijumi apie mirtiną žaizdą ir apie tą vieną kirtį, ir paskutinis vaikų prašymas tėvams buvo toks, kad jie duotų liktoriui pinigų jų kančioms palengvinti. Daug kančių patyrė tėvai bei giminaičiai, daug. Tačiau mirtis bus viskam pabaiga. Ne, nebus! Nejaugi dar yra kas nors, kas galėtų peržengti ribas šio žiaurumo?! Atsiras. Juk jų kūnai, kirvio paliesti ir nukirsdinti, bus išmesti laukiniams žvėrimis. Ir jeigu tai sunku gimdytojams, tegul jie už pinigus nuperka galimybę palaidoti...“

Šiek tiek pakalbėjęs apie konkrečius atvejus, Ciceronas sušunka:

Frg. XLVI, 121

„Ar buvo tuo metu be tavęs nors vienas toks negailestingas ir beširdis žmogus, kurio nebūtų sujaudinęs jų amžius, gera kilmė, užgriuvusi nelaimė? Ar buvo nors vienas žmogus, galėjęs susilaikyti nuo ašarų, kuris šią nelaimę būtų laikęs tik jų nelaimė, jų likimo nebūtų laikęs savu, o pavojaus bendru? Nukirsdinami. Tu džiaugiesi ir šventi pergalę visiems vaitojant, džiaugiesi, kad sunaikinti tavo savanaudiškumo liudytojai. Tu klydai ir smarkiai klydai, Veri, tikėdamasis nuplauti nekaltų sąjungininkų krauju savo vagysčių ir ištvirkavimo dėmes!“

Pabaigęs 2-ąją savo kalbos dalį, Ciceronas, nors jau ir atlikęs savo pareigas siciliečiams, dar nepasitenkina ir toliau kaltina Verį tuo, kad šis vartojo prieš romėnų piliečius fizines bausmes ir net baudė juos mirtimi. Ši Cicerono kalbos dalis ypač stipri savo įrodymais ir iškalbos puošmenomis.

Iš pradžių pasakojama apie tai, kaip buvo kankinamas Romos pilietis Gajus Servilijus¹⁸ už tai, kad blogai atsiliepęs apie Verio valdymą. Verio įsakymu Servilijus buvo mirtinai užplaktas, jam išmuštos akys, o Veris iš likusio Servilijaus turto paėmė sidabrinį Kupidoną ir pastatė Veneros šventykloje. Po to Ciceronas kalba apie daugybę Romos piliečių, sukištų į Sirakūzų kalėjimus, vadinamus akmenų skaldyklomis (*lautumniae*). Verio įsakymu buvo apiplėšiami visi į Siciliją atplaukdavusieji laivai, o jų šeimininkai sumetami į kalėjimus.

Ciceronas klausia, kokį gi pateisinimą savo neteisėtiems veiksams duoda Veris. O šis aiškino, kad tai buvę Sertorijaus šalininkai, bėgę iš Ispanijos. Ciceronas pateikė daugybę patikimų liudijimų, kad šie žmonės kalėjimuose buvo nužudyti, citavo vieno kalėjimo žurnalą, kur buvo parašyta, jog jie mirė prievartine mirtimi. Šis žiaurus Verio elgesys pašiurpino Ciceroną.

Frg. LVIII 150-151

„Jeigu apie tokią daugybę ir tokių žiaurių Romos piliečių bausmių kalbėčiau skitams, o ne čia, tokiam dideliame romėnų piliečių susirinkimui, mūsų piliečių žiedui senatoriams, tai aš sujaudinčiau netgi barbarų sielas. Nes juk tokia plati mūsų valstybė, taip didžiai tautų yra vertinamas romėnų vardas, kad tavo žiaurumas, parodytas tėvynainiams, niekam negali atrodyti leistinas. Tad ar galiu aš dabar manyti, kad tau liko kokia nors viltis išsigelbėti ar pasislėpti, kai matau tave rūstaus teismo valdžioje, tartum įkliuvusį į romėnų tautos susirinkusių minių tinklus? Jeigu tu iš šių pančių išsilaisvinsi ir išslysi iš jų koku nors būdu ar per kokią gudrybę, – bet negalvoju, kad taip gali atsitikti, –

tai tu, prisiekiu Herkuliui, pakliūsi į dar stipresnius tinklus, ir, be to, vėl gi aš, bet iš dar aukštesnės vietos, pribaigsiu ir sunaikinsiu tave!“

Tačiau visi Verio nusikaltimai, sako Ciceronas, nublanksta prieš municipalinio miesto Konsos gyventojų Gavijaus nužudymą. Nors Ciceronas ir žinojęs apie šį faktą, bet nenorėjęs jo minėti, nes manęs, kad juo nepatikės. Be to, ir kaip apie tai kalbėti? Ir Ciceronas nusprendė viską paprasčiausiai papasakoti, nes manė, kad tas paprastumas labiau sujaudins klausytojus, negu puošniausia kalba.

O buvę taip. Gavijus, kaip ir daugelis kitų romėnų piliečių, buvo įmestas į kalėjimą, tačiau kažkokiu būdu pabėgo į Mesaną ir grasino Romoje paduosias Verį į teismą. Mesanos valdžia Gavijų išdavė atsitiktinai tada čia atvykusiam Veriui. Gavijus buvo atvestas į miesto aikštę, išrengtas ir visų akivaizdoje mušamas rykštėmis, nors nelaimingasis šaukė, kad esąs romėnų pilietis, kad tarnavęs kariuomenėje kartu su žinomu raiteliu Recijumi, dabar esančiu netoliese, Panorme, todėl jį galima pakviesti liudytoju. Bet Veris tvirtino, kad Gavijus esąs į Siciliją atsiųstas vergų vadeivų šnipas ir pagaliau, įsiutintas Gavijaus riksmų, liepė atnešti kryžių ir Gavijų nukryžiuoti, nors Romos įstatymai griežtai draudė fizines piliečių bausmes, o tuo labiau – nukryžiovimą. Ciceronas, apeliuodamas į saldų laisvės vardą, piliečių teises, taip dar labiau kėlė pasipiktinimą Verio savivale.

Frg. LXVI 170

„Romėnų pilietį sukaustyti grandinėmis – nusikaltimas, mušti jį rykštėmis – piktadarystė, užmušti – beveik brožudystė, o kaip man tuomet pavadinti nukryžiovimą? Nėra jokių žodžių, kuriais galima būtų pasakyti apie tokį siaubingą dalyką. Bet Veriui neužteko ir viso šito. „Tegul Gavijus žiūri į savo tėvynę, tegu miršta įstatymų ir laisvės akivaizdoje!“ – sakė jis. Šioje vietoje tu ne Gavijų, tu ne pirmą pasitaikiusį žmogų (Romos pilietį), bet visų bendrą laisvę ir mūsų pilietinius jausmus šiam nukryžiovimui ir kryžiaus kančioms pasmerkei! Be to, atkreipkite dėmesį į šio žmogaus išūlumą: ar, jūsų nuomone, jis nesigraužė, kad negali šio kryžiaus, kurį paskyrė romėnų piliečiams, pastatyti nei forume, nei komicijoje, nei ant rostrų? Juk savo provincijoje jis parinko kaip tik tokią vietą, kuri dėl joje susirenkančių daugybės žmonių gali geriausiai priminti būtent tas vietas, be to, yra arčiausiai jų: jis norėjo, kad jo piktadarybės ir išūlumo paminklas būtų Italijos akivaizdoje, Sicilijos prieangyje, visų tų, kurie plaukioja laivais abiem kryptimis, kelyje“.

Ciceronas gerai matė, kad Verio atvejis – ne vienintelis. Provincijas be sąžinės plėšė ir kiti Romos vietininkai.

Frg. XLVIII, 127

„Ar yra mūsų puikiajame ir nuostabiajame mieste kokia nors statula, ar koks paveikslas, kurie nebūtų paimti ir atvežti iš nugalėtųjų priešininkų? Priešingai, šių ponų vilos papuoštos ir prikimštos daugelio, ir, be to, puikiausių dalykų, atimtų iš ištikimiausių sąjungininkų. Kur, jūs manote, yra pinigai, kurių trūkumą dabar jaučia visi, priklausantieji svetimoms tautoms, kai matote, kad Atėnai, Pergamas, Kidzikas, Chijas, Samas, žodžiu, visa Azija, Achaja, Graikija, Sicilija sutalpintos tik nedaugelyje vilų? Bet apie visa tai, teisėjai, kaip aš sakau, sąjungininkai negalvoja ir nesiskundžia, nes jie savo išpareigojimų uoliu vykdymu ir ištikimybe perspėjo, kad romėnų tautos valstybė jų neplėštų, o nedaugelio gobšumą būtent tuo metu, kai jau negalėjo pasipriešinti, vis dėlto kokių nors būdu galėjo patenkinti, bet dabar tikrai iš jų atimta galimybė ne tik pasipriešinti, bet netgi – patenkinti“.

Nuo LXVII skyriaus prasideda visų dalių susumavimas, *peroratio*, kurią Ciceronas pradeda kreipimusi į teisėjus, o po to – ir į Verio gynėją Hortenzijų, perspėdamas, kad Veris nebūtų išteisintas.

Frg. LXVIII, 173-175

„Bet, prisiekiu Herkuliui, teisėjai, jūsų pačių ir valstybės naudai, jog aš nenoriu, kad šitoje atrinktoje teisėjų taryboje atsitiktų toks negarbingas dalykas. Aš nenoriu, kad šie teisėjai, mano paties pasirinkti ir patvirtinti, Verį išteisins, vaikščiotų po šį miestą pažymėti gėdos ženklu – ne vašku¹⁹, bet purvu išsitepę. Dėl to perspėju ir tave, Hortenzijau, jeigu tik yra galimybė perspėti iš šios vietos, gerai pagalvok ir pasverk, ką tu darai, kur eini, kokį žmogų ir kodėl gini... Ir dar, štai būtent šituo metu visų žmonių akys atkreiptos į kiekvieną iš mūsų – ar sąžiningai aš kaltinu Verį, ar teisingą nuosprendį paskelbs jam teisėjai, kuriomis priemonėmis tu jį gini“.

KOMENTARAI

 e įgimto talento (*ingenium*) ir praktikos (*experientia*) negalėjo būti nė vieno žymesnio teismų oratoriaus. Teismų iškalbos teorija (*ars*) mokė turintį šias dvi savybes žmogų sėkmingai jas pritaikyti kuriant teismines kalbas. Iškalbos teorija susideda iš dviejų dalių: konstruktyviosios ir ornamentinės, o iš jų svarbesnė – konstruktyvioji.

Susipažinęs su bylos aplinkybėmis, oratorius pirmiausia turėjo numatyti, kuriuo punktu gynyba gali sėkmingiausiai atremti kaltinimą (*constitutio causālis*). O po to kaltintojas ir gynėjas turėjo skirti kuo daugiau jėgų, kad pirmasis paremtų, o antrasis apgintų šį punktą. Šiam reikalui skirta dalis (*tractatio*) buvo svarbiausia jos dalis. Bet teisėjų įtikinimas priklausė ne tik nuo to, kas įrodinėjama, o ir nuo įrodymo jėgos. Norinčiam sudaryti apie Verį kuo blogesnę nuomonę Ciceronui neužteko įrodyti, jog Veris nubaudė mirties bausme Romos pilietį, bet taip pat reikėjo visus įtikinti, koki baisų nusikaltimą jis tokiu būdu padarė! Dėl tos priežasties traktavimas susidėjo iš dvejopos paskirties elementų: *argumenta* (įrodymai) ir *amplificatiōnes* (gausinimas). Pirmi buvo skirti protui, o antri teisėjų jausmams žadinti.

Būdamas svarbiausia kalbos dalimi, traktavimas nebuvo pateikiamas iš karto, kadangi ligi kaltinamosios kalbos pradžios teisėjai dar nesusipažinę su byla, o ligi ginamosios kalbos pradžios būdavo su ja susipažinę ne tiek, kiek būtų pageidautina gynybai. Todėl prieš *tractatio* turėjo visada eiti *narratio*, t. y. bylos išdėstymas, bet toli gražu ne ramus ir nešališkas. Reikėjo pasiekti, kad teisėjai atsiribotų nuo savo asmeninių minčių ir pasinertų į bylos aplinkybes. Tad prieš *narratio* buvo sakoma trumpa įžanga *exordium*. Tokiais pat sumetimais reikėjo, baigus traktavimą, dar kartą kreiptis į teisėjus su specialiu baigiamuoju žodžiu *peroratio*. Taigi teismo kalba turėjo susidėti iš tokių dalių:

- a. *Exordium*.
- b. *Narratio*.
- c. *Tractatio*: *propositio* ir *partitio*, t. y. traktavimo objekto ir plano išdėstymas, *probatio* – teigiami argumentai ir amplifikacijos bei *refutatio* – priešinginko argumentų ir amplifikacijų paneigimas.
- d. *Peroratio*.

Jeigu buvo kalbama apie vieną kaltinimą (*crimen*), tai šios dalys ėjo viena paskui kitą nurodyta tvarka. Bet jeigu nusikaltimai buvo keli, tekdavo vartoti kitą, kombinuotą, metodą, t. y. paeiliui pereiti nuo vieno prie kito *crimen*, sukeičiant vietomis šias dalis, supinant jas dėl didesnės įvairovės. Kombinuotas metodas buvo panaudotas ir Cicerono kalboje prieš Verį.

1. Ciceronas Verio nusikaltimus skirsto į 4 grupes. Pirmoji apima jurisdikcijos sritį. Veris provincijos teismams skyrė įvairaus dydžio mokesčius, kuriuos ėmė sau. Ypač naudingos jam buvo su paveldėjimu susijusios bylos: paveldėtojas turtą gaudavo tik tada, kai dalį paveldėto turto atiduodavo Veriui. Antroji grupė – žemės ūkio mokesčiai. Veris išleido ediktą, pagal kurį publikanai galėjo iš žemdirbių imti, kiek jie norėjo, o

žemdirbiams buvo suteikta teisė iš publikanų reikalauti aštuongubo atlyginimo tų grūdų, kuriuos jie būtų paėmę neteisėtai. Kadangi tais atvejais Veris pats skirdavo teisėjus, tai būdavo taip, kad publikanai, didžiąją dalį grūdų atidavę Veriui, drąsiai ėmė bent tris kartus daugiau, negu turėjo teisę, tačiau niekas jų nedrįso paduoti į teismą. Veris piktnaudžiavo ir vietininkų teise valstybine kaina pirkti iš provincialų grūdus savo dvarams išlaikyti. Trečia grupė – nusikaltimai, norint pasotinti savo aistrą meno dirbiniais, ypač statuloms ir brangiems indams. Du meno žinovai graikai važinėjo po provinciją ir ieškojo meno kūrinių pas privačius asmenis ar miestų šventyklose ir kitur, paimdavo juos ir perduodavo Veriui. Ir ketvirta grupė – tie, apie kuriuos pasakojama 5-ojoje Cicerono kalboje.

2. Buvęs kvestorius, Verio bendramintis Kvintas Cecilijus Nigeras pareikalavo, kad jam būtų duota teisė kaltinti Verį, apsimetę kažkada buvus Verio ižeistas, o tas asmeninio priešiško motyvas buvo gera dingstis tapti kaltintoju. Žinoma, Cecilijus norėjo atimti kaltinimo teisę iš Cicerono, o po to leisti Hortenzijaus sutriuškinamas.

3. Ciceronas pasakė kalbą *divinatio* (taip vadinosi ir teismo sprendimas, daromas atspėjant, kas iš pretendentų labiau tiks būti kaltintoju), kurioje pabrėžė, kad jis, pirma, kaltintoju išrinktas nukentėjusiosios pusės, tuo tarpu Cecilijaus nori kaltinamasis ir jo partija, antra, Cecilijus nei moralškai, nei protiškaite netinka vesti šią bylą ir, trečia, Cecilijaus minima Verio jam padaryta skriauda yra prasimanymas. Šią kalbą Ciceronas užbaigė puikia *peroracija*, kur nutiesė skirtingas paraleles tarp savo vilčių ir Cecilijaus užmačių.

4. Ciceronas, norėdamas pagreitinti procesą, nepasakęs kaltinamosios kalbos, kvietė liudytojus, sugrupuotus pagal kaltinimo punktus (*crimina*) ir klausinėjo, prieš kiekvieną apklausą trumpai išdėstydamas aptariamo nusikaltimo esmę.

5. Sertorijus Marijaus buvo nusiųstas į provinciją Ispaniją vietininku 83–82 m. pr. Kr. Sulos karvedžių jis iš ten buvo išstumtas, tačiau 80 m. pr. Kr. jį pasikvietė maištingieji luzitanai, ir Sertorijus vadovavo jų kovai prieš romėnus, be to, buvo Romos demokratų emigracijos vadas. Sertorijus sudarė sąjungą su piratais, per juos palaikydamas ryšius su visais Romos priešais, netgi Mitridatu. Sertorijus krito nuo savo karininkų rankos 72 m. pr. Kr.

6. 73–71 m. pr. Kr. vyko Spartako vadovaujamas vergų sukilimas. 72-aisiais metais Spartakas su vergų armija, išaugusia ligi 40 000 karių, pergalingai žygiavo, užimdamas vieną miestą po kito, per visą Italiją. Spartakas buvo nugalėtas didžiulės (8 legionų) konsulo Marko Kraso vadovaujamos

armijos. Iš Ispanijos iškviestas Gnėjus Pompėjus galutinai pribaiigė Spartako kariuomenę ant Silano kranto.

7. Paprastai pavasario pradžia buvo laikomas tas metas, kai imdavo pūsti pietvakarių vėjas ar patekėdavo Vandenis. Veriui visa tai neegzistavo. Pavasario pradžią jam simbolizavo vainikuose atsirandantis rožės žiedas. Ši savotiška astronomija jam buvo naudinga ir tuo, kad pavasaris prasidėdavo vėliau, kai buvo jau visai šilta.

8. Melita (Malta) priklausė Sicilijos provincijai. Finikiečiai, kurie Melitą panaudojo kaip stotį savo reisams į Vakarų, čia pradėjo plonyčių audeklų gamybą.

9. Pagal graikų papročius vainikai, dedami ant kaklo ir ant krūtinės, buvo vadinami „kvepiančiais iš apačios“.

10. Slaptai buvo lengviau nuteisti žmogų, kam nors jį apskundus.

11. Puotų tvarkytojas (*magister, rex convivii*) prižiūrėjo, kokiomis porcijomis sumaišomas vynas su vandeniu, koks bokalų skaičius ir dydis, kokios užstalės dainos.

12. Mūšyje prie Kanų 216 m. pr. Kr. romėnų armija buvo visiškai sumušta Hanibalo, o mūšio lauke tysojo tūkstančiai žuvusiųjų kūnų.

13. Piratai buvo pavojingi ne tik tuo, kad imdavo tam tikrą mokestį iš prekyautojų – jie nusiaubdavo ir jūrų pakrančių miestus, be to, dažnai tapdavo Romos priešų sąjungininkais (Mitridato, Sertorijaus ir kt.).

14. Kituose šaltiniuose minima, kad jūrų mūšyje prie Sirakūzų kovojo 86 Atėnų ir 76 Sirakūzų laivai.

15. Ciceronas sako, kad ištisas miestas be pasipriešinimo buvo paliktas užnugaryje. Sirakūzų miesto dalys, atskirtos sienų ir vartų, dažnai buvo vadinamos miestais: Sirakūzai vadinti tetrapoliu arba pentapoliu.

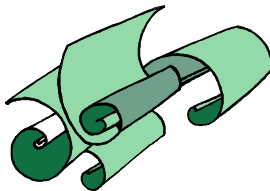
16. Svetonijus pasakojo apie Kaligulą, kuris reikalaudavęs iš budelio kirsti trumpais ir dažnais smūgiais, kad nelaimingasias jaustų, kaip jis miršta.

17. Priešmirtinių kančių baimė vertė juos pataikauti net budeliui, kad tik šis mirtį palengvintų. Tas vienas žodelis „savo“ rodo didžiulę žmonių dramą.

18. Būdamas Lilibėjyje Veris išgirdo, kad kažkoks bankininkas (*negotiātor*) Servilijus blogai apie jį kalba. Kad jį už tai nubaustų, Veris turėjo kaip nors iškviesti Servilijų į Lilibėjų. Dėl to jis liepia vienam iš savo apsaugos, Veneros gerbėjui, pareikšti ieškinį Servilijui deivės vardu. Kadangi tokios bylos priklausė Lilibėjaus teismo kompetencijai, Servilijus privalėjo atvykti čia. Veris galėjo teismui perduoti bylą, paskirti savo įgaliotinius, kurie būtų bylą išsprendę ieškovo naudai, o Servilijui būtų tekę sumokėti vienokią ar kitokią sumą. Tačiau bloga menantis Veris nusprendė iš Servi-

lijaus atimti piliečio garbę, padaryti jį *infāmis*, todėl pareikalavo iš jo užstato „apmokėti ieškinio sumą tuo atveju, jei byla bus pralaimėta“. Toks užstatas buvo imamas iš įtartinų asmenų (*persōnae suspectae*). Veris rėmėsi tuo, kad Servilijus esą praturtėjęs iš vagysčių. Servilijus su tokia procedūra nesutiko, bet byla buvo tęsiama svarstant antraeilį dalyką „ar Servilijus iš tiesų praturtėjo iš vagysčių“. Tokie dalykai romėnų civilinėje teisėje buvo sprendžiami *sponsijų* būdu, t. y. koks nors asmuo, šiuo atveju liktorius, kaip romėnų pilietis, turėjo kreiptis į atsakovą su klausimu: jei išaiškės, kad turtą įsigijai vagystėmis, ar pažadi sumokėti (tam tikrą sumą) sestercijų? Suma buvo nesvarbus dalykas, nes ji išieškoma nebuvo. Atsakovas sakydavo *spondeo* (pažadu), pretorius paskirdavo *recuperatōres*, kurie aiškina vosi bylą, o po to jų sprendimo pagrindu pretorius skirdavo duoti užstatą ar neduoti. Bet šiuo atveju Servilijus suprato, kad visa tai – komedija, kad pretorius paskirs rekuperatorius iš savo patikėtinių, kurie sponsiją išspręs liktoriaus naudai, o jis, Servilijus, neteks gero vardo, tapęs įtartinu asmeniu ir vagim. Todėl jis kategoriškai atsisakė ištarti žodį *spondeo*. Formaliai Veris turėjo teisę elgtis su juo kaip su *indefensus*, t. y. priteisti jam sumokėti ieškinio sumą, tada Servilijus būtų netekęs kažkiek pinigų, bet ne garbės. Čia ir išaiškėjo, kad Veriui proceso subtilybės yra tik asmeninio keršto įrankis. Nepaisant teisės ir įstatymų, jis fiziniomis bausmėmis norėjo priversti Servilijų ištarti lemiamą žodį *spondeo*. Bet Servilijus sutiko greičiau mirti, negu prarasti savo garbę.

19. Užuomina apie skandalingą 75-ųjų m. pr. Kr. įvykį, kada Hortenzijus gynė vieną savo giminaitį, kaltinamą pagal *lex repetundārum*. Teisiamasis teisėjus papirko. Kadangi būdavo ir tokių atvejų, kai papirktieji teisėjai, naudodamiesi slapto balsavimu, teisdavo sąžiningai, teisiamasis išreikalavo, kad abi teisme balsavimui vartojamų lentelių pusės būtų padengtos nevienodos spalvos vašku, pvz., lentelė su raide A (*absolvo* – išteisinu) – raudonu, o su raide C (*condemno* – kaltinu) – baltu vašku. Tokiu būdu teisiamasis galėjo kontroliuoti balsavimą, o išaiškėjus teisėjų nepadoriam elgesiui, jiems prilipo „vašku suteptųjų“ vardas. Nukentėjo tada ir Hortenzijaus reputacija.

II. ROMĖNŲ TEISĖS TERMINAI

BOLITIO (-ōnis, f) – kaltinimo ir kartu baudžiamojo persekiojimo nutraukimas, išnykus teisėtam pagrindui, pvz., mirus ieškovui arba teisėjui (*a. ex lege*) ar ieškovui atsakius ieškinio (*a. privāta*). Nuo I a., įsakius senatui arba imperatoriui, kokio nors džiaugsmingo įvykio proga vykdavo visuotinė baudžiamojo persekiojimo amnestija (*a. publica*).

ABROGATIO (-ōnis, f) – įstatymo pakeitimas arba atšaukimas vėlesniu įstatyminiu aktu (*a. legis*). *A. imperii* – pareigūno atleidimas iš pareigų.

ABSENTIA (-ae, f) – nedalyvavimas, nebuvimas vietoje ir laiku. Tik dėl pateisinamų aplinkybių (svarbūs valstybiniai reikalai, liga ir kt.) neatvykusi šalis į teismo procesą arba tardymą negaudavo baudos arba nebuvo skelbiama procesą pralaimėjusi.

ABŪSUS (-ūs, m) – piktnaudžiavimas valstybine valdžia.

ACCEPTILATIO (-ōnis, f) – iškilmingas skolos padengimo aktas. Pvz., sutikus kreditoriui, skolininkas įrašo į savo buhalterinę sąskaitų knygą ir kreditoriaus sąskaitą reikiamą sumą, lyg ji jau būtų sumokėta.

ACCESSIO (-ōnis, f) – įgijimas, priklausantis nuo medžiagos perdirbimo; specifikacija; įgijimas organinių produktų, ypač vaisių; įgijimas, kuris priklauso nuo dviejų daiktų (dalykų) sujungimo. *A.* gali būti kilnojamų ir nekilnojamų daiktų.

ACCIPIENS (-entis, m) – gavėjas, daikto priėmėjas. Daikto savininku jis netampa, tad tikrasis daikto savininkas gali iš jo tą daiktą atimti revindikacijos būdu (žr. *vindicatio*). Pagal sutarties apskundimą *a.* buvo daikto debitorius ir todėl turėjo jį grąžinti, jei neįrodė, kad daiktas žuvo ne dėl jo kaltės.

ACCUSATIO (-ōnis, f) – Respublikos pabaigos baudžiamojoje teisėje viešas kaltinimas, kurį galėjo pareikšti bet kuris iš piliečių. Pilietis, šiuo atveju *delātor*, pranešdavo atitinkamai teismo instancijai vadovavusiam pareigūnui apie nusikaltimą ir savo pasiryžimą persekioti nusikaltėlį per teismą. Bylą vedė pats *accusātor* arba jo patronas, o kaltinamajam padėdavo *advocātus* ir *laudatōres*.

ACTA (-ōrum, n) – aktai; *a. senātūs* – senato posėdžių dokumentai, *a. militaria* – karinių dalinių vadovavimo dokumentai, *a. principis* – imperato-

riaus norminiai aktai, kuriuos privalėjo gerbti jo perėmėjai; *a. diurna* (arba *a. populi*) – Cezario įvestas oficialus žurnalas teisės normoms publikuoti.

ACTIO (-ōnis, f) – akcija. 1. Ieškinys, teismo proceso priemonė, leidžianti teisinę gynybą. 2. Materialioji teisė, ieškovo realizuojama ginčo procedūra. 3. Teisminė veikla, kurios metu vyksta ginčas. *A.* – tai procesas, reikalaujantis abiejų šalių, ieškovo ir atsakovo, dalyvavimo.

ACTUS (-ūs, m) – 1. Servitutas, leidžiantis varyti gyvulius ir važiuoti vežimu per svetimą sklypą. Šis servitutas apima ir *ius eundi* (perėjimo teisę) bei *ius ambulandi* (vaikščiojimo teisę), jis yra vienas iš seniausių, minimas jau *Leges XII tabulārum*. 2. Teisminiai veiksmai.

ADAERATIO (-ōnis, f) – karininkų ir pareigūnų apdovanojimo natūra pakeitimas apdovanojimu pinigais, leistas Dominato epochoje. Šis pakeitimas sudarė sąlygas apdovanojamiems sukčiauti, pvz., gauti pinigus pagal padidintą kainų kursą, įsigyti prekes už normalią kainą, o skirtumą pasilikti sau.

ADDICTIO (-ōnis, f) – vienas iš pareigūno sprendimo būdų, pvz., paleisto į laisvę vergo laisvės patvirtinimas arba nusikaltimo vietoje pagauto vagies priteisimas apvogtajam; šalių susitarimo patvirtinimas arba palikimo, į kurį niekas nepretenduoja, paskyrimas vienam iš paleistų į laisvę asmenų.

ADEMPATIO (-ōnis, f) – panaikinimas, atėmimas. Galėjo būti įvairios *a. rūšys*, pvz., *a. bonōrum* – turto konfiskacija, *a. legāti* (žr. *legātum*). Testatorius galėjo panaikinti ir manumisija (žr. *manumissio*), toks *a.* vadinosi *a. libertātis*.

ADGNATIO, AGNATIO (-ōnis, f) – 1. Teisėto paveldėtojo *suus heres* gimimas po tėvo mirties arba testamento sudarymo; tokio paveldėtojo atsiradimas kitu būdu, pvz., išūnijant (*quasi a.*). 2. Giminytės ryšiai tarp laisvųjų asmenų, gyvenančių bendro *pater familias* valdžioje.

ADNOTATIO (-ōnis, f) – raštiška pastaba, dažniausiai – imperatoriaus sprendimas, užrašomas ant jam atsiųstos peticijos.

ADOPTIO (-ōnis, f) – išūnijimo rūšis, *aliēni iuris* asmens priėmimas į įtėvio šeimą. Įtėvis po pirmos ir antros mancipacijos (žr. *mancipatio*) kiekvieną kart paleidžia išūnijamąjį į laisvę ir sūnus kiekvieną kart grįžta į savo tėvo valdžią, o po trečios mancipacijos įtėvis per *in iure cessio* paima jį į savo valdžią. Išūnis patiria *mutatio familiae* ir *capitis deminutio minima*.

ADPROMISSIO (-ōnis, f) – *stipulatio*, kuria kas nors prisiima sau svetimą įsipareigojimą, kaip papildomas skolininkas. *Adpromissor* gali laiduoti už mažesnę, bet jokių būdu ne didesnę, kaip pagrindinė skola, sumą.

ADROGATIO (-ōnis, f) – išūnijimo (*adoptio*) rūšis, kada suaugęs asmuo *sui iuris* su jo visa šeima ir turtu priimamas į išūnijančiojo šeimą. Ankstyvajame laikotarpyje *a.* vedė į išūnijamojo *capitis deminutio minima*, jis tapdavo

persōna sui iuris ir *filiū loco*. Be ekonominių priežasčių *a.* tikslas buvo išsaugoti garsias patricijų šeimas ir jų protėvių kultą. Imperijos metais *a.* būdu išūnijamajam buvo suteikiama materialinė pagalba ir teisė paveldėti. Dabar buvo galima ne tik įvaikinti moteris, bet ir pačios moterys gavo teisę į *a.* Buvo supaprastinta ir *a.* procedūra (*rescriptum principis*).

ADSESSORES (-or, ōris, m) – tarėjai, kurie padėdavo pareigūnams arba teisėjams kvalifikuotais patarimais. Tačiau patarimai nieko ir niekuo nepareigodavo.

ADSIGNATIO (-ōnis, f) – paskyrimas atribotų valstybinės žemės sklypų asmenims, turintiems privačios nuosavybės teises. To paskyrimo pobūdį kiekvienu atskiru atveju nustatydavo *leges agrariae*.

ADULTERIUM (-ii, n) – santuokinės ištikimybės laužymas (neištikima žmona – *adultera*, neištikimas vyras – *adulter*). Pagal paprotinę teisę vyras, užtikęs žmoną *in fragranti delicto* (žr. *Frazeologija*) tuojau pat, arba pasitaręs namuose, galėjo žmoną nubausti. *Lex Julia* smulkiai reglamentavo šį dalyką. *A.* buvo baudžiama viešo kaltinimo būdu, paleistuvės, užtiktos tėvo ar vyro namuose, tėvas galėjo abudu nubausti mirtimi, vyras turėjo teisę su ja išsiskirti, kitaip jis tapdavo nusikaltimo bendrininku. Vėlesnė teisė viešąjį kaltinimą panaikino, tačiau paliko mirties bausmę.

ADVOCATUS (-i, m) – vienos iš šalių pagalbininkas teismo procese, padedantis jai savo patarimais ir asmeniniu autoritetu. Respublikos metais jis teikė nemokamą draugišką paslaugą, o vėliau Imperijoje gaudavo tam tikrą mokestį *honorarium*. Nuo Hadriano laikų taip buvo vadinami imperatoriaus pareigūnai, kurie rūpinosi valstybinio išdo – fisko reikalais. Poklasikiname laikotarpyje advokatai sudarė gerbiamą visuomenės sluoksnį.

AEDILES (-is, is, m) – edilai, ankstyvajame laikotarpyje – plebėjų šventyklų ir jų turtų saugotojai, o vėliau – du ypač įtakingi plebėjų pareigūnai. Pagal *lex Licinia Sextia* 367 m. pr. Kr. atsirado *aediles curules* iš patricijų šeimų ir greitai plebėjų bei patricijų edilų įgaliojimai sutapo; jie ėmėsi *cura annōnae*, *cura ludōrum*, *cura urbis*. *Aediles curules* taip pat sprendavo turguose kilusius ginčus, jie turėjo ir *ius edicendi*, jie rengdavo viešąsias šventes, kurioms dalį lėšų naudodavo iš savo asmeninio turto. Norėdami atei tyje pakilti ant *cursus honōrum* laiptelio, jie stengdavosi surengti kuo prašmatnesnes šventes. Išlaidas galima buvo kompensuoti ir panaudojus surinktus mokesčius provincijose. *Aediles cereales* rūpinosi, kad miesto gyventojai būtų aprūpinti duona. Dvi edilų poros, pasiskirsčiusios miesto kvartalus, buvo savotiški Romos miesto merai. Buvęs edilas – edilicijus.

AEMULATIO (-ōnis, f) – piktnaudžiavimas teise, teisės panaudojimas, turint tikslą pakenkti kitam, negaunant naudos ir sau. *Ae.* elementai buvo

daugelyje romėnų civilinės teisės institutų, proceso ir baudžiamojoje teisėje. Tačiau pretoriaus teisės galimybės padėjo *ae.* sumenkinti; ypač verta pažymėti tezė *summum ius summa iniuria*, kuri silpnino neribotą nuosavybės realizacijos galimybę (žr. *Frazeologija*).

AEQUITAS (-ātis, f) – teisingumas, svarbiausias romėnų teisės kūrimo bei aiškinimo principas, kurio išeities taškas buvo formali piliečių lygybė prieš įstatymą. *Ae.*, kaip matas, pritaikomas specifinėms ginčytino atvejo ypatybėms, stovėjo greta *ius*.

AERARIUM (-ii, n) – erarijus; viešasis izdas, valstybės izdas. Visas pavadinimas *Aerarium populi Romāni* arba *Aerarium Saturni*, mat jis buvo saugomas Saturno šventykloje. Šį izdą sudarė: 1. Romos piliečių mokesčiai (*tributum ex censu*), specialūs mokesčiai, mokėti neturtingiausių piliečių *aerarii*, našlių bei našlaičių. 2. Mokesčiai, gaunami iš provincijų (*stipendium, vectigal*). 3. Pajamos iš valstybinės žemės (*ager publicus*). 4. Muitinių, rūdų pajamos, karo grobis. *Ae.* tvarkė *questōres aerarii*, tačiau jie buvo priklausomi nuo senato ir tik jo leidimu galėjo iš izdo paimti reikiamas sumas. *Ae.* taip pat buvo ir svarbiausias valstybinis archyvas, *tabularium*, kur buvo saugomi priimtų įstatymų tekstai, senato nutarimai ir kiti svarbūs valstybiniai aktai bei dokumentai.

AES (aes, aeris, n) – 1. Metalas, varis. 2. Metaliniai pinigai; taip vadinama buvo ir moneta, kurią mancipacijos metu duodavo gavėjas davėjui kaip kainos simbolį, šia moneta paliesdamas svarstyklės (*libra*), kurias laikė *libripens*. Iš čia – *testamentum per aes et libram* – senovinė mancipacinė testamentų forma. *Aes aliēnum* – skola, *aes equestre* – suma, duodama raiteliui nusipirkti arklį kariuomenėje, *aes militāre* – kareivio alga ir t. t. *Aerarii* – pačio žemiausio socialinio sluoksnio piliečiai, be pareigų ir teisių, privalėję mokėti tik *aera* (pagalvės mokestį).

AESTIMATIO (-ōnis, f) – piniginis įvertinimas; žalos, kraičio piniginis įvertinimas. *Ae. dotis* buvo atliekamas tam, kad kraičiu būtų laikoma ta suma, už kurią vyras daiktus lyg ir nupirko rinkos kaina, be to, jis buvo atsakingas už galimą jų dingimą ar sugadinimą.

AETAS (-ātis, f) – žmogaus amžius, svarbus asmens veiksnio faktorius. Ligi 7 metų – *infantes*, iki 12–14 metų – *impuberes*, nuo 12–14 – *puberes*, iki 25 metų – *minōres*, nuo 25 metų – *legitima aetas*, t. y. pilnametystė. Imperatoriai galėjo nepilnamečiui suteikti *venia aetātis*, amžiaus lengvatą, kuri pirma laiko jį padarydavo veiksnium.

AFFECTUS MARITĀLIS (-ūs, m) – nuolatinė sutuoktinių valia gyventi bendrą santuokinį gyvenimą, pagrindinis *matrimonium* komponentas.

AFFINĪTAS (-ātis, f) – svainystė, ryšys, siejantis vieną iš susituokiančiųjų su antro susituokiančiojo giminėmis. Iki Respublikos pabaigos svainystė nedarė teisėtai santuokai jokių kliūčių. Santuokai nutrūkus, baigiasi ir *a.*, tačiau ji ir toliau lieka barjeru santuokai, bet klasikinėje teisėje tik tiesiąja linija – tarp žento ir marčios, o vėlesnėje – šalutine linija, pvz., su žmonos seserimi.

AGER (-gri, m) – ariama žemė, sklypas, laukas, teritorija. Kaip nekilnojamasis turtas ir pagrindinė gamybos priemonė, *a.*, suvaidino lemiamą vaidmenį Romos Respublikos svarbiausio teisinio instituto – nuosavybės istorijoje.

Rūšys:

a. arcifinius, arcifinālis – žemės sklypas, turintis natūralias ribas (upę, kalną, mišką ir t. t.).

a. colonicus – teritorijos Italijoje, kurios buvo skirtos išdalinti, kaip privati nuosavybė, romėnų kolonistams.

a. compascuus – valstybės žemė, kuria galėjo naudotis aplinkiniai gyventojai.

a. decumānus – apmokestintas žemės sklypas.

a. desertus – savininko paliktas ir niekieno nedarbamas sklypas.

a. emphyteuticus – pagal palikimą arenduojamas žemės sklypas.

a. gentilicius – kolektyvinė giminės žemės valda.

a. limitaneus – sklypas, iškilmingai padalintas į pasaulio šalis orientuotus kvadratus.

a. limitātus – sklypas, oficialiai išmatuotas amatininkų.

a. locātus ex lege censoria – valstybinė žemė, cenzorių arenduojama tam, kas pateikė naudingiausią pasiūlymą.

a. occupatorius – valstybinė žemė, turinti gamtines ribas, dar neįdirbta, kurią laisvai galėjo užimti patricijai. Formaliai tas užėmimas (*occupatio*) buvo laikinas, bet po tam tikro laiko žemė faktiškai įgydavo privačios nuosavybės statusą.

a. privātus – privati žemės valda.

a. privātus vectigalisque – žemės sklypas, iš valstybės nupirkta privataus asmens, kuris įsigyja tik nuolatinę nenuginčijamą, paveldimą ir suponuojančią pardavimo teisę galimybę naudotis sklypu. Tačiau šis asmuo turėjo *vectigal* (tai buvo tarpinė grandis tarp visuomeninės ir privačios žemėvaldos).

a. provinciālis – sklypas su išperkamuoju žemės mokesčiu, kaip *fundus stipendiarius, fundus tributarius*.

a. publicus (populi Romāni) – visa žemė, priklausiusi valstybei, kuri ją nuomodavo patricijams ar nemokamai perduodavo į ją nuosavybės teisę arba parduodavo. Vėlesniais laikais *a.p.* vis plėtėjo, kadangi Roma vis daugiau žemių užkariavo Italijoje. Kova dėl *a.p.* tarp patricijų ir plebėjų tapo svarbiu visos Romos Respublikos istorijos įvykiu.

a. questorius – valstybinė žemė, perduodama laikinai ir pagal galimą anuluoti naudojimą, išipareigojant mokėti *vectigal*. Respublikos gale beveik nesiskyrė nuo *a. occupatorius*.

a. Romānus – Romos valstybės teritorija; ji skiriama nuo sąjungininkų *Socii Italici* teritorijos, kuri nuolat plėtėjo, kol apėmė visą Italiją.

a. scripturarius – visuomeninės ganyklos, arenduojamos privatiems asmenims už mokestį.

a. stipendiarius – valstybinė žemė senato provincijoje, duodama naudotis savininkui už *stipendium*.

a. tributarius – valstybinė žemė princepsso provincijoje – (*tribūtum*).

a. trientabulis fruendus datus – valstybinė žemė, kuri, esant sunkiai valstybės finansinei būklei, už trečdalį kainos atiduodama visiškai naudotis privatiems asmenims; tačiau buvo paliekama galimybė ją atpirkti.

a. vectigālis – visuomeninė arba valstybinė išnuomojama žemė penkeriems metams (vėliau – neterminuotai) ir suteikiant paveldėjimo teisę.

a. viasius vicānis datus – žemės prie konsulinio kelio rėžis, kurį buvo privalu tvarkingai eksploatuoti.

ALIMENTA (-ōrum, n) – alimentai; išlaikymas, išlaikymo lėšos, abipusiai alimentiniai išipareigojimai tarp tėvų ir vaikų, susiformavę Principato laikais.

Alumnus – auklėtinis, svetimas vaikas, kurį *nutritor* išlaiko ir auklėja.

ALLECTIO (-ōnis, f) – imperatoriaus teisė suteikti buvusio pareigūno titulą ir padėtį asmenims, kurie neturėjo šių pareigų, turint tikslą tokiu būdu papildyti senatą. Tai sudarė realias galimybes pakliūti į senatą imperatoriaus valdininkams ir karininkams iš provincijų.

AMBITUS (-ūs, m) – papirkimas, *crimen ambitūs* – visų rūšių priešrinkiminė korupcija, pradedant pasilinksminimų ir vaišių rengimu ir baigiant papirkinėjimu. Imperijos metais naudojant *a.* buvo galima gauti pakartotiną magistratūrą, nors tai ir prieštaravo įstatymams, daryti spaudimą teisėjui baudžiamuosiuose procesuose.

AMOTIO (-ōnis, f) – pašalinimas, slėpimas, net vogimas daiktų, susijusių su paveldėjimu arba santuoka. Pagal *actio rerum amotārum* buvo galima

reikalauti pavogtų daiktų tik po skyrybų, kadangi ieškinys pagal *furtum* tarp sutuoktinių nebuvo pareiškiamas.

ANNEXIO (-ōnis, f) – aneksija, prijungimas. Tai buvo atviro karo arba tam tikros pardavimo sutarties padariniai, pagal kuriuos, nepavergiant ir nesuteikiant pilietybės teisių, naujai užkariautų kraštų gyventojai buvo inkorporuojami į Romos valstybę.

ANQUISITIO (-ōnis, f) – tyrimas, pirmoji komicijų (*comitia*) baudžiamojo proceso dalis, per kurią pareigūnas, dalyvaujant neformaliai susirinkusių žmonių grupei, išaiškindavo, ar buvo įvykdytas *crimen*. Pasitvirtinus, trečiame posėdyje jis paskelbdavo kaltinamąjį dekretą, po kurio eidavo *provocatio ad populum* ir *rogatio*.

APPELLATIO (-ōnis, f) – apeliacija, teismo nuosprendžio apskundimas. Nuo Augusto Oktaviano laikų *a.* buvo galima tik prieš magistrato sprendimą, o nuo imperatoriaus Klaudijaus laikų – ir prieš patį teismo sprendimą. *A.* buvo duodama į aukštesnę instanciją: prieš vietinio teisėjo nuosprendį – vietininkui, Romoje – miesto prefektui, bet *a.* negalėjo būti prieš princepsą, senatą ar pretorijaus prefektą.

APPLICATIO (-ōnis, f) – aplikacija; *a. ad. patrōnum* – iškilmingas globos ir apsaugos priėmimas iš atskiros įtakingo asmens arba žinomos giminės. Per tai plebėjas arba svetimšalis tapdavo klientu, o globėjas – jo patronu. Jų santykius reguliavo *ius applicatiōnis*.

APPROPRIATIO (-ōnis, f) – apropiacija, nuosavybės įgijimas.

AQUA (-ae, f) – vanduo. Buvo įvairios *a.* rūšys: *a. caelestis* (arba *a. pluvia*) – lietaus vanduo, *a. profluens* – nutekantis vanduo, *a. publica* – vanduo, skirtas naudotis visiems, t. y. upės, ežerai, kūdros. Galiojant servitutui, vandenį buvo galima imti tik vasarą (*a. aestīva*), kasdien (*a. cotidiāna*), tik dieną (*a. diurna*) ar tik naktį (*a. nocturna*).

ARBITER (-tri, m) – arbitras, teismo proceso, kuriame reikia turėti specialių ūkinių ar profesinių žinių, teisėjas. *A.* veikdavo kaip vienvaldis teisėjas arba trijų narių kolegijos narys, dažniausiai būdavo su reikalu susipažinęs vietoje ir pateikdavo savo sprendimą dėl ginčytinų abiejų pusių santykių. *A.* visada turėdavo daugiau laisvės, negu *iudex*, apibūdinti bylos esmę ir paskelbti savo sprendimą.

ARBOR INFĒLIX (-oris, f) – bevaisis medis; kartuvės – bausmės įrankis, iš pradžių turėjęs T formą (tikslus vertimas – „nelaimingas medis“).

ARGENTARIUS (-ii, m) – argentarijus; taip buvo vadinami bankininkai, atlikdavusieji įvairias finansines ir ypač palūkanų tvarkymo operacijas. Jie tvarkydavo apskaitų knygas ir galėdavo jas pateikti teismuose. *A.* atlikdavo kreditines operacijas, priimdavo saugoti pinigus, duodavo paskolas, reng-

davo aukcionus ir t. t. Ypatingoje knygoje *liber rationum a.* aprašydavo svarbias operacijas su garsiais verslininkais.

ARRA, ARRHA (-ae, f) – užstatas, pinigų suma arba vertingas daiktas, kurį pateikdavo viena iš šalių, kaip sudarytos sutarties papildomą įrodymą. *A. sponsalicia* – poklasikinėje teisėje – būsimo jaunikio teikiama nuotakai pinigų suma, kurią, nutrūkus sužadėtuvėms be rimtos priežasties, sužadėtinis prarasdavo, o sužadėtinė turėjo gražinti dvigubos (arba net trigubos) apimtį.

AUCTORITAS (-ātis, f) – autoritetas; teisėje: 1. Sutikimas, pritarimas, pvz., *a. domini* – šeimnininko sutikimas, duotas vergui, kuris atliko *votum*; *a. patris* – tėvo sutikimas, kad pavaldus asmuo sudarytų santuoką; *a. patrum* – papildomas patricijų senato pritarimas – kaip sąlyga išigaliooti komicijų nutarimus apie įstatymus ir pareigūnų rinkimus ir t. t. 2. Būtinoji teismo sprendimo galia (*a. rei iudicātae*).

AUDIENTIA (-ae, f) – audiencija, bylos klausymas, teismo nagrinėjimas (Dominato epochoje). *Auditorium* – teismo posėdžių salė, kur buvo apklausama ir nagrinėjamos bylos.

AUGURES (-ur, uris, m) – augurai, buiriantieji iš paukščių. Augurų kolegija iš pradžių tebuvo iš 3-jų narių, o valdant Sulai, jau buvo 15. Augurai aiškino įvairius negerus ženklus, kurių pasirodymas draudė daugelį svarbių veiksmų.

ARBARI (-us, i, m) – barbarai; visi ne romėnai, vėliau – Romos priešai, Imperijos laikais – svetimos tautos, gyvenusios Romos valstybės teritorijoje, kurių privačios teisės buvo apribotos.

BELLUM (-i, n) – karas. *B. iustum* – teisingu karu romėnai vadino tą karą, kurį jiems (jų nuomone) primetė priešininkas ir kurį romėnai skelbė pagal visas taisykles. Kad karas nebūtų *iniustum et impium* (neteisingas ir negarbingas), romėnai kiekvienam karui rasdavo formalų pagrindimą. Apie karo paskelbimą pasisakydavo senatas, o galutinai sprendavo *comitia centuriata*.

Auguras

BONA (-ōrum, n) – visas turtas, priklausęs atskiram asmeniui, įskiriant teises ir skolas. *B. adventicia* – turtas, kurį sūnus arba dukra įgijo ne iš tėvo ar

Triumfo vežimas

karinės tarnybos; *b. damnatorum* – turtas nuteistųjų mirties bausme, laisvės ar pilietybės atėmimu; *b. vacantia* – palikimas be paveldėtojo: nuo Augusto Oktaviano laikų išskirtinę teisę į *b.v.* gavo *fiscus*, prisiimdamas atsakomybę ir už testatoriaus skolas bei legatus; *b. publica* – valstybinė nuosavybė; *b. materna* – vaiko turtas, paveldėtas iš motinos, kuriuo nuo Konstantino laikų tėvas iki gyvos galvos galėjo naudotis

(*ususfructus*), tačiau kitoms nuosavybės funkcijoms ir turto masei liekant vaiko priklausomybe. Buvo ir daugiau *b.* rūšių.

ADĀVER (-eris, n) – lavonas. Jo nebuvo galima deginti mieste, lavono apvogimas buvo baudžiamas darbais iki gyvos galvos rūdynuose arba mirties bausme; lavoną išniekinus, paveldėtojui buvo duodama *actio iniuriarum* – ieškinys dėl bausmės arba baudos. Nubaustų mirties bausme kūnai buvo atiduodami giminaičiams, nors ne visada.

CADŪCUM (-i, n) – kadūkas. 1. Materiali nauda iš palikimo, kuriuo negali pasinaudoti tikrasis paveldėtojas, tenkanti kitiems paveldėtojams arba legatarijams, turintiems bent 1 vaiką. Kitu atveju ji pereidavo į *aerarium*, vėliau – *fiscus*. 2. Visas į *fiscus* paimtas turtas.

CAELIBES (caelebs, bis) – nevedę, netekėjusios. *Caelibātus* – viengungio padėtis.

CALENDAE (-ārum, f) – Kalendos, pirmoji kiekvieno mėnesio diena, per kurią turėjo būti sumokamos skolos ir procentai. Per vasario Kalendas pradėdavo eiti pareigas magistratai.

CALUMNIA (-ae, f) – 1. Neteisėtas reikalavimas, pareikštas prisidengiant teise, pvz., civilinis arba baudžiamasis ieškinys, pareikštas dėl kyšio gavimo. Kaltinamąjį iš anksto gindavo *iusiurandum calumniae* ir *iudicium calumniae*, o jeigu pats veikdavo sąžiningai, *condictio ob turpem causam*. 2. *Crimen calumniae* – neteisėtas nekalto apkaltinimas, baudžiamas pagal *lex Remnia*. Poklasikiniame laikotarpyje toks kaltintojas gaudavo bausmę, kuri grėsdavo jo neteisėtai apkaltintam asmeniui. Neteisingam kaltintojui (*calumniātor*) kaktoje buvo išdeginama *C* raidė.

CANDIDĀTI (-us, i, m) – kandidatai, pretendentai į pareigūnus. Apsivilkę ryškiai baltą togą (*toga candida*) ir lydimi draugų bei vergų prieš rinkimus jie vaikščiodavo po miestą, ieškodami rinkėjų palankumo. *Candidātus Caesaris (principis)* Principato laikais buvo asmuo, princepsso rekomenduojamas į svarbų valstybinį postą. Šio asmens patvirtinimas senate jau buvo formalumas. C. senate skaitydavo princepsų reskriptus.

CAPTIVUS (-i, m) – romėnų pilietis, patekęs į priešų nelaisvę ir tapęs jų vergu (*servus hostium*). Jeigu belaisvis grįžta į Romos valstybės arba sąjungininkų žemę, jis atsiduria *postliminium* veikimo sferoje, jei nelaisvėje numiršta – jo likimą sprendžia *factio legis Corneliae*.

CARCER (-eris, m) – karceris, kalėjimas – ne bausmės, bet sulaikymo vieta. C. *privātus* – namų kalėjimas.

CARMEN FAMŌSUM (-en, inis, n) – įžeidžiantys posmai, už kuriuos buvo baudžiama, netgi tremiama.

CARNIFEX (-icis, m) – budelis, neturėjęs teisės gyventi Romoje.

CASTIGATIO, VERBERATIO (-ōnis, f) – bausmė mušant; laisvieji buvo mušami lazda (*fustigatio*), vergai – rimbu (*flagellum*). C. galėjo pakeisti piniginę baudą; paskyrus mirties bausmę, veikdavo kaip sustiprinanti bausmę priemonė.

CASTRATIO (-ōnis, f) – kastravimas; Principato metais jis buvo draudžiamas, o Dominato – netgi baudžiamas mirtimi.

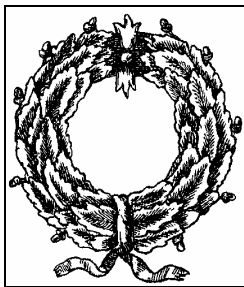
CASUS (-ūs, m) – įvykis, pretekstas, atvejis. Baudžiamojoje teisėje reiškia teisės ginamą be kėslo pakenktą turtą. *Casus fortuitus*, c. *maior* – nepermaldaujama jėga, nenumatytas ir nenugalimas dalykas, kuris nepriklauso nuo skolininko valios (potvynis, gaisras, piratų užpuolimas, vergo mirtis, galvijo kritimas ir kt.), už ką jis atsakyti negali. *Casus belli* – karo pretekstas.

CAUSA (-ae, f) – priežastis, byla, procesas ir kt. Teisės srityje: 1. Subjektyvus tam tikro elgesio, pirmiausia teismo proceso pradžios motyvas, kuris gali būti teisėtas (*iusta c.*), neteisėtas (*iniusta c.*) arba amoralus (*turpis c.*). 2. Visuomeninis-ekonominis tikslas, dėl kurio šalys imasi teisinių veiksmų C. *traditiōnis* – daikto perdavimas; c. *credendi* – kredito suteikimas; c. *manumissiōnis* – vergo paleidimas į laisvę; anksčiau prisiimto išpareigojimo vykdymas – c. *solvendi* ir kt. 3. Teisinė situacija, pvz., pirkėjo teisinė situacija – c. *emptōris*. 4. Teismo byla, pvz., c. *criminālis*, susijusi su pinigine bauda byla – c. *pecuniaria* ir t. t. *Causae cognitio* – magistrato asmenišką bylos tyrimą pirmoje proceso stadijoje, ypač prieš imantis priemonių, pvz., *missio in possessiōnem* ir kt.

CENSŪRES (-or, ōris, m) – cenzoriai, ordinariniai pareigūnai, nuo IV a. pr. Kr. rinkti po du kas penkeri metai (*lustrum*) ne daugiau kaip 18-kai mėnesių. Pasibaigus šiai kadencijai, cenzorių funkcijos pereidavo kitiems pareigūnams, dažniausiai konsulams. Nuo I a. pr. Kr. juos jau rinkdavo nereguliariai, paskutinį kartą – Respublikos metu 63 m. pr. Kr. Nuo Domiciano cenzoriaus vardas ir funkcijos perduotos imperatoriui. Cenzorių funkcijos – visus piliečius įrašyti į centurijas ir tribas pagal amžių, turtą ir klasę (*census*) bei sudaryti senatorių sąrašus (*lectio senātūs*). Be to, cenzoriai prižiūrėjo visuomenės narių moralę (*cura morum*), už nusižengimą, kurio įstatymai nebausdavo, reikšdavo pastabas (*nota censoria*), išbraukdavo iš senatorių ir raitelių sąrašų ir t. t. Cenzoriai taip pat vadovavo kai kurioms finansų sritims, arendavo žemę. Visi cenzorių veiklos rezultatai fiksuojami dokumentuose – *tabulae censoriae*. Ši pareigybė buvo labai garbinga, kurulinė. Kolegialumas – būtinas, vienam išvykus, kitas turėjo atsistatydinti. Censorijus – buvęs cenzorius. *Veto* teisė jiems negaliojo. *Census* – 1. Visų piliečių ir jų turto sąrašas, sudaromas kariniais, politiniais bei muito tikslais. 2. Turtas, kurį įkainodavo cenzoriai. Tas įkainojimas vykdavo pagal specialų ediktą *lex censui censendo* ir pagal piliečio pareiškimą *proffessio censuālis*.

CENTUMVĪRI (-ŀrum, m) – centumvyrai, aukštos kategorijos senovinė teismų kolegija, kurioje buvo iš pradžių 100, vėliau 105 nariai; c. svarstė svarbius palikimų, žemėvaldos, asmens statuso klausimus. Šios kolegijos savo veiklą baigė III a.

CHIROGRAPHUM (-i, n) – skolos paliudijimas (raštiškas) apie tikrai įvykusį juridinį aktą, parašytas be liudininkų. Iš pradžių buvo kaip įrodymo priemonė, o poklasikiniame laikotarpyje pareiškimą apie tai, kad atsakovas pinigų negavo (*exceptio non numerātae pecuniae*) galima buvo panaudoti tik 5 metus, o prie Justiniano – 2 metus, vėliau *ch.* tapdavo nenuginčijamu įrodymu.

Piliečio vainikas

CIRCUMCISIO (-ōnis, f) – apipjaustymas, Antonino Pijaus leistas kaip privilegija judėjams.

CIVIS (-is, m) – pilietis, kaip teisių ir prievolių bendruomenės, kurios narys jis yra, subjektas. *C. Romānus* – romėnų pilietis, gimęs iš *matrimonium iustum*. Iš pradžių Romos piliečiais galėjo būti gyventojai, *quirites*, o vėliau Romos pilietybė jau nebebuvo siejama su miesto teritorija. Visateisiu *civis Romānus* iš pradžių buvo

tik *pater familias* (*c. optimo iure*), o likusieji *cives imminūto iure* Imperijos metu atitinkamai buvo *honestiores* ir *humiliores*. *C. sine suffragio* neturėjo politinių teisių, o moterys (*mulieres ingenuae*) laikytos tik nominaliomis pilietėmis.

CIVITAS (-ātis, f) – bendruomenė – politinis vienetas; miestas su jo apylinkėmis; bendruomenė – valstybė, kurios visuomeniniame gyvenime dalyvavo beveik visi piliečiai (priešingybė – *regnum*). *C. nostra* romėnai vadino Romą. Bendruomenės už Italijos ribų buvo vadinamos įvairiai: *civitātes liberae*, *c. liberae immūnes*, *c. stipendiariae* (laisvos valstybės ir nemokančios mokesčių valstybės, valstybės, mokančios mokesčius) ir t. t. Bendruomenės, kurių gyventojai neturėjo visos romėnų pilietybės, vadinosi *c. sine suffragio*. *Civitas Romāna* – Romos pilietybė susidėjo iš politinių ir pilietinių teisių.

CLAUSULA (-ae, f) – kliauzulė, ypatingas punktas įstatyme arba sutartyje, ko nors naujo įvedimas, pvz., *c. derogatoria* – prierašas prie testamentą, kad testatorius atsisako teisės pakeisti savo paskutinę valią arba *c. arbitraria* – pastaba, kviečianti atsakovą atlyginti natūra, nes to neįvykdžius, jam buvo priteista sumokėti sumą, kurią nustatys pats teisėjas, o esant atsakovo *dolus malus*, suma buvo nustatoma pagal ieškovo priesaiką.

CLIENTES (cliens, ntis, m) – klientai. 1. Laisvieji plebėjai, kuriems kokia nors patricijų giminė (*gens*) duodavo žemės sklypą *precarium* ir už tai *c.* patekdavo jų globon. Klientai turėjo pareigas – dirbti ir kariauti savo patronų naudai, rūpintis patronais ir jų šeimomis nelaimės atveju, o esant reikalui, išpirkti iš nelaisvės. Patronai privalėjo ginti klientus, padėti jiems, atstovauti teisme. Nei patronas, nei klientas negalėjo teisme vienas prieš kitą liudyti ir pateikti kaltinimus vienas kitam. Jei patronas nesilaikydavo savo pareigų, jis tapdavo *sacer*. Ši teisinių santykių rūšis *ius patronātūs* išnyko suirus giminei ir išsivysčius vergvaldinei santvarkai. 2. Svetimšaliai, kuriuos globojo kuri nors patricijų šeima. 3. Vėlyvosios Respublikos metais daugiausia miestų beturčiai, priklausomi nuo turtingųjų, kurie pastaruosius šelpdavo materialiai ir už tai buvo palaikomi rinkimų metu. Analogišką priklausomybę (*clientela*) nuo romėnų ir Romos patyrė ištisos tautos, valstybės ir bendruomenės.

CODICILLUS (-i, m) – kodicilas, testamentą prierašas, kuriame testatorius paaiškina arba papildo savo valią. Nuo Augusto laikų *c.* buvo pripažįstamas kaip sudėtinė testamentą dalis, jeigu jis būdavo testamentą patvirtinamas (*c. testamento confirmātus*). Jeigu testatorius prirašydavo pastabą (*clausula codicillāris*), tai dėl kokios nors priežasties testamentą ne-tekus galios, jis galiodavo nors kaip prierašas. Kad žodinis ar rašytinis prie-

rašas (priedas) būtų galiojantis, Justiniano laikais turėjo dalyvauti 5 liudytojais, *unitas loci et actūs*.

COGNĀTI (-ōrum, m) – kognatai, kraujo giminaičiai (*ascendentes*: vienas iš kito gimę ir aukštutinės linijos asmenys; *descendentes*: asmenys, turintys vienus protėvius). *C. ex latere* – visų pirma tikri broliai (*fratres*) ir seserys (*sorōres*), po to dėdė bei teta pagal tėvą (*patrueles*), pusseserės (*consobrīnae*), trečios eilės broliai (*sobrīni*). *Cognāti ex latere* buvo tikrieji (*germani*) arba turėjusieji tik bendrą tėvą (*consanguinei*), bendrą motiną (*uterīni*). *Cognatio* – kraujo giminystė; *c. naturālis* – giminystės ryšiai tarp motinos ir nesantuokinio jos vaiko, *c. servīlis* – giminystės ryšiai tarp vergų.

COLLĒGA (-ae, f) – kolega. 1. Kartu išrinktas, dirbantis valstybinėje tarnyboje žmogus, Respublikos laikais – tik magistratas, turėjęs pačius aukščiausius įgaliojimus, t. y. *consul*, *praetor*, *ensor*. 2. Bendrijos, korporacijos, brolijos narys, bendrasis paveldėtojas, bendrasis globėjas ir t. t.

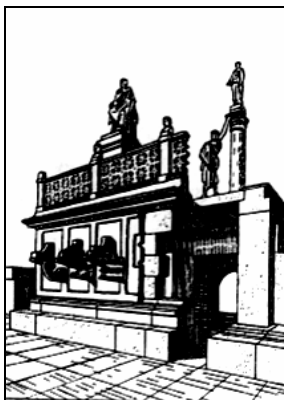
COLLEGIA (-ae, f) – kolegija. 1. Bendras aukštųjų pareigūnų pareigų ėjimas, šių pareigūnų susirinkimas. 2. Luominės bei profesinės korporacijos, amatininkų cechai, komercinės, kulto, laidotuvių, labdaros ir t. t. korporacijos. Korporacijai vadovavo *curātor*, *magister*, *syndicus*, atstovaudavo įgaliotinis *actor*; korporacijos turtas buvo atskiras nuo jos narių turto. Romėnų teisė pripažino tik įstatymo leidžiamas veikti kolegijas – *collegia licita*.

COLŌNI (-ōrum, m) – kolonai. 1. Nuo I a. laisvieji žemės nuomotojai, mokėjusieji pinigais arba natūra (*c. partiarii*); antruoju atveju, ištikus nederliui, abi šalys (savininkas ir nuomotojas) patirdavo vienodus nuostolius. Nuo IV a. – pusiau laisvi žemdirbiai, nuolat gyvenantys valstybinėse žemėse arba latifundijose (*conductōres*). Jie kasmet mokėdavo pinigais arba natūra, atlikdavo tam tikras natūrines prievoles, buvo savo turto savininkai ir galėjo jį perduoti pagal testamentą, galėjo laisvai sudaryti santuoką, bet jokių būdu negalėjo palikti žemės, prie kurios jie buvo prirašyti iki gyvos galvos ir jai atitenkant palikuonims (*c. adscripticii*). Žemę buvo galima perduoti ir perduoti pagal palikimą tik kartu su kolonais.

COLONIA (-ae, f) – kolonija; platesnė prasmė – gyvenvietė, įsteigta užkariautoje teritorijoje, remiantis įstatymu dėl tokių gyvenviečių steigimo (*lex de colonia deducenda*) arba senato sprendimu. Kolonijai steigti būdavo paskiriama komisija – *tresvīri*, kuri numatytoje vietoje pažymėdavo dvi susikertančias ašis iš vakarų į rytus ir iš šiaurės į pietus – būsimus pagrindinius kelius, taip pat tarp jų atmatuodavo kvadrato ar stačiakampio formos sklypą gyventojams. Šitaip Roma įsteigdavo savo karinius atramos punktus, apgyvendindavo čia gyventojų perteklių ir palaipsniui tas sritis romanizuo-

davo. Jau nuo IV a. pr. Kr. buvo steigiamos *coloniae civium Romanorum* iš 3000 žmonių uostamiesčiuose, o vėliau ir kitose vietose, kuriose įsikurdavo Romos *proletarii* ir veteranai. *Coloniae Latinae* buvo iš 2000–6000 žmonių, jose gyvendavo lotynai, o ten įsikūrusių Romos piliečių palikuonys (nuo 2-os kartos) taip pat tapdavo *Latīni*. Principato laikais ir vėliau kolonijos tapo svarbiu romanizacijos įrankiu. Be to, daugelis provincijų miestų irgi įgydavo kolonijos statusą pagal romėnų arba lotynų teisę.

COLOR INSANIAE (-or, ōris, m) – nepakaltinamumo padėtis, kuri leido sudaryti *testamentum inofficiōsum* (tikslus vertimas: „nesveikumo spalva“).

Rostrai. Rekonstrukcija

COMITIA (-ōrum, n) – komicijos. 1. Platesnė prasmė – romėnų piliečių susirinkimai, kuriuos surinkdavo ir kuriems vadovaudavo patricijų pareigūnas arba vyriausiasis pontifikas. *C.* turėjo įstatymų leidybos, rinkimų ir baudžiamosios teisės įgaliojimus, bet jų metu nevykdavo diskusijos, o tik buvo balsuojama, pirmininkui pateikus pasiūlymą. Balsuojant buvo įskaitomi atskirų grupių (kurijų, centurijų, tribų) balsai, o grupių viduje – nulemdavo daugumos jos narių balsai. 2. *C. curiāta* – kurijų komicijos, šaukiamos diktatoriaus arba konsulo, ir svarbiausia jų užduotis buvo balsavimu priimti *lex curiāta de imperio*.

Respublikos metais toks balsavimas tapo formalumu, nes kurijas pakeisdavo 30 liktorių. *Curia calāta* (sušauktos kurijos) kai kada vykdavo Kapitolijuje ir joms vadovaudavo *pontifex maximus* (arba *rex sacrōrum*), čia vykdavo religinės apeigos arba teisiniai veiksmai su ryškiais religiniais elementais. 3. *C. centuriāta* – centurinės komicijos, ilgą laiką buvo svarbiausias tautos susirinkimas, organizuojamas iš pradžių kariniu, vėliau turtiniu principu.

Daugiausiai lėmė dviejų pirmųjų turtinių klasių piliečiai, didelę įtaką turėjo vyriausieji piliečiai *seniōres*, nors jų centurijos turėjo mažiau narių, negu jaunesniųjų piliečių (*iuniōres*) centurijos. Šias komicijas šaukdavo ir joms vadovaudavo tik vyriausi pareigūnai, turintys *imperium*, jos rinkdavosi Marso lauke, priimdavo naujus įstatymus *leges centuriātae*, rinkdavo svarbius pareigūnus, sprendavo karo paskelbimo bei taikos sudarymo ir tarptautinės politikos klausimus, teisdavo už ypač sunkius nusikaltimus ir suteikdavo romėnų pilietybę. 4. *C. tribūta* vykdavo teritoriniu pagrindu: į 35 uždaras patalpas piliečiai sueidavo kiekvienas pagal tribą, matyt, pagal lei-

dimus, vadinamus tesseromis. Balsuotojai, vadinami tribulais, atstovaudavo savo triboms nevienodai, mat buvo tas pats, kiek tų atstovaujančių būtų. Tributinėse komicijose visuomeninis rangas ir turtas neturėjo įtakos, vienu ar kitų socialinių sluoksnių persvara priklausė tik nuo jų dalyvavimo fakto. Čia buvo renkami žemesnieji magistratai: kvestoriai, kuruliniai ir plebėjų edilai, liaudies tribūnai, balsuojami liaudies tribūnų, kai kada pretorių, įstatymų projektai, priimami įstatymai (*leges tribūtae*). Į susirinkimus, kur būdavo įdomi dienotvarkė, atvykdavo daugybė žmonių iš municipalijų, tačiau daug galinčių balsuoti piliečių dėl transporto, maisto ir gyvenimo Romoje išlaidų likdavo namuose. Ciceronas pasakoja, kad turtingi žmonės, suinteresuoti balsavimo rezultatais, už savo lėšas siųsdavo į komicijas ištisas „savo“ plebso delegacijas. Mažų miestelių galingieji susirinkimus organizuodavo su didžiuliu entuziazmu ir džiaugėsi kiekviena gauta kuruline vieta. Apie komicijas būdavo pranešama prieš 24 dienas ligi balsavimo. *C. tribūta* būdavo organizuojama teritoriniu principu (administraciniai vienetai *tribos*), jas sukviesdavo irgi *magistrātūs maiōres* religinio pobūdžio klausimams spręsti (vyriausių pontifikų rinkimai), vykdavo Marso lauke, forume ir kitose vietose; *c. tribūta*, be to, sprendavo panašius klausimus kaip ir *c. centuriāta*, tačiau žemesnio rango, o ir jų organizacija buvo paprastesnė.

Vėlyvosios Respublikos metais šiomis komicijomis manipuliavo įtakingi asmenys ir politinės grupuotės, o sprendimai jau būdavo iš anksto priimti užkulisiuose. *C. tribūta* priimdavo *leges tribūtae*, rinkdavo žemesniuosius pareigūnus ir sprendė baudų apskundimo reikalus. 5. *Comitium* – susirinkimų vieta, teritorija prie šiaurytinės forumo dalies, kur vykdavo komicijos bei teismų posėdžiai.

CONĀTUS (-ūs, m) – bandymas, pasikėsinimas; Romėnų teisėje nebuvo bendro termino pasikėsinimui apibūdinti, o buvo naudojamosi terminais: *animus, cogitatio, meditatio, mens, voluntas*, priešpriešinant juos įvykdyto nusikaltimo apibrėžimui – *scelus perfectum*. Kai kada pasikėsinimas iš viso nebuvo baudžiamas, kai kada į jį buvo žiūrima kaip į įvykdytą nusikaltimą.

CONCILIUM (-ii, n) – 1. *c. plebis* – plebėjų susirinkimas, šaukiamas pagal komicijų pavyzdį. Plebėjų tribūnas *c. p.* kviesdavo forume, ten būdavo renkami plebėjų pareigūnai, teisiama už ne itin sunkius nusikaltimus, priimami *plebiscita*. 2. *C. manumissiōnum* – 5-ųjų senatorių ir tiek pat raitelių komisija, tikrindavusi vergų paleidimo į laisvę teisėtumą. 3. *C. provinciārum* – Principato laikais (iki III a.) vienos ar kelių vakarinių provincijų atstovų susirinkimas, sprendęs imperatoriaus kulto reikalus, teikęs imperatoriui

įvairius skundus ir nuolat palaikęs ryšius su imperatoriaus paskirtu vietininku.

CONCEPTIO (-ōnis, f) – koncepcija; pastojimas, lemiamas momentas vaiko teisinės padėties nustatymui: jeigu motina tarp pastojimo ir gimdymo buvo laisva, tai pagal klasikinės teisės normas vaikas irgi buvo laikomas laisvu.

CONCUBINĀTUS (CONCUBITUS, COITUS) (-ūs, m) – konkubinatas, nesantuokinis gyvenimas kartu, nesudaręs šeimos pagrindo, o tenkinęs tik potraukį (*libido*). Labai išplito po griežtų Augusto įstatymų. Tačiau *c.* neturėjo juridinių pasekmių: moteris (*concupina*) neužimdavo visuomeninės savo sugyventinio padėties, o pastarasis tuo pačiu metu galėjo būti ir santuokoje; bet žmonos *c.* jau buvo laikomas *adulterium*. Krikščioniškieji imperatoriai suformavo *c.* kaip teisės institutą – tam tikrą antrarūšę santuoką (*coniugium inaequale*). Socialine prasme būdamas nepilnaverčiu, *c.* buvo griežtai monogaminis, neleidžiamas ligi tam tikro amžiaus ribos, su giminaičiu arba kartu su teisėta santuoka. Pagerėjo iš *c.* gimusių vaikų padėtis (*legitimatio*). Valdant Justinianui, bet koks nuolatinis *c.* su garbinga moterimi buvo laikomas santuoka. Taip tęsėsi iki XII a.

CONFARREATIO (-ōnis, f) – seniausia tuokimosi forma, prieinama tik aristokratams ir šventikams. *C.* esminis elementas buvo duonos (*farreus panis*) aukojimas Jupiteriui ir sakramentinių žodžių (*verba certa et sollemnia*) tarimas, dalyvaujant 10-čiai liudininkų ir šventikams (*pontifex maximus* ir *flamen Iovis*). Šitas susitarimas buvo grynai religinis, duona vartojama kaip priminimas jau istoriškai išnykusio maitinimo papročio. *Rex sacrorum* ir *flamen magnus* turėjo būti gimę iš tokios santuokos ir susituokti privalėjo tik tuo pačiu būdu.

CONFIRMATIO (-ōnis, f) – konfirmacija, paskyrimas, patvirtinimas, pvz., *c. tutōris* – pretoriaus atliekamas globėjo paskyrimas globotiniui.

CONFISCATIO (-ōnis, f) – konfiskacija, pinigų padėjimas į saugojimo dėžę. Principato laikais – turto arba jo dalies paėmimas valstybės naudai (nebūtinai kaip nuobauda).

CONFUGA (-ae, f) – asmuo, persekiojamas priešo, kreditoriaus ar valdžios ir ieškantis prieglobsčio šventoje vietoje, prieš imperatoriaus statulą.

CONIUNCTIM – DISIUNCTIM – *Coniunctim* – daikto užrašymas (paskyrimas) keletui asmenų, *disiunctim* – daikto užrašymas (paskyrimas) kiekvienam apdovanotajam atskirai.

CONIURATIO (-ōnis, f) – abipusė priesaika, o taip pat – sąmokslas. *C. Italiae et provinciarum* (32 m. pr. Kr. – Italijos ir vakarinių provincijų ištikimybės priesaika Oktavianui kovoje su Rytais, iširus triumviratui, padėjusi

jam išlaikyti valdžią savo rankose). Plebėjų *c.* – nubauti mirtimi kiekvieną, kas kėsintųsi į liaudies tribūnus.

CONSANGUINEI (-eus, i, m) – to paties tėvo vaikai, kraujo giminaičiai.

CONSCIENTIA (-ae, f) – žinojimas apie svetimą nusikaltimą; jis buvo baudžiamas, ypač valstybinės išdavystės atveju.

CONSECRATIO (-ōnis, f) – 1. Pašventimas dievams. 2. Prakeikimas už tam tikrus nusikaltimus, kuriuos padaręs asmuo tampa *sacer* ir netenka savo turto – (*c. bonōrum*). Po to bet kas jį gali nužudyti, nes tokiu būdu nuraminami įžeistieji dievai. 3. Sudievinimas, mirusio imperatoriaus įtraukimas į dievų tarpą.

CONSENSUS (-ūs, m) – konsensusas: 1. Susitarimas, savanoriška susitariančių šalių valia. Konsensualinių kontraktų atveju (*emptio-venditio, locatio-conductio, mandātum, societas*), norint sudaryti sutartį, pakanka neformaliai išreikšto *c.* 2. Vienašališkas teisėtai įgalioto asmens pritarimas, kaip būtina kito teisinio veiksmo galiojimo sąlyga (*c. curatōris*). 3. Viešojoje teisėje bendras pritarimas kokiam nors svarbiam renginiui (susirinkimas ar senato posėdis – *c. populi, c. senātūs*).

CONSILIUM (-ii, n) – konsiliumas, pasitarimas, patarimas. Vyriausieji pareigūnai galėjo turėti savo *c. magistratuum* (patarėjų kolegiją), susidedančią iš įžymių juristų ir kitų specialistų, tačiau tos kolegijos nuomonė jiems nebuvo privaloma. Seniausiais laikais romėnų senatas irgi buvo patariamasis organas prie karaliaus (*c. regis*), o Respublikos metais jis ne tik tapo savarankiška, bet ir valdančia valstybę institucija. Baudžiamosiose bylose *c. quaestiōnis* praktiškai buvo prisiekusiųjų teismas, sprendęs apie kaltumą ir nekaltumą, o tokio teismo pirmininkas tik paskelbdavo sprendimą. Nuo Hadriano laikų *c. principis* tapo labai įtakingas, o kaip *consiliarii* čia dalyvaudavo aukšti pareigūnai iš raitelių luomo, taip pat juristai.

CONSISTORIUM (-ii, n) – Dominato laikais slaptų imperatoriaus patarėjų taryba *c. sacrum*, ypač svarbi sprendžiant teismų ir administracines bylas. Šios tarybos nariai iš esmės buvo privatūs imperatoriaus patarėjai.

CONSOBRĖNI (-us, i, m) – dviejų seserų vaikai, o platesne prasme – pusbroliai bei pusseserės. Prieš Respublikos periodo pabaigą buvo panaikintas pusbrolio su pussesere santuokos draudimas.

CONSORTIUM (-ii, n) – 1. Didelė agnatų šeimyna, t. y. grupė šeimų, kilusių iš to paties protėvio *gens*, turėjusi bendrą turtą, kurios nariai kartu gyveno ir dirbo. *C.* galvą rinko visi suaugę *c.* vyrai, jis vadovavo ir organizavo veiklą, tačiau neturėjo atskiros jurisdikcijos *c.* turtui bei *c.* nariams. Iš *c.* vėliau atsirado atskiros šeimos – *familia*. 2. *C. omnis vitae* – sąjunga visam gyvenimui, viena iš pagrindinių *matrimonium* ypatybių.

CONSTITUTIO (-ōnis, f) – konstitucija: norma, nuostata, įstatymas, politinė santvarka. *C. Antoniāna de civitatē* (212 m.) – Karakalos ediktas, suteikęs romėnų pilietybę visiems laisviesiems Romos imperijos gyventojams, išskyrus *peregrīni dediticii*; *c. Valentiāni* (389 m.) suteikė teisę paveldėti po motinos mirties palyginus tolimiems giminaičiams (žemyn einančia linija). Į *Corpus iuris civilis* yra sudėta daug Justiniano *c.*; *Constitutiōnes principum* (*principis, principāles, imperiāles, sacrae*) vėliau buvo vadinami *princepsų* ediktai, dekretai, mandatai, reskriptai. Visi šie aktai buvo taikomi arba visiems gyventojams, arba tik atskiroms grupėms, arba teisiniam santykiams (*c. generāles, c. speciāles*), o kai kada atskirų nusipelnusių žmonių naudai (*c. personāles*). Jau nuo II a. juristai *c.p.* laikė teisės šaltiniu, o nuo III a. pradžios juos įtraukia į *ius civile* ir vadina *leges*, priešingai *ius* – teisei, sukurta romėnų juristų.

CONSULTATIO (-ōnis, f) – konsultacija, patarimas. Respublikos laikais *c.* klausdavo juristus, Imperijos laikais žemesnio rango teisėjai klausdavo aukštesnio rango teisėją patarimo prieš paskelbiant sprendimą kokioje nors byloje (*c. ante sententiam*) arba apeliaciniame procese po sprendimo priėmimo (*c. post sententiam*).

CONSULES (-ul, ulis, m) – konsulai; konsalais iš pradžių buvo vadinami du aukšti pareigūnai, ligi 367 m. pr. Kr. būtinai patricijai – *praetōres maiōres*. Respublikos metais aukščiausia vykdomoji valdžia. Visi magistratai, išskyrus liaudies tribūnus, buvo pavaldūs dviem konsulams. Konsulų veiklos sritis – aukščiausia administracinė valdžia, visiška valdžia karo reikaluose – armijos mobilizacija, baudmės karinėse stovyklose, karinių finansų ir karo grobio naudojimas. Konsulai turėjo teisę siūlyti įstatymų projektus senatui ir Tautos susirinkimui ir buvo daugumos senato nutarimų bei Tautos susirinkimo priimtų įstatymų (*leges*) autoriai. Konsulų rankose buvo sąrašai romėnų piliečių, suskirstytų į 5 turtines grupes – *classes*. Karvedys iš kiekvienos turtinės grupės šaukė į tarnybą tam tikrą centurijų – šimtinių skaičių, vardus parinkdamas savo nuožiūra. Pagal įstatymą šaukiamojo amžiaus (17–45 metai) pėstininkas į karinę tarnybą galėjo būti pašauktas ligi 16 ar 20 kartų, bet konsulai vieną galėjo pašaukti 7, kitą 20 kartų, o trečią gal ir visai palikti ramybėje. Karvedžiai daugkartinio šaukimo teise piktnaudžiavo, norėdami turėti armijoje ne naujokus, o patyrusius veteranus. Jie tvarkė visus klausimus, kurie buvo nepaskirti kitiems pareigūnams: kartu su senatu ruošė ir vadovavo karams, šaukdavo centurines ir tributines komicijas (susirinkimus), senatą ir ten pirmininkaudavo. Siūlydavo komicijoms įstatymų projektus, senatui – administracinių sprendimų projektus. *C.* vykdydami pareigas pakeisdavo vienas kitą, o jei karas

vykdavo keliais frontais, jie pasiskirstydavo savo veiklos sferas. Valstybinių ir privačių dokumentų datos buvo rašomos pagal tuo metu vykdžiusių savo pareigas *c.* vardus. Kadangi *c.* pareigos buvo labai svarbios, nobilitetas rūpinosi, kad jas užimtų ypač įtakingų šeimų nariai. Principato metais *c.* nebeteko politinės įtakos, tačiau gavo svarbius teisinius įgaliojimus bylose *extra ordinem*. Į šias pareigas ir vėliau pretenduodavo daugybė įtakingų asmenų, tad sausio 1 d. *c.* pareigas pradėdavo eiti pirmoji pora (*c. suffecti*), kai kada per metus būdavo net 20 ir daugiau *c.* Dominato laikais *c.* titulas buvo tik garbės vardas (*c. honorarii*).

CONTIONES (contio, -ōnis, f) – neformalus susirinkimai, šaukiami bet kurio magistrato, kur buvo svarstomi būsimi projektai ir dienos realijos. Koncijonuose įtakingi politikai kritikavo priešininkų pasiūlymus, įtikinėjo žmones pritarti jų projektams, o klausytojai triukšmingai reikšdavo savo emocijas. Politinių krizių metu liaudies tribūnai į koncijonus pakviesdavo atsiskaityti plebsui senatorius ir konsulus, pvz., taip buvo po Tiberijaus Grakcho nužudymo.

CONTRACTUS (-ūs, m) – kontraktas, sutartis, civilinės teisės pripažinta, kaip įsipareigojimu grįsti santykiai tarp šalių. *C.* reiškė 4 sutarčių tipus, kuriems *ius civile* suteikė būtinumo galią: 1. *C. verbis* (verbalinis kontraktas), kur prievolė atsiranda ištariant reikalingas formules. 2. *C. litteris* (literalinė sutartis), kurios esmę sudarė kreditoriaus įrašas į savo registrą debitoriumi sutinkant. 3. *C. re* (realinė sutartis), kada įsipareigojimas nustatomas perduodant daiktą. 4. *C. consensu* (konsensualinė sutartis), kai įsipareigojimai priimami šalių susitarimu.

Kitais požūriais *c.* skirstomi į formalius ir neformalius, vienašalius ir dvišalius ir t. t.

Poklasikinėje teisėje buvo *c. innomināti* – bevardžiai kontraktai, kuriuose viena iš šalių jau įvykdė savo įsipareigojimą: a) *do ut des* (kita šalis irgi privalo perduoti nuosavybės teisę), b) *do ut facias* (už daiktą kita šalis turi atlikti tam tikrą veiksmą), c) *facio ut des* (už vienos šalies atliktą veiksmą kita šalis turi perduoti tam tikrą daiktą), d) *facio ut facias* (abipusis kokio nors veiksmo atlikimas). Šios formulės skamba taip: a) duodu, kad duotum, b) duodu, kad padarytum, c) darau, kad duotum, d) darau, kad darytum.

CONTROVERSIA (-ae, f) – kontroversija: 1. Teisminis ginčas tarp privačių asmenų. 2. Ginčas tarp mokytų romėnų juristų. 3. *C. de fine* – ginčas tarp kaimyninių žemės sklypų savininkų.

CONTUBERNIUM (-ii, n) – panašus į santuoką bendras gyvenimas, ypač vergų arba vergo (-ės) su laisva (-u). Tokia santuoka neturėjo juridinės galios, iš jos gimę vaikai buvo laikomi *liberi naturāles* arba *partūs ancillae*.

CON(N)UBIUM (-ii, n) – teisėta santuoka; *ius conubii* – teisėtos santuokos (*matrimonium iustum*) teisė, viena iš pagrindinių Romos piliečio teisių. Asmenys, neturėjęs Romos pilietybės, *c.* galėjo gauti pagal specialų leidimą.

CONVENTUS (-ūs, m) – konventas, susirinkimas. *C. collegii* – kolegijos narių susirinkimas, svarstęs visiems nariams rūpimus klausimus. *C. iuridicus* – visos tautos susirinkimas provincijose.

CONVICIUM (-ii, n) – viešas tyčiojimas, dažniausiai „kačių koncertas“ prieš išjuokiamojo asmens namus, keikiant jį ir deklamuojant pajuokiančias eiles.

COOPTATIO (-ōnis, f) – kooptacija, papildomas naujų kolegijos narių išrinkimas.

CORPUS (-oris, n) – 1. Kūniškas daiktas arba jo dalis. 2. *C. possessōnis* – faktiškas daikto valdymas. 3. Romėnų juristo kūrinų rinkinys. 4. *C. iuris civilis* – viduramžiškas Justiniano įstatymų rinkinio pavadinimas. Į jį įeina: *Codex Justinianus, Digesta Justiniani, Institutiones Justiniani, Novellae Justiniani*.

CORREI (-eus, i, m) – bendri kreditoriai arba bendri skolininkai. Kiekvienas iš kreditorių turi teisę reikalauti visos skolos (*solidum*), kiekvienas iš skolininkų privalo mokėti, kad įsipareigojimas būtų įvykdytas tik vieną kartą.

CORRUPTIO (-ōnis, f) – korupcija, falsifikacija, papirkimas (*c. iudicis* – teisėjo papirkimas, *c. virginis* – merginos išprievartavimas).

CREATIO (-ōnis, f) – magistrato patvirtinimas (išrinkimas) Tautos susirinkime. Tiesa, Tautos susirinkimai tokios iniciatyvos negalėdavo rodyti, o tik balsuodavo, ar pritaria aukštesnio pareigūno pasiūlytai kandidatūrai.

CREDITUM (-i, n) – kreditas, paskola nustatytam laiko tarpui. *Creditor, reus credendi* – skolintojas, kreditorius.

CREMATIO (-ōnis, f) – kremacija: mirties bausmė sudeginant, ypač už padėgimą.

CRIMEN (-inis, n) – nusikaltimas, neteisėtas veiksmas prieš valstybę ir visuomeninę santvarką, baudžiamas viešo kaltinimo būdu *accusatio*, kitaip negu *delictum*. Romėnų pareigūnai, naudodamiesi gauta *imperium*, tą ar kitą veiksmą galėjo kvalifikuoti savo nuožiūra ir atitinkamai skirti bausmę. Dauguma baudžiamosios teisės įstatymų tik įtvirtindavo esamą praktiką. Imperatorių laikais šios srities įstatymai lygino naujas situacijas su ankstesnėmis nusikaltimų sudėtimis ir baudė neteisėtus veiksmus kaip *crimina extraordinaria*. Poklasikinėje ir Justiniano teisėje atsirado didesnis viendumas ir geresnė medžiagos klasifikacija, taip pat žalos atlyginimo galimybė. *C.* skaičius yra pakankamai ribotas: *adulterium, ambitus, falsum, homicidium, incestum, lenocinium, parricidium, perduellio* ir kt.

CURA (-ae, f) – priežiūra, aprūpinimas. Ypatingai didelį vaidmenį vaidino c. viešojoje teisėje, pvz., c. *annōnae* – Romos miesto aprūpinimo maisto produktais, ir ypač duona, priežiūra, c. *ludōrum* – policija, o vėliau ir visuomeninių žaidynių rengimas, c. *urbis* – visuomeninės statybos, transportas, gaisrinė ir naktinė sargyba, policija, c. *morum et legum* – visuomeninių papročių priežiūra ir t. t.

CURIA (-ae, f) – kurija: 1. Teritorinio padalijimo vienetas, rajonas, kur gyveno 10 giminių. 10 kurių sudarė tribą (*tribus*), tad iš viso buvo 30 kurių. 2. Politinis vienetas (*comitia curiata*). 3. Karinis vienetas (kiekviena kurija turėjo atrinkti į pėstininkus 100 žmonių ir 10 į kavaleriją). 4. Religinė bendruomenė ir jos kultas. 5. Pastatas, kur rinkdavosi c., o vėliau senatas. 6. C. *municipālis* – provincijos miesto piliečių grupė – paprastai jo senatas, sudėjęs iš *curiāles* (kurialų).

CURSUS HONŌRUM (-ūs, m) – laipsniškumas, kurio laikydamasis romėnų pilietis galėjo užimti aukščiausias valstybines pareigas – *honor*: *quaestor*, *aedilis*, *praetor*, *consul*. *Censor* ir *dictātor* buvo paskiriami nesilaikant c. h. *Lex Villia* ir *lex Cornelia* reguliavo kandidatų minimalų amžių bei kitas detales.

CUSTODIA (-ae, f) – apsauga. C. *reōrum* – kaltinamųjų areštas ir jų laikymas areštinėje prieš tardymą bei pasmerktųjų mirčiai apsauga ligi įvykdant bausmę.

DAMNATIO (-ōnis, f) – bausmė, nuosprendis. D. *in crucem* – mirties bausmė nukryžiuojant; d. *ad gladium* – mirties bausmė nukertant galvą; d. *ad bestias* – mirties bausmė, išleidus nuteistą į areną su laukiniais žvėrimis; d. *in ludum* – mirties bausmė, išleidus nuteistą kautis su gladiatoriumi; d. *in metallum* – darbai valstybinėse kasyklose ligi gyvos galvos; d. *in opus publicum* – kiti prievartiniai darbai; d. *memoriae* – duomenų apie ypač sunkų nusikaltimą atlikusį asmenį sunaikinimas.

DARDANARIJ (-ius, ii, n) – prekyautojai, duodantys paskolas ir darantys įvairius teisės pažeidimus, ypač *crimen annōnae*, t. y. spekuliuojantys maisto produktais. Vardą gavo nuo konkretaus asmens – Dardanarijo, kuris ir buvo prekyautojas-spekuliantas.

DATIO (-ōnis, f) – davimas, tiesioginis nuosavybės teisių perdavimas. D. *in solūtum* – kito daikto pasiūlymas vietoj to, kuris buvo skolos objektas, pvz., vietoj pinigų – žemės sklypas (*aliud pro alio*). Kreditoriui sutikus, skolos nebelieka.

DEBITUM (-i, n) – debitas, skola, pareiga ką nors atlikti. *Debitor, reus debendi* – skolininkas, priešingai – *creditor*; *debitor civitatis* – bendruomenės skolininkas, neturėjęs teisės užimti kokias nors garbingas pareigas, kol nesumokės skolų.

DECEMVIRI (-ōrum, m) – decemvyrai, 10 gerbiamų asmenų komisija, sudaryta vykdyti kokius nors ypač svarbius uždavinius. *D. legibus scribundis* 451–450 m. pr. Kr. pirmą kartą kodifikavo romėnų teisę, turėjo ypatingus įgaliojimus (ordinarinės magistratūros tuo metu buvo sustabdytos ir sukūrė *decemvirales leges*, t. y. *leges duodecim tabularum*). *D. litibus iudicandis* buvo didelės komisijos *viginti sexviri* (26 vyrų komisija) dalis ir sprendė laisvės atėmimo bylas, *d. sacris faciundis* – žynių kolegija, prižiūrėjusi svetimšalių kultą ir aiškinusi Sibilių knygas.

DECOCTOR (-ōris, m) – nemokus skolininkas, bankrotas, kurio turtas parduodamas aukcione (*venditio bonorum*).

DECRĖTUM (-i, n) – dekretas, sprendimas, nutarimas, įsakymas, dažniausiai teismų pareigūno įsakymas vykdyti jurisdikciją. Dėl dekreto nebuvo leidžiama apeliacija, o tik intercesija. *Decrēta principum* – imperatoriškojo teismo sprendimai, svarstant ypač sudėtingas bylas. Princepsai priimdavo sprendimus, laikydamiesi galiojančių teisės normų, bet kartais jų ir nepaisydavo, o sprendavo savo nuožiūra, nors tie sprendimai ir galiodavo tik tuo konkrečiu atveju. Tačiau laikui bėgant *d. principum* tapdavo svarbiu dalyku ir į juos atsižvelgdavo kiti teismai, o nuo II a. įgavo įstatymų galią.

DEDITIO (-ōnis, f) – kapituliacija, pasidavimas romėnų valdžiai ligi arba po karinio pralaimėjimo, kitos valstybės egzistavimo teisiniu požiūriu paibaiga. Po *d.* svetimos valstybės teritorija tapdavo *ager publicus*; o piliečiai – vergais. Romėnai nusprendavo, ar suteikti kuriai šios valstybės daliai Romos piliečių žemesniosios rūšies statusą *dediticii*. Jie, būdami laisvi, neturėjo jokių pilietinių teisių (*cives sine suffragio*). Romėnų pilietybės taip pat niekada neturėjo atleistiniai bei jų palikuonys, kurie buvo už kokią nors nusikaltimą bausti dar jiems būnant vergais ir galėjo apeliuoti tik į *ius gentium*.

DEFENSIO (-ōnis, f) – savo arba kito asmens reikalų gynimas teisme. Tam reikėdavo atvykti į teismą, atsakyti į visus klausimus, pateikti būtinas garantijas. Norint nustatyti teismo ginčo faktą, pagal procesinę ginčo paliudijimo tvarką ir privalėjo atsakovas aktyviai dalyvauti. Jam atsisakius, būdavo taikomos įvairios teisinės sankcijos, nes atsakovas tapdavo *indefensus*.

DEFENSOR (-ōris, m) – gynėjas, teisme gynęs atsakovo interesus, dažniausiai atsakovui nesant (*d. absentis*). Nuo IV a. atsiranda gynėjų, kurie gynė

neturtingiausių piliečių interesus (*d. civitatis, d. plebis*). Vėliau šitie imperatoriškieji pareigūnai kontroliuodavo mažesnius pareigūnus, taip pat nagrinėdavo nedideles bylas.

DELEGATIO (-ōnis, f) – delegacija, skolos arba išipareigojimo pervedimas, neformalus vienašališkas nurodymas kam nors ką nors atlikti, išipareigoti trečiajam asmeniui arba iš trečio asmens priimti vykdymą ar išipareigojimą. Dažniausiai pasitaiko aktyvioji *d. (d. nominis* arba *d. crediti*), kai skolininkas kreditoriui sutinkant pažada vykdymą trečiajam asmeniui (*cessio*). Pasyvioji *d.* yra tada, kai kreditorius skolininko valia priima vykdymą iš trečio asmens (*d. debiti*). Čia dalyvauja trys asmenys: delegantas (pvz., senasis kreditorius, pervedant skolą), delegatas (skolininkas) ir delegetarijus (naujasis kreditorius, kuriam pervedama skola).

DELICTUM (-i, n) – deliktas, nusižengimas, žalos padarymas atskiram asmeniui, jo šeimai arba turtui, pažeidžiant teisės normą arba draudimą, dėl ko nepriklausomai nuo pažeidėjo valios atsiranda naujos teisės ir turtiniai išipareigojimai (*obligationes ex delicto, obligationes ex quasi delicto*). Priešingai *crimen, d.* turėjo privačios teisės pobūdį ir kaltąjį turėjo persekioti pats nukentėjusysis (*talio, poena*), kuriam buvo duodama *actiones ex delicto*.

DENUNTIATIO (-ōnis, f) – pranešimas, skelbimas. *D. litis* – poklasikinėje teisėje ieškovo pasiūlymas atsakovui per 4 mėnesius atvykti į teismą (*dies legitimus*). IV a. vykdavęs denunciacinis procesas, numatantis tokį ilgą laikotarpį, buvo nepatogus, tad V a. viduryje jis pakeičiamas libeliariniu – kada ieškinys pareiškiamas raštu, prašant atsakovą pakviesti į teismą (*libellus conventiōnis*).

DEPOSITIO (-ōnis, f) – deponavimas, patikėjimas, atidavimas saugoti. *D. debitae pecuniae* – atidavimas saugoti skolos objektą, dažniausiai pinigų, esant kreditoriaus uždelsimui (*mora creditōris*), arba atidavimas saugoti pačiam skolininkui, šventyklai, bankininkui, išdui ir t. t. (*d. privata, d. in aede, d. publica*).

DEPORTATIO (-ōnis, f) – deportacija, išvežimas, ištrėmimas. *D. in insulam* – pati griežčiausia trėmimo rūšis, dažniausiai nuteistojo ištrėmimas iki gyvos galvos, apgyvendinant kokioje nors saloje greta Italijos arba kurioje nors Egipto oazėje, konfiskuojant turtą ir atimant pilietybės teises. Imperatoriui nuteistąjį amnestavus, imdavo veikti *postliminium*.

DEPOSITUM (-i, n) – depozitas, daikto perdavimas laikinam ir nemokamam saugojimui (*contractus bonae fidei, c. bilateralis inaequalis*). Depozitarijus (saugotino daikto priėmėjas) yra tik daikto laikytojas, privalo jį saugoti, bet negali tuo daiktu naudotis, nes įvykdys *furtum usūs*. Daikto davėju

(deponentui) depozitarijus privalo daiktą grąžinti su prieaugiu iš karto po pareikalavimo, jis atsakingas už *dolus*, *culpa lata*, o jei pats pasisiūlė daiktą saugoti – jo atsakomybė pasiekia *custodia* lygį. *D. miserabile* – daikto paėmimas saugoti, esant ypatingai sunkioms aplinkybėms, pvz., gaisro, katastrofos, laivo žūties atveju. Tokioj situacijoje depozitarijus atsako už žalą dvigubai. Deponentas privalo atlyginti depozitariui saugojimo išlaidas. Pagal deponavimo sutartį, deponentas gaudavo teisę į *actio depositi directa*, o depozitarijus – į *actio depositi contraria*.

DESCENDENTES (-ntium) – descendantai, palikuonys, kraujo giminaičiai žemyn einančia linija, t. y. *liberi*: sūnus (*filius*) ir dukra (*filia*), anūkas (*nepos*) ir anūkė (*neptis*), proanūkis (*pronepos*), proprioanūkis (*abnepos*) ir t. t.

DESERTOR (-ōris, m) – kareivis, be leidimo palikęs tarnybą, t. y. dezertyras. Esant sunkinančioms aplinkybėms, *d.* būdavo užmušamas pagaliais (*fustiārum supplicium*).

DEUS (-ei, m) – dievas. Nuo Domiciano laikų – imperatoriaus titulas (*dominus deus*). *Divinatio* – baudžiamojo proceso parengiamasis etapas, kuriame teisėjai nusprendavo, kas iš pretendentų bus kaltintojas. *Divus* – mirusiojo imperatoriaus titulas (žr. *consecratio*).

DICTĀTOR (-ōris, m) – diktatorius, ekstraordinarinis pareigūnas, kurį skirdavo ne daugiau kaip 6 mėnesiams konsulas arba konsuliarinis tribūnas (karo tribūnas, turėjęs konsulo įgaliojimus), suderinęs su senatu, gresiant valstybei ypatingam išoriniam (*d. rei gerundae causā*) arba vidiniam (*d. seditiōnis causā*) pavojui. *D. optima lege* turėjo *auspicia*, *summum imperium* (su 24 liktoriais), vadovavo armijai, turėjo neribotas įstatymų leidybos, vykdomosios ir teismų valdžios teises. Visi kiti magistratai paklūsavo *d.*, net liaudies tribūnai jo atžvilgiu neturėjo *ius intercedendi*. Prieš *d.* neturėjo galios ir *provocatio ad populum*. Tačiau *d.* paskirdavo kavalerijos vadą (*magister equitum*), kuris tapdavo *d. collēga*. Atlikus užduotį arba pasibaigus 6 mėn., *d.* funkcijos baigdavosi. Tokios konstitucinio pobūdžio diktatūros būdavo IV a. pr. Kr. (paskutinė – 220 m. pr. Kr.). I a. pr. Kr. diktatūros jau buvo visai kitokios. 82 m. pr. Kr. neribotam laikui *d.* tapo Sula (*d. legibus scribundis et rei publicae constituendae causā*) ir galėjo visai nevaržomas atkurti senato galią. Nuo 47 m. pr. Kr. Cezaris irgi tapo *d. rei publicae constituendae causā* neribotam laikui, o vėliau ir ligi gyvos galvos, ir praktiškai jau buvo absoliutus valdovas. *Lex Antonia* po Cezario mirties uždraudė diktatūras. Trumpalaikiams uždaviniams spręsti skiriamas *d. immi-nūto iure*, (sušaukti tautos susirinkimą – *d. comitiōrum habendōrum causā*,

religinēms apeigoms atlikti – *d. clavi figendi causā*, iškilmēms vadovauti – *d. ludōrum faciendōrum gratiā*). Savo srityje jie irgi turējo *imperium summum*.

Senatorius Cincinatas, pirmasis diktatorius

DIES (-ēi, m, f) – diena, nustatytas laikas, prie kurio priderinta juridinio akto veikimo pradžia arba pabaiga. Esant *d.*, veiksmas įvyks būtinai, jis gali tik pavėluoti. *D.* pasekmės: sutartis ima veikti nuo nustatyto momento (suspensinis laikas, *d. a quo*), arba jos veikimas tam tikru momentu baigiasi (rezoliucinis terminas, *d. ad quem*). Esant suspensiniam terminui, sutarties sudarymo laikas vadinosi *d. cedens* ir buvo labai svarbus paveldėjimo teisėje. *D. veniens* – įvykdymo termino pabaiga. *D. utiles* – dienos, kada buvo galima sudaryti tam tikras sutartis, dalyvaujant magistratams; *d. fatālis* – paskutinė diena prieš baigiantis terminui, kurio nesilaikant galėjo būti nepageidautinų teisinių pasekmių. Tinkamos teismo bylų sprendimui dienos – *d. fasti*, *d. nefasti* – netinkamos, kai pareigūnai negalėjo apie 110 dienų per metus tarti vieną iš būtinų žodžių – *tria verba sollemnia*; 190 dienų per metus buvo skirtos komičių veiklai – *d. comitiāles*. Teisminės praktikos *extra ordinem* atveju 230 dienų per metus teismai galėjo dirbti (*d. iuridici*).

DIGESTA (-ōrum, n) – Digestos: daugelio įvairaus pobūdžio teisės kūrinių pavadinimai. *D. Justiniani* (*pandectae*) – didelė ir svarbi *Corpus iuris civilis* dalis. Šiame darbe buvo išsaugota, modernizuota ir pritaikyta tuometinei Romos imperijos rytinei daliai klasikinė romėnų teisė. 530 metais Justinia-

nas pavedė šį darbą Tribonianui, paskyręs jį kompiliatorių komisijos pirmininku. Į komisiją įėjo finansų ministras Konstantinas, 4 teisės profesoriai: Teofilas ir Kratinas iš Konstantinopolio, Dorotėjas ir Antonijus iš Berilio (Beiruto) bei 11 advokatų: Konstantinas, Eutolmijas, Jakobas, Johanas, Leonidas, Leontijus, Mena, Platonas, Prosdocijus, Stefanas ir Timotėjas. Komisija darbą baigė per 3 metus, išnagrinėjusi 2000 knygų (3 000 000 eilučių). 1-oji knyga – bendrieji teisės klausimai, 2–46 knygos – privačioji teisė, 47–48 knygos – baudžiamoji teisė (*libri terribiles*), 49 – apeliacijos, finansinė ir karinė teisė, 50 – administracinė teisė, teisės definicijos. Visos knygos, išskyrus 30–32, skirstomos į titulus, titulai – į fragmentus, o nuo viduramžių dideli fragmentai – į paragrafus. Vieną trečdalį sudaro ištraukos iš Ulpiano, vieną šeštadalį – iš Paulo, iš viso 39-ių juristų nuo II a. pr. Kr. ligi II a. darbų ištraukos. Justiniano įsakymu *D.* pradėjo oficialiai veikti 533 metais gruodžio 30 dieną, buvo griežtai uždrausta skelbti poleminio pobūdžio komentarus, tačiau Justinianui dar esant gyvam, tų komentarų susidarė gana daug. Kompiliatoriai į senus tekstus įtraukė daug naujų intarpų *emblemata Triboniāni*, sutrumpino ir pakeitė senus pavadinimus naujais, tačiau klasikinė teisė vis dėlto išlaikė esmę, liko ir ankstesnės teisės bruožų. *D.* sukaupia teisės medžiaga daug padėjo teisinės kultūros progresui nuo XII a. ligi mūsų laikų. Vienintelis gerai išlikęs *D.* rankraštis yra *Florentina*.

DIMISSIO (-ōnis, f) – dimisija, paleidimas, išvaymas. *D. uxōris* – žmonos, užtiktos *in flagranti delicto*, išvaymas. To pakako, kad vyras nutrauktų santuoką (*repudium*).

DISTRACTIO (-ōnis, f) – padalinimas, nutraukimas. *D. bonōrum* – nemokaus skolininko turto pardavimas dalimis, nereiškęs nei viso turto praradimo, nei *infamia*. *D. bonōrum ex edicto* – pretoriaus suteikiama lengvata kai kuriems skolininko paveldėtojams (*furiōsus, prodigus, pupillus*). Jo paskirtas *curātor bonis distrahendis* pardavinėjo turtą dalimis, kol kreditoriai būdavo patenkinti. Šitokia tvarka buvo ir Imperijos metais, be to, ją galėjo pasiūlyti patys kreditoriai (*d. bonōrum ex privāto consilio*).

DIVORTIUM (-ii, n) – skyrybos, abiejų sutuoktinių noru nutraukiama santuoka. Tai buvo ne aktas, o paprastas susitarimas. Jei santuoka buvo *cum manu*, *d.* žmonos dar neišlaisvindavo, o poklasikinėje teisėje atsirado daugybė santuokos nutraukimo laisvės suvaržymų. Jei skyrybos vykdavo ne pagal abiejų šalių susitarimą, buvo reikalaujama nurodyti rimtų priežasčių, antraip skiriamos nemažos baudos, o Justinianas įvedė viso turto konfiskaciją ir uždarymą ligi gyvos galvos į vienuolyną. Skyrybos buvo leidžiamos tik vieno iš sutuoktinių impotencijos atveju ar patekus nelaisvėn.

DOLUS (-i, m) – klasta, kėslas. *D. malus* – piktas kėslas, sumanymas atlikti kokį nors neteisėtą veiksmą. Vėliau – 1. Bet koks prieštaraujantis pilietiniam padorumui ir sąžiningumui veiksmas. Ginčų *bonae fidei* atveju teisėjai privalėjo visada turėti galvoje galimą *d.* 2. Klastingas veiksmas, tikintis apgauti kitą arba jam pakenkti, pvz., rašant išpareigojimo aktą. Nukentėjusysis buvo ginamas *actio doli*, *exceptio doli*, *restitutio in integrum*, *clausula de doli* ir kt. 3. Sąmoningas nusizengimas vykdant su daiktu arba išpareigojimu susietą veiksmą (nesąmoningas nusizengimas – *culpa*). 4. Sąmoningas nusikaltimo vykdymas, aukščiausias kaltės laipsnis, žinant visus nusikaltimo aspektus ir šio veiksmo blogas pasekmes nukentėjusiajam. Senojoje romėnų teisėje apgavikas tebuvo tik gudruolis, o apgautasis – mulkis, kuris nenumatė savo veiksmų pasekmių, bet vėliau nukentėjusysis prieš nusikaltėlį galėjo paduoti skundą (*actio de dolo*) ir *restitutio in integrum*. Šis skundas, kaip ir *actio metūs*, buvo arbitrinis, t. y. teisėjo sprendžiamas tik tada, kai kaltinamasis nesutinka duoti nukentėjusiajam teisėjo nustatyto atlyginimo. Tačiau pagal jį galima reikalauti tik tiek, kiek padaryta nuostolių, taikomas tik asmeniui, o ne daiktui ar kitiems asmenims, jis yra pagalbinis, t. y. šio skundo teisę pretorius nukentėjusiajam suteikia tik nesant kitokių teisės priemonių, kuriomis galima būtų atsikirsti apgavystei. Nuo Imperijos pradžios šį ieškinį buvo galima kelti įpėdiniais ir reikalauti iš jų tiek, kiek jie iš to pralobo.

DOMUS (-ūs, f) – namai, būstas; romėnų piliečio šeimyna ir ūkis, įskaitant visą turtą ir asmenis. *D. augusta*, *d. divīna* – privatus imperatoriaus turtas. *D.* sinonimas *domicilium*, *sedes*.

DOMINUS (-i, m) – šeimininkas, valdovas, kokio nors daikto savininkas; nuo IV a. imperatoriaus titulas (Dominatas). *Domini loco* – vietoj šeimininko.

DONATIO (-ōnis, f) – dovanojimas, savanoriškas ir neatlyginamas apdovanojo praturtėjimas iš dovanojančiojo asmens turto. *D.* būdu buvo galima perduoti nuosavybės teisę, atsisakyti ieškininio reikalavimo arba faktiškai perduoti daiktą. Tačiau *d.* nebuvo savarankiškas juridinis veiksmas *negotium*, o tik pagrindas (*causa*) atlikti kokios nors rūšies turtinį aktą (akto atlikimas *donatiōnis causā*). Juridiniu aktu *d.* tapo pagal Konstantino įstatymą, kuris reikalavo raštiškos formos (*traditio advocata vicinitate* – viešo daikto perdavimo) ir dokumento atidavimo į archyvą.

DOS (-ōtis, f) – kraitis, kurį būsimą žmona arba kas nors vietoj jos pažada arba duoda būsimam vyrui. Nuotakos *d.* turėjo padidinti būsimos vyro turtą (čia įėjo ir ieškininiai reikalavimai arba skolų sumokėjimas). Justinianas nuotakos tėvui, o išimties tvarka net motinai, nurodė rūpintis dukros *d.*

BRIETAS (-ātis, f) – girtumas. Girtu, ypač kareivio, padarytas *delictum* buvo baudžiamas švelniau, negu negirtu.

ECCLESIA (-ae, f) – krikščioniška šventykla, bendruomenė, bažnyčia. 313 metais Konstantinas I pripažino krikščionių religiją lygia su kitomis, o Teodosijus I 380 metais ją padarė valstybine religija. Vėliau krikščionių bažnyčia vis mažiau priklausė nuo valstybės, o nuo tikinčiųjų (*fidèles, laici*) griežtai atsiskyrė dvasininkai (*clerus*), gavę daug privilegijų (*privilegia clericorum*). III a. pasirodo vienuoliai (*monachi*). Didelių miestų bažnyčioms vadovavo vyskupai (*episcopi*). Svarbiausių miestų *episcopus* vadinosi *metropolitā*, o Romos vyskupas, kaip šv. Petro įpėdinis, nuo IV a. buvo pripažintas visos bažnyčios galva – *papa*. Vyskupai dalyvaudavo savo suvažiavimuose *concilia ecumenica*, ten jie tobulino bažnyčios organizaciją ir numatydavo kovos su eretikais (*haeretici*) būdus. Materialioji bažnyčios bazė susidarė daugiausia iš dovanojimų. Visas turtas nuo Konstantino I laikų priklausė bendruomenėms (*corpora christianorum*), vėliau bažnyčioms ir vienuolynams.

EDICTUM (-i, n) – ediktas: viešas įvairaus turinio pareiškimas, kurį paskelbdavo *magistrātus maior*, turintis teisę *ius edicendi*. Tas ediktas galio-davo tol, kol šis magistratas užimdavo savo pareigas. Ypač svarbūs buvo teismo pareigūnų ediktai, tapę originaliu teisės šaltiniu. Svarbiausi ediktai: 1. *E. praetorium* (*e. praetōris urbānum*) – pretoriaus ediktas, kuris buvo paskelbiamas pradedant šiam pareigūnui eiti savo pareigas. Jame būdavo išdėstyta pretoriaus veiklos programa visai jo kadencijai: pagrindas buvo pirmtako programa (*e. translatīcium*), prie jos pridėdamos naujos tezės (*nova clausula, novum e.*); kadencijos metu priimti papildomi sprendimai – *e. repentīnum*.

EMANCIPATIO (-iōnis, f) – emancipacija, kitaip dar *mancipatio*, vaikų arba anūkų išlaisvinimas iš tėvo valdžios. Procedūra vykdavo taip pat, kaip *adoptio*, tik po trečios (dukros ar anūko atžvilgiu – pirmos) *e.* patikėtinis remancipuodavo vaiką tėvui, kad tėvas taptų *parens manumissor*. Po *e.* asmuo tapdavo *sui iuris*, nors jau jo vaikų *e.* neliesdavo. Tokiu būdu paprastai būdavo išvengiama sodybos smulkinimo, nes vienam iš sūnų ją atidavus, kiti pagal *e.* galėdavo gauti *peculium* savarankiškam gyvenimui. Paprotinėje teisėje tėvo valdžią panaikindavo tas faktas, kad sūnus įkurdavo savarankišką ūkį arba duktė ištekdavo. Nuo Konstantino laikų už nedėkingumą tėvas galėjo *e.* atšaukti. Vėliau *e.* tapo vis labiau simbolinė.

EMPTIO VENDITIO (-ōnis, f) – pirkimas ir pardavimas, pirkimo ir pardavimo sutartis, daikto keitimas į pinigus. Viena šalis apsiima perleisti parduodamojo daikto nuosavybę (*merx, res*), o antra šalis savo ruožtu apsiima perleisti pirmajai šaliai tam tikros pinigų sumos nuosavybę (*pretium*). Pagal senosios sistemos reikalavimus šių rezultatų buvo galima pasiekti per pirkėjo stipuliaciją (*emptio*) ir pardavėjo stipuliaciją (*venditio*). Pagal naują sistemą pastarasis susitarimas suteikia pardavėjui *actio venditi*, o pirkėjui – *actio empti*.

EPISCOPUS (-i, m) – vyskupas, kuris savo vyskupijoje buvo dvasininkų teisėjas, o poklasikiniais laikais dalyvaudavo ir sprendžiant pasauliečių bylas, kaip autoritetingas bažnyčios atstovas (*episcopālis audientia*).

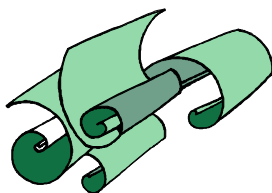
EPISTULA (-ae, f) – laiškas, dokumentas, kuriuo imperatorius paprastai pranešdavo apie kai kurių teisės klausimų sprendimą. *Epistulae* vadinami ir žymių juristų (Afrikano, Celzo, Javolento, Labeono ir kt.) kūriniai, kuriuose buvo daug raštiškų pastabų konkrečiais teisės klausimais. Tuos raštus šie teisės žinovai siųsdavo magistratams, savo kolegoms, kitiems juristams ar privatiems asmenims.

EQUITES (eques, itis, m) – raiteliai: 1. Kavalerija iš patricijų, iš pradžių sudariusi romėnų kariuomenės branduolį, o vėliau 18 centurijų iš patricijų ir plebėjų – *e. equo publico*. Jie gaudavo iš valstybės žirgą arba pinigus jam įsigyti bei išlaikyti (*aes equestre, aes hordearium*). 2. *E. legiōnis, e. equo privāto* patys įsigydavo ir išlaikydavo žirgus, neturėjo jokių privilegijų. 3. Finansinė aristokratija IV–III a. pr. Kr., susiformavusi iš *e. equo publico* bei turtingų plebėjų. Šie *e.* atlikdavo bankines ir palūkanų operacijas, nuomojo žemę, formuodavo armijas, šeimininkavo provincijose. Po nobilių tai buvo antras įtakingiausias luomas Romos valstybėje. Finansininkai dažnai turėdavo aukštus postus armijoje, o karvedžiai užsiimdavo prekyba. Viešniams bei kitiems buvo suteiktos privilegijos, pvz., už nuopelnus gaudavo kaip dovaną valstybinį žirgą, garbingas vietas teatre, auksinę žiedą, *clavus angustus*. Šie luomai sudarė *ordo equester* ir vaidino ypač svarbų vaidmenį politikoje. Su nobiliais *ordo equester* buvo susietas daugybė giminystės ryšių ir veikdavo išvien tada, kai reikdavo sąjungos prieš plebėjus, tačiau šiaip abiejų luomų interesai skyrėsi ir dėl to dažnai būdavo nesutarimų.

Pagal *lex Roscia* raitelių luomo minimalus cenzas buvo 400 000 HS. Principato epochoje į *e.* luomą pateko labai daug žmonių iš municipijų ir provincijų, jų karjeros laiptai paprastai būdavo tokie: *praefectus, tribūnus* (karo sritis), *procurator* (civilinė sritis) ir netgi galėdavo tapti *praefectus annonae, pr. praetorio, pr. vigilum*. Užėmusius šias pareigas tituluodavo *egregius, eminentissimus, perfectissimus*. *Ordo equester* savo reikšmės visai nebeteko V a.

ERROR (-ōris, m) – klaida, netikslus juridškai svarbios aplinkybės supratimas. Romėnų teisėje nebuvo sukurta bendros klaidos teorijos, bet kiekviena tam tikrų atvejų kategorija buvo traktuojama atskirai.

EUNUCHI (-us, i, m) – eunuchai, kastratai, kurie pagal Justiniano teisę neteko teisės išūnyti ar tuoktis (*lex Cocceia*).

EXHEREDITATIO (-ōnis, f) – palikimo atėmimas; testamento rūšis; žodžiais pasakytas palikimo atėmimas iš teisėto paveldėtojo. Atliekant šį veiksma, *filii familias* ir *postumus suos* turėdavo būti pavadintas vardu (*e. nominātum*), o iš kitų *sui herēdes* palikimas galėjo būti atimtas bendra fraze (*e. inter ceteros*). Testatorius neprivalėjo skelbti palikimo atėmimo priežasties. *Exheres* – teisėtas paveldėtojas, kuriam neduodamas palikimas.

EXILIUM (-ii, n) – savanoriškas išvykimas iš tėvynės visiems laikams, stengiantis išvengti mirties arba kitos bausmės daugiausia už politinius *delicta* bei už didelius įsiskolinimus. *E.* visada lydėjo *capitis deminutio media*, *interdictio aquae et ignis* ir su tuo susijusi *publicatio bonōrum*. Vėlyvojoje Respublikoje *e.* atliko bausmės vaidmenį, nes ir tremtis reiškė mirties bausmę. Vėliau *e.* šio vaidmens neteko, jis galėjo būti laikinas, buvo įvairių tik teismo nustatomų taisyklių. *E.* dabar reiškė faktišką ištremimą ir netgi *deportatio*, *relegatio*, t. y. apėmė ir giminės turtą. Poklasikinėje teisėje *e.* – bendra daugiareikšmė sąvoka.

EXPOSITIO (-ōnis, f) – ekspozicija, išdėstymas, padėjimas. *E. servi* – sergančio vergo palikimas Tiberio upės Asklepijaus saloje, nenorint jo gydymui daryti išlaidų. Klaudijaus ediktas tokį vergą skelbė laisvu. *E. filii* – sūnaus išmetimas.

EX(S)ECUTIO (-ōnis, f) – ekzekucija, teismo sprendimo prievartinis įvykdymas žmogui arba jo turtui. *Execūtor* – teismo tarnautojas, įteikdavęs šalims pakvietimus bei pranešimus, turėjęs teisę areštuoti atsakovą, nesutinkantį duoti teismui garantijos, kad jis pasiliks teismui svarstant bylą ligi ginčo pabaigos ir t. t. Dominato laikais *e. testamenti* – paskutinės valios vykdytojas, ypač atliekant labdaros pavedimus.

ACTUM (-i, n) – veiksmas – žmogaus veiklos rezultatas arba nepriklausantis nuo žmogaus įvykis. *Facta concludentia* – įvairūs veiksmai arba valios pasireiškimas, iš kurių galima ir reikia spręsti apie tikrą veikiančiojo valią, net jeigu ji nėra išreikšta žodžiais.

FALSUM (-i, n) – apgaulingų, netikrų dalykų ar faktų pateikimas taip, lyg jie būtų tikri ar teisingi (*crimen falsi*). Pagal XII lentelių įstatymus už apgaulingą liudijimą buvo nustumiama nuo Tarpėjos uolos. Vėliau sąvoka *f.* įvairių įstatymų buvo išplėsta, o procese *extra ordinem* numatydavo griežtas bausmes (*metalla, poena capitis*).

FAMILIA (-ae, f) – 1. Romėnų ūkio (namų) pagrindinis turtas, priklausęs visiems laisviesiems jo nariams, o vėliau tik šeimos galvai – *pater familias*. 2. Visas *pater familias* turtas, kuris priklausė *inter vivos* ir *mortis causā*.

3. *Pater familias* ir jam pavaldūs laisvieji asmenys, sudariusieji tvirtą ūkinį bei teisinį vienetą. 4. *F. commūni iure* (*f. adgnatōrum*) – laisvieji asmenys, kuriuos anksčiau jungė dabar jau mirusio *pater familias* valdžia. 5. *F.*

Romėnas su protėvių kaukėmis

pecunia traiecticia) – jūrinė arba laivų paskola. Kapitalo žuvimo atveju rizikuodavo kreditorius, tačiau jis turėjo teisę išreikalauti sau bent kokių procentų (Justiniano laikais ne daugiau 12 procentų), kuriuos gaudavo tik laivui atplaukus į uostą. Kreditorius tokiu būdu atsiimdavo procentus ir tuo atveju, jeigu įvykdavo nenumatytas dalykas, pvz., būdavo sėkminga žvejyba. *Fenerātor* – asmuo, paskolinęs pinigų už procentus.

FIDEICOMISSUM (-i, n) – fideikomisas, neformalus legatas, ankstyvojo Romos valstybės laikotarpio žodinis arba raštiškas testatoriaus prašymas fiduciarijui (paveldėtoju) įvykdyti kokį nors jo norą trečio asmens (*fidei-comissarius*) naudai. Nuo Augusto laikų *f.* jau galima siekti *extra ordinem* konsulo akivaizdoje, o nuo Klaudijaus – ir fideikomisinio pretoriaus aki-

naturālis – šeima, kuriai asmuo priklausė pagal gimimą. *F. adoptīva* – šeima, į kurią asmuo patenka po įsūnijimo. 6. Vergai, priklausantys tam pačiam šeiminkui ir dirbantys namų ūkyje mieste (*f. urbāna*) arba kaime žemės ūkio darbus (*f. rustica*).

FAS – 1. Gyvenimiškųjų santykių sritis ir *ius*, dievų palikta žmonių nuožiūrai. 2. Respublikos pabaigoje – religinės normos, nurodžius, ką dievai leidžia žmonėms. Tai, ko dievai žmonėms neleidžia – *nefas*. 3. Religinė-moralinė pasaulio santvarka, skirtingai nuo žmonių sukurtos teisėtvarkos – *ius*. *F.* ir *ius* nebuvo prieštaraujantys dalykai, *f.* buvo *ius* šaltinis.

FASCES (-ium, m) – virbų ryšulys, kurį nešiojo *lictōres* kaip *imperium* ženklą. Už Romos imperijos ribų į jį buvo įkišamas kirvukas, pareigūnų valdžios (*ius gladii*) simbolis.

FENUS, FAENUS, FOENUS (-ōris, n) – prieaugis, procentai, procentinė paskola. *F. nauticum* (arba – *usūrae maritimae*,

vaizdoje. *F.* buvo visai laisvos formos, jį buvo galima patikėti bet kuriam asmeniui, o poklasikiniu laikotarpiu – netgi skolininkui, turinčiam iš testamento kokios nors naudos.

FIDES (-ei, f) – asmens sąžiningumas ir pasitikėjimas kito sąžiningumu, moralinė būtinybė visiems žmonėms vykdyti savo įsipareigojimus. *F.* buvo visų piliečių ir nepiliečių teisinių santykių atrama Romos valstybėje. Iš pradžių *f.* gynė sakraliniai institutai, o vėliau – *censōres*. Ankstyvosios Romos gyvenime *f.* reiškėsi neformaliomis sutartimis, o vėliau tapo reikšminga ir kitoms prievolinės teisės sritims. *F.* atliko svarbų vaidmenį daiktinėje, paveldėjimo teisėje, teisiniuose santykiuose (*clientes*), viešojoje teisėje.

FILIA FAMILIAS (-ae, f) – dukra, priklausanti nuo tėvo valdžios (*patria potestas*). Net klasikiniais laikais neturėjo teisės sudaryti sandorius, santuokai leidimą irgi turėdavo duoti *pater familias*. *Sui iuris f.f.* tapdavo tik pasi-
baigus *patria potestas*.

FILIUS FAMILIAS (-ii, m) – sūnus, priklausomas nuo tėvo valdžios (*patria potestas*), turintis asmeninę laisvę bei veiksnumą viešosios teisės srityje, galėjo sudaryti teisėtą santuoką ir turėti teisėtus vaikus, tačiau jo valdžia žmonai ir vaikams buvo reguliuojama *pater familias*. Po V a. pr. Kr. *pater familias* kai kada jam išskirdavo savarankišką valdą – *peculium*. Imperijos metais jo teisinis veiksnumas išsiplėčia. Pasibaigus tėvo valdžios galiojimui, *f.f.* tapdavo *sui iuris* ir *pater familias*.

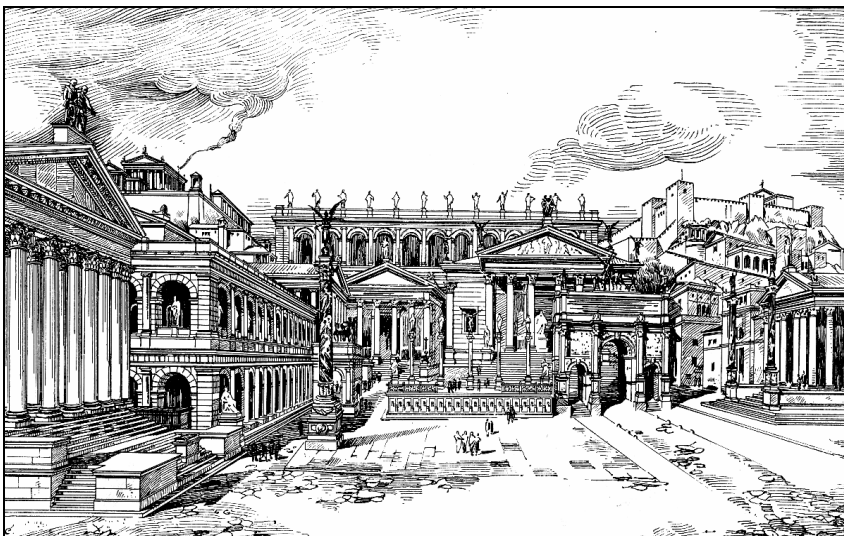
Pinigai

FISCUS (-i, m) – fiskas, pinigų skrynja. *F. Caesaris* – princepsso iždas, kur buvo laikomi iš imperatoriškųjų provincijų gaunami pinigai: *tribūtum soli*, muito ir kitos rinkliavos, pagalvės mokesčiai, imperatoriaus domenų bei senatų provincijų duodamos pajamos. Fisko pinigus princepsas naudojo savo nuožiūra valstybės reikmėms. Augustas imperatoriškose provincijose

išteigė *f.*, jį tvarkė *procurator Augusti*, o Klaudijus centrinį išdą – *f. Claudii*, kurio tvarkytojas turėjo titulą – *a rationibus*, Dominato epochoje – *procurator a.r.*; buvęs svarbesniu už *aerarium*, Principato pabaigoje *f.* tapo vienu valstybiniu išdu.

FOEDUS (-eris, n) – sąjunga, sutartis, nuolatinė Romos sąjunginė sutartis su kita valstybe (atsiotos šios *f.* nuostatos buvo vadinamos *leges foederis*). *F. amicitiae* – draugystės sutartis su kita šalimi, atsižvelgiant į susitariančių šalių jėgų santykį. *F. aequum* – Romos sutartis su tomis valstybėmis, kurių suverenitetą romėnai pripažino bent formaliai, reguliavusi neaiškius politinius ir ekonominius santykius ir abiem šalims garantavusi karinę pagalbą arba neutralitetą. *F. iniquum* – nelygi sutartis, Romos partnerį staciusi į priklausomą padėtį ir patvirtinusi vyraujančią Romos padėtį (*maiestas populi Romāni*). Romoje *f.* turėdavo būti patvirtinta Tautos susirinkimo.

FORMULA (-ae, f) – formulė. 1. Trumpas juridinis reglamentacijos projektas, sandorio, paskutinės valios išraiškos arba ieškinio formuluotė. Jų pasitaiko *Ius Aeliānum*, *Ius Flaviānum*, *Monumenta Maniliāna* rinkiniuose. 2. Trumpas raštiškas teismų magistrato potvarkis, kuriuo viena fraze pranešama paskirtam teisėjui, kokioms faktinėms ir teisinėms aplinkybėms esant šis privalo nuteisti arba išteisinti atsakovą.

Forum Romānum (rekonstrukcija)

FORUM (-i, n) – forumas: 1. Turgaus aikštė. 2. Teismo vieta, teritorinės kompetencijos teismas. Teisiama buvo pirmiausia pagal atsakovo gyvenamąją vietą (*f. domicilli*). Tačiau esant tam tikroms aplinkybėms, ieškovas galėdavo pasirinkti teismo vietą pagal jo gimimo vietą (*f. originis*). Išimties atveju vykdavo teismas ten, kur susitarė abi šalys (*f. prorogātum*), arba atsižvelgiant į nusikaltimo įvykdymo vietą (*f. delicti, comissi*); poklasikiniais laikais teismas galėjo vykti ir ten, kur tuo metu būdavo daiktas, dėl kurio kilo ginčas (*f. rei sitae*).

FRAUS (-dis, f) – apgavystė, žabangos, kėslos, sukčiavimas. *F. patrōni* – sukčiavimo būdu padaryta žala kitam asmeniui – patronui, kreditoriui ir t. t. *Fraudātor* – sukčius, piktybiškas skolininkas. *Fraudatiōnis causā gestum* – apgavikiškas skolininko sandėris dėl savo turto nusavinimo kreditoriaus nenaudai.

FRUCTUS (-ūs, m) – reguliarius ūkinis ir materialusis duodančio vaisius daikto gaminimas. *F. naturāles* – vaisiai, lauko vaisiai, pienas, galvijų prieauglis, malkos ir t. t. *F. priklauso* vaisius duodančio daikto savininkui arba kitam materialiai įpareigotam asmeniui (*possessor bonae fidei*) ir savarankišku daiktu tampa po *separatio fructuum* bet koku būdu.

FRUMENTUM (-i, n) – grūdai, pagrindinis romėnų maisto komponentas; Romos plebėjams ir kitiems neturtingiems gyventojams ekonominių krizių metu nemokamai dalinami grūdai – *f. publicum*. *F. emptum* – provincijų parduodami Romai grūdai už karinę tarnybą.

FUNDUS (-i, m) – žemės valda, sklypas; *f. instructus, f. cum instrumento* – pastatas, atliekantis ūkinės veiklos funkcijas. *F. Italicus (f. in Italico solo)* buvo laisvas nuo mokesčių. *F. stipendiarius* (senato provincijose) ir *f. tributarius* (princo provincijose) buvo apmokestinamas žemės mokesčiais.

FURCA (-ae, f) – dvidantė šakė, kurios buvo naudojamos kaip kankinimo ir bausmės įvykdymo priemonė (mušti, nukryžiuoti bei pakarti nuteistiesiems).

FURTUM (-i, n) – vagystė, grobstymas, iššvaistymas, sukčiavimas. Nusikaltėlis žino, kad jis veikia prieš daikto savininko valią, turi kėslą padidinti savo turtą arba gauti sau kokią nors naudą. *Furtum* pagal romėnų teisę nebuvo tik svetimo daikto paėmimas, bet ir svetimo daikto palietimas (*contrectatio fraudulōsa rei aliēnae*).

ENS (-ntis, f) – gentis, giminė. Visa g. kildino save iš legendinio protėvio – *pater gentis*. *G.* nariai buvo tik laisvieji, *gentiles*. Romėnų g. turėjo bendrą žemės valdą *ager gentilicius*, bendrą vardą *nomen gentilicium*,

bendrą g. narių teisę paveldėti, bendras laidojimo vietas ir kultines apeigas – *sacra gentilicia*. Iš 10-ties g. susidėjo *curia*, o g. viduje buvo smulkesni vienetai – *consortium*, *familia* ir *stirps*.

GLOSSA (-ae, f) – glosa, trumpas kokio nors juridinio kūrinio atskirų žodžių paaiškinimas, duodamas knygos lapų pakraščiuose arba tarp eilučių. Yra išlikusi Turino glosa – Justiniano Institucijų rankraštis (VI a.) su tokiomis pastabomis, padarytomis IX a. Glosatoriai – XI–XIII a. romėnų teisės žinovai, komentavę *Corpus iuris civilis*.

AERETICI (-us, i, m) – eretikai, krikščionybės mokymų, kurie skiriasi nuo ortodoksios krikščioniškos bažnyčios, šalininkai. Nuo IV a. valstybė ir bažnyčia persekiojo eretikus, riboję jų galimybes viešosios ir privačiosios teisės sferose, o kai kurios erezijos formos buvo kvalifikuojamos kaip nusikaltimas – *crimen laesae religiōnis* ir baudžiamos tremtimi, turto konfiskacija, mirties bausme.

HASTA (-ae, f) – ietis, nuosavybės teisės simbolis. Įsmeigus į žemę *h.*, vykdavo aukcionai (*subhastatio*) bei posėdžiaudavo centumvyrų teismo komisijos (žr. *centumvīri*).

HERES (-ēdis, m) – paveldėtojas, pagal civilinę teisę gaunantis paveldėjimo teisę testamentu (*h. scriptus*, *h. testamentorius*) arba pagal įstatymą (*h. legitimus*). *Herēdes domestici* – paveldėtojai namiškiei, tiesiogiai pavaldūs testatoriui: po pastarojo mirties automatiškai tapdavo paveldėtojais ir nebegalėjo atsisakyti paveldėjimo (*herēdes sui et necessari*). O kiti paveldėtojai (*herēdes extranei*) palikimo galėjo ir nepriimti (*herēdes voluntarii*). *H. ex asse* – viso turto paveldėtojas, *h. ex parte* – dalies paveldėtojas. Testatoriui nepadalinus turto dalimis, paveldėtojai jį dalinosi lygiomis. *H. ex re certa* – tik tam tikro daikto paveldėtojas, *h. excepta re certa* – paveldėtojas viso turto, išskyrus tam tikrą daiktą.

HOMO (-inis, m) – žmogus, vyras, vergas. *H. aliēni iuris* – žr. *persōna aliēni iuris*. *H. liber* – laisvas žmogus, *h. novus* – garbės trokštantis nekilmingas žmogus, kuris savo nuopelną dėka pirmąkart savo šeimoje tapo *magistrātus curūlis*; jo palikuonys jau tampa *nobiles*.

HOMICIDIUM (-ii, n) – žmogžudystė. Senato nutarimai bei reskriptai į *h.* įtraukė įvairius nusikaltimus. Bausmės už *h.* buvo labai didelės (žr. *poena*).

HONOR (-ōris, m) – garbė, garbės ženklas. 1. Magistratūra, kurią vykdė asmuo romėnų tautos vardu. 2. Dėmesio ženklai, rodomi garbingiems žmonėms bei tėvams (*h. parentium*). *Honestiōres* (*altiōres*) – piliečiai, priklausę aukštiesiems socialiniams sluoksniams: senatoriai, raiteliai, o pro-

vincijų miestuose municipijuose dekurionai. *Honorarium* – apdovanojimas už intelektualines paslaugas gydytojams, juristams ir t. t. Vėlyvojo Principato metais *h.* buvo galima siekti ir per teisimą. *Honorāti* – Dominato metais asmenys, užėmę aukštuosius civilinius bei karinius postus. Šis titulas jiems likdavo ir tada, kai jie iš tų pareigų pasitraukdavo. *Honor matrimonii* – teisėtos santuokos garbė.

HOSPES (-itis, m) – svečias, svetimšalis.

Hospitium – tarptautinės Romos sutarties su kita šalimi garantuota teisė svetimšaliui netrukdomai būti Romoje, jo gynimas teisme ir *commercium* teisė.

HOSTIS (-is, m) – 1. Laisvas svetimės valstybės pilietis, kurio teisinė situacija Romoje buvo reglamentuojama tarptautinių sutarčių. 2. Nuo III a. pr. Kr. priešas – valstybės, kariaujančios su Roma, pilietis.

HS – sestercijaus ženklas: H=1+1, S – *semis* (pusė). Iki 217 m. pr. Kr. Romoje kursavo sidabrinė moneta, iš pradžių turėjusi 2,5, vėliau – 4 asų vertę.

HUMILIŌRES (-ōrum) – žemųjų socialinių sluoksnių piliečiai, kurie nuo II a. buvo baudžiami žymiai griežčiau negu *honestiōres*. Jiems buvo taikomos tokios bausmės kaip *deportatio*, mirties bausmė, o tuo tarpu *honestiōres* šiais atvejais buvo baudžiami daug švelniau.

HYPOTHĖCA (-ae, f) – hipoteka, susitarimas dėl užstato, kuris lieka skolininko nuosavybe. *H.* pradėjo funkcionuoti nuo III a. pr. Kr., plintant neformaliems susitarimams, pagal kuriuos nuomos mokesčio žemės sklypo savininkui garantija buvo ūkinis inventorių (žemės ūkio padargai, vergai, darbiniai gyvuliai), nuomotojo atgabentas į sklypą. Vėliau sklypo savininką gynė pretoriaus duodamas *interdictum Salvianum*.

GNOMINIŌSUS (-us, a, um) – asmuo, gavęs iš cenzoriaus *nota censoria* – pastabą už netinkamą elgesį arba pagal pretoriaus ediktą netekęs dalies procesinio veiksnio.

ILLUSTRIIS (-is, e) – šviesiausias; Dominato laikais aukštųjų imperatoriaus valdininkų, turinčių daug asmeninių privilegijų, ir senatorių luomo titulas.

IMMUNITAS (-ātis, f) – imunitetas, atleidimas nuo mokesčių arba visuomeninių prievolių (pvz., žynių arba vyresnių kaip 45 metų vyrų – nuo karinės tarnybos). Tokią privilegiją atskiriems asmenims, bendruomenei ar socialiniam sluoksniui suteikdavo Respublikos epochoje senatas, o Imperijoje – imperatorius.

IMPERĀTOR (-oris, f) – imperatorius; Respublikos metais – karvedys, anksčiau nebuvęs pareigūnu ekstraordinarinis magistratas. Nuo Augusto laikų – princeps *praenomen* (žr. *nomen*).

IMPERIUM (-ii, n) – valdžia. 1. Šeimynos galvos valdžios galia savo šeimynykščiams. 2. Aukščiausias vadovavimo romėnų kariuomenei lygis. 3. Aukščiausia nedaloma įsakomoji valdžia. Karalių epochoje *i. turėjo rex*, Respublikoje – *magistrātūs maiōres*. *I.* suponavo vadovavimą kariuomenei *coērcitio*, *iurisdiction*, *ius agendi*. *I.* ribojo kitų konstitucinių organų įstatymai ir įgaliojimai. Tarp *i. turėtojų* buvo tam tikra *gra-dacija*, pvz., konsulo *i. (i. maius)* buvo aukštesnė už pretoriaus *i. (i. minus)*. *Summum i.* (aukščiausią valdžią) turėjo *dictātor*, o vienodo rango pareigūnų *i.* buvo lygi (*i. par*). 4. *I. Romānum* – Romos imperija, Respublikos pabaigoje romėnų suprantama kaip *orbis terrārum* – visas tuo metu žinomas pasaulis.

IMPETUS (-ūs, m) – afektas, jausmų protrūkis, baudžiamojoje teisėje lengvinanti aplinkybė.

IMPUBERES (-um, m) – nepilnamečiai. *I. infantiā maiōres* (vyresni už vaikus, bet nepasiekę brandos amžiaus), būdami *sui iuris*, galėjo patys sudaryti sandorius *inter vivos* turėdami tikslą įsigyti, kitais atvejais – tik padedant globėjui (*auctoritas tutōris*). Būdami *aliēni iuris*, *i.* galėjo tik įsigyti (juos valdančio asmens naudai), bet neįsipareigodavo.

INCAPAX (-ācis, m) – neturintis teisės gauti paveldėjimą.

INCENDIUM (-ii, n) – gaisras. Gaisro metu pavogusiam daiktus buvo reiškiamas ieškinys, keturis kartus viršijantis pavogto daikto vertę. Padegėją (*incendiarius*) bausdavo mirties bausme – sudegindavo. Tačiau, jei per gaisrą niekas nežūdavo arba gaisras būdavo už miesto, bausmės buvo mažesnės.

INCESTUM (-i, n) – incestas, kraujomaiša, lytiniai santykiai tarp kraujo gimainių. *I.* samprata nebuvo visą laiką vienoda, tačiau *i.* visada buvo draudžiama tarp artimiausių gimainių. Iš pradžių buvo draudžiamos

Imperatorius Konstantinas

santuokos net tarp šešto laipsnio giminaičių (*nuptiae incestae*), klasikiniiais laikais – tik iki trečio laipsnio. Tėvui įdukrinus marčią, arba išūnijus žentą, santuoka nutrūkdavo. Bausmės už *i. įvairiais* laikais buvo įvairios – mirties bausmė, trėmimas, piniginės nuobaudos ir kt.

INDEFENSUS (-us, a, um) – atsakovas, atsisakęs dalyvauti teisme svarstant bylą. Daiktinių ieškinių atveju atsakovo dalyvavimas teisme nebuvo privalomas, bet pretoriaus liepimu jis turėdavo daiktą atiduoti ieškovui.

INDIGNUS (-us, a, um) – labai nusikaltęs palikimo davėjui asmuo: prisidėjęs prie testatoriaus mirties arba už ją neatkeršijęs, bandęs testamentą pakreipti savo naudai arba jį sumenkinti.

INDULGENTIA (-ae, f) – atleidimas, amnestija arba princepsa kam nors suteikta privilegija.

INFAMIA (-ae, f) – nuo Justiniano laikų specialus teisės institutas, reglamentuojantis teisinį garbės apribojimą. Asmenys su apribota garbe *infāmes* neturėjo *ius suffragii*, *ius honōrum* ir kt. teisių. Garbė ribojama buvo už *crimen capitis*, *delicta privāta*, už tam tikrus veiksmus ar poelgius (pvz., santuoka su dviem asmenimis).

INFANTES (-ntium) – vaikai, dar negalintys vartoti iškilmingų juridinių formuluočių; poklasikiniais laikais – vaikai iki 7 metų. *I.* negalėjo nei ką nors įsigyti, nei įsipareigoti ir nebuvo atsakingi už teisės normų pažeidimus. Už vaiko nužudymą *infanticidium* buvo skiriama mirties bausmė, tiesa, *Leges duodecim tabulārūm* leido nužudyti išsigimusį naujagimį – *monstrum*.

INFREQUENS (-ntis) – atsisakęs tarnauti armijoje; *i.* netekdavo romėnų pilietybės ir būdavo paverčiamas vergu.

INGENUI (-uus, ua, uum) – laisvi nuo gimimo, t. y. asmenys, kurių tėvai visada buvo laisvi (priešingybė – atleistiniai ir vergai).

INGRĀTI (-us, a, um) – nedėkingieji. Pagal ankstyvojo Principato įstatymus atleistinis (*libertinus*), pažeidęs *obsequium*, galėjo būti vėl gražintas į vergiją (*revocatio in servitūtem*). Poklasikinėje epochoje *emancipātus* už nedėkingumą tėvui irgi galėjo būti atiduotas tėvo valdžion (*revocatio in patriam potestātem*).

INIURIA (-ae, f) – neteisybė, veiksmas, prieštaraujantis teisės normoms. Siaurąja prasme – įžeidimas. Pagal *Leges XII tabulārūm* už kūno sužalojimą (*membrum ruptum*) galima keršyti tuo pačiu (*talio*). Vėliau pasirodė pretoriaus edikto punktai apie viešą įžeidimą (*edictum de convicio*), apie šeimninko įžeidimą, sužalojant jo vergą (*edictum de iniuriis quae servis fiunt*), apie pasikėsinimą į moters ar jaunuolio skaistybę (*edictum de adtemptata pudicitia*), apie piktavališką geros reputacijos sumenkinimą (*edictum ne quid infamandi causā*). *Edictum generāle* traktavo *i.* kaip bet kokią sąmo-

ningą vieno asmens įžeidžiantį veiksma kito asmens atžvilgiu. Tas veiksmas galėjo būti įvykdytas poelgiu (*reālis i.*) arba žodžiu (*verbālis i.*). Visais tais atvejais galimas ieškinys – *actio iniuriarum*. Lucijaus Kornelijaus Sulos įstatymas *lex Cornelia de iniuriis* atskyrė nuo kitų padaromų skriaudų sumušimus bei įsiveržimus į butą, pavadino juos viešaisiais nusikaltimais ir jie pateko į *quaestiones perpetuae* kategoriją. Imperijos metais visais skriaudos atvejais nukentėjusysis galėjo pasirinkti – dėl patirtos skriaudos iškelti bylą ar reikalauti fizinės bausmės, kurią nusikaltėliui paskirdavo magistratas *extra ordinem*.

INQUISITIO (-ōnis, f) – inkvizicija, baudžiamojo proceso elementas, atėjęs iš *quaestiones extraordinariae* praktikos, žemesnioji policinė instancija, vadovaujama *cognitio extraordinaria* pirmiausia tirdavusi visas nusikaltimo aplinkybes. Privatus kaltinimas (*quaestio*) pamažu nyko, šalių pasisakymai teisme tapo visai trumpi. *I.* sutinkama taip pat kai kurių ginčų atvejais (pvz., kaimynų ginčai, nustatymas, ar globėjas yra mokus ir patikimas ir kt.).

INTERDICTIO (-ōnis, f) – uždraudimas. 1. *I. aere commercioque, i. bonōrum, i. prodigi* – veiksnio ir turto valdymo galimybės atėmimas, paskelbiant švaistytoju. Iš pradžių *i.* gynė švaistytojo vaikus ir taikomas, tik nagrinėjant teisėtai gauto turto klausimus. Vėlesniais laikais *i.* buvo pritaikytas ir paveldėtam turtui, o dar vėliau ir visam turtui, taip įgydamas paties švaistytojo gynėjo funkciją. 2. *I. aquae et ignis* – vandens ir ugnies uždraudimas, kuris reiškė draudimą gyventi kartu su savo krašto piliečiais bei turto ir pilietybės netekimą teisėtvarkos pažeidėjui, savo noru išvykusiam gyventi į tremtį; jam grįžus, bet kas galėjo jį nebaudžiamas nužudyti. 3. *I. locōrum* – draudimas gyventi tam tikroje teritorijoje arba už tos teritorijos ribų.

INTERDICTUM (-i, n) – interdiktas, teismo pareigūno įsakymas, paskelbtas prašant vienai iš šalių ir norint greičiau išspręsti privačiosios teisės ginčą. Interdiktai buvo skelbiami seniausiais legisakcinio proceso laikais ir padėjo vystyti romėnų teisei, tačiau pamažu jie savo reikšmę prarado, o poklasikinėje teisėje *i.* ir *actio* skirtumai praktiškai išnyko. *I.* pagrindas buvo pretoriaus arba vietininko *imperium*.

INTERPELLATIO (-ōnis, f) – interpeliacija: 1. Priminimas skolininkui, kad jis privalo kreditoriui grąžinti skolą, turėjęs skolininko atsakomybės įrodymo reikšmę ir galimas tada, kai terminas nenurodytas, arba vagystės atveju. 2. Vienos šalies protestas baudžiamojoje byloje.

INTERREGNUM (-i, n) – tarpuvaldis, laiko tarpas tarp vieno karaliaus mirties ir kito karaliaus valdymo pradžios. Respublikos metais – laiko tarpas tarp abiejų konsulų įgaliojimų grąžinimo ir naujųjų konsulų išrinkimo.

INTERREX (-ēgis, m) – vienas iš patricijų giminės senatorių, valdęs 5 dienas, kai dėl tam tikrų priežasčių visa valdžia pereinavo senatui. Šis *interrex* kitoms 5 dienoms paskirdavo kitą senatorių ir t. t., jis turėjo *imperium* ir rengė karaliaus (arba konsulų) rinkimus.

INTERUSURIUM (-ii, n) – tarpiniai procentai, t. y. ta suma, kuria būtų padidėjusi skola tarp nustatyto momento ir gražinimo termino pradžios. Skolininkas išskaičiuoti *i.* iš savo skolos galėjo tik sutikus kreditoriui. Jei skolininkas gražindavo skolą neišskaičiavęs *i.*, tada *i.* tapdavo *commodum repraesentatiōnis*, t. y. procentais, gautais pirma laiko sumokėjus skolą.

INTESTABILITAS (-ātis, f) – netekimas teisės būti liudytoju arba kviestis liudytojus; poklasikinėje teisėje – neturėjimas teisės rašyti testamentą. *In-testātus* – miręs be testamentu arba palikęs testamentą, kuris, kaip vėliau išaiškėjo, nėra galiojantis.

ITER (itineris, n) – kelias; *i. privātum* – privatus kelias; *i. publicum* – vieškelis, visiems priklausantis kelias; *servitus itineris* – žemės servitutas, t. y. teisė pereiti per svetimą sklypą (*ius eundi*), vaikštinėti tuo keliu (*ius ambulandi*) ir t. t.; *i. ad sepulchrum* – priėjimo ligi šeimos mauzoliejiaus servitutas, pagal kurį už tam tikrą mokestį galima buvo sklypo savininką *extra ordinem* priversti su tuo sutikti.

IUDEX (-icis, m) – teisėjas. Formuliniame procese *i.* – privatus asmuo, kurį teismo pareigūnas valstybės vardu įpareigojo, davus priesaiką, spręsti privatų teisinį ginčą. Paprastai jis būdavo vienas (*i. unus*), nors kai kada galutinį sprendimą priimdavo *arbiter* ar teisėjų kolegija. *I.* būdavo išrenkamas iš *album iudicum* – t. y. prisiekusiųjų teisėjų sąrašo, iš pradžių iš senatorių, o vėliau ir raitelių. *I.* privalėjo prisiekti, kad bylą spręs teisingai ir pagal veikiančius įstatymus. Pretorius teisėją ypatingais atvejais galėjo pašalinti (*vacatio*), taip pat galėjo priversti atlikti savo pareigas, tačiau jeigu ir po nagrinėjimo teisėjui byla buvo neaiški, jis, davęs priesaiką, galėjo jo sprendimą atidėti (*iurāre sibi non liquere*). Besibylinėjančios šalys galėjo pasirinkti teisėją ir ne iš *album iudicum*, tačiau jį turėjo patvirtinti pretorius. Atsakovas galėjo nušalinti teisėją, pasiūlytą ieškovo, kaip šališką (*i. suspectus*), tačiau tik iki tam tikros ribos, priešingu atveju atsakovas tapdavo *indefensus*. Šalims nesusitarus, pretorius teisėją paskirdavo burtų keliu (*sortitio*) ir tada šalims likdavo labai ribota galimybė nušalinti nepageidaujamą *i.* Teisėjui bylą išsprendus aiškiai neteisingai, jam tekdavo atsakyti už visą dėl to padarytą žalą. *I.* niekada negalėjo priimti sprendimo savo byloje. Romos provincijose teismų funkcijas vykdė vietininkas, nors kai kada jį pavaduodavo kuris nors pareigūnas (*i. datus, i. delegātus*), o sėdėdavęs prie magistrato kojų *i. pedaneus* visada sprendė smulkius ginčus. Kogniciniuose procesuose

(*cognitio*) imperatorius arba aukštas teismo pareigūnas paskirdavo *i. nedaulyvaujant* šalis (*i. extra ordinem datus*), kuris buvo pavaldus aukštesniam, o ne privatus nepriklausomas asmuo. Poklasikinėje ir Justiniano teisėje buvo *iudices ordinarii* (įprastinės kompetencijos teisėjai), *i. speciales* arba *i. sui* (ypač svarbių bylų teisėjai), *i. civiles* – civilinių bylų teisėjai, *i. militares* – kariniai teisėjai, *i. maiōres* – aukštesnieji teisėjai, *i. minōres* – žemesniojo rango teisėjai; apeliacinės instancijos teisėjai – *i. appellatiōnis*, o imperatoriaus paskirti *i.a.* vadinami *i. sacri*.

IUDICIUM (-ii, n) – teismas, vėlesnėje procesinės romėnų teisės stadijoje – teismo sprendimas, ieškiny, atskiros proceso fazės, visas teismo procesas, formulė, teismo vieta ir t. t.

IURISDICTIO (-ōnis, f) – jurisdikcija, teisės sakymas: baudžiamoji ir civilinė aukštųjų magistratų teisminė valdžia bei vadovavimo darbas. *I.* teisę turėjo *consules*, jiems lygūs ekstraordinariniai magistratai, *praetōres urbāni* ir *p. peregrīni*, iš dalies – *aedīles* bei *censōres*, municipijuose – *duovīri*, *quattuorvīri*, *praefecti iuri dicundo*, provincijose – *proconsules* ir *quaestōres*. Principato laikais *i.* visais atvejais turėjo princepsas, be to, *praefectus praetorio*, *p. urbi*, o nesvarbiais atvejais – *p. annōnae* ir *p. vigilum*, provincijose – *legātus Augusti* ir *praeses*; Dominato epochoje prisidėjo *defensor civitātis* ir *rationālis*. Vėlyvojoje Imperijoje *i.* imama suprasti kaip teisėtą galimybę formuluoti ir konkrečiu atveju spręsti, kas galioja pagal įstatymus; *i.* – teisėjo, kuris stebi visą procesą ir skelbia nuosprendį, nutartis.

IUS (iuris, n) – teisė, pagrindinė romėnų teisės sąvoka, išreiškianti įvairias jos sritis bei aspektus. 1. Objektvyioji teisė – teisėtvarka, t. y. teisės institucijų bei normų visuma: a) *iura populi Romāni* – romėnų teisės visuma; b) plačios teisės sritys – *i. gentium*, *i. publicum*, *i. privātum* ir kt.; c) tam tikros teisinės normos turinys: teisės principas, nuostata ir t. t.; d) teisė, kylanti iš teismo sprendimo; e) teisė, sukurta teisės mokslo. 2. Subjektvyioji teisė, t. y. atskiros asmens teisės, neperžengiančios objektyviosios teisės ribų: a) teisinis atskiros asmens statusas, pvz., *i. conubii*, *i. commercii*; b) turtinių atskiros asmens teisių visuma – *i. universum*; c) dalies turto teisė, pvz., *i. fundi*; d) atskiri teisiniai santykiai, pvz., *i. sanguinis*; e) subjektvyioji teisė kaip visuma su visais galimais tarpusavio ryšiais, pvz., *suum i.*; f) servitutas; *i. adeundi* (*aditus*), *i. agendi* (*actus, via*), *i. ambulandi* (*iter privātum*), *i. aquae ducendae* (*servitus aquae*) ir t. t. 3. Proceso teisė: a) magistrato teisminė veikla (*iurisdictio*); b) proceso *in iure* stadija (priešinga – *apud iudicem*); c) teismo vieta, teismas, pvz., *in ius vocatio*. 4. Teisės žinovų darbai: *i. Aeliānum* (Aelius P. Catus); *i. Flaviānum* (Flavius), *I. Papiriānum* (Papirius).

Romėnų teisės sistemos struktūra

I. aedilicium – kurulinių edilų sukurta teisė (*i. honorarium*);

i. aequum – teisė, kylanti iš *aequitas* reikalavimų; skiriama nuo *i. strictum*, *i. iniūquum*;

i. antīquum – senovinė teisė; Justiniano supratimu – klasikinė teisė;

i. augurium – augurų suktos sakralinės taisyklės, užrašytos augurų knygoje *libri augurāles*;

i. belli – karo meto teisė;

i. canonicum – Katalikų bažnyčios teisė, nuo 1582 metų įtraukta į *Corpus iuris canonici*, susiformavusi iš vyskupų veiklos (*canōnes ecclesiastici, ecclesia, episcopus, haeretici*);

i. civilē – 1. Tradicinė romėnų teisė, teisės žinovų interpretacijomis pradėta XII lentelių įstatymais, besiremianti protėvių papročiais (*mos*) ir papildyta vėlesniais specialiais įstatymais (*leges publicae, plebiscīta, senātūs consulta, constitutiones principum*) iki III a. Kaip *i. honorarium* priešingybė, *i.c.* apėmė ir *i. gentium*, o kaip *i.g.* priešingybė apėmė ir *i.h.* Tačiau jeigu tradicinė *i.c.* tik reglamentavo šeimyninius santykius, *i.g.* apėmė visų turtinių-teisės santykių sferą. 2. *I.c. proprium Romanōrum (i. Quiritium)*. 3. Visų piliečių teisė, priešingybė *i. militāre*. 4. Romėnų teisės mokslo suktos teisės normos;

i. codicillōrum – testamentų papildymų (kodicilų) normos;

i. cogens – privatinė teisė, t. y. teisės normos, kuriomis būtina vadovautis visada, negalint šalims laisvai susitarti (priešingybė *i. dispositivum*);

i. commūne, kitaip *i. universāle* – visuotinė teisė, kuri skirtingai nuo *i. singulāre* įprastomis sąlygomis buvo privaloma visiems visuomenės nariams;

i. constitūtum – galiojančioji teisė;

i. controversum – ginčytina tiesa, dėl kurios normų tarp įtakingų teisininkų vyko principinės diskusijos;

i. dispositivum – papildymų teisė, kuri dažniausiai rėmėsi privatinės teisės normomis, galiojusiomis tik tuo atveju, kai šalys savo teisės veiksmų nereglamentavo kaip nors kitaip; priešingybė – *i. cogens*;

i. divīnum – dieviškoji teisė, priešinga *i. humānum*, priklausiusi *res divīni iuris* arba religinių vaizdinių sričiai;

i. dotium – kraičio davimo klausimus reguliuojančios normos;

i. esslesiasticum – bažnytinė teisė, nuo 1582 metų Katalikų bažnyčios teisė, reglamentavusi vien bažnytinius reikalus. Plačiaja prasme – visų nekatalikiškų bažnyčių teisė;

i. ex scripto (pagal rašytinius šaltinius) – teisė, tiksliai suformuluota įstatymų (*leges, constitutiones principum, edicta magistratuum, plebiscita, senatusconsulta*), priešinga *i. ex non scripto*, kuri susikūrė iš teisės žinovų komentarų (*mores, responsa prudentium*);

i. extraordinarium – ekstraordinarinė teisė, kylanti iš imperatorių konstitucijų, priešinga *i. ordinarium* – ankstesnei, pvz., Respublikos laikų, teisei;

i. fetiāle – teisės normų, kurios buvo privalomos fecialams (*fetiāles*), jiems reguliuojant Romos santykius su kitomis valstybėmis, visuma;

i. fisci – valstybės išdo (*fiscus*) ypatingų teisės įgaliojimų, kredituojant arba būnant proceso šalimi, visuma;

i. gentilicium – atskiros giminės arba gimininės santvarkos paprotinės teisės visuma;

i. gentium – tarptautinė teisė: 1. Romėnų teisės šaka, paprastai laikyta civilinės teisės sritimi, kuri privalėjo ginti romėnų interesus, jiems bendraujant su pereiniais. Ji susiformavo iš teismų praktikos, sprendžiant ginčus tarp romėnų ir svetimšalių (*peregrīni*), arba tik tarp svetimšalių. I.g. savo pobūdžiu – pretorinė teisė (*i. honorarium*), o turiniu – tarptautinės komercijos teisė. I.g. neformali, pabrėžianti tikrą valią (*voluntas*), tarpusavio pasitikėjimą (*fides*) bei interesų subalansuotumą (*aequitas*), panaudojant rašytines formules trečiųjų teismo teisėjų (*recuperatores*) akivaizdoje. Pamažu visa romėnų teisė derinosi prie i.g., tačiau recepcija tapo abipusė: iš i.g. į i. civilę bei atvirkščiai. 2. Teisės normos bei institucijos, kurių šaknys buvo *ratio naturalis* ir kurios buvo bendros romėnų teisei bei kitoms to meto valstybių teisėms. 3. Teisės normų, reguliavusių Romos valstybės tarpusavio ryšius su kitomis valstybėmis, visuma (*foedus, ius belli, legāti, recuperatores*). 4. Filosofine prasme – prigimtinė, viršesnė už valstybės, pasaulinė, visiems žmonėms būdinga teisė;

i. honorarium – teisė, kurią diegė į praktiką teismų pareigūnai, visų pirma pretoriai, kuruliniai edilai, provincijų vietininkai. I.h. turėjo palaikyti, papildyti ir patobulinti i. civilę per tokias proceso galimybes, kaip *actio, exceptio, interdictum* ir kt. Tačiau i.h. negalėjo nei pakeisti i. civilę, nei paveikti. I.h. sekė besikeičiančius reikalavimus, tad buvo modernesnė ir paprastesnė nei i. civilę;

i. humānum – žmogiškoji teisė, t. y. visa galiojanti teisė, išskyrus *ius divinum*;

i. militāre – karinė baudžiamoji (*delicta militum*) ir karių reikalus tvarkanti privatinė teisė;

i. naturāle – prigimtinė teisė: 1. Bendraja teisine ir filosofine prasme – *i. gentium*. 2. Poklasikiniu metu galiojusi teisė, grįsta krikščioniškąja dieviškosios apvaizdos teze, susiformavusi dėl graikų filosofijos poveikio. Buvo ypač reikšminga viduramžių civilinėje ir bažnytinėje sferose;

i. non scriptum – nerašyta teisė, *i. scriptum* priešingybė. Pagal Justiano klasifikaciją – *i. naturāle* (*consuetudo, mos, usus*);

i. particulāre – partikuliarinė, t. y. dalinė teisė, kuri buvo taikoma tik daliai valstybės teritorijos arba kai kurioms gyventojų kategorijoms;

i. personārum – privatinės teisės skyriai, reglamentavę atskirų asmenų daiktinės bei prievolinės teisės veikimą;

i. populi – valstybės turtinių teisių reglamentacija privatiems asmenims, platesne prasme – valstybės interesai;

i. praetorium – pagrindinė *i. honorarium* dalis, pretorių ediktuose suformuluotų naujų teisės normų visuma;

i. privātum – privačioji teisė, Romos valstybės gyvavimo pradžioje atskirų asmenų santykių reglamentavimas teisiniais veiksmais, o vėliau – teisės normos, reguliavusios asmeninius, šeimos, turtinius bei paveldėjimo santykius, dalį procesinės (*iudicia privāta*) bei baudžiamosios (*delictum*) teisės;

i. publicum – viešojoji teisė – visos valstybės reikalus reguliuojančios teisės normos: valstybinė, finansinė, administracinė, baudžiamoji (išskyrus *delictum*), procesinė, kultinė ir tarptautinė teisė;

i. quiritorium – kviritų teisė – senoji formalistinė romėnų teisės dalis, kurios normos, atitikusios primityvios žemdirbių bendruomenės gyvenimo sąlygas, buvo taikomos tik romėnų piliečiams;

i. quod ad persōnas, ad res et actiōnes pertinet – *i. privātum* dalys, reguliuojančios: a) asmenų teisinę padėtį šeimoje, b) daiktinę bei išipareigojimų teisę (*Gaius*);

i. receptum – bendrai visų pripažinta teisė, maždaug atitinkanti *communis opinio iurisconsultorum*;

i. sacrum – sakralinė teisė, teisės normų, reguliavusių kulto reikalus, visuma (žr. *i. divinum*);

i. scriptum – rašytinė teisė, teisės normų (*lex, senatusconsultum* ir kt.) sukurta teisė;

i. singulāre – išskirtinė teisė – įstatymai, suteikiantys pirmenybę tik vienam asmeniui ar asmenų kategorijai, pvz., kareiviams;

i. strictum – griežta teisė, paremta griežtu ir net rūsčiu įstatymų taikymu, priešinga *i. aequum*;

i. universāle (*commūne*) – bendroji teisė, veikianti visoje valstybės teritorijoje ir, kitaip nei *i. particulāre*, privaloma visiems gyventojams.

IUSIURANDUM (**iuramentum**) (-i, n) – formuliniame procese šalių duodama savanoriška priesaika, atsiradus ieškiniui (*i. voluntarium*). Atsakovo priesaika, iškilus kokiam nors ginčytinam teisės klausimui, gynė jį per *dene-gatio actionis* arba *exceptio iurisiurandi* būsimose situacijose, o atsakovui priesaikos nedavus, ieškovo priesaika duodavo pagrindą *actio in factum*, ir tada pradinis ieškinio pareiškimas tapdavo neginčytinu.

IUSTITIUM (-ii, n) – visuotinis teismo veiklos nutraukimas, kurį, esant kritinei situacijai valstybėje, skelbdavo aukštieji magistratai, sutikus senatui.

IUSTUS (-us, a, um) – teisėtas, pagrįstas. *Iusta causa* – teisiškas, teisingas pagrindimas, būtinas daugelyje teisės institucijų; *iustum matrimonium* – teisėta santuoka ir t. t.

LATĖNI (-us, i, m) – lotynai, Lacijaus gyventojai ir jų palikuonys, laikyti *peregrini*. *L. prisci* – Lotynų sąjungos nariai, turėję romėnų *commercium* ir *conubium* teisę, o išikūrusieji Romoje gaudavę ir Romos pilietybę. *L. Juniani* – vergai, paleisti į laisvę, pažeidžiant civilinės teisės normas ir neturėję nei *conubium*, nei *testamenti factio*, nei politinių teisių.

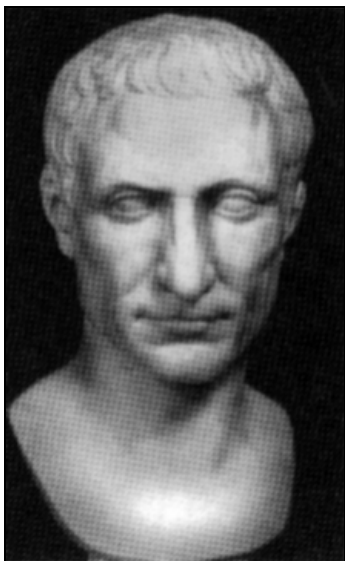
LATRŌNES (**grassatōres, praedōnes**) (latro, ōnis, m) – plėšikai. Iš pradžių paprastas plėšikavimas buvo baudžiamas kaip *furtum*, vėlesniais laikais, ypač jei plėšikavo ginkluota grupė, jos nariai buvo pakariamai (*furca*).

LEGĀTI (-us, i, m) – legatai, pasiuntiniai, įgaliotiniai: 1. Romos senato pasiuntiniai, kurie kitoje šalyje galėjo pretenduoti į neliečiamumą, kaip kad svetimų šalių legatai Romoje. 2. Senato paskirti vyriausiojo armijos vado ar kito karvedžio padėjėjai. 3. Provincijos vietininko padėjėjai (*l. pro praetore, l. pro quaestore*). 4. *L. municipiōrum (coloniārum)* – pasiuntinių iš provincijų miestų ar kolonijų delegacija, atvykusi į Romą pasiskųsti vietininkui. 5. *L. decem* – dešimties asmenų senato paskirta delegacija, kaip konsultacinis organas, siunčiama padėti vyriausiajam armijos vadui sudaryti taikos sutarties ar įvesti Romos tvarką užkariauotose teritorijose. 6. Principato metais įvairius princepsą pavedimus vykdė *l. Augusti (Caesaris)*.

LEGĀTUM (-i, n) – legatas, testamentą išskirtis, kurioje įrašytas įpareigojimas testamentą paveldėtojui atlikti kokią nors prievolę: kam nors atiduoti tam tikrą sumą ar daiktą (legato gavėjas – legatarijus). Pirmoji šios senos institucijos paskirtis buvo aprūpinti žmoną bei vaikus, kurie nepaveldėjo testatoriaus teisių, kai nedidelis ūkis galėjo išmaitinti tik vieną šeimą.

LEGITIMATIO (-ōnis, f) – legitimacija, įstatyminio pagrindo suteikimas: l. pagrindu iš konkubinato (*concubinātus*) gimę vaikai – *liberi naturāles*, jiems asmeniškai sutikus, gaudavo teisėtų vaikų statusą. Konstantinas leido, kad l. būtų tik gimdytojams papildomai sudarius santuoką (*l. per subsequens matrimonium*), Teodosijus II – perdavęs sūnui 25 jūgerų sklypą ir užrašius jį į dekurionus arba dukrai paskyrus tokį pat sklypą ir išleidus ją už dekuriono (*l. per oblatiōnem curiae*), Justinianas – tėvui neturint teisėtų vaikų, jei motina neištekėjusi ir santuoka tarp gimdytojų negalima (*l. per rescriptum principis*). Paskutinioji l. rūšis buvo galima ir po tėvo mirties, jeigu tokia jo valia buvo pareikšta testamente.

LENA (-ae, f) – sąvadautoja, *leno* – sąvadautojas – viešųjų namų laikytojas, gyvenęs iš pajamų už prostituciją. *Crimen lenocinii* buvo griežtai baudžiamas.

Gajus Julijus Cezaris

LEX (lex, legis, f) – įstatymas, nustatyta ir priimta kaip privaloma, teisės reglamentacija. Iš pradžių l. – bet kokia taisyklė, kurią romėnų pilietis nustatė sau arba sau su kitais (testamentas, sandoris ir t. t.), vėliau – „bendra valstybės priešaika“, „bendra taisyklė“, pagaliau pagal Gajų (1, 2) – „įstatymas yra tai, ką tauta liepia ir nusprendžia“. 1. *Lex publica* (dgs. *leges publicae*) – viešieji įstatymai. *L.p.* šaltiniai – tautos susirinkimuose (*comitia*) priimti įstatymai, taip pat *edicta*, *constitutiōnes principum*, *senatusconsulta*, imperatorių *leges*. Įstatymų leidybos teisė priklausė aukščiesiems valstybės pareigūnams (*magistrātūs maiōres*), o susirinkimų metu – liaudies tribūnams (*tribūni plebis*). Įstatymo projekto autorius (*rogātor*) turėjo ne mažiau kaip

prieš tris savaites projektą viešai paskelbti (*promulgatio*), kad piliečiai sueigose (*contiones*) galėtų jį svarstyti ir siūlyti pakeitimus. Paskirtą dieną piliečiams susirinkus, įstatymo projektas magistrato būdavo viešai perskaitomas ir balsuojama už arba prieš. Įstatymą priėmus, magistratas jį viešai paskelbdavo (*renuntiatio legis*), ir jis imdavo veikti tuojau pat, nors kartais jo veikimas būdavo atidedamas (*vacatio legis*). Senatui patvirtinus, priimto įstatymo tekstas būdavo padedamas į valstybinį archyvą (*aerarium*

populi Romāni). *Lex Publilia* nustatė, kad senato pritarimas turi būti gautas iš anksto. *L.p.* sudarė trys dalys – *praescriptio legis*, *rogatio* ir *sanctio*. Pagal *sanctio l.p.* buvo galima paskelbti prieštaraujančius įstatymams veiksmus niekiniais (*leges perfectae*), o už įstatymus pažeidžiančius veiksmus skirti baudas (*leges minus quam perfectae*). Tačiau dažniausi – *leges imperfectae*, kurie nenumatydavo jokių sankcijų. Iš esmės įstatymai galiojo tik ateičiai (*lex prospicit non respicit*) ir reguliavo vieną kokį teisės klausimą, vėlesnis įstatymas galėjo iš dalies arba visiškai pakeisti ankstesnį (*abrogatio*).

Komicijose priimti įstatymai *leges rogatae*, atsižvelgiant į tai *comitia curiata* ar *c. tributa* juos patvirtino, buvo vadinami *leges curiatae* ir *l. tributa*. Konsulų pasiūlyti įstatymai – *l. consulares*, tribūnų – *l. tribuniciae*. Įstatymas buvo vadinamas įstatymo projekto autoriaus giminės vardu, pvz., *lex Calpurnia* ir t. t. Yra žinomi 800 *leges rogatae*, kurie sprendė ekonominius, politinius bei socialinius klausimus ir tik apie 30 iš jų reglamentavo privačius santykius. *Leges privatae* – reiškė vienašalę arba daugiašalę privačių asmenų valią, dažniausiai tai buvo kolegijų ar draugijų įstatymai. Visiškas įstatymų leidybos procedūrinis paprastumas sudarydavo galimybę tą patį klausimą reglamentuoti daugybe įstatymų, kai kada vien dėl to, kad ankstesnių įstatymų nebuvo laikomasi. Dėl šios priežasties atsirasdavo įstatymų grupės, pvz., *Leges agrariae* (*lex Appulcia*, *l. Baebia*, *l. Cocceia*, *l. Iulia*, *l. Licinia*, *l. Sempronia*, *l. Thoria*), kurie sprendė visuomeninės žemės (*ager publicus*) skirstymo klausimus bei kitas agrarines problemas, labai svarbias per visą Romos valstybės gyvavimo laiką; *leges de ambitu* (*lex Acilia*, *l. Aufidia*, *l. Cornelia*, *l. Iulia*, *l. Licinia*, *l. Pompeia*, *l. Tullia*) – tai maždaug 13 įstatymų, nukreiptų prieš rinkimines kandidatų į magistratus intrigas; *leges de provocatione* – įstatymai, reguliavę pagrindinių romėnų piliečių teisių apsaugą (*lex Duilia*, *l. Porcia*, *l. Sempronia*, *l. Valeria*); *leges fenebres* – skolų ir procentų klausimus reglamentavę įstatymai; *leges repetundarum* – apie 10 įstatymų prieš magistratų kyšininkavimą, valstybės lėšų švaistymą (*lex Acilia*, *l. Calpurnia*, *l. Cornelia*, *l. Iulia*, *l. Servilia*); *leges sumptuariae* buvo nukreipti prieš didelę prabangą (*lex Aemilia*, *l. Antia*, *l. Cornelia*, *l. Fannia*, *l. Iulia*, *l. Licinia*, *l. Oppia*, *l. Orchia*).

Nuo *leges rogatae* skyrėsi *l. datae*, kuriuos išleisdavo senato arba Tautos susirinkimo įpareigoti magistratai, pvz., užkariauotose teritorijose organizuojant provincijas, steigiant kolonijas, suteikiant romėnų pilietybę. *L.d.* buvo leidžiami ir ekstraordinarinių magistratų. 2. *Lex privata* reglamentavo atskirus teisės santykius arba visą teisės sritį, pvz., *lex bonorum vendundorum* – pardavimą per aukcioną, *lex comissoria* – papildomas susitarimas dėl pardavėjo teisės atsisakyti sandorio, jei pirkėjas nesumoka kainos

laiku, arba kreditoriaus teisė pasilikti užstatytą daiktą laiku nesumokėjus skolininkui.

LIBER (-era, erum) – laisvas žmogus ar tauta (*liberae civitatēs, foederatae civitatēs*). Jeigu imperatorius leisdavo nuteistajam pačiam nusizudyti, tokia galimybė vadinama *libera facultas mortis*. Visi *descendentes* vadinosi *liberi*. Iš teisėtos santuokos gimę vaikai – *liberi iusti, l. legitimi*; vaikai, gimę santuokoje be *conubium* – *l. iniusti*. Teisėti vaikai turėjo teisę gauti tėvų išlaikymą (*alimenta*), bet ir tėvams privalėjo rodyti atitinkamą pagarbą – bylinėtis su tėvais galėjo nebent leidus pretoriui, niekada negalėjo pareikšti jiems tam tikrų ieškinių (*actio doli, actio famōsa*). Juridiškai neturintys tėvo nesantuokiniai vaikai (*l. spurii, l. vulgo concepti, l. vulgo quaesiti*), nors laikomi *persōnae sui iuris*, tačiau giminystės ryšiais susieti buvo tik su motina bei jos giminėmis. Konkubinate gimę *l. naturāles* poklasikiniais laikais irgi galėjo gauti tėvo išlaikymą, paveldėjimo teisę, be to, per *legitimatio* galėjo gauti teisėtų vaikų statusą.

LIBERTĖNI (-us, i, m) – libertinai, atleistinių luomas, buvę vergai, po *manumissio* gyvenę kaip laisvieji, tačiau turėję apribotas teises – be *ius honōrum* ir kai kurių rinkimų teisių. Imperijos pradžioje kai kurie garsūs *l.* iš savo luomo išėjo į aukštesnius.

Vergų paleidimo į laisvę priežasčių buvo keletas: 1. Garbės troškimas, mat atleistiniai tapdavo patrono klientais. 2. Dažnai, paleidžiant į laisvę vergą, iš jo šeimnininkas gaudavo daug pinigų. 3. Iš meilės, prisirišimo. 4. Vergo mokytumai, talentai, nesisieję su vergo padėtimi, skatino šeimnininkus didžiavasiškai poelgiui. 5. Šeimnininkai neturėjo lėšų išlaikyti daugelio vergų. Galėjo būti ir kitos priežastys. Paleidimo į laisvę būdai: formalus (*per vindictam, censu, testamento*), vadinamasis *manumissio iusta*, ir privatus, vadinamas *manumissio minus iusta*. Jau vėlyvojoje Respublikoje miesto vergų į laisvę buvo paleidžiama gana daug. *L.* sudarė žymią miestų plebso dalį, nors nemažai jų buvo ir tarp turtuolių. Paleidimą į laisvę stimuliavo kvalifikuotų ir darbu suinteresuotų asmenų reikmė, verslų vystymasis vergams sudarė galimybę pakankamai užsidirbti, kad galėtų išsipirkti laisvę. Tačiau *l.* teisinė padėtis nebuvo gera.

LIBERTI (-ōrum, m) – libertai, vergai, paleisti į laisvę, susiję su savo buvusiu patronu. *L.* ir patronų santykius reguliavo *ius patronātūs*. Iš patronato kilusios šeimos ir turto teisės skirstomos į *bona, obsequium ir operae*. 1. *Bona* (turtas). Kadangi patronas bei jo descendentai buvo su *l.* susieti *quasi* šeimos ryšiais, tai *l.* mirus bevaikiam, jie galėjo jo turtą paveldėti *ab intestato*. Be to, kiek vėliau, patronas ir *l.* vienas kitam turėjo alimentinių įsipareigojimų (*alimenta*). Jeigu patronas melagingai įskundė *l.* mirties

bausme gresiančiu nusikaltimu, jei mėgino pasipelninti iš *l. operae* ar nedavė *l. alimentū*, jo visos teisės galėjo pražūti. Imperijos metais patrono teisės galėjo panaikinti imperatorius pagal *restitutio natalium*. 2. *Obsequium* (pagarba). *L.* privalėjo gerbti patroną bei jo *ascendentus* kaip sūnus tėvą. Kaip ir *filius*, jis priklausė šeimos tėvo (*pater familias*) jurisdikcijai, be magistrato sutikimo negalėjo pats bylinėtis ir t. t. 3. *Operae* (patarnavimai). Reikšti patronui pagarbą bei jam patarnauti buvo *l. moralinė* pareiga. Be ūkio tvarkymo bei piniginių pobūdžio, kai kada *donum*, *munus*, patarnavimų, patronas dažnai reikalaudavo o. suformuluotame susitarime ir turėdavo pagrindą pateikti ieškinį dėl jo nevykdymo (*iudicium operarum*).

LIBRA (-ae, f) – libra, svarstyklės, kurios buvo naudojamos sudarant sutartis. *Libripens* – svarstyklių laikytojas, svėrėjas.

LICENTIA (-ae, f) – licencija; laisvė, valdžia, įgaliojimų turėjimas.

LICTŌRES (-or, ōris, m) – liktoriai, aukštuosius magistratus lydėjusi garbės sargyba. *L.* nešdavo *fascēs*. Priešais diktatorių eidavo 24, konsulų – 12 ir pretorių 6 *l.*, kurie prižiūrėjo tvarką, vykdė magistratų nurodymus ir net kaltinamuosius nuosprendžius. Kai kuriuos žynius bei magistratus be *imperium* lydėjo *l.* be *fascēs*.

Liktorius su fascijais

LITTERA (-ae, f) – raidė; Digestų tekstas, kuriuo naudojosi Bolonės universitete XI a. glosatoriai bei komentatoriai ir kuris tapo romėnų teisės recepcijos pradine medžiaga, vadinosi *l. Bononensis*, *l. communis*, *l. vetus*, *l. vulgata* arba paprastai *Vulgata*. Pats seniausias ir patikimiausias iš likusių Digestų rankraščių, esantis Florencijoje, vadinamas *l. Florentina* arba *Pisana*, nes XII–XIII a. buvo saugomas Pizoje.

LOCUS (-i, m) – vieta, žemės sklypas, gyvenvietė. *L. publicus* – pretoriaus ginama vieša vieta, *l. religiōsus* – vieta, kur tinkamai palaidotas žmogus, *l. solutiōnis* – sandorio vykdymo vieta, *l. criminis*, *l. delicti* – nusikaltimo vieta.

LUCRUM (-i, n) – pelnas, nauda. *L. cessans* – prarastas pelnas, kurio buvo galima tikėtis ir kuris įtraukiamas į žalos kompensaciją.

LUCTUS (-ūs, m) – gedulas, kuris trukdavo 10 mėnesių po sutuoktinio mirties. Našlė privalėjo dėvėti gedulingą drabužį ir neištekėti, kitaip tapdavo *infāmis*. Imperijos metais *l.* buvo pratęstas iki vienerių metų ir taikomas net *divortium* atveju.

LUDI (-ōrum, m) – viešosios žaidynės cirke. *Damnatio in ludum gladiatorum* – nuteisimas kautis gladiatorių arenoje iki mirties.

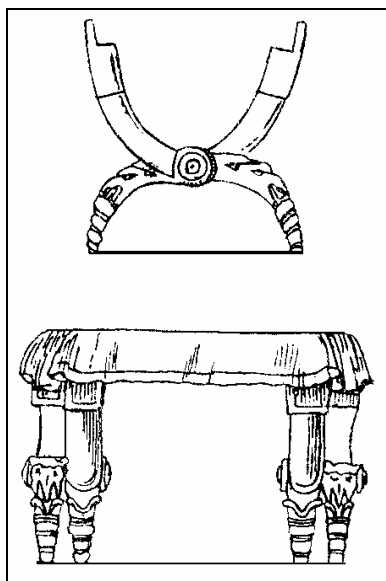

MAGIA (-ae, f) – magija, kerėjimas; ji buvo laikoma nusikaltimu, už kurį baudžiama mirties bausme, jeigu *m.* naudojama turint tikslą pakenkti, nužudyti, apgauti.

MAGISTER (-tri, m) – magistras, vyresnysis. 1. *M. populi* – diktatoriaus titulas, reiškęs „vyriausiasis karo vadas“. Šiam *m. p.* padėjo kavalerijos vadas *m. equitum*, o Dominato metais – *m. militum*; tiesiogiai imperatoriui paklūstantis arba didelėms karinėms pajėgoms vadovaujantis asmuo vadinamas *m. equitum*, *m. peditum* ir t. t. 2. Viršininkas, vadovas. Tokių *m.*

buvo labai įvairių: *m. collegii*, *m. societatis publicanorum* ir t. t. 3. Bet kurios kategorijos ir laipsnio mokytojas.

MAGISTRĀTUS (-ūs, m) – magistratas, pareigūnas. *M.* buvo vadinami Respublikos aukštosios valdžios organai bei juos atstovaujantys asmenys. *M.* galėjo tapti bet kuris visateisis Romos pilietis, bet kadangi valstybinės pareigos buvo neapmokamos ir reikėjo eikvoti daug lėšų, dažniausiai *m.* tapdavo turtingiausių šeimų atstovai, nors kai kada pasitaikydavo ir *homo novus*. *M.* kartu su senatu ir tautos susirinkimais (*comitia*) buvo valstybės pamatiniai ramsčiai. Susiformavusi magistratūrų (pareigybių) sistema diferencijavosi taip:

Išskleista ir sulankstyta
kurulinė kėdė

1. Aukštieji magistratai – diktatorius, konsulai ir pretoriai, turėjusieji *imperium* (aukštąją, nedalomąją valdžią).
2. Žemieji magistratai – kuruliniai edilai ir kvestoriai, turėjusieji tik *potestas* (teisė savo sprendimu išreikšti valstybės valią, reikalauti paklusti jų sprendimams, skirti baudas).

3. Plebėjų magistratai – liaudies tribūnai, liaudies edilai, kurie buvo renkami tik iš plebėjų, bet vėliau gaudavę ir patricijų magistratų pareigas.
4. Kuruliniai magistratai – (diktatorius, cenzoriai, konsulai, pretoriai, kuruliniai edilai) savo pareigas atlikdami turėjo teisę sėdėti ant kurulinės kėdės iš dramblio kaulo (*sella curūlis*).
5. Ekstraordinariniai magistratai – būdavo skiriami tik ypatingais atvejais (diktatorius, interreksas, kavalerijos vadas, kariuomenės tribūnai, turintys konsulo įgaliojimus, decemvrai rašyti įstatymams). Jau išrinkti, bet dar nepradėję eiti savo pareigų magistratai buvo vadinami *magistrātūs designāti*, o kadencijos metu išrinkti vietoj kur nors išvykusių ar mirusių – *magistrātūs suffecti*, municipijų senato nariai – *magistrātūs municipāles*.

Beveik visos romėnų magistratūros turėjo šiuos požymius:

1. *annuitas* (vienerių metų terminas), o ta kadencija buvo pailginama tik ypatingais atvejais, pvz., nuo III a. pr. Kr. – karų metu. Tačiau nuo I a. pr. Kr. *annuitas* pažeidžiamas jau dažnai.
2. *collegietas* (kolegialumas), išskyrus diktatorių. Kiekvienas iš kolegų (bendradarbių) turėjo visą valdžią, kurią stabdė tik tokia pati kito kolegos valdžia. Tačiau nei vienas iš jų negalėjo vienas kitam nurodyti, kaip elgtis. Pagal *veto* (intercesijos) teisę vienas kito oficialų veiksmą galėjo sustabdyti.
3. atsakomybė, pasibaigus kadencijai, už savo tarnybinius veiksmus.

Buvo susiklosčiusi tam tikra magistratūrų užėmimo tvarka *cursus honorum*: iš pradžių kvestorius, po to edilas, pretorius ir konsulas, o cenzoriai ir diktatoriai buvo skiriami neatsižvelgiant į *cursus honorum*. Po to, kai pretendentai patys iškeldavo savo kandidatūrą, magistratus rinkdavosi Tautos susirinkimas (žr. *populus Romānus*), bet eidami savo pareigas jie jau būdavo nepriklausomi. Tiesioginę valdžią jie įgydavo pagal *lex curiāta de imperio* (kuriatinis įstatymas dėl valdžios). Magistratai, prieš priimdami svarbų sprendimą, turėjo atlikti *auspicia* (būrimus), pradėdami eiti pareigas, prisiekti, kad laikysis įstatymų, o kadencijai pasibaigus, prisiekti, kad taip ir elgėsi. Buvo kai kurie teisės pažeidimai, kurie galėjo būti inkriminuojami tik magistratams, pvz., iššvaistymas jiems patikėtų pinigų (*peculātus*), už padarinius (praturtėjimą) galima buvo bausti net magistrato įpėdinį. Būdavo baudžiama mirties bausme, vėliau bauda arba ištėmimu, atsižvelgiant į prarastą sumą. Kitas magistratų nusikaltimas buvo *crimen repetundae* – kyšio reikalavimas arba paėmimas, naudojantis tarnybine padėtimi. Bausmė – pinigų sugrąžinimas (du kartus ar keturis kartus didesnė

suma), kartais – ir tremtis, o nuteistasis netekdavo teisės būti magistratu ar teisėju. Nuo Principato laikų magistratai savo galią prarado, ypač susilpnėjo pretorių valdžia. Jų vietą užėmė princepsas ir jo valdininkai.

MANCIPATIO (-ōnis, f) – mancipacija, būdas perleisti kviritinę nuosavybės teisę. Iš pradžių, matyt, *m.* buvo paprastas pardavimas už pinigus (varį), vėliau virtęs fiktyviu pardavimu (*venditio imaginaria*). Kad *m.* įvyktų, turėjo būti šie rekvizitai: šalys (įgijėjas ir savininkas), penki liudininkai, kuriems, matyt, vadovavo *antestātus*, svarstyklės (*libra*), svarstyklių laikytojas (*libripens*) ir įgyjamas daiktas, jei jis yra kilnojamas. Įgijėjas, laikydamas savo rankose įgyjamą daiktą, pvz., sakė: “*Hunc ego hominem ex iure quiritium meum esse aio isque mihi emptum esto hoc aere aeneaque libra*” – „Aš tvirtinu, kad šis daiktas pagal kviritų teisę yra mano, jis yra nupirktas už šį varį, pasvertą šiomis svarstyklėmis“. Po to jis vario gabaliuku (*raudusculum*) suduodavo per svarstyklės ir perduodavo daikto savininkui.

MANDĀTUM (-i, n) – mandatas, pavedimo sutartis, įsipareigojimas be atlygio įvykdyti tam tikrus veiksmus, konsensinis *bonae fidei*, *bilaterālis inaequālis* kontraktas. Pagal *m.* sutartį viena šalis (mandatas, mandatorius) įpareigoja antrą šalį (mandatariją) ką nors padaryti, o antroji šalis apsiima tą darbą atlikti be atlygio. Mandato naudą saugojo *actio mandāti directa*, o apsiėmusiojo asmens interesus – *actio mandāti contraria*.

MANUMISSIO (-ōnis, f) – manumisija, juridinis aktas, kuriuo vergas tapdavo *libertus* ir *libertinus*, o jo šeimininkas – *patrōnus*; vergo išlaisvinimas iš vergovės.

MANUS (-ūs, f) – ranka; nedaloma absoliuti *pater familias* valdžia visiems *familia* nariams; vėlesniais laikais – vyro valdžia žmonai *conventio in matrimonium* pagrindu. *M. iniectio* – „rankos uždėjimas“ ant skolininko buvo simbolinis pagalbos sau aktas, palydimas iškilmingos formulės ir parodantis, kad kreditorius teisėtai užvaldo skolininko asmenį. Vykdavo dalyvaujant pretoriui, *in ius vocatio* stadijoje, proceso pabaigoje arba po teismo nutarties paskelbimo. *M.i.* buvo taikomas ir be teismo sprendimo, remiantis kuriuo nors iš įstatymų (*lex Publilia*, *lex Furia*), kai buvo norima išieškoti skolą.

MATRIMONIUM (-ii, n) – santuoka, nuolatinis vyro ir moters gyvenimas kartu, sutinkant abiem; *m.* paskirtis – gimdyti teisėtus vaikus, kad tėvas turėtų visateisius paveldėtojus. *M.* rekvizitai: 1. *Conubium* (vyras turi būti *pubes*, moteris – *viripotens*). 2. *Coniunctio maris et feminae* (lytinis ryšys). 3. *Consortium omnis vitae* (nuolatinis bendras gyvenimas). 4. *Consensus* (sutikimas abiejų santuokos partnerių arba to, kuris turi valdžią). 5. *Affectio maritālis* (nuolatinis abiejų sutuoktinių suvokimas, kad jų sąjunga yra san-

tuoka). *M.* sudarymo apeigos vykdavo iškilmingai ir buvo sutuoktinių bendro gyvenimo pradžia.

MERETRIX (-icis, f) – prostitutė. Kol *m.* neištekėdavo, ji būdavo *persōna turpis* ir *infāmis*. Senatoriai bei jų sūnūs negalėjo vesti prostitučių; jos buvo registruojamos ir mokėjo specialų mokestį *vectīgal meretricium*.

MERX (merx, mercis, f) – prekė, daiktas, galintis būti prekybos objektu. Prekiautojas vadinosi *mercātor*, mokestis – *merces*.

METUS (-ūs, m) – grąšinimas. Prieš jį pretorius paduodavo *actio metūs* – skundą dėl grąšinimo. Bausmės dydis per vienerius metus – keturiskart tiek, kiek padaryta nuostolių, o paskui tik tiek, kiek padaryta nuostolių. Senoji romėnų teisė visus per *metus* padarytus veiksmus pripažindavo niekiniais, tačiau vėliau grąšinimas imamas pripažinti nusikaltimu. *Exceptio metūs* suteikė debitoriui teisę nevykdyti iš baimės sudarytos sutarties, o *restitutio in integrum* leido debitoriui reikalauti grąžinti pradinę, kuri buvo prieš sudarant aktą, padėtį. Nusikaltėlis turėjo mokėti keturiskart tiek, kiek iš nusikaltimo pralobo.

MILES (-litis, m) – karys. Kariams buvo suteikiamos tam tikros šeimyninės (*peculium castrense*), paveldėjimo (*beneficium competentiae, testamentum militis*), karinės (*praeda*) teisės privilegijos. Tačiau buvo ir jų teisių ribojimo (tik Hadrianas leido kario vaikams paveldėti, didesnė atsakomybė už nusikaltimus, Dominato metais karius teisė specialūs teismai). *Militia* – karinė tarnyba, karinė prievolė.

Kariai su kariuomenės ženklais

MINISTER (-tri, m) – ministras, žemesnysis tarnas, padėjėjas, nusikaltimo kurstytojas.

MONOPOLIUM (-ii, n) – monopolija, išskirtinė teisė parduoti kokį nors daiktą ar atlikti su daiktais kitas operacijas. Poklasikinėje teisėje *m.* buvo taikoma gyvybiškai svarbiomis prekėmis.

MORA (-ae, f) – uždelsimas, laikas, kuriam įsipareigojimo vykdymas atidedamas debitoriaus arba kreditoriaus valia. *M. debitoris*, *m. solvendi* būna tada, kai debitorius be svarbios priežasties sąmoningai nevykdo įsipareigojimo, turinčio ieškinio galią. Turint skolą be nustatyto skolos sumokėjimo termino ir kai kuriais kitais atvejais daroma *interpellatio*, o kai nustatytas skolos terminas, *m.* būna ir be *interpellatio* (*m. ex re*); pagal Justiniano teisę reikėjo grąžinti pinigines skolas nepilnamečiams, nebuvo reikalinga net *m. ex persōna* (*m.* per debitoriaus kaltę).

MORATORIUM (-ii, n) – moratoriumas, mokėjimų atidėjimas ne daugiau kaip 5-iems metams. Per tą laiką kreditorius negali reikalauti skubiai sumokėti skolą. Poklasikiniais laikais *m.* duodavo imperatorius, o nuo Justiniano – patys kreditoriai.

MORBUS (-i, m) – liga. Laikina liga (*m. santicus*, *m. temporarius*) galėjo būti įsipareigojimų nevykdymo ar teismo atidėjimo pateisinimu. Tačiau lėtinė liga (*m. perpetuus*) to pateisinti negalėjo. Epilepsija vadinama *m. comitiālis* (komicijų liga), nes tos ligos priepuolis, kam nors įvykęs Tautos susirinkimo metu, būdavo pagrindas susirinkimą tuojau pat paleisti, mat buvo laikomas bloga lemiančiu ženklu.

MORS (-rtis, f) – mirtis; *m.* daugeliu atvejų turėjo svarbių teisinių padarinių, pvz., imdavo galioti palikimų teisės (*testamentum*) normos, mirusiojo giminaičiams prisidėdavo kai kurių visuomeninio bei religinio pobūdžio pareigų (*luctus, sacra familiaria*), kai kurios iš jų išnykdavo (*obligationes ex delicto*), tiesa, *crimen maiestātis* ir *crimen repetundarum* tokių padarinių neturėjo. Dovanojimai mirties atveju (*mortis causa donationes*) buvo daromi turint galvoje, kad dovanotojas mirs anksčiau už apdovanotąjį. Šiuos apdovanojimus būtinai panaikindavo ankstesnė apdovanotojo mirtis.

MORES (mos, moris, m) – papročiai, visų pripažįstami ir saugomi, bet teisiškai neprivalomi. Moraliniai bei religiniai papročiai sudarė vadinamąją iktėisinę kultūrą, iš kurios vėliau išaugo paprotinė teisė, kuriai jau buvo būdingi ir įsipareigojimas, ir bausmė, ir įgaliojimas. Klasikiniais laikais protėvių papročiai (*m. maiōrum*) tapo pavyzdžiu vėlesnėms kartoms. Dideli moraliniai nusižengimai vadinami *m. graviōres*, pvz., *adulterium*, o *m. leviōres* – nereikšmingi moraliniai nusižengimai santuokoje ir t. t.

MULIERES (mulier, eris, f) – moterys; ištekęsios moterys. Ligi Imperijos laikų net *m. ingenuae, sui iuris* neturėjo teisės užimti valstybinių pareigų, liudyti teismuose (*postulare pro alio*), negalėjo paveldėti iš 1-osios piliečių klasės, būti globėjomis. *M.* būdavo priklausomos nuo vyro (*tutēla mulierum*). Imperijos metais *m.* padėtis šiek tiek pagerėjo. *M.* dėl jų lyties silpnumo (*ob sexūs fragilitatem*) gynė draudimas prisiimti svetimus įsipareigojimus (*senatusconsultum Velleianum*), dalinai būdavo atsižvelgiama į jų teisinės klaidas.

MUNICIPIUM (-ii, n) – municipijus, italikų miestas, okupuotas Romos kariuomenės, tačiau išlaikęs savivaldą, turėjęs savo *magistrātūs municipāles*, priklausančius nuo naujojo statuso. *M.* piliečiai *municipāles* būdavo įrašyti į vieną iš kaimiškųjų tribų (*tribus*) ir turėjo Romos pilietybę. Tačiau teisinė padėtis buvo labai nevienoda.

MUTUS (-i, m) – nebylys, kuris buvo laikomas ligoniu ir mažesnio veiknumo asmeniu.

ASCITŪRUS (CONCEPTUS) (-i, m) – vaisius moters iščiose, kuris dar nebuvo *persōna*, tačiau kurio interesus iš anksto gynė romėnų teisė (o ypač jo galimybę paveldėti).

NATŪRA (-ae, f) – gamta, prigimtis; *n. negotii* – normali juridinio akto būklė, iš kurios aišku, ką dar papildžius jis taptų neveikiantis, kadangi prieštarautų to paties akto pobūdžiui. Plačiai naudotas būdvardis *naturālis* (natūralus) su įvairiais techniniais terminais (*aequitas naturālis, cognatio n., familia n., filius n., ius natūrāle* ir kt.).

NEFAS – negarbė, nuodėmė, dievų įžeidimas, kuris kaltąjį pasmerkia dievų kerštui. Seniausią romėnų teisės sluoksnį kaip tik sudarė sunkaus tėvo įžeidimo, piktnaudžiavimo tėvo valdžia, šventyklų ar kapų išniekinimo, svetingumo pažeidimo atvejų įvertinimas, sakralinės teisės normos. Terminui *nefas* priešingas – *fas*.

NEGLENTIA (-ae, f) – aplaidumas, nerūpestingumas; poklasikinėje teisėje suponuodavo vienodą atsakomybę kaip ir *culpa*, o *nimia n.* – *culpa lata*.

NEGOTIUM (-ii, n) – užsiėmimas komercine veikla; buvo leidžiami atsakomybę numatantys konkretūs teisiniai veiksmai (susitarimai, sandoriai), vėliau ir procesinės priemonės. Griežti vienašališki susitarimai vadinti *negotia stricti iuris*.

NEXUM (-i, n) – formali sutartis, skiriama paskolos forma ir prievolė. *N.* buvo, kaip ir *mancipatio* atveju, veiksmas *per aes et libram*, dažniausiai pri-

dedant papildomą susitarimą dėl procentų (*fenus unciārum*). Čia, kaip ir atliekant mancipaciją, dalyvaudavo šalys, mažiausiai 5 liudytojai ir *libripens*; vartojami tie patys rekvizitai – svarstyklės ir metalo gabalas, atliekamas svėrimas. Iš pradžių, matyt, metalo svėrimas buvo realus, o vėliau tapo fiktyvus.

NOMEN (-inis, n) – vardas. 1. Laisvo romėnų piliečio vardas, susidedantis iš trijų komponentų: asmenvardžio (*praenōmen*), pvz., *Marcus*, giminės vardo (*n. gentile*), pvz., *Tullius*, ir vienos iš giminės šakų vardo (*cognōmen*), pvz., *Cicero*. Teisės tekstuose naudojami išgalvoti vardai, pvz., *Gaius*, *Seia*, vergų – *Stichus*, ieškovų – *Aulus Agerius*, atsakovų – *Numerius Negidius*. Už svetimo vardo (*n. falsum*) panaudojimą sukčiavimo tikslu – baudžiama. *Nomenclātor* buvo vadinamas vergas, privalėjęs ne tik žinoti, bet ir reikiamu momentu, pvz., priešrinkiminės kampanijos metu, pasakyti miesto piliečių, ypač įtakingų asmenų, vardus. *Nominatio* (nominacija) – išvardijimas, paskelbimas kandidatų į žynių kolegijas arba magistratus.

NOBILES, NOBILITAS (nobilis, e) – nobiliai, nobilitetas; patricijų elitas, susiformavęs IV–III a. pr. Kr., kurio ekonominė bazė buvo didžiulės žemės valdos, o politinis ramstis – senatas. Aukščiausieji žyniai ir magistratai daugiausia būdavo *n.*, nekalbant jau apie konsulus. Daugiausia naudos *n.* gaudavo iš užkariavimų ir provincijų valdymo, neretai per kitus asmenis jie užsiimdavo ir finansine veikla. Jau I a. pr. Kr. privilegija pradėta naikinti. Principato metais *n.* teturėjo tik išorinį blizgesį, o II a. teliko tik keletas *n.* šeimų (plačiau žr. *senātus*).

NOTA (-ae, f) – pastaba; *n. censoria* – cenzoriaus papeikimas, kurį cenзорius įrašydavo į piliečių sąrašą šalia to, kuris politiniame ar privačiame gyvenime elgėsi netinkamai. Panašią paskirtį turėjo ir *n. consulāris*, kuriuo konsulas atmesdavo kandidatą į pareigūnus, išnagrinėjęs jo dalykines bei moralines savybes; teisės santrumpų rinkinys vadinosi *Notae* (sudarė, matyt, Probus). Stenografas, raštininkas – *notarius*. Visų pilietinių ir karinių pareigybų V a. sąrašas – *Notitia dignitātum*.

NUDUS (-us, a, um) – nuogas; neturįs teisinės gynybos. *Nuda conventio* – išipareigojimų prisiėmimas, neturint realių galimybių juos įvykdyti. *Nuda proprietas* (*nudum dominium*) nuosavybė, neturint teisės ja naudotis ar gauti prieaugį. *Nudum nomen herēdis* – paveldėtojo, neturinčio materialinės naudos iš paveldėjimo, padėtis. Šis epitetas galėjo būti naudojamas ir kitais atvejais.

NUNDINAE (-ārum, f) – nundinos, turgūs, vykdavę kas devintą dieną, kur romėnai paprastai mokėdavo skolas.

OBITUO BESTIIS (-ōnis, f) – išmetimas žvėrimis, bausmė už didelius nusikaltimus.

OCCUPATIO (-ōnis, f) – okupacija, užgrobimas; ankstyvojoje romėnų teisėje *o.* – nuosavybės teisės į niekieno daiktą įsigijimas, turint norą įsigyti jį sau (*animus domīni*).

O. bellica – iš priešų atimtų daiktų valdymas Romos istorijos pradžioje buvo pagrindinė kolektyvinės nuosavybės kūrimo priemonė. Yra hipotezių, kad *vindicta* mancipacijos procedūroje buvo ieties simbolis. *Res derelictae* (palikto, numesto daikto) *o.* dar sąlygojo tiesioginės nuosavybės teisės. Nuo Justiniano užteko vien *o.* Privačios nuosavybės konfiskavimas į valstybės išdą už publikanų mokesčių skolas arba už nusikaltimus – *o. a fisco*.

OPTIMĀTES (-um, m) – optimatai, įtakinga senatorių grupuotė, Respublikos pabaigoje gynusi nobiliteto interesus ir kovojusi su populiariais dėl valdžios *O.*, kaip politinis terminas, susiformavo apie 63 m. pr. Kr., kada Ciceronas Katilinos vadovaujamoms gaujoms priešpriešino visus „geruosius“, t. y. *optimātes*. Garsiausi iš jų – Lucijus Opimijus, Metelas Numidietis, Scipionas Nasika, Sula.

ORĀTOR (-ōris, m) – oratorius; besibylinėjančios šalies procesinis pagalbininkas, kurio iškalba būdavo labai naudinga teismo proceso stadijos *apud iudicem* metu. Nuo Principato laikų teismo oratorių įtaka sumenko.

ORDO (-inis, f) – luomas, klasė, visuomeninių pareigų užėmimo tvarka. *O. decuriōnum* (dekurionų luomas) – miestų tarybų nariai, jų šeimos nariai bei palikuonys, turėję nemažai privilegijų, tačiau nuo III a., kai jie turėjo atsakyti už visas bendruomenei nustatomas prievoles, tapę vos ne labiausiai išnaudojama visuomenės dalimi. *O. equester* – raitelių luomas, finansiniai magnatai. Nuo Principato laikų. *o.e.* reiškė ir teisinę kategoriją, kuriai pri-

Oratorius

klausė *cives optimo iure* su cenzu, ne mažesniu kaip 400 000 HS, turėję kai kurias privačiosios ir baudžiamosios teisės privilegijas. *O. iudiciōrum privatōrum* – reguliarius teismų procesai Respublikos metais, kitaip nei *cognitio extra ordinem* ir *o.i. publicōrum* (žr. *quaestiōnes perpetuae*). *O. senatorius* (senatorių luomas) – Respublikos metais žemvaldžių magnatai, nuo Principato – teisės kategorija, suponavusi senatorių luomo kilmę, 12 200 000 HS cenzą, princepsu suteiktą titulą. *Senatorii* (senatoriai) turėjo teisę užimti aukščąsias valstybines pareigas, *clarissimus* titulą ir daugybę kitų privilegijų, tačiau mokėjo didelius mokesčius.

OSCULUM (-i, n) – bučinys. Jeigu būdavo pabučiuojama susižiedavimo proga, o po to vienas iš susižiedavusių mirė, antrasis gaudavo pusę mirusiojo jam duotų dovanų.

OVATIO (-ōnis, f) – ovacija, mažasis triumfas – senato leidžiamas karvedžio iškilmingas įžengimas į Romą tada, kai jam dėl kokių nors priežasčių nebuvo leistas *triumphus*. Per *o.* triumfatorius atjodavo arba eidavo pėsčiomis, lydimas senatorių.

PACTUM (-i, n) – paktas; neformalus įsipareigojimas (prievolė), ankstyvojoje teisėje turėjęs panaikinti kokią nors atsakomybę už *delicta*, *furtum*, *iniuria* ir baigti teismo ginčą. Visiems tokiems susitarimams, neprieštaraujantiems teisės normoms, gynybą suteikdavo pretorius, turėdamas tikslą panaikinti potencialų konfliktą bei detalčiau reglamentuoti jau esančius teisinius santykius. Taip atsirado *pacta adiecta* (papildomi susitarimai), kurie buvo pridedami prie pagrindinio (tiesiogiai – *p. a. ex continenti*, po tam tikro laiko – *p. a. ex intervallo*).

PAX (pax, pacis, f) – taika, taikos sutartis, užfiksuota tarptautinėse sutartyse, kuriose galėjo būti ir paragrafai apie draugystę (*amicitia*), apie sąjungą (*societas*). *PAX ROMĀNA* (romėniškoji taika) buvo vadinama Augusto laikais įsigalėjusi taika, kada du šimtmečius Romos imperijoje nebuvo kariaujama.

PAENITENTIA (-ae, f) – atgaila, valios pakeitimas po pareiškimo arba susitarimo. *P.* teisinę reikšmę turėjo tik ypatingais atvejais, ypač nuo Justiniano laikų, o kai kada *p.* buvo išsilygstama iš anksto.

PANDECTAE (-ārum, f) – pandektos, teisės srities kūrinių rinkiniai (*Digesta Justiniani* sinonimas). Pandektistika XIX a. Vokietijoje romėnų teisės pagrindu bandė sukurti tokią teisės sistemą, kuri leistų spręsti teisinius *cāsūs* loginių svarstymų būdu.

PARENTES (-um, m, f) – gimdytojai, tėvas ir motina; turėjo teisę ir pareigą auginti savo teisėtus vaikus bei saikingai juos bausti (*ius leviter castigandi*), teisę ir pareigą atitinkamai juos išlaikyti (*alimenta*), dukrai skirti *dos*, o sūnui – *donatio ante nuptias*. Tėvas, vedęs antrą žmoną, vadinosi *parens binubus* ir savo testamente negalėjo palikti be dėmesio vaikų iš pirmosios santuokos. Emancipavęs savo vaiką (*emancipatio*), tėvas tapdavo jo patronu. Gimdytojus nuo vaikų pretenzijų gynė *beneficium competentiae*.

PARTUS (-ūs, m) – gimdymas; vaisius motinos iščiuje; naujagimis. Po septynių nėštumo mėnesių pagimdytas naujagimis vadinosi *p. perfectus*, t. y. priimtinas. Aborto darymas (*p. abactus*) naudojant nuodus, baudžiamas mirties bausme tuo atveju, jeigu nėščioji mirdavo. Vergės vaikai (*p. ancillae*) buvo perduodami kitam asmeniui kartu su ja.

PARRICIDIUM (-ii, n) – tėvo arba kito artimo giminaičio nužudymas, vienas seniausių *crimen publicum*. Už šį nusikaltimą bausdavo *quaestōres parricidii*, o bausmė buvo labai griežta (žr. *poena cullei*). Nuo Principato laikų *p.* – sudėtinė platesnės sąvokos *homicidium* dalis.

PATER FAMILIAS (-tris, m) – šeimos galva, šeimos tėvas, pats vyriausias vyriškos lyties asmuo, vienintelis buvęs *persōna sui iuris* ir turėjęs visas teises šeimoje (*familia*). Jam mirus, visi jo valdžioje buvę sūnūs, tapdavo *patres familias*, žinoma, pagal vyresniškumą. Iš pradžių *p.f.* turėjo absoliučią valdžią ligi gyvos galvos visiems šeimos nariams ir turtui, vėlesniais laikais jo valdžia silpnėjo ir pagal įstatymus, ir pagal papročius.

PATRES (-trum, m) – tėvai, senato nariai – patricijai. *P. conscripti* – plebėjų kilmės, o vėliau – visi senato nariai.

PATRICII (-ius, ii, m) – patricijai; šiuo vardu vadintas luomas, kuris dar gimininėje santvarkoje ir jau susiformavusioje romėnų visuomenėje buvo aukštesnis už eilinius jos narius plebėjus. *P.* turėjo įvairias privilegijas – teisę būti senato nariais bei magistratais, valdyti didžiausią *ager publicus* dalį. *P.* kildino save iš bendro protėvio ir iš pradžių vadinosi *patres* (tėvais). Tačiau *p.* kilmė mokslo nėra galutinai išaiškinta. Galbūt tai lotynų – sabinų – etruskų kilmingieji. *P.* tapdavo tik jų vaikai, gimę iš *confarreatio*. *P.* ir plebėjų kovos vyko ligi III a. pr. Kr. pabaigos, jos svarbiausi etapai: 1. *Leges XII tabulārūm*, kai plebėjai pasiekė, kad įstatymai būtų surašyti. 2. *Lex Canulēia* 445 m. pr. Kr. panaikino *p.* ir plebėjų santuokos draudimą. 3. *Lex Licinia* 367 m. pr. Kr. uždraudė asmeniui įsigyti daugiau kaip 250 ha (500 jugerų) žemės ir ganyti visuomeninėse ganyklose daugiau kaip 100 stambių bei 500 smulkių galvijų. 4. *Lex Ogulnia* 300 m. pr. Kr., didinant pontifikų skaičių ligi 8, o augurų ligi 9, – ne mažiau 4 vietų skyrė plebėjams. 5. *Lex Hortensia* įstatymo (*lex*) galią suteikė ir plebėjų susirinkimo nutarimams

plebiscitams, tad šie tapo privalomi ir *p.* Tada abiejų luomų elitą susiliejė į nobilitetą, tačiau nors *p.* toliau niekino plebėjus, iš jų privilegijų teliko tik *interrex*, *princeps senātis* ir teisė užimti aukščiausius kulto postus. Kada tarp optimatų bei populiarių prasidėjo kovos, daug *p.* žuvo ir pamažu išnyko jų šeimos. Vėliau princepsai, norėdami kaip nors išsaugoti patriciatą, *adlectio in patricios* būdu jį kūrė dirbtinai. 45 m. pr. Kr. Cezariui buvo duota teisė kai kurių plebėjų šeimoms suteikti *p.* statusą. Tais pat metais Cezaris parašė testamentą, kuriame Oktavianą paskelbė savo įpėdiniu, o po to per senatą padarė jį patricijumi. 30 m. pr. Kr. tokią teisę Oktavianui suteikė *lex Saenea*. *P.* titulas suteikdavo ir išlikusias jų privilegijas, tačiau jau nebeliko ankstesnės garbės. Nuo Konstantino *dignitas patricia* tapo aukštųjų valdininkų garbės titulu, kurį turėjo visi *illustres*.

PATRIMONIUM (-ii, n) – turtas, valdos. Šis terminas atitinka *res corporales* ir *res incorporales* (žr. *bona*). *P. Caesaris* arba *p. principis* – asmeninis ir paveldimas princepsas turtas, kurį reguliavo privatinės teisės normos. *P.C.* papildydavo *bona damnatorum*, *donationes inter vivos* ir *d. mortis causā*, o labiausiai turtingų asmenų legatai. Mat buvo visuotinai priimta, kad aukštą visuomenės padėtį užimantys princepsas „draugai“ į savo testamentus įrašytų princepsą. Tačiau ir princepsai *p.C.* lėšas panaudodavo įvairiems valstybės reikalams – žaidynių rengimui, statyboms, dovanoms ir t. t. Kada princepsai savo įpėdinį ėmė skirti vieninteliu paveldėtoju, *p.C.* tapo tartum sosto turtu. Be *p.C.* princepsai turėjo ir *res privatae principis*.

PATRŌNUS (-i, m) – patronas: 1. Kliento globėjas. 2. Liberto buvęs šeimininkas. 3. *P. causae* – besibylinėjančios šalies konsultantas teisme. 4. *P. municipii (civitātis)* – miesto globėjas. Respublikos laikais – anksčiau buvęs vietininkas ar kolonijos įsteigėjas, kurį municipijaus gyventojai rinkdavo tam, kad jis atstovautų jų interesams Romoje. *P.* padėdavo municipijų išpuošti, rengė žaidynes, padėjo apginti piliečių interesus. Princepsai irgi būdavo daugelio miestų globėjais. Dominato laikais valstybė skirdavo oficialų *p.* Provincijų interesus gynė įtakingi nobiliai – *patrōni provinciae*.

PECULĀTUS (-ūs, m) – aukojimui skirtų gyvulių vagystė, vėliau – valstybinių ar visuomeninių lėšų grobstymas (*furtum pecuniae publicae*). Už šį nusikaltimą būdavo baudžiami ir tokiu būdu praturtėjusio asmens, dažniausiai pareigūno, paveldėtojai. Pagal *lex Julia* buvo nustatyta dviguba arba keturguba pasigrobtos turto vertės bauda, kartais tik trečdalis, sunkiais atvejais – *interdictio aquae et ignis*, Imperijos laikais – *deportatio*, *poena capitis*, *relegatio*.

PECULIUM (-ii, n) – pekulijus, bet koks turtas, kurį *pater familias* suteikdavo kokiam nors *aliēni iuris* asmeniui (dažniausiai sūnui arba vergui), kad

pastarasis jį savarankiškai valdytų bei naudotųsi prieaugiu. Tačiau teisės požiūriu *p.* likdavo *pater familias* nuosavybė, kurią jis bet kuriuo metu galėjo susigrąžinti (*ademptio peculii*), o norint iš *p.* ką nors parduoti ar dovanoti, taip pat reikėjo *pater familias* sutikimo. Tačiau *p.* buvo naudingas vergams, nes jie galėjo daug laisviau gyventi negu kiti vergai ir po truputį įsigyti turtą, o vėliau išsipirkti laisvę.

PENSIO (-ōnis, f) – reguliarus arendos, buto ir kt. mokestis.

PEDUELLIO (-ōnis, f) – piliečio teisių pažeidimas, piliečio pasmerkimas mirčiai be teismo; vėliau – valstybės išdavimas, sandėris su priešais, dezertyravimas. Už tokį nusikaltimą grėsė mirties bausmė (*supplicium more maiōrum*), o vėliau *p.* tapo *crimen maiestātis* dalis.

PEREGRĖNI (-ōrum, m) – peregrinai, laisvi kitos valstybės piliečiai, Romoje teisinės apsaugos iš pradžių neturėję (*hostes*); vėliau, jeigu jų valstybė su Roma sudarydavo tarptautinę sutartį, *p.* gaudavo *commercium* ir ribotą *conubium* teisę. *P.* kontaktuose su romėnais jiems buvo taikoma *ius gentium* normos (*p. alicuius civitātis*). Jokios pilietybės neturėjusių (*p. nullius certae civitātis*) kategorijoje žemiausią vietą užėmė *p. dediticii*, kurių valstybė, pralaimėjusi Romai, neteko nepriklausomybės. Kokiai nors valstybei ar bendruomenei kapituliavus prieš Romą, ta valstybė teisine prasme nustodavo egzistavusi, jos teritorija tapdavo *ager publicus*, o gyventojų turtas – romėnų nuosavybe. Teisės ginčai, kur bent viena iš šalių buvo *p.*, buvo sprendžiami peregrinų pretoriaus. Nuo Justiniano *p.* laikomi tik barbarai ir Romos imperijoje laikinai gyvenę svetimšaliai.

PERICULUM (-i, n) – rizika, atsakomybė; *p. emptōris*, *p. rei venditae* (pirkėjo atsakomybė, atsakomybė už parduotą daiktą) buvo sandorio ypatybė, suponavusi pirkėjo atsakomybę nuo sandorio sudarymo momento už nenumatyto daikto pradžuvimo padarinius. Paprotinėje teisėje nuostolis, atsiradęs ligi sąlygos įvykdymo, daiktui sugedus, buvo pirkėjo, o daiktui žuvus – pardavėjo atsakomybė.

PERIURIUM (-ii, n) – priesaikos sulaužymas. Viešų nusikaltimų (*crimen publicum*) *p.* tapdavo esant piktam kėslui (žr. *crimen maiestātis*) arba *testimonium falsum* atveju.

PERSŌNA (-ae, f) – asmuo; *persōnae sui iuris* buvo *pater familias* (netgi bevaikis ir *pupillus*) ir *mulier sui iuris*. Šie asmenys turėjo visą veiksnumą, o kiti visi buvo pavaldūs, t. y. *persōnae aliēni iuris* (*filiū familias*, *uxor in manu*, *servi*). *Persōnae incertae* vadinosi asmenys, kurių testatorius negalėjo įsivaizduoti kaip individų, pvz., bendrąja prasme *postumi*, juridiniai asmenys (*p. fictae*, *p. morāles*, *p. mysticae*) ir kt. *P. turpis* – blogo elgesio arba profesijos asmuo, pvz., *meretrix*, *lena*, *gladiātor*.

PHILOSOPHI (-us, i, m) – filosofai, išminčiai. *P.* galėjo atsisakyti pareigos būti globėjais. Kadangi jie nebuvo laikomi mokytojais, neturėjo teisės pretenduoti į *honorarium*.

PIGNUS (-oris, n) – užstatas, susitarimas dėl daiktinio užstato, pagal kurį skolininkas perduoda kreditoriui materialų daiktą, kad šis faktiškai valdytų. Šitoks susitarimas turėjo tik pridėtinę reikšmę, nes nei atsirasti, nei tęstis negalėjo be pagrindinio išipareigojimo. *Ius pignoris* reglamentavo kreditoriaus ir debitoriaus teisinius santykius tokiu būdu: iš pradžių kreditorius tegalėjo daiktą palaikyti, kol skola bus sumokėta, o vėliau jam suteikiama pretoriaus gynyba.

PIRĀTA (-ae, m) – piratas; jūrų plėšikas. II–I a. pr. Kr. piratai siautėjo visoje Viduržemio jūroje ir tik *lex Gabinia de pirātis* 67 m. pr. Kr. suteikė Gnėjui Pompėjui neribotą teisę sunaikinti piratų galybę: tai buvo padaryta per 3 mėnesius.

PIAE CAUSAE (-ārum, f) – labdaros fondai; įstaigos, besirūpinančios ligoniais, senais žmonėmis, vaikais skurdžiais ir kt.; labdariniais tikslais paaukotas turtas. Kada koks nors subjektas, pvz., *ecclesia* ar *monasterium*, primdavo tą turtą, *p.c.* tapdavo juridiniu asmeniu. *P.c.* kitaip vadinami *pia corpora*.

PLEBĖI, PLEBS (plebēus, ēi, m) – plebėjai, plebsas; socialinis sluoksnis, visuomenei diferencijuojantis atsiradęs dar gimininėje santvarkoje. Pagrindinę plebso dalį sudarė smulkieji žemdirbiai, vėliau tą sluoksnį pagausino persikėlėliai iš užkariautų žemių. Plebėjai ekonomiškai priklausė nuo patricijų, pradžioje jų politinės teisės buvo ribotos. Tiesa, *p.* buvo *cives*, kariaudavo Romos armijos gretose ir dalyvaudavo komicijose (žr. *comitia*), tačiau negalėjo būti išrinkti aukščiausiais pareigūnais ar žyniais, neturėjo teisės į *ager publicus*, *conubium*, *confarreatio*.

P. kova už savo teises vyko kelis šimtmečius (žr. *patricii*). Bet jau karalių epochoje *p.* turėjo savo bendruomeninę organizaciją, kurią valdė *p.* pareigūnai. Vykdavo jų susirinkimai – *concilia plebis*, *p.* turėjo atstovavimo organus – *aediles p.* ir *tribūni p.* Ir nors patricijai į plebėjus žiūrėjo su panieka, tačiau visada reikėjo atsižvelgti į jų nuomonę. II a. pr. Kr. jaunas aristokratas Scipionas Nasika Serapejonas edilų rinkimuose pralaimėjo todėl, kad nevykusiai pajuokavo iš sugrubusių žemdirbio rankų, o 133 m. pr. Kr. valstiečių minios lyg upės sutekėjo į Romą palaikyti Tiberijaus Grakcho agrarinio įstatymo.

Kai praturtėjusieji *p.* ėmė valdyti nemažą kilnojamą ir nekilnojamą turtą, jie troško ir politinės valdžios. Jau 367 m. pr. Kr. *p.* gavo teisę į konsulatą (*lex Licinia*). Vėlesniais laikais plebsu ar plebėjais buvo vadinami

laisvieji dirbantys žmonės – valstiečiai, amatininkai, proletarijai. Iš turtinųjų verslininkų bei prekyautojų susiformavo finansinės aristokratijos luomas raiteliai (žr. *equites*).

Imperijos laikais *p.* buvo vadinama varguomenė.

PLEBISCITUM – (-i, n) – plebiscitas; plebėjų susirinkimo (*concilium plebis*) nutarimas, iš pradžių privalomas tik jiems patiems, nors per *leges sacratae*, gynusius liaudies tribūną, galėjo pasiekti ir visuotinio jo vykdymo. *Lex Hortensia* 287 m. pr. Kr. įtvirtino *p.* kaip įstatymą, t. y. *lex*, privalomą visiems, o nuo 250 m. pr. Kr. *p.* tampa viena pagrindinių įstatymų leidybos formų.

POENA (-ae, f) – bausmė; *p.* turėjo keršto pobūdį ir tikslą įbauginti, todėl ne visada atitikdavo *delictum* privačioje teisėje ir *crimen* viešojoje teisėje dydį. Tiksliai apibrėžtos bausmės buvo numatomos įstatymų ir būdavo vykdomos tuoj pat po teismo sprendimo, tik kogniciniuose procesuose jos buvo varijuojamos ir įvairesnės (žr. *stellionātus*). Bausmių rūšys: 1. *P. capitis, capitālis* (žr. *p. mortis*). 2. *P. cullei* – ypatinga mirties bausmė, kada nusi kaltėlį užsiūdavo į odinį maišą kartu su nelaimę prišaukiančiais gyvūnais: gyvate, gaidžiu ir šunimi ir įmesdavo į jūrą arba upę. 3. *P. dupli* – daikto

Toga apsirengęs romėnas

kainos, neigiant ieškinio pretenziją, padvigubinimas. 4. *P. exilii* – žr. *exilium*. 5. *P. existimatiōnis* – asmens reputacijos, jį nuteisus, sumenkinimas. 6. *P. metalli* – žr. *damnatio in metallum*. 7. *P. mortis* – paprastoji (*animadversio gladio* – nukertant galvą kardu, *percussio secūri* – kirviu, *strangulatio* – pakorimas kalėjime, *deicio e saxo Tarpēio* – nustūmimas nuo Tarpėjos uolos) ir specializuota (*crematio* – sudeginimas, *damnatio ad bestias* – išmetimas žvėrimis, *d. in crucem* – nukryžiuavimas, *furca* – kankinimas, *supplicium more maiōrum* – sakralinio pobūdžio bausmė). 8. *P. nummaria, p. pecuniaria* – piniginė bauda, kuri kai kada reikšdavo viso turto atėmimą.

PONTIFICES (pontifex, -icis, m) – pontifikai; *p.* kolegiją (*collegium pontificum*) sudarė 3, vėliau 5, 9, 12 Jupiterio kulto žynių, kurių vyriausi buvo *fetiāles*,

flamīnes, rex sacrōrum ir *Vestālės virgines*. *P. maximus* prižiūrėjo visuomeninius bei privačius kultus – *sacra*. *P.m.* turėjo teisę į *auspicia maxima*, specialųjį *imperium* bei liktorius, pirmininkaudavo komicijose ir kt. Nuo pat Romos pradžios pontifikai aiškindavosi teisės normas, sudarydavo teismų kalendorius *fasti*, žinojo teismų formules. Visa tai *p.* griežtai saugojo, už mokestį suteikdami patarimus ieškovams. Pagal žinomą tradiciją kurulinis edilas Gnėjus Flavijus 304 m. pr. Kr. kalendorių ir teismų formules publikavo, tuo sumažindamas pontifikų reikšmę. Krikščionybės laikais *pontifex* reiškė „vyskupas“. *P. summus* – popiežius.

POPULUS (-i, m) – tauta, vienos bendruomenės (*civitas*) piliečių visuma, kaip tarptautinės teisės subjektas. Romai paklusios ir jai mokėjusios duoklę (*stipendium*) tautos buvo vadinamos *populi stipendiarii*, o užkariautos ir todėl arendos mokestį (*vectigal*) už savo žemę mokėjusios Romai tautos – *p. vectigāles*. *P. Romānus* – iš pradžių visi galintys ginklu naudotis Romos piliečiai, o vėliau – visų romėnų piliečių visuma, kaip jų teisių ir prievolių subjektas. *P.R.* buvo svarbiausias romėnų bendruomenės *civitas* komponentas, o vėliau ši sąvoka ėmė reikšti valstybę. *P.R.* galėjo būti kreditorius, savininkas, skolininkas, paveldėtojas, tad visi teisiniai veiksmai su *P.R.* buvo atliekami pagal viešosios teisės arba administracinio proceso taisykles. Vėlesniais laikais iš to išsivystė mokslas apie juridinius asmenis. *P.R.* teisėms ir įsipareigojimams atstovavo pareigūnai – *magistrātūs*.

POSTLIMINIUM (-ii, n) – grįžimas iš svetimų kraštų; pagal teisės principą *ius postliminii* daiktai ir iš priešų nelaisvės grįžę asmenys patenka į ankstesnių teisės santykių zoną *ipso iure*. Tačiau praktiškai tokie santykiai, kaip *matrimonium*, *possessio*, automatiškai atkuriami nebuvo. *Ius P.* labiausiai aktualus buvusių belaisvių teisėms reguliuoti.

POTESTAS (-ātis, f) – teisės pripažįstama asmens valdžia kitam asmeniui, daiktui arba turtui. Viešosios teisės srityje tai visų magistratų valdžia, pasireiškianti tuo, kad jie gali: 1. Savo pasisakymais išreikšti valstybės valią, privalomą valstybei ir visiems piliečiams. 2. Reikalauti, kad jų įsakymams būtų paklustama, t. y. skirti baudas ir areštuoti daiktus. *Magistrātūs minōres* turėjo tik *p.*, bet ne *imperium*. Žemesniųjų magistratų – *p. minor*, aukštųjų – *p. maior*. Ten, kur buvo kolegialios pareigybės, abu kolegos turėjo vienodą *p.* Privačioje teisėje tai visų pirma *pater familias* valdžia vaikams (*patria potestas*). Globėjo valdžia globotiniui – *p. tutōris*, *p. curatōris*.

PRAEDA (-ae, f) – karinis grobis. Seniausiais laikais *p.* tapdavo pačių kareivių, o vėliau – valstybės turtu, kurį dalindavo karvedys. Didesnės grobio dalies, negu numatyta, pasisavinimas vertintas kaip *peculātus*.

PRAEFECTUS (-i, m) – prefektas; daugelio pareigybių pavadinimas: 1. *P. urbi (s)* – miesto prefektas. Karalių epochoje taip buvo vadinamas karaliaus pavaduotojas, o Respublikos metais – paskutiniojo iš miestų paliekančių konsulų paskirtas asmuo. Nuo Tiberijaus laikų *p.u.* būdavo nuolatinis, jis atsakė už viešąją tvarką Romoje, turėjo civilinės bei bendrosios teisės įgaliojimus, jam buvo pavaldžios *cohortes urbānae*. *P.U.* priimdavo apeliacinius skundus, o jo teisinės veiklos teritorija buvo ne tik Roma, bet ir 150 km nuo jos nutolusios apylinkės.

Respublikinėje kariuomenėje pėstininkų vadai – *praefecti legionum*, laivyne – *p. classis*. Karo stovykloje – *p. castrorum*. Tuo vardu buvo vadinami ir kai kurie kiti žemesni pareigūnai. Imperijos metais *p.* vadinami aukštieji imperatoriaus valdininkai.

PRAESUMPTIO (-ōnis, f) – prezumpcija, teisės nuostata, pagal kurią, atsižvelgiant į faktų sugretinimą, galima, remiantis tam tikru faktu, spręsti apie kito fakto, kuris nėra įrodytas, o tiktai numanomas, egzistavimą. *P.* išplito

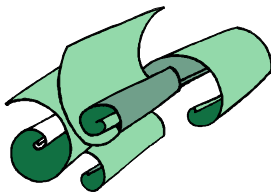
Pretorius

Justiniano procesinėje teisėje. Priešingą ypatybę turėjo *p. iuris tantum* (paneigiamoji prezumpcija), kai kada toks įrodymas nebuvo leidžiamas (nepaneigiamoji *p. – p. iuris et de iure*), pvz., tuo atveju, kai iš karto žūdavo keli asmenys. *P. Muciāna* – prezumpcija, pagal kurią abejojimo atveju, ligi įrodant priešingai, priimama nuostata, kad viskas, ką turi žmona, jai padovanojo vyras, ir todėl tas turtas turi įeiti į vyro turto sudėtį.

PRAETŌRES (praetor, -ōris, m) – pretoriai, aukštesnieji kuruliniai magistratai. Po karalių valdžios panaikinimo, matyt, pirmasis Respublikos magistratas buvo pretorius. 367 m. pr. Kr. patricijų *praetor urbānus* (miesto pretorius), kaip jaunesnysis konsulų kolega (*collēga minor*), vykdė konsulų įsakymus, pavaduodavo juos išvykus ir padėdavo jiems spręsti ginčus tarp piliečių. Pretoriai turėjo teisę sušaukti Tautos susirinkimą bei senato posėdžius ir pir-

mininkauti, siūlyti įstatymų projektus. *Praetor urbānus* buvo svarbiausias iš visų pretorių, romėnų teisės teoretikas ir praktikas. 242 m. pr. Kr. buvo įvesta ir *praetor peregrīnus* pareigybė spręsti ginčams tarp romėnų piliečių ir svetimšalių arba tik tarp svetimšalių, šiems paklusus jo jurisdikcijai. Peregrinų pretorius svetimšalių (dažniausiai prekyautojų) klausimus sprendavo ne pagal iš anksto nustatytus principus, o derindamas šalių interesus. Romai intensyviai prekiaujant Italijoje bei Viduržemio jūros baseine, tokių spęstinių ginčų atsirado daugybė, tad padėjo atsirasti naujam teismo proceso būdui (sutrumpinti terminai, sumažintas liudytojų skaičius ir kt.) ir naujai, labai svarbiai teisės sričiai – *ius gentium* (tarptautinei teisei).

Iš pradžių buvę du pretoriai, vėliau, plečiantis imperijai ir įsteigus baudžiamųjų bylų teismus *quaestiones perpetuae*, pretorių skaičius didėjo – 4, 6, 8 ir net 16. Kiekvienam iš jų veiklos sritis buvo paskiriama pagal burtus arba susitarimą. Visi pretoriai savo veikla užsiiminėjo Romoje ir iš jos galėjo išvykti ne ilgesniam laikui, kaip 10 dienų. Nuo II a. pr. Kr. vidurio pretoriai faktiškai buvo teismų magistratai, nors kai kada jiems tekdavo spręsti ir svarbius valstybinės reikšmės klausimus. Principato bei Dominato epochoje jie ir toliau vykdė vyriausiųjų teismo pareigūnų funkcijas. Ekspretoriai vadinami pretorijais.

PRAEVENTIO (-ōnis, f) – išankstinis veiksmų sutrukdyimas, užbėgimas už akių.

PRETIUM (-ii, n) – perkamoji kaina, piniginė daikto vertė, nustatoma *emptio venditio* atveju. Kaina turėjo būti aiškiai nustatyta (*p. certum*) tos dienos kursu arba tokia, kokią yra mokėjęs pardavėjas, arba ją galėjo nustatyti trečias asmuo. Be to, kaina turėjo būti reali (*p. verum*). Jeigu kaina simuliuojama arba pardavėjas neturi intencijos gauti kainą, o pirkėjas – ją mokėti, tada nebėra pirkimo ir pardavimo. Kaina turėjo būti nustatoma pinigais (*in pecunia numerata*).

PRINCEPS (-ipis, m) – princepsas I–III a. reiškė pirmąjį Romos valstybės asmenį (*p. imperator*). Romos teritorijoje *p.* turėjo tribūno valdžią (*tribunicia potestas*) ir *sacrosanctitas*, *intercessio* teisę visiems magistratams, kurie jam tos teisės neturėjo, nes oficialiai nebuvo joks, netgi ekstraordinarinis, magistratas; čia *p.* turėjo *ius agendi cum populo* ir *a. cum senatu*. Italijoje ir visose provincijose *p.* turėjo *imperium proconsulare maius et infinitum* – neribotus prokonsulo įgaliojimus), tuo pačiu gaudamas teisę vadovauti Romos armijai bei visiems vietininkams. Įstatymų leidybą *p.* vykdė per *constitutio principis* bei *oratio p.*, o teisinę valdžią per *cognitio extra ordinem, decretum* ir *rescriptum*. *P.* dažnais atvejais buvo ir *censor*, *consul* bei *pontifex maximus*. Jau nuo Augusto *p.* rankose praktiškai susikoncentravo visos valdžios funkcijos, kurios Respublikoje buvo padalintos tarp magistratų. Imperatoriaus valdžios (*auctoritas*) pagrindą sudarė dvi valdžios formos: *imperium proconsulare*, kilusi iš valdymo laiko pratęsimo (*prorogatio*) ir *tribunicia potestas*, kilusi iš abiejų institucijų, kuri padarė *p.* neliečiamu asmeniu. Princepsu *t.p.* nuo paprastų tribūnų galios skyrėsi tuo, kad jos neribojo nei laikas, nei vieta, ir jis buvo aukščiau už visus kitus magistratus. *Imperium proconsulare* suteikė princepsui teisę ne tik vadovauti visai imperijos armijai, bet ir skirti visus vadus, sudaryti tarptautines sutartis, pradėti ir baigti karus. Tokiu būdu *p.* nesilaikė magistratų įgaliojimų ribų, neturėjo ir atsakomybės.

Princeps Octavianus Augustus

Magistratūros nusistovėjo ligi gyvos galvos ir svarbiausių iš jų įgaliojimai tapo sukoncentruoti *p.* rankose. Toks režimas, kai dar nebuvo tikros monarchijos, bet jau nebebuvo Respublikos, vadinosi principatas. Absoliuti monarchija susiformavo tik Diokleciano laikais (284 m.).

PRIVĀTUS (-us, a, um) – privatus, priklausantis atskiram asmeniui, pvz., *ius privātum, delictum p., res privāta*. Žodis “*privātus*” galėjo reikšti ir privatų asmenį, skiriamą nuo pareigūno, kareivio.

PRIVILEGIUM (-ii, n) – privilegija; ankstesnėje teisėje – įstatymas, kuris galėjo veikti prieš atskirą asmenį arba veikė jo naudai. Vėliau – *p.* tapo ypatinga teisė kai kurių kategorijų žmonių naudai, pvz., *privilegia militum* (karių privilegijos), *p. causae* (kreditorių privilegijos) ir t. t. Dominato laikais dvasininkai irgi turėjo daugybę privilegijų, pvz., atleidimas nuo mokesčio ir visuomeninių *munera*.

PROBATIO (-ōnis, f) – įrodymas, įrodymo būdas, teisminis tyrimas. Įrodymo našta *onus probandi* tekdavo tam, kas norėjo ką nors įrodyti; visus įrodymus turėjo pateikti pačios šalys, išskyrus *imprōbus, instestabilis*. Svarbiausi įrodymai buvo priesaika patvirtinti šalių ir liudininų parodymai, nors didelė reikšmė buvo teikiama ir psichologiniams bei socialiniams momentams, kuriuos panaudodavo teismų oratoriai, norėdami paskatinti teisėjus tikėti (arba – netikėti) liudytojais arba šalių įrodymais. *Probatīōnes artificiales* – oratorių sudaryti įrodymai, *p. inartificiales - decrēta, leges, pacta conventa, rescripta, res iudicatāe, senātusconsulta, tabulae, testes*. Principato metais įsitvirtino teisinis aspektas. Labai svarbi formulinio proceso naujovė – formulė *testis unus – testis nullus*, reiškusi: vienas liudytojas – ne liudytojas ir padariusi didelę įtaką vėlesnei teisės kultūrai. Kogniciniame procese (*cognitio*) svarbiausi buvo dokumentiniai įrodymai, o poklasikinėje teisėje liudytojų parodymai jau buvo labai menkai tevertinami. Tikrą įrodymo galią dabar turėjo oficialūs notaro patvirtinti dokumentai *instrumenta publica*. Privatūs dokumentai (*cautio, chirographum*) turėjo būti patvirtinti liudytojų parašais arba įregistruoti valstybinių įstaigų protokoluose. Svarbią reikšmę turėjo ir priesaika.

PROCONSUL (-ulis, m) – prokonsulas, buvęs konsulas, kuriam senatas pratęsė jo *imperium (prorogatio imperii)*, kad jis galėtų įvykdyti svarbų valstybinį pavedimą. Dažniausiai taip vadinamas provincijos vietininkas, turėjęs civilinės ir baudžiamosios jurisdikcijos įgaliojimus. Nuo Principato *p.* buvo visų senato provincijų vietininkų titulas.

PROCURĀTOR (-ōris, m) – prokuratorius: 1. Civilinėje teisėje svetimo turto valdytojas, vienpusio įgaliojimo pagrindu tvarkantis ūkio reikalus be tolimesnio derinimo su turto savininku. Tarp *p.* ir savininko buvo *nego-*

tiōrum gestio santykiai, o klasikinėje teisėje *p.* teisės galėjo būti reguliuojamos pagal *mandātum*. *P.* ypač išplito todėl, kad Romos valstybei išaugus, jos piliečiai turėjo turto interesų daugelyje viena nuo kitos nutolusių vietų. 2. Administracinėje teisėje nuo Augusto epochos – valdininkas, tvarkęs imperatoriaus turtą arba kokią nors administracinę sritį, atstovavęs imperatorių kariniuose ir kt. reikaluose, kuravęs paveldėjimo klausimus. Imperatoriškųjų prokuratorių veiklą reglamentavo *lex Hadriāna*, *lex Mancianā* ir kt. įstatymai.

PRODIGUS (-us, a, um) – išeikvotojas, asmuo, kuris iššvaistė savo turtą. Iš tokių asmenų pretorius atimdavo *commercium* teisę, taikydamas *interdictio bonōrum*. *P.* turtas po šito buvo valdomas paskirto asmens, o pats *p.* netekdavo teisės į veiksmus, susijusius su nusavinimu bei prievolėmis, taip pat testamentu vykdymu. Tačiau *p.* galėdavo sudaryti santuoką ir buvo atsakingas už kriminalinius nusikaltimus.

PROLETARII (-ius, ii, m) – proletariai (proletarai) – asmenys, neturintys jokio turto ir naudingi valstybei tik savo palikuonimis (*proles*). *P.* buvo registruojami „pagal galvas“ (*capite censi*). Jie sudarė vieną centuriją, kurios nariai negalėjo būti šaukiami į karo tarnybą.

PROMULGATIO (-ōnis, f) – promulgacija; *p. legis* – viešas įstatymo projekto paskelbimas edikto forma. Įstatymo iniciatorius turėjo iškabinti projektą be pakeitimų prieš 24 dienas ligi balsavimo. Tuo pat metu jo kopija galėjo būti atiduota į *aerarium*, o magistratas per tas dienas galėjo šaukti *contiones* ir agituoti už įstatymo priėmimą.

PROROGATIO (-ōnis, f) – prorogacija, konsulo arba pretoriaus įgaliojimų pratęsimas (*p. imperii*), kuris nuo III a. pr. Kr. buvo daromas karo tikslais, vėliau išplito ir kitose srityse. *P.* prieštaravo magistratų valdžios *annuitas* principui ir palaipsniui vedė į monarchiją.

PROSCRIPTIO (-ōnis, f) – proskripcija, be teismo paskelbtų už įstatymo ribų asmenų sąrašas, už kiekvieną iš tame sąraše esančių žmonių pažadant atpildą. Pirmasis *p.* savo politinėje veikloje panaudojo Sula 82 m. pr. Kr., legalizavęs ją atgaline data. Proskribuotųjų turtas būdavo konfiskuojamas ir parduodamas, jų vergai paleidžiami į laisvę, o vaikai negalėjo pretenduoti į magistratūras. Labai žiaurios buvo ir 43 m. pr. Kr. antrojo triumvirato suorganizuotos proskripcijos. Dominato metais *p.* reiškė ištremimą.

PROVINCIA (-ae, f) – provincija; iš pradžių – nuolatinis užkariautos teritorijos (ne Italijos ribose) valdymo būdas, o vėliau ir pati ta teritorija. Cezario valdymo metais buvo 18 provincijų. Jeigu užimtos Italijos teritorijos tapdavo Romos *civitas* dalimi, tai provincijos buvo tvarkomos, kaip Romos valstybei priklausančios svetimos teritorijos. Iš pradžių provincijas valdy-

davo jas užkariavę pareigūnai, o vėliau jų įpėdiniai, veiksmus derindami su senatu. Provincijų įstatymai (*leges provinciae*) vieni nuo kitų skyrėsi (*lex Rupilia* – Sicilijai, *Pompēia* – Bitinijai), kaip to reikalavo romėnų politikos principai. Provincijų miestai turėjo skirtingo lygio savivaldą ir skirtingas prievoles Romai (*civitātes decumānae, c. liberae, c. liberae et immūnes, c. stipendiariae*). Provincijų gyventojai turėjo tą patį civilinį statusą kaip *peregrīni dediticii*, jų nekilnojamas turtas – Romos valstybės nuosavybė, visų provincijų žemės buvo *ager publicus*, už *vectīgal* nuomojamos jų gyventojams. Mokesčius čia rinkdavo *publicāni*. Provincijos aukščiausias magistratas – vietininkas, daugiausia pretorius, čia turėjęs neribotą *imperium*. Nuo Sulos laikų vietininkais buvo skiriami konsulai bei pretoriai, baigusieji vienų metų tarnybą Romoje. Jie turėjo pagalbininkų (*legāti, quaestor*) ir prižiūrėjo administracinį provincijos valdymą, bet visus tokio pobūdžio darbus atlikdavo patys provincialai. Tiesa, vietininkai kai kada paskirdavo teismų dienas ir didžiausiuose provincijų miestuose sprendė bylas, susijusias su mirties bausme, ginčus tarp čia gyvenusių Romos piliečių ir kt.

Romos provincijų sąrašas

1. Korsika, Sardinija, Sicilija (Corsica, Sardinia, Sicilia) 227 m. pr. Kr.
2. Ispanija Tarakoniškoji ir Ispanija Tolimoji (Hispania Tarraconensis, Hispania Ulterior – Lusitania ir Baetika) 197 m. pr. Kr.
3. Makedonija (Macedonia) 148 m. pr. Kr.
4. Afrika (Africa) 146 m. pr. Kr.
5. Azija (Asia) 133 m. pr. Kr.
6. Galija (Gallia Narbonensis) 120 m. pr. Kr.
7. Kilikija (Cilicia) 92 m. pr. Kr.
8. Kirenaika, Kreta (Cyrenaica, Creta) 75 m. pr. Kr.
9. Bitinija, Pontas (Bithynia, Pontus) 74–66 m. pr. Kr.
10. Palestina ir Sirija (Palaestina, Syria) 63 m. pr. Kr.
11. Akvitanija, Belgika, Galija Lugduniškoji (Aquitania, Belgica, Gallia Lugdunensis) 52 m. pr. Kr.
12. Numidija (Numidia) 46 m. pr. Kr.
13. Egiptas (Aegiptum) 30 m. pr. Kr.
14. Achaja, Ilyrikas (Achaia, Illyricum) 27 m. pr. Kr.
15. Galatija (Galatia) 25 m. pr. Kr.
16. Luzitanija (Lusitania) 19 m. pr. Kr.
17. Mezija, Norikas, Recija (Moesia, Noricum, Raetia) 15 m. pr. Kr.
18. Panonija (Pannonia) 10 m. pr. Kr.

19. Dalmacija (Dalmatia) 6 m.
20. Germanija Aukštutinė ir Germanija Žemutinė (Germania Superior, Germania Inferior) 16 m.
21. Kapadokija (Cappadocia) 17 m.
22. Mauritanija Tingitaniškoji ir Mauritanija Cezariškoji (Mauretania Tingitana, Mauretania Caesarea) 40–41 m.
23. Likija ir Pamfilija (Lycia, Pamphylia) 43 m.
24. Britanija (Britannia) 44 m.
25. Trakija (Thracia) 46 m.
26. Arabija (Arabia) 105 m.
27. Dakija (Dacia) 107 m.

PROVOCATIO AD POPULUM (-ōnis, f) – piliečio apeliacija į komicijas prieš magistrato nuosprendį *P.* buvo politinis protestas prieš magistratų įgaliojimų viršijimą, reglamentuojamas daugybės *leges de provocatiōne*. Jeigu balsavimas krypdavo blogon pusėn, būsimas nuteistasis turėjo teisę savo valia, kol dar nebus balsavusi paskutinė centurija, išvykti iš Romos ir šitaip automatiškai netekti Romos pilietybės. *P.* nebuvo galima prieš ekstraordinariųjų pareigūnų sprendimus ir galiojo tik pačios Romos teritorijoje visateisiams piliečiams, ją anuliudavo *senatusconsultum*. *P.* išnyko, kai nutrūko komicijų procesai, tačiau Imperijos metais buvo galima *p. ad Caesarem, p. ad imperatōrem*, kurią galėjo pareikšti net tretieji asmenys. P.S. Jei piliečiui grėsė mirties bausmė, jis apeliuodavo į centurines, jei piniginė bauda – į tributines komicijas.

PUBERES (-um, m) – pilnamečiai, turėjusieji visišką veiksnumą. Pilnameystė (*pubertas*) prasidėdavo sulaukus 14, o mergaitėms – 12 metų, kada pagal sabiniečių mokymą jau yra galimybė turėti palikuonių. Mergaitėms, sulaukusioms 12 metų ir esančioms *sui iuris*, taikoma *tutēla mulierum*.

PUBLICĀNI (-us, i, m) – publikanai, valstybinių mokesčių atpirkėjai, iš valstybės išsipirkusieji teisę rinkti mokesčius ir prieš jų nemokančius galėję taikyti *pignoris capio* bausmę (magistrato įsakymu išreikalaujamas iš nepaklūstančio piliečio priverstinis užstatas). *P.* paprastai buvo *equites*, sudarydavo finansines korporacijas – *societātes publicanōrum*, kurioms vadovavo *magister*, o konkrečiose operacijose jas atstodavo *manceps*. *P.* dirbo visoje Romos imperijoje ir ypatingai plėšė provincijas.

PUBLICATIO BONŌRUM (-ōnis, f) – nuteisto asmens turto arba jo dalies konfiskacija valstybės naudai iš pradžių į *aerarium*, vėliau į *fiscus*. Dominato metais *p.b.* sutampa su *confiscatio* ir *proscriptio bonōrum*. Dažniausiai *p.b.* sekdamo po *interdictio aquae et ignis*. *P. debitōrum* – nemokių skolininkų sąrašo viešas paskelbimas.

PUBLICUS (-us, a, um) – valstybinis, bendruomeninis, viešas, visuomeninis; romėnų teisėje žinomi terminai: *ager p.*, *locus p.*, *servus p.*, *usus p.*, *abolitio publica*, *flumina p.*, *munera p.*, *opera p.*, *res p.*, *via p.*, *vis p.*, *pignus publicum*. Terminui *publicus* priešingybė *privātus*.

PUPILLUS (-us, i, m) – globotinis, už kurį visus juridinius veiksmus atlieka globėjas. Jeigu *p. infantiā maior* – globėjas prisideda tik prie jo veiksmų ir juos patvirtina.

QUAESTIO (-ōnis, f) – tyrimas, tardymas, baudžiamasis persekiojimas. *Q. lance et licio* – pavogto daikto ieškojimas įtariamojo namuose, kada apvogtasis, dalyvaujant liudytojams, turėdavo į namus ateiti nuogas, tik apjuosęs klubus raiščiu (*līcium*) ir laikydamas abiem rankom dubenėlį (*lanx*). *Q.* galėjo reikšti ir teismo procesą arba jo dalį, kada, pvz., buvo tiriamos asmeninės aplinkybės (*q. status*). *Quaestiōnes* vadinti ir teisės kūriniai apie vadinamuosius juridinius kazusus (*cāsus*). *Quaestiōnes perpetuae* – klasikinės epochos reguliarūs baudžiamųjų procesų teismai, skyręsi nuo ankstesnio komičių proceso ir vėlesnio *cognitio extraordinaria*. Prie *q.p.* vykdavo senato skiriami *ad hoc* ypatingi baudžiamųjų bylų teismai – *q. extraordinariae*. Kiekvienam *crīmen* buvo sukurtas atskiras teismas, pvz., *quaestio de maiestāte*, *q. de repetundis*, tačiau visi jie sprendimus priimdavo kolegialiai (teismo narių skaičius siekdavo 50, iš pradžių jais buvo senatoriai, vėliau ir raiteliai). Teismuose pirmininkaudavo specialūs pretoriai, o patį procesą pradėdavo kaltintojas, kuriuo teoriškai galėjo būti bet kuris pilietis; po to buvo sudaromas teisėjų sąrašas, vykdavo teisminis tyrimas, vėliau šalių disputai ir pabaigoje – išteisinimas arba nuteisimas. Pirmieji *q.p.* prasidėjo nuo *lex Calpurnia*.

QUAESTŌRES (-or, ōris, m) – žemesniojo rango magistratai, vykdę administracines funkcijas. Manoma, kad dar karalių epochoje buvo kvestoriai, kurie sprendė mirties bausmę baustinių žmonių bylas. Nuo 447 m. pr. Kr. romėnai Tautos susirinkime rinkdavo tvarkingus konsulų išdą kvestorius, kurie konsulams padėdavo žygyje, parduo-davo karo grobį, vykdė konsulų įsakymus. Po 267 m. pr. Kr. kasmet pradėdavo eiti pareigas du miesto kvestoriai (*quaestōres urbāni*) – valstybės išdo išdininkai, du kvestoriai – konsulų padėjėjai, 4 – italikų kvestoriai, rinkusieji ten mokesčius ir vadovavę laivyno statybai. Kiekvienam iš provincijų vietininkų irgi buvo skiriamas kvestorius, tvarkęs ne tik finansus, bet ir teismų reikalus. Buvo ir tokių kvestorių, kurie atliko nedidelių provincijų vietininkų funkcijas arba parduodavo kuo nors užsiėmusį ar mirusį vietininką (*quaestor pro praetōre*).

Romos vandentiekiu rūpinos *qaestor aquarius*, Ostijos uostu – *qaestor Ostiensis*. Valdant Sulai buvo 20 kvestorių, prie Cezario – 40, prie Augusto vėl 20, o kiekviena bendruomenė dar turėjo savo municipalinius kvestorius. Imperatorių tarnyboje buvo 4 jo sekretoriai – kvestoriai, kurie senate paprastai perskaitydavo imperatoriaus kalbas. Dominato metais *quaestor sacri palatii* buvo aukščiausias imperatoriaus patarėjas teisės klausimais. Nuo Justiniano laikų miesto kvestorius prižiūrėjo svetimšalių bei įtartinų asmenų elgesį. Kvestūra neturėjo karališkųjų insignijų, tačiau buvo labai prestižinė magistratūra, nes būtent nuo jos prasidėdavo romėnų politinė karjera, užsibaigdavusi konsulatu arba cenzūra. Buvęs kvestorius – kvestorijus.

QUARTA (-ae, f) – ketvirtadalis. *Q. Falcidia* – ketvirtadalis švaraus palikimo, kuris po testatoriaus mirties turi atitekti pagal *lex Falcidia* paveldėtoju. Legatai (*legātum*) atitinkamai sumažinami, o paveldėtojas turi *ius retentiōnis*. Vespasiano laikais šios normos buvo taikomos ir testamentiniams *fideikomisams*, Antonino Pijaus – fideikomisams be testamentų, Septimijaus Severo – *donatiōnes mortis causā*, o prie Justiniano – visiems *capiōnes m. c.*

QUASI – lyg, tartum; klasikinėje teisėje – panašios (*actiōnes utiles*) arba fiktyvios (*a. ficticiae*), kaip ir *ususfructus* juridinės situacijos: *q. agnātio* (žr. *agnātio*), *q. colōnus* (žr. *colōnus*), *q. contractus* ir t. t.

QUATTUOR VIRI (vir, viri, m) – keturi vyrai; municipalinių 4-ių pareigūnų komisija, susidedanti iš *duoviri aediles* ir *d. iuri dicundo*, buvusieji Romos pretoriaus patikėtiniais, tačiau turėjusieji ir savarankiškus įgaliojimus. Vėlesniais laikais dirbo *q.v. iuri dicundo*, kas penkeri metai rengusieji cenzus ir dariusieji įrašus į *album decuriōnum*.

QUIRĪTES (-um, m) – kviritai; seniausias romėnų vardas; visateisiai romėnų piliečiai.

RAPĪNA (-ae, f) – grobimas, plėšimas; iš pradžių tai buvo *furtum* atvejis, o nuo 76 m. pr. Kr. pagal pretoriaus Marko Terencijaus Lukulo ediktą *r.* buvo baudžiama pagal *actio vi bonōrum raptōrum* už ginkluotus asmenų arba asmenų grupės daromus plėšimus. Vėlesnėje teisėje *r.* tampa atskiru deliktu (*delictum*). *R.* buvo vadinamas žmogaus, ypač moters, be jos tėvų sutikimo pagrobimas, kuris nuo Konstantino laikų buvo laikomas *crimen publicum* ir baudžiamas mirtimi.

RATIO (-ōnis, f) – racija, išmintis. Teisės sferoje *r.* reiškė: 1. Bendri veikiančios teisės principai (*r. iuris*). 2. Įstatymo esmė, dvasia (*r. legis*). 3. Grei-

tas teismo principo taikymas (*r. stricta*). 4. Justiniano kodifikacijos ir apskritai romėnų teisės apibūdinimas (*r. scripta* – surašyta išmintis). 5. Atskiros valstybės finansų valdymo sritys (*ratiōnes*).

REGULA (-ae, f) – taisyklė, norma. *R. iuris* – bendras, trumpai suformuluotas juridinis principas, nustatytas arba sukurtas teisės mokslo ir pripažįstamas teismų sprendimuose. *R. Catoniāna* (*sententia C.*), matyt, Katono jaunesniojo suformuluota taisyklė, skelbusi, kad testamentu privalomoji galia vertinama taip, lyg testatorius mirė testamentu vykdymo metu. *Regulae* (arba *Definiōnes*) buvo vadinami trumpai formuluojamų teisės nuostatų rinkiniai, kuriuose kitaip nei kazuistikoje, nebuvo nagrinėjama konkreti teisinė medžiaga, pvz., *Regulae Ulpiani*.

RELATIO (-ōnis, f) – reliacija; poklasikinėje teisėje procesas, kuriame teisėjas bylą galėjo perduoti imperatoriui, kad šis priimtų sprendimą. Justinianas tokių proceso būdą panaikino. *R. criminis* – atsakomasis kaltinimas, kada kaltinamasis pateikia tokių patį kaltinimą, kaip ir kaltintojas.

RELEGATIO (-ōnis, f) – nuosaikus ištremties variantas kai kada su turtine nuobauda, pilietybės atėmimu arba net mirties bausme už sugrįžimą, nesilaikant teismo ar magistrato nuosprendžio. *R.* galėjo būti draudimas gyventi (arba – negyventi) nustatytoje vietoje, laikinai arba ligi gyvos galvos. *R. dōtis* – kraičio grąžinimo legatas (*legātum*), turėjęs įstatyminę galią tik tuo atveju, jeigu legatarijai atnešdavo viršijančią teisėtą normą naudą.

REPETITIO (-ōnis, f) – repeticija, reikalavimas pakartoti: 1. *R. accusatiōnis* – kaltinimo atnaujinimas, pvz., po teisėjo mirties. 2. *R. actiōnis* – ieškinio toje pačioje civilinėje byloje atnaujinimas, leidžiamas tik ligi *litiscontestatio*.

REPETUNDAE, CRIMEN REPETUNDĀRUM (-ārum, f) – prievartavimas, neteisėtas pinigų ir daiktų pasisavinimas, atliekant valstybines pareigas. Tokių nusikaltimų darydavo vietininkai, prievartaudami atskirų asmenų, miestų arba visos provincijos turtą. Vėliau *r.* laikyta bet kurio pareigūno, teisėjo ar liudininko imami kyšiai. Ankstesnėje teisėje už tai būdavo baudžiama grąžinant pinigus (*repetere* – grąžinti), vėliau grąžinti reikėjo 2–4 kartus daugiau. Už ypač didelį *r.* būdavo ir *exilium*, be to, magistratas už šį nusikaltimą nebegalėdavo daugiau būti magistratu, teisėju ar kitu valstybės tarnautoju. Už *r.* bausdavo daugybė *leges repetundārum*.

RES (rēs, rei, f) – daiktas, dalykas; teisėje – 1. Atskiras teisiškai savarankiškas materialus daiktas su aiškiomis erdvinėmis ribomis. 2. Bet koks (ir nematerialus, pvz., *iura*) privačiosios teisės arba pilietinio proceso objektas. 3. Daiktų kompleksas (*bona hereditas, patrimonium*). Kai kurios *r.* rūšys: *r. amōtae* – nusavinti daiktai; *r. capitāles* – bylos, susijusios su mirties bausme;

r. commūnes – bendri daiktai, priklausantys dviems ar keliems savininkams, o taip pat *r. c. omnium* – oras, tekantis vanduo, jūra ir jos pakrantės; *r. corporales* – materialūs, galintys būti nuosavybės objektu daiktai; *r. divini iuris* – dieviškosios teisės daiktai, dar skirstomi į *r. religiōsae*, *r. sacrae* ir *r. sanctae*; *r. extra commercium* – neapyvartiniai daiktai, negalintys būti privačios prekybos objektu (*r. divini iuris*, *r. commūnes omnium*); *r. extra patrimonium* – šiuo metu nepriklausantys niekam daiktai, t. y. *derelictae* (savininko pamesti, palikti daiktai), *r. nullius* ir *r. extra commercium*; *r. furtivae* – pavogti daiktai ir t. t.

RESPONSA (-ōrum, ī, n) – atsakymai; *r. prudentium* (juristų atsakymai) buvo duodami į įvairius teisės klausimus, nemokamai, žodžiu arba raštu, privatiems asmenims, magistratams ir net teisėjams, kurie paprastai teisinio išsilavinimo neturėjo. *R. prudentium* tapo romėnų teisės vystymosi ašimi iki pat klasikinės epochos galo, mat jie ne tik išaiškindavo neaiškią juridinę problemą, bet ir naujai ją sprendavo, derindami prie konkrečių gyvenimo aplinkybių. Respublikai baigiantis, *r.* ėmė duoti ir įvairūs nenusimanantys bei įtartini asmenys, tokiu būdu sukeldami teisinį chaosą. Tada Augusto nurodymu kai kurie įžymūs juristai gavo teisę aiškinti teisę princepo vardu (*respondēre ex auctoritāte principis*) ir teisės mokslo lygis vėl pagerėjo. Poklasikiniais laikais juristų bendra nuomonė turėjo įstatymo galią ir tapo vienu iš civilinės teisės šaltinių. Taigi *responsa* buvo vadinami ir teisės veikalai, kuriuose buvo analizuojamos pačių autorių bei kitų juristų pasisėkusios nuomonės.

RESTITUTIO IN INTEGRUM (-ōnis, f) – restitucija, sugražinimas į anksčiau padėtį. *R.i.i.* reiškė pretoriaus nutarimą, kuriuo jis asmenį, turintį dėl pačios teisės normų – nuostolių, pretoriui atrodančių neteisingais, pastato į pirmąją padėtį. Šis jo nutarimas padaro neįvykusiu tą faktą, dėl kurio atsiranda minėti nuostoliai, ir yra paremtas *imperium*, kurio kiti magistratai neturi.

REUS (-ei, m) – 1. Stipuliacijos dalyviai (*r. stipulandi* – kreditorius, *r. promittendi* – skolininkas). 2. Proceso šalis, vėliau – tik atsakovas arba kaltinamasis. Kai *r.* gauna teisę į *exceptio*, jis tampa tartum ieškovu.

REX (regis, m) – karalius; asmuo, turintis nedalomą ir ligi gyvos galvos besitęsiančią politinę, karinę, teismų bei administracinę aukščiausiąją valdžią (*potestas regia*), tačiau ribotą ir nepaveldimą. *R.* buvo taip pat tarpininkas tarp dievų ir žmonių – aukščiausiasis šventikas (Respublikos ir net Imperijos metais dar buvo pasilikusios *rex sacrōrum* pareigos). *R.* įpėdiniu dažniausiai būdavo jo žentas, o iššventinimas vykdavo per *auspicatio*, *designatio* ir pagaliau *inauguratio*. Išoriniai *r.* pagarbos ženklai buvo *corōna*, *currus*,

fasces, lictōres, sceptrum, sella curūlis, toga purpurea, tribūnal. Konsultacinis karalių organas buvo senatas. Pagal žinomą tradiciją Romoje nuo 754 m. ligi 509 m. pr. Kr. valdė septyni karaliai: Romulus, Numa Pompilius, Tullus Hostilius, Ancus Marcius, Tarquinius Priscus, Servius Tullius, Tarquinius Superbus. Vieno nekontroliuojamo asmens valdžia *regnum* Respublikos laiku buvo romėnų laikoma nedoru dalyku ir už pastangas ją įgyti baudžiama mirties bausme.

SACERDŌTES (-dos, dōtis, m) – žyniai. *S.* sudarydavo kolegijas, kuriose jie būdavo ligi gyvos galvos, o naujus narius kooptuodavo patys. Į kolegijas neįeinančius *s.* skirdavo *pontifex maximus*. Pagal *lĕx Ogulnia* *s.* jau galėjo būti ne tik patricijai, bet ir plebėjai, nors *flamīnes maiōres, rex sacrōrum, salī* ir *vestāles virgines* taip ir liko patricijų privilegija. Be minėtų žynių kolegijų Romoje įtakingi buvo *arvāles fratres, augures, duovīri sacris faciundis, fetiāles* ir *pontifices*. Visos *s.* kolegijos aktyviai dalyvavo valstybės valdyme.

SACRAMENTUM (-i, n) – 1. Užstatas proceso *legis actio cum sacramento* metu. Tas, kurio užstatas buvo teisingas (*s. iustum*), ginčą laimėdavo ir atgaudavo savo pinigus, o kurio užstatas neteisingas (*s. iniustum*), pinigai patekdavo į valstybės iždą. 2. Priesaika, kurią sulaužęs, asmuo tapdavo *sacer*, t. y. pasmerktas dievų kerštui.

SACRILEGIUM (-ii, n) – šventvagystė, *rei religiōsae* ir *rei sacrae* nusavinimas, baudžiamas mirties bausme. Vėlesniais laikais *s.* buvo vadinami ir kiti valstybei kenkiantys teisės pažeidimai. Vėlyvosios Imperijos metais *s.* laikoma pagoniškų dievų garbinimas, imperatoriaus įsakymų nevykdymas ir t. t.

SACROSANCTITAS (-ātis, f) – didžiausias šventumas, asmens neliečiamaumas, kurį turėjo *tribūni plebis*. Tribūnų valdžia vadinta *potestas sacrosancta*.

SANCTIO (-ōnis, f) – sankcija; pašventimas; *s. legis* – įstatymo dalis, nustatanti jo pažeidimų padarinius. Dominato metais *s. pragmatica* buvo visiems privaloma imperatoriaus konstitucija, o taip pat imperatoriaus laiškas, paskelbiant rytinės arba vakarinės Romos imperijos įstatymus.

SELLA CURŪLIS (-ae, f) – kurulinė kėdė, daroma iš dramblio kaulo, ant kurios oficialių ceremonijų metu sėdėdavo *rex*, o vėliau *magistrātūs curūles*.

SENĀTUS (-ūs, m) – senatas, giminių seniūnų, vėliau patricijų, konsultacinis organas prie karaliaus (*rex*). Respublikos pradžioje vertingo vyro požymiu imta laikyti *honor*, t. y. magistratūra, visuomeninės pareigos, kurias

jam suteikė *populus* (tauta). Tad senatas buvo komplektuojamas iš buvusių magistratų, kuriuos cenzoriai buvo įrašę į senatorių sąrašą (*album senatorium*). Senatorių, kurie iš pradžių būdavo tik patricijai (*patres*), skaičius neviršijo 300, nuo Sulos laikų – 600, prie Cezario siekė – 1000, o nuo Augusto – vėl tik 600. Juos skirdavo konsulai, vėliau cenzoriai pagal 312 m. pr. Kr. Ovinijaus įstatymą (*lex Ovinia*). Šis įstatymas leido būti senatoriais ir plebėjams, kurie vadinosi *patres conscripti*, tačiau be patricijams teikiamų privilegijų.

Senato nutarimai (*senatusconsultum*) formaliai buvo tik patariamojo lygio ir teisine prasme magistratams nebuvo privalomi, tačiau senatas, žinoma, tikėdavosi būtent jų vykdymo, o magistratams konfliktuoti su senatu irgi nebuvo naudinga. Apogėjų senato valdžia pasiekė 300–135 m. pr. Kr., kai jis sukoncentravo visą Romos valstybės politinę patirtį, kada jis apsprendavo įvykių raidą ir tapo aukštesnis už visus kitus konstitucinius valdymo organus. Jo tuometinę reikšmę gerai atspindėjo iškilminga formulė *Senātus populusque Romānus (SPQR)* – senatas ir romėnų tauta, kurioje žodis senatas – pirmoje vietoje. Nuo II a. pr. Kr. pabaigos *senatusconsultum* forma buvo kuriamos teisės normos, kurios magistratų buvo įgyvendinamos. Respublikos pabaigoje *senatusconsulta* buvo išleidžiami labai retai. Daugiausia senato nutarimų buvo valdant Hadrianui.

Senatoriai – ekskuruliniai magistratai sudarė tartum aukštąją kurijos palatą, o žemesnio rango senatoriai buvo vadinami *tenues, parvi* – paprastais, eiliniaais. Senatorių visuomeninį prestižą *dignitas* reikėjo palaikyti didelėmis išlaidomis. Visi jie Romoje turėjo namus, gerą svitą, prabangiai sutikdavo ir priimdavo svečius. Štai senatoriaus – konsularo Cicerono sūnus, mokydamasis Graikijoje, gaudavo kasmet 100 000 HS. Tačiau be privilegijų senatoriaus vardas atnešdavo ir kai kurių sunkumų – tai buvo ypatinga atsakomybė prieš įstatymą. Tik senatoriams keliamos bylos apie turto prievartavimą provincijose, o atsiradus prisiekusiems tarėjams raiteliams, tik senatoriai – teisėjai buvo atsakingi už kyšininkavimą.

SENATUSCONSULTUM (-i, n) – (senatuskonsultas), senato atsakymas į pirmininkaujančio magistrato paklausimą, senato rekomendacija. Respublikos pabaigoje senatas ypatingose situacijose paskelbdavo *sc. ultimum*, aukštuosius magistratus įpareigojantį imtis net ir nekonstitucinių priemonių, kad tik būtų išsaugota esanti santvarka ir suvaldyta situacija. Pirmasis *sc. u.* 121 m. pr. Kr. buvo nukreiptas prieš Gajaus Grakcho agrarinės reformos ir kainavo jo bei 3000 reformos šalininkų gyvybes. Pamažu *sc.* tapo vis reikšmingesnis, o II a. jau reiškė ne rekomendaciją, bet nutarimą ir tapo lygus įstatymui. Tačiau Imperijos metais už *sc.* beveik visada slėpėjo impe-

ratoriaus valia, o pats imperatorius senate dažnai sakydavo kalbas (*oratio principis*), kurioms senatas galėjo tik pritarti.

SENTENTIA (-ae, f) – sentencija; nutartis, galutinis teismo sprendimas, kurį priima vienas teisėjas (s. *iudicis*) arba teisėjų kolegija, pvz., *centumviri, recuperatores*. Esant teisėjų kolegijai, s. buvo priimama paprasta balsų dauguma, o balsams pasiskirsčius vienodu santykiu, kaltinamasis (arba atsakovas) būdavo viešai paleidžiamas. Tuo atveju, jei viena iš šalių į teismą neatvykdavo ligi pusiaudienio, teisėjas priimdavo sprendimą dalyvaujančios šalies naudai. Teismo sprendimas turėjo formalią įstatyminę galią, tad jo niekas, net pats teisėjas, pakeisti negalėjo, nebent pasitaikė paprasta apskaičiavimo klaida (*error calculi*). Apskūsti buvo galima esant niekiniam teismo sprendimui (s. *nulla*), pvz., kai viena iš šalių buvo procesualiai neveiksni. Kitais atvejais vienintelė išeitis buvo *restitutio in integrum* kogniciniuose procesuose, Principato metais – *appellatio*. S. galutinai panaikina ginčą ir todėl tampa neįmanomu *agere de eadem re* (bylinėtis dėl to paties dalyko).

S. buvo vadinama ir kokio nors valstybinio organo galutinė nuomonė, pvz. s. *senātūs*, arba teisininko nuomonė, išreikšta per jo *responsum*, taip pat įstatymo dvasia – s. *legis* ir t. t.

SERVI (-us, i, m) – vergai. Romos valstybėje tai buvo nelaisvi ir beteisiai asmenys. Patriarchalinėje epochoje jie dažniausiai etnine prasme buvo giminingi romėnams, tad ir jų padėtis ypatingai nesiskyrė nuo kitų *familia* narių padėties. Tuo metu vergas jaunesniojo nario teisėmis būdavo įjungiamas į didelės patriarchalinės šeimos ratą, kartu su kitais jos nariais dalyvavo bendrose vaišėse, šeimos globėjų Larų kulto ceremonijose. Religija riboja vergo savininko valdžią patriarchaliniiais papročiais ir religinėmis tradicijomis. Negarbingu dalyku laikytas vergo užmušimas, o už vergo sužalojimą, kaip ir laisvojo mušimą, skiriama bausmė skyrėsi tik savo dydžiu. Nors vergas privalėjo vykdyti savo šeimininko valią, tačiau jam buvo pripažįstamas, tiesa, ribotas, veiksnumas. Ulpianas mini, kad XII lentelių įstatymuose sakoma apie tai, jog vergui su šeimininko žinia sukčiaujant ar šiaip kaip nors pažeidžiant teisės normas, ieškinys būdavo pateikiamas šeimininkui, o ne vergui, tačiau pageidautina, kad tokiuose reikaluose vergas savo ponui nepaklustų. Šeimininkas vergą galėjo išnuomoti, parduoti, įkeisti, tačiau tokias pat teises *pater familias* turėjo ir kitiems šeimynos nariams – žmonai, vaikams. Faktinės ir teisinės vergo padėties ypatybė buvo ta, kad šeimininko valdžia jam galiojo iki mirties.

Iš pradžių vergo sudarytas sandoris civilinės teisės nebuvo pripažįstamas. Klasikinėje teisėje padėtis po truputį keitėsi. Ulpianas, teigdamas,

kad vergai pagal civilinę teisę netampa sandorio įpareigotais asmenimis, pripažino, jog pagal prigimtinę teisę įpareigojimus jie priima sau ir suteikia kitiems. Vergų prekybiniai įsipareigojimai imami pripažinti kaip *obligationes naturales*. Pretorius ima duoti vergo šeimininkui *actiones adiecticiae qualitatis*, o šie ieškiniai sukuria prielaidas vergų kreditavimui. Kam nors vergą paskyrus paveldėtoju, šis paveldėjimo negalėjo atsisakyti ir tapdavo *heres necessarius*.

Servus cassatus buvo vadinamas vergas, vėlyvojo Principato metais kaip pekulių gavęs žemės sklypą ir privalėjęs reguliariai, tartum kolonas (*quasi colōnus*), mokėti duoklę; *servus dotālis* – sudėtinė kraičio dalis; *servus fructuarius* – tas vergas, kuriuo galėjo naudotis ne savininkas; *servus fugitivus* – pabėgęs vergas, tačiau nuolat esąs savo šeimininko valdžioje; *servus hereditarius* – sudėtinė palikimo dalis: jį paskirti paveldėtoju testatorius galėjo tik tada, jei tuo pat metu suteikdavo jam laisvę; valstybei ar kokiai bendruomenei priklausę vergai buvo vadinami *servi publici*, privačių asmenų vergai – *servi privati*; *statusliberi* – vergai, kuriems buvo pažadėta laisvė, įvykdžius kokią nors sąlygą ar po tam tikro termino: jei tokį vergą parduo-davo kitam šeimininkui, tas vis tiek turėjo jį paleisti sutinkamai su anks-tesnėmis sąlygomis.

Vergų atsiradimo pagrindas galėjo būti paėmimas į nelaisvę kare (*servi publici*); gimimas iš vergės, tegul ji tik laikinai, gimdymo metu, nebuvo laisva; skolinė vergija; dideli asmens nusikaltimai. Vergovės statusas galėjo būti panaikinas kaip valstybės dovana, vergo išlaisvinimas šeimininko valia (*manumissio*) arba pagal senaties įsigaliojimą (*praescriptio longi temporis*).

SERVITUTES (-tus, tūtis, f) – servitutai, daiktinė teisė kito asmens daiktui. Pagal tai, kieno – asmens ar žemės – naudai įsteigti, s. skirstomi į asmeninius (*s. personarum*) ir daiktinius (*s. praediorum*).

SESTERTIUS (-ii, m) – sestercijus, sidabrinė moneta 2,5 asų vertės, Principato metais – bronzinė, 4 asų vertės. *S.* ženklas HS.

SOCIETAS (-ātis, f) – draugija; draugijos sutartis; kelių ar daugelio asmenų turto arba daikto sujungimas bendrai naudai. Senojoje romėnų teisėje žinotas tik turto bendras valdymas – *consortium*. Respublikos pradžioje, kai ėmė formuotis tarptautinė prekyba, atsirado ir verslininkų draugijos, į kurias galėjo stoti ir peregrinai. *S.* nebuvo juridinis asmuo, teisės ir pareigos galiojo tik *s. viduje*, tarp pačių *socii* – draugų ir kiekvienas *socius* veikia dėl draugijos interesų savo vardu bei turėdamas pasekmes tik sau. *Socius* privalėjo duoti sutartus įnašus, dalintis su draugijos nariais pelnu, nuostoliais, atlyginti asmeniškai padarytą žalą, bet ir turėjo teisę į

pelną, išlaidų kompensaciją. Kai draugija iširdavo, *socius* gaudavo teisę į *actio pro socio*, o dalinant bendrą turtą – į *actio commūni dividundo*. Societas nutrūksta atsisakius joje dalyvauti nariams, mirus kam nors iš narių, po bent vieno iš jų turto konfiskacijos, bankroto ar *capitis deminutio*.

SPONSIO (-ōnis, f) – 1. Tik Romos piliečiams prieinama stipuliacijos forma, grindžiama priesaika, kurios sulaužymas galėjęs užtraukti dievų bausmę. Atliekant s., būdavo apsieikiama frazėmis: *Spondes?* (Pasižadi?) – *Spondeo!* (Pasižadu!). 2. Romėnų piliečių laidavimas už stipuliuotą (žr. *stipulatio*) skolą. Sponsorius (*sponsor*) laiduodavo nepriklausomai nuo pagrindinio skolininko, o jo įsipareigojimas neperduodamas paveldėjimo būdu. Sponsorių gynė daugelis *leges de sponsu*. Įpareigojantis pasižadėjimas, išreikštas *sponsio* forma sumokėti priešingai šaliai tam tikrą pinigų sumą, kaip baudą už prievolės ar magistrato įsakymo neįvykdymą, vadinamas *s. poenālis*. *S.praejudicālis* – nedidelis procesinis užstatas, priklausęs nuo ginčijamo klausimo sprendimo.

SPQR – oficialaus Romos valstybės pavadinimo (*senātus populusque Romānus*) santrumpa, reiškusi: senatas ir romėnų tauta.

STATUS (-ūs, m) – statusas, būklė, padėtis. *S. libertātis* – laisvės statusas, *s. civitātis* – pilietybės statusas. Statuso, ypač *s. libertātis*, klausimus spręsdavo teismas. *Statuliber* buvo vadinamas vergas, pagal testamentą gavęs laisvę su sąlyga, o ligi sąlygos įvykdymo priklausęs paveldėtojiui.

STIPULATIO (-ōnis, f) – stipuliacija, žodinė (verbalinė) sutartis, kuria nustatomos įvairios prievolės ir kuriai užtenka abiejų šalių dalyvavimo ir kreditoriaus klausimo: *spondesne? promittisne? fidepromittisne?* bei debitoriaus atsakymo: *spondeo; promitto; fidepromitto* (visi žodžiai reiškė maždaug vienodai – ar pažadi? pažadu). *S.* objektu galėjo būti iš pradžių tik *certum* (tam tikras daiktų skaičius ar pinigų kiekis), o vėliau ir *incertum*, pvz., ko nors darymas (*facere*). Privalomoji *s.* galia nepriklausė nuo *causa*, kuri nebūtinai turėjo būti pateikta. Kreditorius dėl *s.* turėjo teisę į *actio ex stipulātu* arba *condictio*.

Laikui bėgant *s.* forma darėsi lankstesnė, greta minėtų žodžių (*spondere, promittere, dare*) imami vartoti ir kiti lotyniški, vėliau ir kitų kalbų žodžiai, kada sudarant s., ima dalyvauti ir peregrinai. Imperatorius Leonas II 472 m. padarė *s.* teisėta ir tada, kai būdavo šalių bet koks žodinis susitarimas (*consensus*). Prieš stipuliacinį ieškinį be pakankamos priežasties pretorius duodavo *exceptio doli*, o vėliau ir *e. non numeratae pecuniae*. Justiniano teisėje kreditorius priežastį turėjo įrodyti (*querēla non numeratae pecuniae*). Teisės praktikoje *s.* vadinta ir *cautio*.

STRANGULATIO (-ōnis, f) – bausmė smaugiant kalėjime. S. Principato metais buvo uždrausta.

STUPRUM (-i, n) – lytinis nusikaltimas; vyro ir neištekėjusios pakankamai geros kilmės moters lytinis ryšys, už kurį nusikaltusysis (*stuprātor*) ir moteris, jei *stuprātor* nenaudojo prievartos, gaudavo turtines nuobaudas. Lytinis santykiavimas su kitu vyru ar berniuku baudžiamas pinigine bauda, o klasikiniais laikais kai kada ir mirties bausme.

SUICIDIUM (-ii, n) – savižudybė. Kaltinamojo savižudybė buvo laikoma kaltės pripažinimu ir užtraukdavo turto konfiskaciją. Kareivio bandymas nusizudyti baudžiamas mirties bausme.

ALIO (-ōnis, f) – talionas, teisės pripažintas ir reglamentuotas pagal *Leges XII tabulārūm* kerštas; nusikaltusiojo baudimas tuo pačiu blogiu. T. buvo tarpinė grandis tarp teisės nusikaltėlį užmušti ir priimti iš jo *pecunia* (piniginę baudą).

TESTAMENTUM (-ī, n) – testamentas; formalus, vienpusis, turintis teisinę galią, piliečio asmens valios pareiškimas *mortis causā*, turint tikslą sutvarkyti būsimąjį turto likimą. Testamento sudarytojas testatorius privalėjo turėti jo sudarymo teisę (*testamenti factio actīva*), o ją galėjo turėti tik pilnateisiai ir pilnamečiai Romos piliečiai bei *Latīni*. Neturėjo šios teisės peregrinai, vergai (išskyrus *servi publici*), *furiōsi*, *prodigi*, neturintieji *ius commercii*, esantieji *in patriā potestātē*. Nerva ir Trajanas esantiems *in patriā potestātē* suteikė galimybę testamentu užrašyti *peculium castrense*, jeigu jie žuvo karo lauke, bet Hadrianas ir tai panaikino. Valdant Justinianui jie gavo teisę testamentu užrašyti *peculium quasi castrense*. Nuo Hadriano laikų ir moterys gavo *testamenti factio actīva*, kuria galėjo naudotis savarankiškai arba su globėjo apsauga (*auctoritātē tutōris*). Bet kurio testatoriaus teisė į *t. factio actīva* turėjo būti nepertraukiama nuo sudarymo dienos ligi mirties, kitaip ji negaliojo.

Kad testamentas būtų galiojantis (*testamentum iustum*), reikia, kad jis būtų sudarytas pagal taisykles, kad jį būtų sudaręs tinkamas testatorius, kad testamente taisyklingai būtų paskirtas tinkamas įpėdinis. Jeigu testatorius praleido bent vieną *heres suus* (nepaskyrė įpėdiniu ar nepašalino), testamentas *tampa ruptum*; tas pats – jei testatorius sudaro naują testamentą; testatoriaus *capitis deminutio* jo testamentą irgi darė *t. irritum*, t. y. netekusiu galios. Nei vienam iš paveldėtojų nepriėmus palikimo, testamentas irgi netenka galios (*t. desertum*), o toks testamentas, kur vienas iš artimiausių giminaičių būna nuskriaustas (*t. inofficiōsum*), jo gali būti apskūstas.

TESTIMONIUM (-ii, n) – įrodymas, liudytojo parodymai. *T.* nebuvo vieno asmens arba namiškių liudijimai. Už *t. falsum* – melagingą liudijimą būdavo net mirties bausmė.

TESTIS (-is, m) – trečiasis asmuo, liudytojas, liudijantis teisme tai, ką pats matė ir girdėjo kokio nors įvykio ar juridinio akto metu. Liudytojai (*testes*) liudydavo davę priesaiką. Tinkamu liudytoju galėjo būti bet kuris pilnametis romėnų pilietis ne savo byloje, išskyrus bet kuriuos giminaičius, *infāmes* ir nuteistuosius.

THESAURUS (-ī, m) – lobis, brangenybės, pinigai paslėpti taip seniai, kad jau negalima rasti savininko. Jeigu *t.* rasdavo asmuo, nebuves žemės sklypo savininku, vieni teisininkai manydavo, kad *t.* turi priklausyti radusiajam, kiti – žemės savininkui, o vėliau susiformavo nuomonė, kad valstybės išdui. Nuo Hadriano laikų pusė lobiai priklausė radėjui, pusė sklypo savininkui, tačiau pastarajam priklausė viskas, jei radusysis kasė be savininko leidimo ir apgalvotai.

TORMENTA (-um, i, n) – kankinimai, kankinimo įrankiai. Respublikos metais *t.*, kaip įrodymų gavimo priemonė, buvo uždrausti ne tik Romos piliečių, bet ir visų laisvųjų atžvilgiu. Nuo Tiberijaus *t.* praktikuojami, išskyrus *honestiōres*. Dominato laikais *t.* praktikuojami labai plačiai, o vergai buvo kankinami visais laikais, tačiau to nedaryta verčiant vergus duoti parodymus prieš savo šeimininkus.

TRESVĪRI (-ōrum, m) – triumvyrai, iš trijų vyrų susidedanti, turinti specifinius arba ypatingus įgaliojimus magistratūra, pvz., *t. monetāles*, rūpinęsi pinigų kalimu, *t. capitāles*, prižiūrėję kalėjimų apsaugą, bausmių vykdymą ir kt. Pirmasis politinis triumviratas (Cezaris, Pompėjus, Krasas) buvo sudarytas 56 m. pr. Kr., antrasis triumviratas (Oktavianas, Antonijus, Lepidas) – 43 m. pr. Kr.

TRIA VERBA SOLLEMNIA – trys iškilmingi žodžiai, kuriuos magistratas galėjo ištarti tik tinkamomis spręsti teismų bylas dienomis (*dies fasti*): *do* – duodu (*dare actiōnem*), *dico* – skiriu (*dicere diem*), *addico* – patvirtinu (žr. *iurisdictio*).

TRIBUS (-ūs, f) – triba, Romos teritorinis vienetas. Pagal gerai žinomą legendą Roma, buvusi ant septynių kalvų (Septimontium), dalinosi į 3 tribas – Ramnes, Tities, Luceres, o kiekviena iš tribų – į kurijas, tačiau Servijus Tulijus gyventojus paskirstęs į 4 tribas. Ankstyvoje Respublikoje buvo 4 miestieškosios tribos (*t. urbānae*) ir kaimieškosios tribos (*t. rusticae*), kurių skaičius nuo 16 išaugo ligi 31. Tautos susirinkimo (*comitia tribūta*) daugumą paprastai sudarydavo šių tribų nariai, žemės sklypų savininkai. Romėnų piliečio teisių pagrindas ir buvo įsirašymas į vieną iš tribų. Impe-

rijos metais tribos pavirto organizacijomis, besirūpinančiomis savo nepasiturinčių narių šelpimu.

TRIBŪNI (-us, ī, m) – tribūnai. Iš pradžių taip buvo vadinami administracinių teritorinių vienetų – tribų – vyresnieji, o vėliau – įvairūs, ypač kariniai, pareigūnai. Seniausia tokio tipo pareigybė buvo kariniai tribūnai (*tribūni militum*), t. y. aukščiausi legionų karininkai. Tarp 449 ir 367 m. pr. Kr. *tribūni militum consulāri potestāte* (karo tribūnai su konsulo valdžia) turėjo konsulų įgaliojimus ir atliko jų funkcijas. Tokių tribūnų iš pradžių buvo 3, o vėliau 8.

494 m. pr. Kr. atsirado *tribūni plebēi* (4, vėliau 10), kurių funkcija buvo ginti atskiros piliečio ir visos piliečių bendruomenės interesus. Renkami iš senovinių plebėjų luomo, jų asmuo buvo neličiamas (*sacrosanctus*). Iš pradžių galėję tik ginti, vėliau gavo *ius intercessiōnis* (veto teisę) ir net teisę bausti. Ištarę žodį *veto* (draudžiu), kiekvienas iš šios kolegijos narių galėjo sustabdyti bet kurio magistrato veiklą, jeigu ji buvo nukreipta prieš privatų žmogų ar romėnų tautą, liaudies tribūnai galėjo net uždrausti konsulo pranešimo skaitymą senate, t. y. rengiamą senato nutarimą arba įstatymo projekto balsavimą. Nepaklūsęs tribūno intercesijai pareigūnas turėjo būti areštuotas. 151 ir 138 m. pr. Kr. įvyko du skandalai, kada liaudies tribūnai areštavo konsulus, pašaukusius į karo tarnybą įtakingus jaunos žmones, kuriuos šaukti buvo uždraudę tribūnai. 287 m. pr. Kr. pagal Hortenzijaus įstatymą (*lex Hortensia*) plebėjų susirinkimo nutarimas plebiscitas tapo privalomas visiems piliečiams, tad tribūnai įstatymų leidyboje dabar tapo net įtakingesni negu konsulai. Todėl, neturėdami nei specialios savo veiklos srities, nei imperijaus – aukščiausios vykdomosios valdžios, tribūnai praktiškai tapo magistratais. Jų įgaliojimai buvo tokie svarbūs, kad tik jų veiklos apribojimas vienais metais bei galimybės būti tribūnu antrą kartą nebuvimas ligi II a. pr. Kr. pradžios sutrukdė Romoje atsirasti liaudies vadams – karaliams.

Liaudies tribūnai, iš pradžių renkami iš plebėjų tarpo, gana greitai jau būdavo renkami ir iš nobilių, todėl stengėsi visokeriopai padėti konservatyviai senato politikai. Tiberijus ir Gajus Grakchai tribūnų veiklą priartino prie liaudies interesų, tačiau Sulos įstatymas, skelbęs, kad tribūnu gali tapti tik senatorius, kad buvęs tribūnu negali tapti magistratu, kad tribūnų pateikti įstatymų projektai turi būti iš anksto apsvarstyti senate, galutinai pakirto liaudies tribūnų galią. Augustas tribūno valdžią padarė viena iš savo valdžios atramų, kuri jam priklausė ligi gyvos galvos ir buvo atskirta nuo tikrųjų tribūnų, kurių reikšmė Imperijos metais vis silpnėjo, nes ir jų *veto* teisė buvo bejėgė imperatoriaus bei jo valdininkų atžvilgiu.

TUTĖLA (-ae, f) – kai kurių *sui iuris* asmenų, turinčių ribotą veiksnumą, globa. Iš pradžių tai buvo valdžios (*potestas*) reiškimas, tačiau valdžią globėjas – artimiausias globotinio paveldėtojas – turėjo panaudoti ne tik savo, bet ir globotinio bei jo šeimos interesams.

T. nebuvo skiriama *aliēni iuris* asmenims, kurie pagal senosios teisės dėsnius neturėjo savo turto, o pagal naująją teisę savo turtą turėjo (*bona adventicia*), tačiau paprastai tą turtą valdė ir juo naudojosi *pater familias*. Globos skyrimo pagrindų buvo mažamečio arba moters tapimas *persōna sui iuris* po *pater familias* mirties, arba pastarojo *capitis deminutio maxima* (arba *media*), sūnaus ar vergo emancipacija *ante pubertatem* (žr. *puberes*), visokia dukters emancipacija, moters išėjimas iš *manus*, jeigu ji po to neišsiskiria su savo vyru ir t. t.

T. mulierum – (moterų globa) nuo *t. impuberum* skyrėsi tuo, kad nesi-
baigdavo moteriai tapus pilnamete, tačiau buvo labiau ribota. Teisėtas globėjas *tutor legitimus* savo valdžią galėjo perduoti kitam (*in iure cessio tutelae*), o testamentu paskirtas globėjas turėjo *ius abdicandi*. Magistratas klasikiniiais laikais skirdavo globėją tik moters pageidavimu ir neturėjo teisės nei jos asmeniui, nei jos turtui, globėjo *auctoritas* buvo reikalingas tik atliekant kai kuriuos svarbius juridinius veiksmus (*confarreatio, testamentum* ir kt.). Respublikos metais moterys dažnai pačios pasirinkdavo sau globėjus, o vėliau globėją galėdavo netgi priversti sutikti su jos nuomone. Nuo Augusto laikų moteris nuo *t.* atleisdavo *ius liberōrum*, o klasikinių laikų pabaigoje *t. mulierum* visai neteko reikšmės.

UNITAS LOCI ET ACTŪS – teisės veiksmo atlikimas be pertrūkio ir vienoje vietoje.

UR (*uti rogas* – kaip tu siūlai) – sutrumpinta teigiamo balso „už“ išraiška balsuojant komicijose.

USŪRAE (-ārum, f) – procentai, kitaip vadinami *fenus*. Tai buvo skolininko mokestis kreditoriui už leidimą naudotis tam tikru pinigų kiekiu. *U.* buvo akcesorinė (pridėtinė) prievolė, priklausanti nuo pagrindinės, tad pastarajai pasibaigus, procentai nustoja eję, o sulaikytų procentų išreikalauti nebegalima. Procentai buvo nustatomi specialiu susitarimu (*u. ex pacto*): esant *bonae fidei* sandoriams – neformaliu, o paskolos atveju *u. conventionāles*. *U. legāles* – įstatymo nustatyti procentai, *u. pupillāres* – procentai, kuriuos turėjo mokėti globėjas, globotinio pinigų naudojantis savo tikslams arba per savo neapdairumą padaręs jam žalą.

USURPATIO (-ōnis, f) – uzurpacija, neteisėtas ko nors pasisavinimas; įsigijimo arba skolos padengimo senaties termino nutraukimas (*u. usucapio*nis) tuo, kad savininkas iš naujo ima valdyti daiktą.

USUS (-ūs, m) – naudojimas, faktinis daikto valdymas (*possessio*); *u.* reiškė ir *conventio in manum* formą: jeigu vyras su moterimi gyveno kaip su žmona metus, jis gaudavo jos atžvilgiu *manus* ir žmona pereinavo į vyro šeimą, tačiau be *communicatio sacrōrum* (religinių apeigų bendrumo).

ENDITIO BONŌRUM (-ōnis, f) – viso nemokaus skolininko turto pardavimas iš varžytinių. Iš kreditorių tarpo būdavo išrenkamas *magister bonōrum*, kuris parengdavo varžytines ir skolininko turtą parduodavo tam, kas kreditoriams pasiūlo naudingiausią jų skolinių pretenzijų kompensaciją: tas asmuo – *bonōrum emptor*. *Distractio bonōrum* (pardavimas dalimis) vykdavo tada, jei visam turtui pirkėjo neatsirasdavo.

VESTĀLES VIRGINES – vestalės, deivės Vestos žynės, kurios palaikydavo neužgęstančią ugnį deivės šventykloje. Jas išrinkdavo iš patricijų šeimų, sulaukusias 6–10 metų amžiaus, *pontifex maximus*, kurio jurisdikcijai jos ir paklusdavo. Vestalėms buvo rodoma didžiulė pagarba, tačiau už nekaltybės įžado nesilaikymą jos buvo užkasamos gyvos į žemę, o suvedžiotąją užmušdavo. Po 30-ties metų tarnavimo vestalė galėdavo ištekti.

VETO – draudžiu; veto teisė kilo iš magistrato formulės *vim fieri veto* (draudžiu panaudoti jėgą).

VIA (-ae, f) – kelias, vieškelis, gatvė; teisė naudotis viešaisiais keliais (*v. publica*) buvo ginama *interdictum de viis publicis*. *V.* buvo vadinamas ir kaimiškas kelio, einančio per svetimą žemės sklypą, servitutas.

VINDEX (-icis, m) – gynėjas, laiduotojas; *v.* laiduodavo už skolininką *in ius vocatio* atveju, kad pastarasis paskirtą dieną atvyktų į teismą, priešingu atveju prieš *v.* būdavo reiškiamas ieškinys dėl žalos atlyginimo (*actio in factum*). *Manūs iniectio* procedūroje *v.* nuimdavo kreditoriaus ranką nuo skolininko peties ir sumokėdavo skolą arba su kreditorium pradėdavo ginčą. *V.* turėjo būti gana turtingas, išskyrus tuos atvejus, kai laiduodavo už artimą giminaitį ar visišką skurdžių. Nuo Justiniano laikų *v.* funkcijas vykdė *fideiussor*.

VINDICATIO (-ōnis, f) – vindikacija, savininko teisė reikalauti iš nesavininko grąžinti pasiskolintą daiktą pagal ieškinį *actio in rem*. *V. caducōrum* – *v.*, kai įgaliotas asmuo siekia gauti tapusią laisva paveldėjimo dalį; *v. filii* – kai tėvas reikalauja, kad asmuo, turintis jį savo valdžioje, sūnų atiduotų; *v. fructuum* – savininko ieškinys dėl prieaugio, kurį ligi *litiscontestatio* gavo

atsakovas; *v. in libertātem* – procesas dėl statuso, kada ieškovas – *adsertor libertātis* reikalavo laisvės žmogui, gyvenančiam kaip vergas, arba procesas dėl to, ar tam tikras asmuo laisvas nuo gimimo, ar ne (toks procesas vadinosi *v. in ingenuitātem*); *v. in servitūtem* – procesas, kai pilietis siekia, kad žmogus, gyvenantis kaip laisvas, būtų padarytas jo vergu; *v. servitūtis* – ieškinys prieš tarnaujančiojo žemės sklypo savininką arba tą, kas elgėsi kaip savininkas, dėl servituto pripažinimo, dėl to, kad būtų uždrausta trukdyti servituto vykdymui, dėl nuostolių atlyginimo ir t. t.

VIS – kriminalinės teisės srityje *v.* reiškia prievartą, prieš kurią pretorius duodavo *actiones poenāles*. Prievarta, kurią panaudojus atliktas nusikaltimas *crimen vis*, buvo *v. cotidiāna* (įprastoji) ir *v. armāta* – naudojama ginkluotų žmonių arba gaujos. *V. publica* – prievarta, kenkianti visuomenės interesams, už kurią baudavo *leges de vi*, teisiant nusikaltėlį viešame baudžiamųjų bylų teisme *iudicium publicum*: tokiais nusikaltimais buvo maištas, riaušės, apsiginklavusios minios susibūrimas, ginkluotų gaujų organizavimas ir pan.

Temidė

III. APIBRĖŽIMAI (DEFINICIJOS)

BESSE – nedalyvauti. 1. *Eōrum qui bona fide absunt, ius non corrumpitur* (tų, kas nedalyvauja dėl svarbios priežasties, teisės nepažeidžiamos, Gai. D. 9, 4, 30) 2. *In causa capitāli absens nemo damnātur neque absens per alium accusāre aut accusārī potest* (sprendžiant sunkias baudžiamąsias bylas, negalima skelbti nuosprendžio nedalyvaujančiam, taip pat nedalyvaujantis negali kaltinti arba būti apkaltintas (kito asmens), Paul. Sent. 5, 5, 7).

ABSOLVERE – išteisinti. *Actōre non probante reus absolvitur* (jeigu ieškovas neįrodo savo ieškinio), atsakovas yra išteisinamas (paleidžiamas), C. 4, 19, 23 (294)).

ACCUSĀRE – apkaltinti padarius nusikaltimą. *Qui accusāre volunt, probatiōnes habēre debent* (kas nori apkaltinti, privalo turėti įrodymus, C. 2, 1, 4 (212)).

ACTIO – ieškinys. *Is nullam vidētur actiōnem habēre, cui propter inopiam adversarii inānis actio est* (vadinasi, kad ieškinio neturi tas, kas dėl atsakovo skurdumo nieko negali gauti (teismo keliu), Gai. D. 4, 3, 6).

ACTIO IN PERSŌNAM – ieškinys asmeniui. *Actio in persōnam est, qua agimus quotiens cum aliquo, qui nobis vel ex contractu vel ex delicto obligātus est, id est cum intendimus dare facere praestāre oportēre* (asmeninis ieškinys yra tada, kai mes pareiškiame ieškinį kitam dėl to, ką anas privalo duoti, padaryti, atsakyti, Gai. 4, 2.).

ACTIO IN REM – daiktinis ieškinys. *Actio in rem est, cum aut corporālem rem intendimus nostram esse, aut ius aliquod nobis competere aut cum actio ex diverso adversario est negatīva* (daiktinis ieškinys yra tada, kai mes pareiškiame ieškinį dėl kūniškojo daikto priklausymo mums arba kai mums priklauso kokia nors teisė., arba jeigu kita šalis turi negatyvų (neigiamą) ieškinį, Gai. 4, 3).

ADIUDICATIO – priteisimas. *Adiudicatio est ea pars formulae, qua permittitur iudici rem alicui ex litigatoribus adiudicāre* (A. yra formulės dalis, įpareigojanti teisėją priteisti daiktą vienam iš besibylinėjančių, Gai. 4, 42).

ADULTERIUM – svetimoteriavimas. *Lex stuprum et adulterium promiscue et abusīve magis appellat, sed proprie adulterium in nupta committitur, propter partum ex altero conceptum composito nomine: stuprum vero in virginem*

viduamve committitur, quod Graeci fthoran appellant (įstatymas per daug laisvai aiškina terminus „išniekinimas“ ir „svetimoterystė“, tačiau kalbant tiksliai, svetimoterystė būna su ištekęsusia (pavadinimas *adulterium* kilęs iš „vaikas, pradėtas nuo kito“), o *stuprum* – išniekinimas netekėjusios arba našlės, graikai tai vadina „sugadinimu“, Pap. 48, 5, 6, 1).

AEQUITAS – teisingumas. *Aequitas naturalis praeferenda est rigōri iuris* (prigimtinis teisingumas yra aukščiau už teisės griežtumą, post. Just.).

AETAS – amžius. *Fere in omnibus poenalibus iudiciis et aetati et imprudentiae succurritur* (beveik visuose baudžiamuosiuose procesuose amžius bei nepatyrimas švelnina bausmę, Paul. D. 50, 17, 108).

AGNĀTI – agnatai. *Sunt autem agnāti per virilis sexus persōnas cognatiōne iuncti, quasi a patre cognāti* (agnatai yra per vyrišką lytį giminyste susieti asmenys, tarytum tėvo giminaičiai, Gai. 1, 156).

ALIĖNUS – svetimas. *Nemo aliĖno nomine lege agere potest* (niekas negali veikti svetimų vardu, Ulp. D. 50, 17, 123).

ALIMENTA – alimentai. *Alimenta pro modo facultatum erunt praebenda* (išlaikymas turi būti suteikiamas atsižvelgiant į galimybes, Ulp. D. 25, 3, 5, 19).

AMBIGUUS – dviprasmiškas. *In ambigua voce legis ea potius accipienda est significatio, quae vitio caret, praesertim cum etiam voluntas legis ex hoc colligi possit* (kai įstatymo žodžiai yra dviprasmiški, geriau reikia priimti tą prasmę, kuri neturi trūkumų, ypač kai iš to galima spręsti apie įstatymo kūrėjo valią, Cel. D 1, 3, 19).

ANIMUS – sumanymas. *Vulnerans animum occidendi habuisse in dubio praesumitur* (jei kas ką nors sužeidžia, iškilus abejonei, sakoma, jog buvo sumanyta nužudyti).

ARTICULUS – atvejis. *Non possunt omnes articuli singillatim aut legibus aut senatusconsultis comprehendendi* (visų atvejų negali aprėpti nei įstatymai, nei senato nutarimai, Iul. D. 1, 3, 12).

BENEFICIUM – privilegija. *Beneficium persōnae concessum quando cum persōna extinguitur* (asmens privilegija baigiasi kartu su asmeniu, post. Just.).

BIS – dukart. *De eandem re bis ne sit actio* (dėl to paties dalyko negali būti ieškinio du kartus, Gai D. 4, 107).

BONAE FIDEI EMPTOR – sąžiningas pirkėjas. *Bonae fidei emptor esse videtur, qui ignoravit eam rem aliĖnam esse, aut putavit eum qui vendidit ius habere* (sąžiningu pirkėju laikomas tas, kuris nežinojo parduodamą daiktą esant svetimą arba manė pardavėją turint teisę tą daiktą parduoti, Mod. D. 50, 16, 109).

BONUS – sąžiningas. *Bonus est, quilibet praesumitur, nisi contrarium probetur* (sąžiningu laikomas kiekvienas, jeigu neirodyta priešingai, post. Just.).

CASUS – atsitiktinumas. *Casus a nullo praestatur* (nuo atsitiktinumo niekas neapsaugotas, Ulp. D. 50, 17, 23).

CAUSA – priežastis. *Causa in praeteritum, poena in futurum confertur* (priežastis priklauso praeičiai, o bausmė skiriama ateičiai, Ulp. D. 35, 1, 12).

CIRCUMSCRIPTIO – apgaudinėjimas. *Naturaliter concessum est quod pluris sit minōris emere, quod minōris sit pluris vendere et ita invicem se circumscribere* (natūraliai leidžiama pigiau pirkti, kas brangiau kainuoja, brangiau parduoti tai, kas pigiau kainuoja, taigi – vienam kitą apgaudinėti, Paul. D. 19, 2, 22, 3).

CIVIS – pilietis. *Cives quidem oriō manumissio, incolas vero domicilium facit* (piliečiais daro kilmė, paleidimas iš vergovės, o gyventojais – gyvenamoji vieta, Hadr. pas Diocl. C. 10, 40, 7).

COGITATIO – sumanymas. *Sola cogitatio furti faciendi non facit furem* (vien tik sumanymas pavogti nepadaro vagimi, Paul. D. 47, 2, 1, 1, 1).

COLLĒGA – kolega. *Collegārum appellatiōne hi continentur, qui sunt eiusdem potestātis* (kolegomis vadinami tie, kurie turi vienodą valdžią, Ulp. D. 50. 16. 173).

COMMODUM – nauda. *Secundum natūrā est commoda cuiusque rei eum sequi, quem sequentur incommoda* (natūralu, kad siekia naudos turėti tas, kuris patiria nenaudą (tarkim, išlaidas), Paul. D. 50, 17, 10).

COMMŪNIS – bendras. *Communio est mater rixarum* (bendra nuosavybė yra nesantaikos motina, post. Just.).

CONDICIO – padėtis. *Qui cum alio contrahit, vel est vel debet esse non ignārus condiōnis eius* (kas su kitu sudaro sandorį, žino arba privalo žinoti jo teisinę bei turtinę padėtį, Ulp. D. 50, 17, 19).

CONFESSIO – prisipažinimas. *Confessio facta in iudicio non potest retractari* (prisipažinimas teismo metu negali būti atsiimtas, post. Just.).

CONSILIUM – sprendimas. *Nemo potest mutare consilium suum in alterius iniuriam* (niekas negali pakeisti savo sprendimo kito nenaudai, Pap. D. 50, 17, 25).

CONSUETŪDO – paprotys. *Optima est legum interpret consuetudo* (paprotys yra geriausias įstatymų aiškintojas, Paul. D. 1, 3, 37).

CONVENTIO – susitarimas. *In conventionibus contrahentium voluntatem potius quam verba spectari placuit* (dviejų šalių susitarime daugiau dėmesio skiriama valiai, o ne žodžiams, Pap. D. 50, 16, 219).

CORPUS – kūnas. *Quod quisque ob tutelam corporis sui fecit, iure fecisse existimatur* (visa, kas daroma apginti savo kūnui, laikoma teisėtu, Flor. D. 1, 1, 3).

CREDITUM – kreditas. *Creditum a mutuo differt qua genus a specie: nam creditum consistit et extra eas res, quae pondere numero mensura continentur* (kreditas skiriasi nuo paskolos, kaip rūšis nuo porūšio, nes kreditas yra ir tai, kas apibūdinama svoriu, skaičiumi bei matu, Paul. D. 12, 1, 2, 3).

CRIMEN – nusikaltimas. 1. *Nullum crimen patitur is, qui non prohibet, cum prohibere non potest* (nepadaroma nusikaltimo tas, kas nesipriešina tam, kam pasipriešinti negali, Paul. D. 50, 17, 109). 2. *Extinguitur crimen mortalitate, nisi forte quis maiestatis reus fuit* (nusikaltimas užmiršamas numirus nusikaltėliui, išskyrus tuos atvejus, kai kalbama apie valstybės išdavimą, Ulp. D. 48, 4, 11). 3. *Et personam spectandam esse, an potuerit facere, et an ante quid fecerit et an cogitaverit et an sanae mentis fuerit* (reikia atsižvelgti ir į nusikaltėlio asmenį, ar galėjo jis padaryti nusikaltimą, ar įvykdė nusikaltimų praeityje, ar jis elgėsi sąmoningai ir ar buvo sveiko proto, Ulp. D. 48, 4, 7, 3). 4. *Causā, personā, loco, tempore, qualitate, quantitate, eventu* (reikia išsiaiškinti motyvus, asmenį, vietą, laiką, pobūdį, dydį ir nusikaltimo pasekmes, Ven. D. 48, 19, 16, 1). 5. *Ibi de crimine agendum, ubi admissum est* (nusikaltimą reikia tirti ten, kur jis buvo padarytas, S. 3, 15, 1).

CULPA – kaltė. *Culpā caret qui scit, sed prohibere non potest* (nekaltas tas, kuris žino (apie neteisėtą veiką), bet negali pasipriešinti, Paul. D. 50, 17, 50). 2. *Culpa abest, si omnia facta sunt, quae diligentissimus quisque observatūrus fuisset* (nėra kaltės, jei viskas padaryta taip, kaip būtų padaręs pats atidžiausias žmogus, Gai. D. 19, 2, 25, 7).

CURATOR – globėjas. *Consilio et opera curatoris tueri debet non solum patrimonium, sed corpus ac salus furiōsi* (globėjas privalo patarimais bei veiksmis apsaugoti ne tik turtą, bet ir bėpročio kūną bei gerovę, Iul. D. 27, 10, 7).

DAMNUM – žala. 1. *Is damnum dat, qui iubet dare, eius vero nulla culpa est, cui parere necesse sit* (žalą padaro tas, kieno įsakymu tai daroma ir visai be kaltės tas, kuris priverstas paklusti, Paul. D. 50, 17, 169). 2. *Quod quis ex culpa suā damnum sentit, non intellegitur damnum sentire* (manoma, kad nepatyrė žalos tas, kas pats dėl jos kaltas, Pomp. D. 50, 17, 203).

DARE – duoti. *Do ut des* (duodu, kad tu duotum, Paul. D. 50, 17, 167). Šis posakis tapo abipusių nuolaidų politikos apibūdinimu.

DEFINITIO – apibrėžimas. *Nihil in perpetuum neque generāliter definire possumus* (nieko negalime apibrėžti nuolatine ir visa apimančia prasme, Scaev. D. 44, 6, 14).

DELICTUM – teisės pažeidimas. 1. *Nunquam crescit ex post facto praeteriti delicti aestimatio* (niekada vėlesnis teisės pažeidimas nepadidina bausmės už ankstesnįjį, Paul. d. 50, 17, 138, 1). 2. *Nunquam plura delicta concurrentia faciunt, ut ullius impunitas detur* (daug padarius lygiagrečių teisės pažeidimų, niekada bent vienas iš jų nelieta nebaustinas, Ulp. D. 47, 1, 2).

DETERIOR – blogesnis. *Proprie dicitur res non reddita, quae deterior redditur* (daiktas nelaikomas grąžintu, jeigu grąžinamas blogesnės kokybės, Ulp. D. 13, 6, 3, 1).

DOMINIUM – nuosavybė. *Differentia inter dominium et possessiōnem haec est, quod dominium nihilo minus eius manet, qui dominus esse non vult* (skirtumas tarp nuosavybės ir valdos yra toks, kad nuosavybė (*dominium*) lieka savininko, net jeigu jis pats nenori juo būti, Ulp. D. 41, 2, 17, 1).

DUBIUS – abejotinas. *In re dubia benigniorem interpretatiōnem sequi non minus iustius est quam tutius* (esant abejonei, pateikti atsakovui palankesni aiškinimą yra ne mažiau teisinga, kaip ir apdairu, Marcell. D. 28, 4, 3).

 ERRARE – klysti. 1. *Nec stultis solēre succurri, sed errantibus* (padėti reikia ne kvailiams, o klystantiems, Paul. D. 22, 6, 9, 5). 2. *In omnibus negotiis contrahendis si error aliquis intervenit nihil valet quod acti sit* (pasitaikiusi klaida padaro taip, kad bet kuris teisinis veiksmas netenka galios, Pomp. D. 44, 7, 57). 3. *Error commūnis facit ius* (visuotinė klaida sukuria teisę, post. Just.).

EXILIUM – tremtis. *Exilium triplex est: aut certōrum locōrum interdictio, aut lata fuga, ut omnium locōrum interdicātur praeter certum locum, aut insulae vinculum, id est relegatio in insulam* (yra trys tremties rūšys: draudimas būti tam tikrose vietose, draudimas būti visose vietose, išskyrus vieną, ir išvežimas į salą, Marci D. 48, 22, 5).

EXSECUTOR – vykdytojas. *Exsecutor sententiae iniustae non tenētur aliqua actione* (įvykdžiusiojo kito neteisingą nuosprendį kaltinti negalima, post. Just.).

 EMINA – moteris. *In multis iuris nostri articulis deterior est condicio feminārum quam masculōrum* (pagal daugelį mūsų teisės straipsnių, moterų padėtis yra blogesnė nei vyrų, Pap. D. 1, 5, 9).

FILIUS – sūnus. 1. *Filio semper honesta et sancta persōna patris vidēre debet* (tēvo asmuo sūnui visada turi atrodyti garbingas ir šventas, Ulp. D. 37, 15, 9). 2. *Crimen vel poena paterna nullam maculam filio infligere potest: namque unus quisque ex suo admissio sorti subicitur nec aliēni criminis successor constituitur* (tēvo nusikaltimas arba baudmė negali sūnui palikti jokios dėmės, nes kiekvienas atsako tik už savo elgesio pasekmes ir niekas nebūna kito asmens nusikaltimo perėmėjas, Call. D. 48, 19, 26). 3. *Si pater filium ter venenum duit, filius a patre liber esto* (jeigu tėvas triskart pardavė sūnų į vergovę, tegu sūnus tampa nepriklausomas nuo tėvo, Leges XII Tabulārum IV, 2b).

FRAUDĀRE – apgauti. 1. *Nemo vidētur fraudāre eos, qui sciunt et consentiunt* (niekas neapgauna tų, kurie tai žino ir sutinka, Ulp. D. 42, 8, 6, 9). 2. *Fraus legis fit, ubi quod fieri noluit, fieri autem non vetuit, id fit: et quod distat verbum a sententia, hoc distat fraus ab eo, quod contra legem fit* (įstatymas apeinamas tuomet, kada daroma tai, ko įstatymas neleidžia, bet ir nedraudžia) – ir kaip žodis skiriasi nuo minties, taip įstatymo nepaisymas skiriasi nuo to, kas įstatymu draudžiama, Ulp. D. 1, 3, 30).

FUGITIVUS – bėglys. *Fugitivus est non is, qui solum consilium fugiendi a domino suscepit, licet id se facturum iactaverit, sed qui ipso facto fugae initium mente deduxerit* (bėglys yra ne tas, kuris sumanė pabėgti nuo šeimininko, net jeigu ir gyrėsi, kad taip padarys, bet tas, kuris iš tiesų tai padarė, Tryph. D. 50, 16, 225).

FUROR – beprotystė. 1. *Furiōsus absentis loco est* (beprotytis laikomas nesančiu, Ulp. D. 50, 17, 124, 1). 2. *Sufficit furōre ipso furiōsum puniri* (beprotytis pakankamai nubaustas beprotyste (ir todėl nereikia jo bausti už nusižengimus), Mod. D. 48, 9, 9, 2).

FURTUM – vagystė. *Furtum fit non solum cum quis intercipiendi causā rem alienam amōvet, sed generāliter cum quis rem aliēnam invīto domino contrectat* (vagystė yra ne tik tada, kai kas nors pasiima svetimą daiktą, bet platesne prasme ir tada, kai naudojamas svetimu daiktu prieš jo šeimininko valią, Gai 3, 195).

HEREDITAS – paveldėjimas. 1. *Omnis hereditas, quamvis postea adeātur, tamen cum tempore mortis continuātur* (bet koks paveldėjimas, netgi jei jis priimtas vėliau, išgalioja nuo paveldėjimo davėjo mirties, Paul D. 50, 17, 138). 2. *Heres succedens in honōre, succēdit in onere* (paveldėtojas perima ir teises, ir pareigas, post Just.).

IGNORANTIA – nežinojimas. *Regula est iuris quidem ignorantia cuique nocere, facti vero ignorantiam non nocere* (įstatymo nežinojimas kenkia bet kam, o fakto nežinojimas nekenkia, Paul. D. 22, 6, 9).

IMPERITIA – nepatyrimas. *Imperitia culpa adnumeratur* (nepatyrimas nepanaikina kaltės, Gai D. 80, 17, 132).

IMPOSSIBILIS – neįmanomas. *Impossibile nulla obligatio est* (tai, ko neįmanoma padaryti, negalima įpareigoti padaryti, Cel. D. 50, 17, 185).

INGENUUS – laisvai gimęs. *Ingenui sunt, qui ex matre libera nati sunt: sufficit liberam fuisse eo tempore quo nascitur, licet ancilla concēpit* (laisvieji yra tie, kuriuos pagimdė motina būdama laisva, netgi jeigu jinai pastojo būdama vergė, Marci D. 1, 5, 5, 2).

INIQUITAS – neteisingumas. 1. *Quotiens nihil sine captiōne investigāri potest, eligendum est, quod minimum habeat iniquitātis* (jeigu negalima rasti tobulo sprendimo, reikia pasirinkti kuo mažiau neteisimą, Iav. D. 50, 17, 200). 2. *Sive aequum, sive iniquum parēre debēmus* (privalome paklusti teisėjo sprendimui, koks jis bebūtų – teisingas ar neteisingas, Proc. D. 17, 2, 76). 3. *Non debet alteri per alterum inīqua condicio inferri* (negalima nieko statyti į blogą padėtį, ginant kito interesus, Pap. D. 50, 17, 74).

INNOCENS – nekaltas. *Satius esse impunitum reliqui facinus nocentis quam innocentem damnāri* (geriau palikti nenubaustą nusikaltėlį, negu nuteisti nekaltą, Traiānus pas Ulp. D. 48, 19, 5).

INTERPRETATIO – išaiškinimas. *Interpretatiōne legum poenae molliendae sunt potius quam asperandae* (įstatymus aiškinant geriau švelninti bausmes nei griežtinti, Herm. D. 48, 19, 42).

INVITUS – nesutinkąs. *Quae invito te acta sunt tibi non praeiudicant* (tai, kas padaryta prieš tavo valią, tavęs neįpareigoja, Ulp. D. 3, 3, 27).

IUDEX – teisėjas. 1. *Generāli lege decernimus neminem sibi esse iudicem vel ius sibi debere* (pagal bendrą taisyklę nusprendžiamo, kad niekas negali būti pats sau teisėjas ir pats sau pritaikyti teisės normas, C. 3, 5, 1). 2. *Non exemplis, sed legibus iudicandum est* (teisti reikia vadovaujantis įstatymais, o ne pavyzdžiais, t. y. kitais sprendimais, kurie galėjo būti ir neteisingi, C. 7, 45, 13).

IURISPRUDENTIA – jurisprudencija. *Iurisprudentia est divinārum atque humanārum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia* (teisės mokslas yra dieviškųjų ir žmogiškųjų reikalų pažinimas, teisingumo ir neteisybės supratimas, Ulp. D. 1, 1, 10, 2).

IUS – teisė. *Humāni iuris condicio semper in infinitūm decurrit et nihil est in ea, quod stare perpetuo possit* (teisinė žmonių padėtis nuolat keičiasi ir nieko nėra tokio, kas liktų amžina, C. 1, 17, 2, 18).

IUSIURANDUM – priesaika. *Iusiurandum speciēm transactionis continet maioremque habet auctoritatem quam res iudicata* (priesaika yra sandorio rūšis ir turi didesnę galią negu teisėtas teismo sprendimas, Paul. D. 12, 2, 2).

IUSTITIA – justicija. 1. *Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi* (teisingumas yra nepakeičiamas ir nuolatinis noras suteikti kiekvienam jo teisių visumą, Ulp. D. 1, 1, 10). 2. *Pereat mundus et fiat iustitia!* (tegu žūna pasaulis, bet laimi teisingumas! – Šventosios Romos imperijos imperatoriaus Ferdinando I (1556–1564) devizas). 3. *Iustitia fundamentum regni* (teisingumas – valstybės pamatas, post. Just.)

EX – įstatymas. 1. *Legis virtus haec est: imperāre, vetāre, permittere, punire* (įstatymas turi galios įsakyti, uždrausti, leisti, bausti, Mod. D. 1, 3, 7). 2. *Contra legem facit, qui id facit, quod lex prohibet, in fraudem vero, qui salvis verbis legis sententiam eius circumvenit* (prieš įstatymą veikia tas, kas daro tai, kas įstatymo draudžiama; įstatymą apeina tas, kas išsaugodamas įstatymo raidę, apeina jo esmę, Paul. D. 1, 3, 29). 3. *Leges intellegi ab omnibus debent* (įstatymai turi būti suprantami visiems, C. 1, 14, 9).

LIBERTAS – laisvė. *Libertas est naturalis facultas eius quod cuique facere libet, nisi quid vi aut iure prohibētur* (laisvė yra įgimta galimybė daryti tai, ko norisi, nebent to neleistų prievarta arba teisė, Flor. D. 1, 5, 4).

LUCRUM – pelnas. 1. *Neque lucrum intellegitur nisi omni damno deducto, neque damnum nisi omni lucro deducto* (pelnas susidaro tik išskaičiavus visus nuostolius, nuostoliai – tik paskaičiavus visą pelną, Servius pas Paul. D. 17, 2, 30). 2. *Quotiens utriusque causa lucri ratio vertitur, is praeferendus est, cuius in lucrum causa tempore praecedit* (jeigu dviese teisiniu pagrindu pretenduoja į daiktą, susijusį su pelnu, pirmenybė teikiama tam, kieno teisinis pagrindas yra svaresnis, Herm. D. 50, 17, 98). 3. *Nemo ex aliēna iactūra lucrum facere debet* (niekas neturi pelnytis iš kito žalos, Paul. D. 5, 3, 38).

MATER – motina. 1. *“Matrem familias” accipere debemus eam, quae non inhoneste vixit: matrem enim familias a ceteris feminis mores discernunt atque separant proinde nihil intererit, nupta sit an vidua, ingenua sit an*

libertina: nam neque nuptiae neque natales faciunt matrem familias, sed boni mores (šeimynos motina privalome laikyti tą, kuri garbingai gyvena, nes būtent padorumas skiria šeimynos motiną nuo kitų moterų, todėl nesvarbu, ištekęs ji ar ne, laisvoji ar atleistinė, nes šeimynos motiną daro ne santuoka, ne gimdymas, o garbingas gyvenimo būdas, Ulp. D. 50, 16, 46, 1). **MULIER** – moteris. *Mulier tunc creditur, cum aliter veritas erui non potest* (moterimi tikima tik tada, kai nėra kitos galimybės nustatyti tiesos, post. Just.).

ASCI – gimti. 1. *Qui mortui nascuntur, neque nati neque procreati videntur, quia numquam liberi appellari potuerunt* (manoma, kad gimusieji negyvi nebuvo nei pradėti, nei pagimdyti, kadangi jų niekada nebuvo galima pavadinti vaikais, Paul. D. 50, 16, 129). 2. *Qui in utero sunt, in toto paene iura civili intelleguntur in rerum natura esse* (tuos, kurie yra iščiose, beveik visur civilinė teisė laiko esančiais, Iul. D. 1, 5, 26).

NUPTIAE – santuoka. 1. *Nuptias non concubitus, sed consensus facit* (santuoką padaro ne gyvenimas kartu, o abipusis susitarimas, Ulp. D. 35, 1, 15). 2. *Nuptiae sunt coniunctio maris at feminae et consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio* (santuoka yra vyro ir moters sąjunga, susijungimas visam gyvenimui, dieviškosios ir žmogiškosios teisės bendrumas, Mod. D. 23, 2, 1).

OBLAGATIO – įsipareigojimas. *Obligatio est iuris vinculum, quo necessitate adstringimur alicuius solvendae rei secundum nostrae civitatis iura* (įsipareigojimas yra teisiniai pančiai, kuriais mus suriša būtinybė ką nors įvykdyti pagal mūsų valstybės teisę, I, 3, 13).

OBSCURITAS – neaiškumas. 1. *Semper in obscuris quod minimum est sequimur* (neaiškiais atvejais darome kuo mažiausiai, Ulp. D. 50, 17). 2. *In obscuris inspicere solere, quod verisimilius est aut quod plerumque fieri solet* (neaiškiais atvejais reikia kreipti dėmesį į tai, kas labiau panašu į teisybę arba paprastai daroma, Paul. D. 50, 17, 114).

OCCUPARE – paimti. *Quod nullius est, id ratione naturali occupanti conceditur* (daiktas, kuris niekam nepriklauso, natūraliai tampa jį paėmusio nuosavybe, Gai. D. 41, 1, 3).

ACTIO – paktas. 1. *Privātis pactionibus non dubium est non laedi ius ceterorum* (privatūs susitarimai negali pažeisti kitų asmenų teisių, Scaev. D. 2, 15, 3). 2. *Pactum est duorum consensus atque conventio* (paktas yra sutikimas ir susitarimas dviejų pusių, Ulp. D. 50, 12, 3). 3. *Contra iuris civilis regulas pacta conventa rata non habentur* (prieštaraujantys civilinei teisei privatūs susitarimai yra neveiksmingi, Gai. D. 2, 14, 28). 4. *Pacta sunt servanda* (sutarčių reikia laikytis (tarptautinės teisės principas, susiformavęs dar romėnų teisės šaltiniuose, Ulp. D. 2, 14, 1).

PARS – dalis. *Incivile est nisi tota lege perspecta una aliqua particula eius proposita iudicare vel respondere* (neteisinga yra spręsti bylą arba duoti atsakymą remiantis kokia nors įstatymo dalimi, neperžiūrėjus viso įstatymo, Cel. D. 1, 3, 24).

PERICULUM – pavojus. *Adversus periculum naturalis ratio permittit se defendere* (sveikas protas nuo pavojaus leidžia gintis, Gai. D. 9, 2, 4). 2. *Qui non habet, quod perdat, eius periculo nihil est* (kas neturi ko prarasti, tas niekuo nerizikuoja, Ulp. D. 47, 2, 12). 3. *Cuius periculum eiusdem commodum* (kieno rizika, to ir pelnas, post. Just.).

PERSŌNA – asmuo. *Persōna dupliciter spectatur, eius qui fecit et eius qui passus est: aliter enim puniuntur ex iisdem facinoribus servi quam liberi* (apie asmenį sprendžiame pagal du dalykus: žiūrime, kas įvykdė nusikaltimą ir prieš ką įvykdytas nusikaltimas, mat už vienus ir tuos pačius nusikaltimus nevienodai baudžiami vergai ir laisvieji, Claud. Sat. D. 48, 19, 16, 3).

PLEBS – plebsas. *Plebs a populo differt veluti a genere* (plebėjai nuo populus skiriasi kaip rūšis nuo giminės, post. Just.).

POENA – bausmė. 1. *Nulla poena sine lege* (negali būti bausmės be ją nustačiusio įstatymo, post. Just.). 2. *Poena constituitur in emendationem hominum* (bausmė skiriama tam, kad ji pataisytų žmones, Paul. D. 48, 19, 20). 3. *Pro mensura cuiusque delicti constituendum est* (bausmė už bet koki nusikaltimą turi atitikti tą nusikaltimą, Divus Pius pas Call. D. 48, 10, 31). 4. *Illi debet permitti poenam petere, qui in ipsam non incidit* (tik tas gali reikalauti bausmės, kas pats nuo jos laisvas, Ulp. D. 50, 17, 154, 1).

POSSESSIO – valda. 1. *Qui dolo deserit possidere pro possidente damnatur* (kas apgaulės būdu atsikratė valdos, baudžiamas taip, tarsi jis būtų savininkas, Paul. D. 50, 17, 131). 2. *Vitiōsa possessio est aut vi aut clam aut precario ab adversario adquisita* (ydinga valda yra ta, kuri įsigyta jėga, slaptom arba išprašyta, Gai. 4, 151).

POTESTAS – galia. *Nemo potest gladii potestatem sibi datam vel cuius alterius coercitiōnis ad alium transferre* (niekas negali kitam perduoti teisių bausti, kurias jis turi pats, ir ypač teisės bausti mirtimi, Ulp. D. 50, 17, 70).

PRAECEPTA IURIS – teisės nuostatos. *Praecepta iuris sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere* (teisės nuostatos yra šios: garbingai gyventi, kitiems nekenkti, kiekvienam suteikti tai, kas jam priklauso, Ulp. D. 1, 1, 10, 1).

PRAEVARICATOR – slaptas bendrininkas (prevarikatorius). *Praevaricatōrem eum esse ostendimus, qui collūdit cum reo et translaticie munere accusandi defungitur, eo quod proprias quidem probatiōnes dissimulāret, falsas vero rei excusatiōnes admitteret* (slaptu bendrininku laikome tą, kuris suktu būdu susitaria su atsakovu, kaip ieškovas pasisako dviprasmiškai, savo įrodymus nuslepia, o melagingus atsakovo pasiteisinimus priima, Marci. D. 48, 16, 1, 6).

PRINCEPS – pirmesnis. *Prior tempore potior iure* (ankstesnis pagal laiką, stipresnis pagal teisę, t. y. senoji teisė turi pirmenybę prieš vėlesnę, C. 8, 17, 3).

PRIVILEGIUM – privilegija. *Quae persōnae sunt privilegia, ad herēdem non transeunt* (asmeninės privilegijos nepereina paveldinčiajam, Mod. D. 50, 17, 196).

PROBATIO – įrodymas. *Ei incumbit probatio qui dicit, non qui negat* (įrodymą turi pateikti tas, kuris teigia, o ne tas, kuris neigia, Paul. D. 22, 3, 2).

PROHIBERE – drausti. *Quae rerum natūra prohibentur, nulla lege confirmāta sunt* (nei vienas įstatymas negali įtvirtinti to, ko neleidžia prigimtis, Cel. D. 50, 17, 188, 1).

CIRE – išmanyti. *Scire leges non hoc est verba eārum tenēre, sed vim ac potestatem* (išmanyti įstatymus – reiškia įsiminti ne jų žodžius, o reikšmę bei galią, Cel. D. 1, 3, 17).

SEMEL – vieną kartą. *Semel heres semper heres* (vieną kartą paveldėjęs – visada paveldėtojas, Gai D. 28, 5, 89).

SEQUESTER – tarpininkas. *Sequester dicitur, apud quem plures eandem rem, de qua controversia est, deposuērunt* (sequester (tarpininkas) yra tas, kam keletas žmonių perdavė saugoti tą patį daiktą, dėl kurio iškilęs ginčas, Mod. D. 50, 16, 110).

SUMMUS – aukščiausias. *Summum ius summa iniuria* (aukščiausia teisė – didžiausias neteisingumas (formalus ir paraidinis įstatymo teksto sekimas gali tapti ypatingo žiaurumo ir net neteisybės priežastimi), Cicero, De off. 1, 10, 33).

SUPRĒMUS – paskutinis. *Suprēmae hae (tabulae) sunt non quae sub ipso mortis tempore factae sunt, sed post quas nullae factae sunt licet hae veteres sint* (paskutinė valia yra ne ta, kuri buvo pareikšta prieš pačią mirtį, bet ta, po kurios jau nebuvo jokios kitos, net jei ta buvo labai seniai pareikšta, Ulp. D. 37, 11, 1, 1).

SUSPICIO – įtarimas. *Nec de suspicionibus debere aliquem damnari* (nieko negalima teisti remiantis vien tik įtarimu, Ulp. D. 48, 19, 5).

ACĖRE – tylėti. *Qui tacet, non utique fatetur: sed verum est eum non negare* (kas tyli, tas ne visada prisipažįsta, bet tiesa ir tai, kad jis nepaneigia, Paul. D. 50, 17, 142).

TESTAMENTUM – testamentas. 1. *Testamentum est voluntatis nostrae iusta sententia de eo, quod qui post mortem suam fieri velit* (testamentas yra teisėtas mūsų valios pareiškimas, kas turi pagal mūsų norą būti po mūsų mirties, Mod. D. 28, 1, 1). 2. *Quae in testamento ita sunt scripta, ut intellegi non possint: perinde sunt, ac si scripta non essent* (kas testamente parašyta taip, kad yra neįmanoma suprasti, laikoma neparašytu, Muc. D. 50, 17, 73, 3). 3. *Ubi pugnantes inter se in testamento iuberentur, neutrum ratum est* jeigu testamente yra priešingi vienas kitam liepimai, jie abu netenka galios, Cel. D. 50, 17, 188).

TESTIS – liudytojas. 1. *Nullus idoneus testis in re sua intellegitur* (niekas nebūna tinkamas liudytojas savo byloje, Pomp. D. 22, 5, 10). 2. *Idonei non videntur esse testes, quibus imperari potest, ut testes fiant* (nėra tinkami liudytojai tie, kuriems gali būti įsakyta, kad jie būtų liudytojai, Lic. Ruf. D. 22, 5, 6). 3. *Prodūci testis is non potest, qui ante in eum reum testimonium dixit* (negalima liudytoju imti to, kuris anksčiau liudijo prieš tą patį atsakovą, Ven. D. 22, 5, 23). 4. *Testes ponderantur, non numerantur* (liudytojų parodymai vertinami pagal jų vertę, o ne skaičių, post. Just.). 5. *Unus testis nullus testis* (vienas liudytojas – jokio liudytojo, post. Just.).

TRANSFERRE – perduoti. *Nemo plus iuris ad alium transferre potest, quam ipse habet* (niekas negali perduoti kitam daugiau teisių, negu jis turi pats, Ulp. D. 50, 17, 54).

TURPIS – gėdingas. *Ubi et dantis et accipientis turpitudō versatur, non posse repeti dicimus veluti si pecunia detur, ut male iudicetur* (ten, kur yra duodančio ir imančio amoralumas, pasidaro taip, kad to, kas duota, negalima reikalauti atgal, pvz., kyšio, duoto dėl to, kad teisėjas priimtų neteisėną nuosprendį, Paul. D. 12, 5, 3).

USUSFRUCTUS. *Ususfructus est ius aliēnis rebus utendi fruendi salva rerum substantia* (ususfructus yra teisė naudotis svetimu daiktu ir gauti iš jo naudos, nepažeidžiant jo esmės, Paul. D. 7, 1, 1).

VERBUM – žodis. *Verba potius pro natūra ... ex ... quam pro persōnae qualitatē sunt interpretanda* (žodžius reikia aiškinti daugiau atsižvelgiant į jų pobūdį, o ne į žmogaus savybes, post. Just.)

VIGILANS – budrus. *Ius civile vigilantibus scriptum est* (civilinė teisė yra parašyta budriems, t. y. kas nepasinaudoja savo teise, pats kaltas dėl patirtos žalos, Scaev. D. 42, 8, 24).

1. CITUOJAMŲ APIBRĖŽIMŲ AUTORIAI

Call. – Callistrātus (Kalistratas), III a. parašė daug kūrinių apie ieškinius, išdo teisę ir t. t. Svarbiausi: „De iure fisci“, „Institutiōnes“, „Quaestiōnes“.

Cel. – Celsus (Celzas, sūnus), I a. buvo pretoriumi, konsulu, Hadriano patarėju, Trakijos bei Azijos provincijų vietininku. Parašė „Digesta“, kur analizavo privačiosios teisės klausimus. Digestose Celzas panaudojo savo anksčiau sukurtus veikalus „Epistulae“, „Quaestiōnes“ ir „Commentarii“.

Cic. – Cicero (Ciceronas), žinomiausias romėnų oratorius, filosofas, politinis veikėjas ir rašytojas, daug rašęs apie teisės problemas, sakęs ginamąsias ir kaltinamąsias kalbas teismuose. Didžioji dalis jo raštų yra pasiekusi mūsų laikus. Gyveno I a. pr. Kr.

Claud. Sat. – Claudius Saturnīnus (Klaudijus Saturninas), II a., parašė „De poenis paganōrum“. Gal būt jam priklauso ir edilo edikto komentaras.

Flor. – Florus Tertuliānus (Floras Tertulianas), III a., parašė „Quaestiōnes“ ir „De castrensi peculio“. Neaišku, ar šis asmuo nėra tapatinamas su kitu Tertulianu, kuris buvo vadinamas „bažnyčios tėvu“ ir rašė apie teisę nelabai kvalifikuotai.

Gai. – Gaius (Gajus), II a., garsus klasikinio laikotarpio juristas. Liko jo „Institutiōnes“ (arba „Commentarii institutiōnum“), skirti studijoms. Jis parašė ir daug kitų kūrinių: komentarus „Ad Mucium“, „Ad legem XII tabulārū“, „Ad edictum praetōris urbāni“ ir t. t.

Hadr. – Hadriānus (Hadrianas), I a., imperatorius, kurio įsakymu buvo išleistas “*Edictum perpetuum Hadriāni*”. “*Oratio Hadriāni*” nustatė, kad *fideicomissum*, paliktas peregrinui, konfiskuojamas izdo naudai, uždraudė apeliuoti į imperatorių prieš senato valią ir t. t.

Herm. – Hermogeniānus (Hermogenianas), III a., parašė “*Iuris epitomae*” – ištraukas iš ankstesnių juristų kūrinių. “*Codex Hermogeniāni*”, matyt, buvo sukurtas vėliau gyvenusio jo bendrapavardžio.

Iav. – Iavolentus (Javolentas), I a., Trajano ir Hadriano patarėjas, buvęs vietininku keturiuose provincijose, Juliano mokytojas. Svarbiausi jo kūriniai: “*Epistulae*”, “*Libri ex Cassio*”, “*Libri ex Plautio*”.

Jul. – Juliānus (Julianas), II a., vienas garsiausių Romos juristų, Hadriano įsakymu suformulavęs žinomą Hadriano „Amžinąjį ediktą“ (*Edictum perpetuum*). Parašė klasikinį teisės veikalą „*Digesta*“, susidedusį iš 90 knygų (*libri*), kur buvo visų romėnų teisės sričių aiškinimas. Ypatingas dėmesys skiriamas pretorinei teisei.

J. – Juventius Celsus (Juvencijus Celzas) – Celzo (sūnaus) tėvas, vadovavęs teisinei prokuliečių mokyklai.

Lic. Ruf. – Licinius Rufus (Licinijus Rufas), I a., Augusto draugas, konsulas, parašęs “*Regulae*”. Vadinamas ir Rufinu.

Marcell. – Marcellus (Marcelas), II a., Antonino Pijaus ir Marko Aurelijaus patarėjas, kritikavęs Juliano nuostatas. Pagrindiniai kūriniai: „*Digesta*”, “*Responsa*”, “*Notae*”, “*De officio consulis*”.

Marci. – Marcus Aurelius (Markas Aurelijus), II a., imperatorius. Vykdė administracines reformas, keitė teisinės normas. Buvo sudarytas jo re-skriptų rinkinys “*Semestria*”.

Mod. – Modestinus (Modestinas), III a., rašė veikalus iš įvairių teisės sričių, vienintelis iš romėnų juristų rašęs graikiškai. Svarbiausi kūriniai: “*Differentiae*”, “*Pandecta*”, “*Regulae*”, “*Responsa*”, “*De excusationibus*” ir t. t.

Muc. – Mucius (Mucijus), I a., garsus politikas ir oratorius. Savo veikale “*Ius civile*” pabandė sukurti pilną civilinės teisės sistemą. Mucijus parašė daugybę kūrinių ir pasakė daugybę kalbų teismuose. Vienas iš gausios Mucijų giminės juristų.

Pap. – Papiniānus (Papinianas), III a., garsus juristas, kurio veikale “*Quaestiones*” smulkiai nagrinėjamas kiekvienas juridinis kazusas pagal schemą: nusikaltimo sudėtis, klausimas – atsakymas. To veikalo studijos buvo visų teisės mokyklos trečiųjų mokslo metų pagrindas. Kompiliatoriai daugelį šio veikalo ištraukų perkėlė į “*Digesta*” ir “*Responsa*”.

Paul. – **Paulus** (Paulas), III a., vaisingiausias iš romėnų juristų, parašęs 86 kūrinius ir nagrinėjęs visus viešosios bei privačiosios teisės klausimus. Parašė “Notae”, “Quaestiōnes”, “Responsa”, “Imperiāles Sententiae”, “Institutiōnes”, “Regulae” ir t. t.

Pomp. – **Pomponius** (Pomponijus), II a., privačiosios teisės žinovas, apibendrinęs savo pirmtakų nuostatas, parašęs daugybę veikalų, iš kurių ypač svarbus “Enchiridium” – romėnų teisės (ligi Juliano) istorinė apžvalga. Pomponijaus veikalai “Ad edictum”, “Variae lectiōnes”, “Epistulae”, “Digesta” ir kt.

Post Just. – po Justiniano.

Proc. – **Proculus** (Prokulas), I a., parašė “Epistulae”, “Ex posterioribus Labeōnis”, vadovavęs teisės mokyklai, vadinamai jo vardu (prokuliečiai).

Scaev. – **Scaevola** (Scevola), II a., Marko Aurelijaus konsultantas, mokytojas. Jo kūriniai: “Digesta”, “Notae”, “Quaestiōnes” ir kt.

Tryph. – **Tryphoninus** (Tryfoninas), II a., parašė “Disputatiōnes”, “Notae”.

Ulp. – **Ulpianus** (Ulpianas), III a. Ištraukos iš Ulpiano kūrinių sudaro beveik trečdalį Justiniano “Digestų”. Svarbiausias jo veikalas – 83 komentarų apie ediktus knygos, be to, 53 civilinės teisės komentarų “Ad Sabīnum” knygos, daug kūrinių apie įvairių magistratų juridinę veiklą.

Ven. – **Venuleius Saturninus** (Venulejus Saturninas), II a., parašęs “Actiōnes”, “De interdictis”, “De iudiciis publicis” ir kt.

IV. FRAZEOLOGIJA

Auctoritāte – įstatymo pagrindu.

Aberratio delicti – nusikaltimo klaida (rezultatai neatitinka užmačių).

Ab instantiā – atleidimas nuo teismo, paliekant įtarimo būvį.

Ab intestāto – be testamentu; asmens, nepalikusio testamentu, vardu.

Absolūta sententia expositore non indiget – aiški prasmė nereikalauja aiškinimo.

Absque iniuriā – be teisės normų pažeidimo.

Accessorius sequitur sui principālis – bendrininkas eina paskui pagrindinį kaltininką, t. y. bendrininkas negali būti apkaltintas sunkesniu nusikaltimu, negu svarbiausias nusikaltėlis.

Actore non probante reus absolvitur – kaltinamasis išteisinamas, jeigu kaltintojas neįrodo savo pretenzijų.

Actus non facit reum, nisi mens sit rea – veiksmas kaltu nepadaro, jeigu nekaltas protas (valia).

Ad diem – tiksliai nustatytai dienai; paskutinis terminas.

Ad hoc – šiam atvejui; laikinai.

Ad hominem (persōnam) – tik šiam asmeniui.

Ad impossibilia lex non cogit – įstatymas neverčia daryti to, kas neįmanoma.

Ad quaerimoniam – pagal skundą.

Adversus bonos mores – priešingai geriems papročiams.

Advocātus diaboli – „šėtono atstovas“, t. y. tas, kuris pateikia argumentus, kuriais netiki ir pats.

Aequior est dispositio legis quam hominis – įstatymas nusprendžia teisingiau, negu žmogus.

Affectus puniitur, licet non sequatur effectus – pasikėsinimas baustinas, nors ir negauta sumanyto rezultato.

Alias – kitąkart, kitoje vietoje, kitaip.

Alibi – kitoje vietoje; ne ten, kur buvo įvykdytas nusikaltimas.

Aliud pro alio – viena vietoj kita.

Aliud est tacēre, aliud celāre – vienas dalykas tylėti, kitas nutylėti.

Alter ego – kitas aš; mano atstovas.

Apices iuris – juridinės subtilybės.

A posteriōri – atgaline data.

Applicatio est vita regulae – taikymas yra taisyklės gyvenimas, t. y. taisyklė reikalinga tam, kad ji būtų pritaikoma praktiškai.

A priōri – iš to, kas išaiškėjo vėliau; argumentuoti a priōri – iš žinomų faktų daryti išvadas apie tai, kad iš jų būtinai išplauks kiti žinomi faktai.

Apud iudicem – pas teisėją.

Argumentum baculinum – lazdos argumentas; prievarta.

Arma in armātos iura sinunt – įstatymas leidžia panaudoti ginklus prieš tuos, kas ginkluotas.

A rubro ad nigrum – nuo raudono ligi juodo, t. y. nuo raudonu rašalu parašyto įstatymo titulo (pavadinimo) ligi juodu rašalu parašyto teksto: nuo pradžios ligi galo.

Audiātur et altera pars – tebūnie išklausyta ir antroji pusė!

enignius leges interpretandae sunt, quo voluntas eārum conservētur – įstatymus aiškinti reikia laisviau, kad išliktų jų tikroji dvasia.

Bona fide – sąžiningai.

Breve iudiciāle non cadit pro defectu formae – teismo sprendimas nepraranda galios dėl formos trūkumų.

Caput – asmens teisių visuma.

Casus belli – karo paskelbimo pretekstas.

Causa belli – karo priežastis.

Causā cognitā – ištyrus bylą.

Causā cadere – pralaimėti bylą.

Causam dicere – nagrinėti bylą.

Causam vincere – laimėti bylą.

Cessante ratiōne legis, cessat et ipsa lex – išnykus įstatymo buvimo pagrindui, išnyksta ir pats įstatymas.

Civiliter mortuus – miręs kaip pilietis (pilietinė mirtis).

Citra causae cognitionem – be bylos ištyrimo (oficialus aktas, neatlikus išankstinio tardymo).

Coactus volui – sutikau priverstas.

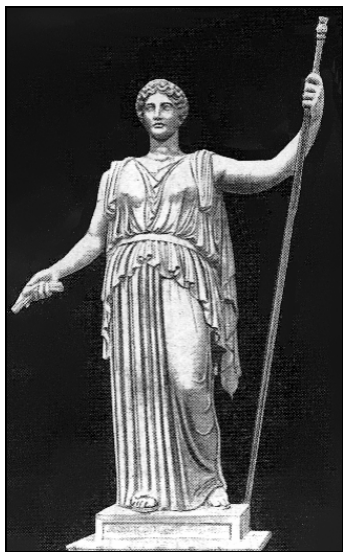
Commodum eius debet, cuius periculum est – kas rizikuoja, tas turi turėti ir naudą.

Commūnis error facit ius – bendra klaida sukuria teisę, t. y. tais atvejais, kai yra susiformavęs neteisingas aiškinimas, bandymas jį pakeisti gali tik pakenkti.

Concordāre leges legibus est optimus interpretandi modus – geriausias įstatymų interpretacijos būdas – jų derinimas.

Conditio sine qua non – sąlyga, be kurios negalima, t. y. būtina sąlyga.

Confessus pro iudicāto habētur – pripažinęs ieškinį laikomas pralaimėjusiu byla.

Nemėsidė

Consensus facit ius – susitarimas kuria teisę, t. y. susitariančios šalys tartum pačios sau sukuria teisę.

Consentientes et agentes pari poenā plectentur – vienodai turi būti baudžiami sutikusieji veikti ir veikusieji.

Constante matrimonio – santuokos metu.

Contra ius – priešingai teisės normoms.

Contra legem – priešingai įstatymui (veiksmui, uždrausti įstatymo).

Contra vim non valet ius – ten, kur jėga, teisė nieko negali.

Corruptissimā republicā plurimae leges – kuo labiau sugedusi valstybė, tuo daugiau įstatymų.

Crimen trahit persōnam – nusikaltimas tempia paskui save asmenį (jeigu nusikaltimas įvykdytas teritorinės teismo jurisdikcijos ribose, teismas turi jurisdikcijos teisę nusikaltėliui).

Cui bono? – kieno naudai?

Culpā caret, qui scit, sed prohibēre non potest – kas žino apie grėsmę, bet negali jos pašalinti, nėra kaltas.

Culpae poena par esto – tegul bausmė būna adekvati nusikaltimui.

Cum lex abrogātur, illud ipsum abrogātur, quo non eam abrogāri oportet – kai įstatymas panaikinamas, naikinamas ir ta jo dalis, kuri privalo panaikinimą sutrukdyti.

Curia pedis pulverisāti – dulkėtų kojų teismas (teismai, veikę mugių metu bei turguose).

Debita sequentur persōnam debitōris – skolos seka paskui skolininką.

Deceptis non decipientibus iura subveniunt – įstatymas padeda apgautiems, o ne apgavikams.

De facto; de iure – faktiškai; teisiškai.

De iure iudices, de facto iuratōres respondent – teisėjai sprendžia teisės, prisiekusieji fakto klausimus.

De lege latā – pagal veikiantį įstatymą.

Delinquens per iram provocātus punīri debet mitius – kas nusikalto įniršęs per nukentėjusiojo kaltę, turi būti švelniau baudžiamas.

De rigore iuris – pagal įstatymo raidę.

Die praesenti – šiandien, nedelsiant.

Die repetitā – reikalaujant naujo termino.

Dies inceptus pro complēto habētur – prasidėjusi diena laikoma pasibaigusia (įstatymas neatsižvelgia į paros dalis).

Divide et impera – skaldyk ir valdyk.

Dolo malo – su blogais kėslais.

Dormiunt aliquando leges, nunquam moriuntur – įstatymai kai kada miega, bet niekada nenumiršta.

Dura lex, sed lex – griežtas įstatymas, bet įstatymas (postklasikinės teisės norma).

Ci nihil turpe, cui nihil satis – nieko nėra bjauraus tam, kas niekuo nėra patenkintas.

Eius est periculum, cuius est commodum – tam rizika, kam nauda.

Eloquentiae satis, sapientiae parum! – iškalbingumo užtenka, išminties mažoka.

Erga omnes – visiems; dėl visų.

Ex aequo et bono – kaip reikalauja teisingumas ir padarumas.

Ex asse heres – paveldįs viską; **ex semisse heres** – paveldįs tik pusę turto; **ex parte heres** – paveldįs tik dalį turto.

Ex capite – esant kokiam nors juridiniam pagrindui.

Ex dolo malo non oritur actio – iš apgaulės neatsiranda teisė į ieškinį.

Fortūna

Ex(s)ecutio iuris non habet iniuriam – įstatymo vykdymas nenumato neteisybės.

Ex facto ius oritur – teisė gimsta iš fakto.

Ex iure – pagal teisę, teisėtai.

Ex iustā causā – turint teisėtą pagrindą.

Ex lege – pagal įstatymą, kaip reikalauja įstatymas.

Ex tempore – šiuo metu, šiam atvejui, laikinai.

Extra ius – už teisės ribų.

Extra legem – už įstatymo ribų.

Extrēmis malis extrēma remedia – didžiausiam blogiui – didžiausios bausmės.

Ex turpi causā actio non oritur – ieškinys negali būti pareikštas esant neteisėtam pagrindui.

acta concludentia – faktai, kurių užtenka padaryti išvadą.

Factum probandum – faktas, reikalaujantis įrodymo.

Fatētur facinus, qui iudicium fugit – tas, kas slepiasi nuo teisingumo, pripažįsta savo kaltę.

Fiat iustitia, pereat mundus! – Telaimi teisingumas, nors žūtų pasaulis!

Fictio iuris – teisinė fikcija.

Flagrante delicto – nusikaltimo vykdymo metu.

Forum conscientiae – sąžinės teismas.

Forum delicti – nusikaltimo vieta.

Fraus est celāre fraudem – apgaulės slėpimas yra apgaulė.

Frustra ferentur leges, nisi subditis et oboedientibus – beprasmiška leisti įstatymus, jeigu jiems nepaklustama.

Frustra legis auxilium quaerit, qui in legem committit – veltui ieško pagalbos iš įstatymų tas, kuris įstatymus pažeidė.

abeas corpus – įprasta teismo sprendimo dėl žmogaus paleidimo iš neteisėto įkalinimo išraiška: „turėk kūną“ (asmenybę).

Hominum causā ius constitūtum est – teisė sukurta žmonių naudai.

Honeste vivere, alteri non laedere, suum cuique tribuere – garbingai gyventi, niekam nekenkti, kiekvienam atiduoti, kas priklauso.

d tantum possumus, quod de iure possumus – tik tai galime daryti, ką galime daryti teisėtai.

Ignorantia iudicis est calamitas innocentis – teisėjo neišprusimas (nenumanymas) – nekaltojo nelaimė.

Ignorantia legis neminem excūsāt – įstatymo nežinojimas nieko neatleidžia nuo atsakomybės.

Ignorantia non excūsāt – nežinojimas nepateisina.

Illud, quod alias licitum non est, necessitas facit licitum; et necessitas inducīt privilegium, quod iure privētur – tai, kas kitu atveju būtų neteisėta, būtinybė padaro teisėtą, nes būtinybė teikia privilegiją, kuri išsiverčia be teisės.

Impossibile nulla obligatio est – niekas neįpareigotas daryti to, kas neįmanoma.

Impunitas continuum affectum tribuit delinquendi – nebaudžiamumas nuolat skatina nusikaltti.

Impunitas semper ad deteriōra invitat – nebaudžiamumas visada priveda prie didesnių nusikaltimų.

Impūris manibus nemo accēdat curiam – niekas prie teismo tegul nesiartina purvinomis rankomis.

In arbitrio iudicis – teismo (teisėjo) nuožiūra.

In criminalibus probatiōnes debent esse luce clariōres – baudžiamosiose bylose įrodymai turi būti šviesesni už šviesą.

Inde datae leges, ne fortior omnia posset – įstatymas sukurtas tam, kad galingesnis netaptų visagaliu.

Index librōrum prohibitōrum – uždraustų knygų sąrašas.

In factum – atsižvelgiant į konkretų faktą.

In flagranti (delicto) – nusikaltimo padarymo metu.

In foro – teisme.

In fraudem legis – apeinant įstatymą.

In fraudem legis facit, qui salvis verbis legis sententiam eius circumvenit – tas apeina įstatymą, kas, laikydamasis jo raidės, nepaiso dvasios.

In iudicio – teismo proceso dalis atitinkanti *apud iudicem*.

Iniuria non excūsāt iniuriam – kenkimas nepateisina atsakomojo kenkimo.

In iure – įpareigojantis ieškovo klausimas apie svarbų faktą, į kurį atsakovas turėjo būtinai atsakyti. Neteisingas atsakymas jį pastatydavo į ne-naudingą teisinę padėtį; proceso stadija, einanti prieš stadiją *apud iudicem*.

In maleficio rati habitio mandāto comparātur – nusikaltimuose leidimas suprantamas kaip įsakymas.

In maximā potentiā minima licentia – kuo stipresnė valdžia, tuo mažiau laisvės.

In propriā causā nemo iudex – savo byloje niekas negali būti teisėjas.

Inter absentes – sutartis tarp nedalyvaujančių.

Inter arma silent leges – tarp ginklų (kur vyksta karas), įstatymai tyli.

Interest reipublicae quod homines conserventur – valstybės interesai reikalauja, kad žmonės būtų apginti.

Inter praesentes – sutartis tarp dalyvaujančių.

Inter vivos – sutartis tarp gyvų.

Intestato – be liudytojų.

Invitat culpam qui peccatum praeterit – kaltas tas, kas praeina pro nusikaltimu (nepastebi).

Ipsa peccandi voluntas peccatum est – pats noras nusikalsti yra nusikaltimas.

Ipsso facto – pačiu faktu, pagal faktą.

Ius est ars aequi et boni – teisė yra gėrio ir teisingumo menas.

Iudex aequitatem semper spectare debet – teisėjas visada privalo turėti galvoje teisingumą.

Iudex damnatur, cum nocens absolvitur – teisėjas turi būti baudžiamas, kai išteisinamas kaltasis.

Iudex est lex loquens – teisėjas yra kalbantis įstatymas.

Iudex habere debet duos sales: salem sapientiae, ne sit insipidus et salem conscientiae, ne sit diabolus – teisėjas privalo turėti dvi savybes: išmintį, kad nebūtų kvailas, ir sąžinę, kad nebūtų žiaurus.

Iurisdictio sine poenā coërcitiōnis nulla est – nėra jurisdikcijos, nenumatančios tam tikrų bausmių.

Iustitia est constans et perpetua voluntas cuique tribuendi – justicija yra nuolatinis ir amžinas noras kiekvienam garantuoti jo teises.

Lapsus linguae – „liežuvio klaida“ (apsirikimas kalbant, pasakymas ne to, kas turėta omenyje).

Legem brevem esse oportet – įstatymas turi būti trumpas.

Legibus sumptis desinentibus, lege natūrae utendum est – kai žmonių sukurti įstatymai neveikia, reikia laikytis prigimtinės teisės.

Legitime – remiantis įstatymu.

Lex de futūro, iudex de praeterito – įstatymas nulemia ateitį, teisėjas sprendžia apie praeitį.

Lex est sanctio sancta, iubens honesta et prohibens contraria – įstatymas yra šventa sankcija, reikalaujanti teisingumo ir draudžianti tai, kas neteisinga.

Lex loci – tos vietos, kur susidarė ieškinio aplinkybės, įstatymas.

Lex neminem cogit ad impossibilia – įstatymas nieko neverčia daryti negalimų dalykų.

Lex posterior derogat priōri – vėlesnis įstatymas pakeičia pirmesnį.

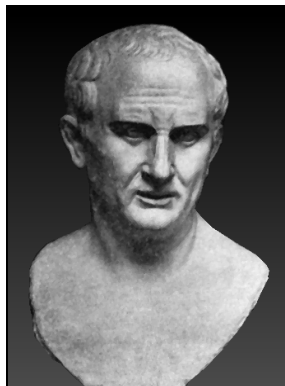
Lex prospicit, non respicit – įstatymas žiūri pirmyn, o ne atgal (jis neveikia atgaline data).

Lex videt irrātum, irrātus legem non videt – įstatymas mato įsiutusį, įsiutęs įstatymo nemato.

Lex vigilantibus, non dormientibus – įstatymas padeda veikliems, o ne miegaliams.

Libertas est potestas faciendi id, quod iure licet – laisvė yra galimybė daryti tai, ką leidžia įstatymas.

Loco – vietoj ko nors.

Marcus Tullius Cicero

Maximus errōris populus magister – tauta (žmonės) yra svarbiausia klaidų mokytoja.

Melius est recurrere, quam malo currere – geriau atsitraukti, negu padaryti klaidą.

Minātur innocentibus, qui parcit nocentibus – kas gailisi kaltų, tas grasina nekaltiesiems.

Modus vivendi – gyvenimo (sugyvenimo) būdas; laikino pobūdžio tarptautinė sutartis.

Mortis causā – dėl mirties; mirties atveju.

Multa conceduntur per obliquum, quae non conceduntur de directo – daugelis dalykų, kurie neleidžiami tiesiogiai, leidžiami netiesiogiai.

Multitūdo errantium non parit errōri patrocinium – dėl to, kad klysta daugelis, klaida netampa atleistina.

Multos fortūna liberat poenā, metu – neminem – daugelį likimas išgelbsti nuo bausmės, bet nuo baimės – nieko.

Multos timēre debet, quem multi timent – daugelio privalo bijoti tas, kurio bijo daugelis.

Necessitas culpabilis – būtinybė nusikalsti (būtinybė apsiginti, kai, saugojant savo gyvybę, užmušamas užpuolėjas).

Necessitas non habet legem – būtinybė nepripažįsta įstatymo.

Nemine contradicente – niekam neprieštaraujant.

Nemo debet bis punīri pro uno delicto – nieko negalima bausti du kartus už tą patį nusikaltimą.

Nemo est supra leges – niekas nėra aukščiau įstatymų.

Nemo iudex in propriā causā – niekas negali būti teisėjas savo byloje.

Nemo plus iuris ad aliēnum transferre potest, quam ipse habet – niekas negali kitam perduoti daugiau teisių, negu turi pats.

Ne variētur – „pakeitimų būti negali“ – notarų pastaba ant dokumentų.

Nihil, quod est contra ratiōnem, est licitum – kas prieštarauja sveikam protui, tas nėra teisėta.

Nocentem qui defendit, sibi crimen parit – kas gina nusikaltėlį, tas pats nusikaltėlis.

Non obligat lex, nisi promulgāta – įstatymas neįpareigoja, jeigu jis viešai nepaskelbtas.

Non omne, quod licet, honestum est – ne viskas, kas leidžiama, yra garbinga.

Non rex est lex, sed lex est rex – ne valdovas yra įstatymas, bet įstatymas yra valdovas.

Non vidētur consensum retinuisse, si quis praescripto minantis aliquid immutāvit – nelaikoma, kad asmuo pakeitė savo parodymus, jei tai padarė jam grasinančio žmogaus priverstas.

Novus rex – nova lex – naujas valdovas, naujas įstatymas.

Nulla lex satis commoda omnibus – nėra įstatymo, kuris tiktų visiems.

Nulla potentia supra leges debet esse – jokia jėga negali viršyti įstatymo.

Nullius iuris – be teisinių pasekmių.

Nullius momenti – neveikiantis, neturintis teisinės galios.

Nullum crimen, nulla poena sine lege – be įstatymo nėra nei nusikaltimo, nei bausmės.

Nunquam decurritur ad extraordinarium, sed ubi deficit ordinarium – niekada neatsigrežiama į tai, kas neįprasta, kol tai, kas įprasta, nepasidaro netinkama.

Omne crimen ebrietas et incendit et detegit – bet kurį nusikaltimą girtumas ir apsunkina, ir apnuogina.

Omnis definitio in iure periculosa est; parum est enim, ut non subverti posset – kiekvienas teisės apibrėžimas yra pavojingas, nes mažai yra dalykų, kurių negalima iškreipti.

Omnis exceptio est ipsa quoque regula – kiekviena išimtis pati savaime yra taisyklė.

Omnis indamnatus pro innoxio legibus habetur – kiekvienas, kas nuteistas, teisės požiūriu yra nekaltas.

Pacta sunt servanda – sutarčių reikia laikytis.

Pacta tertiis nec nocent nec prosunt – sutartys tretiesiems asmenims nepadaro nei žalos, nei naudos.

Palam – viešai, girdint nors keliems liudininkams.

Pendente conditione – proceso (ginčo) metu.

Perpetuo – ligi gyvos galvos.

Persona ingrata (non grata) – nepageidaujamas asmuo (susikompromitavęs užsienio diplomatą).

Ponderantur testes, non numerantur – liudytojus sveria, o ne skaičiuoja (liudytojų parodymai vertinami pagal jų kokybę, o ne kiekybę).

Post factum – po fakto, per vėlai.

Post festum – po šventės, pavėluotai.

Potentia debet sequi iustitiam, non antecedere – jėga turi eiti paskui teisingumą, o ne jo priešaky.

Primus inter pares – pirmas tarp lygių.

Prior tempore, potior iure – pirmajam – (laiko požiūriu) geresnė teisė.

Probatio liquidissima – tikriausias įrodymas (t. y. asmeniškai prisipažinimas).

Pro forma – dėl akių, be rimtų planų.

Pro memoria – atminimui.

Quid iuris sit? – ką sako teisė? (pagrindinis klausimas, kuris iškildavo juristui, pradedančiam tirti konkretų atvejį).

Qui non negat, fatētur – kas neneigia, tas pripažįsta.

Qui parcit nocentibus, innocentes punit – kas gaili kaltų, tas baudžia nekaltus.

Qui potest et debet vetāre, tacens iubet – kas gali ir privalo uždrausti, bet tyli, – įsako.

Qui sibi imperat, aliis non servit – kas sau sugeba įsakyti, kitiems nevergauja.

Qui vult decipi, decipiātur – kas nori būti apgautas, tegul būna!

Rebus sic stantibus – esant tokioms aplinkybėms.

Res nullius cedit primo occupanti – niekieno daiktas atitenka pirmam jį pakėlusiam.

Respondeat superior – tegul atsako aukštesnis, vyresnis (pagal pareigas).

Retro agere – „veikti atgal“ (anuliuoti anksčiau priimtą sprendimą).

Rex – viva lex – valdovas – gyvas įstatymas.

Sacrilegia minūta puniuntur, magna in triumphis feruntur – maži nusikaltimai baudžiami, dideli – išaukštinami.

Salus populi suprēma lex esto – tautos gerovė tebūnie aukščiausias įstatymas.

Salvo iure – nepakenkiant teisės normoms.

Sedente curiā – teismui posėdžiaujant.

Sententia absolutoria – išteisinamasis nuosprendis.

Sine decrēto – be teismo sankcijos.

Sine die – tiksliai nenustatant datos.

Sine provocatiōne – be teisės apskūsti.

Sine suffragio – be balso teisės.

Status in statu – valstybė valstybėje.

Status quo – dabartinė padėtis.

Status quo ante – ankstesnė padėtis.

Sub iudice – dar neišspręsta byla, esanti teisme, pas teisėją.

Summum ius est summa iniuria – per daug griežtas įstatymo taikymas gimdo neteisingumą (aukščiausia teisė – didžiausias neteisingumas).

Suo nomine – savo vardu.

estāto – liudytojų akivaizdoje.

Testis nemo in sua causā esse potest – niekas negali būti liudytojas savo byloje.

Testis unus – testis nullus – vienas liudytojas ne liudytojas.

Ubi culpa est, ibi poena subesse debet – kur yra kaltė, ten turi būti ir bausmė.

Ubi ius, ibi remedium – kur teisė, ten ir jos apsauga.

Ubi ius incertum, ibi nullum – kur įstatymas neaiškus, ten jo nėra.

Ultima ratio – paskutinis argumentas.

Uno actu – dalyvaujant visiems ir teismo veiksmo nepertraukiant.

i clam – prievarta, slaptai.

V. ŽODYNĖLIS

ab, abs – iš, nuo.

ab-dūco, dūxi, ductum, ducere – nuvesti, suvedžioti, patraukti.

aberratio, ōnis, f – nukrypimas, klaida.

ab-rogo, āvi, ātum, āre – atšaukti, atimti.

ab-solvo, solvi, solūtum, solve – paleisti, išlaisvinti.

absolutōrius, a, um – išteisinantis.

abs-tineo, tinui, tentum, ēre – sulaikyti, neliesti.

ab-sum, affui, – , abesse – nebūti, nedalyvauti.

ab-ūtor, ūsus sum, ūti – suvartoti, sunaudoti.

ac – ir.

ac-cēdo, cēssi, cēssum, cedere – prieiti, prisiartinti.

accessorius, a, um – prisidedantis, duodantis pelno.

ac-cido, cidi, –, cidere – atsitikti, pasitaikyti.

ac-cipio, cēpi, ceptum, cipere – gauti, priimti.

accūso, āvi, ātum, āre – kaltinti.

acer, acris, acre – smailas, aštrus, įžvalgas, karštas.

acerbus, a, um – nesubrendęs, nemalonus, liūdnas.

actio, ōnis, f – veiksmas, teismo procesas, apskundimo teisė.

actor, ōris, m – veikėjas, ieškovas, kalbėtojas.

actus, ūs, m – varymas (galvijų), veiksmas, praginios teisė.

ad – prie, iki.

ad-dīco, dīxi, dictum, dicere – priteisti, pripažinti.

adeo – taip toli, taip ilgai, tiek.

ad-eo, ii, itum, īre – ateiti, atvykti, ko nors imtis.

adeptus – žr. **adipīscor, adeptus sum, adipīsci** – pasiekti, gauti.

adferro, attuli, allātum, afferre – atnešti, pranešti, sukelti.

adfinītas, ātis, f – giminystė

adgnātus (agnātus), i, m – giminaitis iš tėvo pusės.

ad-hibeo, hibui, hibitum, ēre – pridėti, nukreipti, pavartoti, suteikti.

adhūc – ligi to; ir dabar.

ad-icio, iēci, iectum, icere – pridėti, primesti.

ad-imo, ēmi, emptum, imere – atimti, pagrobti.

adipīscor, adeptus sum, adipīsci – gauti.

adiudicatio, ōnis, f – priteisimas.
ad-iungo, iūnxi, iūnctum, iungere – prijungti, pridėti.
administratio, ōnis, f – valdymas, vadovybė.
ad-ministro, āvi, ātum, āre – valdyti, vadovauti.
ad-mitto, mīsi, missum, mittere – paleisti, nusikalsti.
ad-moneo, monui, monitum, monēre – raginti, patarti.
ad-moveo, mōvi, mōtum, movēre – priartinti, panaudoti, nukreipti.
ad-numero, āvi, ātum, āre – priskirti, priskaičiuoti.
adoptio, ōnis, f – įsūnijimas.
ad-opto, āvi, ātum, āre – įsūnyti, išrinkti.
ad-peto, petīvi, petitum, petere – griebti, siekti, užpulti, artintis.
ad-quīro, quisīvi, quisitum, quirere – įgyti, pridėti, gauti.
adrogatio, ōnis, f – pilnamečio įsūnijimas.
adrogātor, ōris, m – įsūnytojas.
ad-rogo, āvi, ātum, āre – įsūnyti pilnametį.
ad-spīro, āvi, ātum, āre – siekti, padėti, įkvėpti.
ad-stringo, strinxi, strictum, stringere – saistyti, surišti, varžyti.
adulescens, ntis – jaunuolis (iki 30 metų).
adventus, ūs, m – atėjimas, pradžia.
adversarius, a, um – priešingas, prieštaraujantis.
ad-versor, versātus sum, versāri – priešintis.
adversus, a, um – nukreiptas prieš, stovįs prieš.
aedilis, is, f – edilas.
aegre – nemaloniai, sunkiai.
aequitas, ātis, f – lygybė, teisingumas.
aequus, a, um – lygus, teisingas.
aerārium, ii, n – erarijus (valstybės iždas).
aestimātio, ōnis, f – įkainojimas, įvertinimas.
aestimo, āvi, ātum, āre – įkainoti, vertinti.
aetas, aetātis, f – žmogaus amžius.
affectus, ūs, m – padėtis, palinkimas, aistra.
af-flīgo, flīxi, flictum, fligere – smogti, suardyti, paniekinti.
ager, gri, m – laukas, sklypas, žemė.
agnātus – žr. **adgnātus**.
ago, ēgi, āctum, agere – veikti, vesti, varyti.
agrārius, a, um – liečias valstybinės žemės.
agrestis, e – kaimiškas, šiurkštus.
agricultūra, ae, f – žemės dirbimas.
aliās – kitu laiku, kitur, kitąkart.

aliēno, āvi, ātum, āre – perleisti, atitraukti.
aliēnus, a, um – svetimas.
alimentum, i, n – maistas, atlyginimas už auklėjimą.
aliōquīn – beje, kitaip.
aliquandō – kada nors, kai kada, pagaliau.
aliquātenus – iki tam tikro laipsnio.
aliquis, aliqua, aliquid – kas nors, kuris nors.
aliquō – kur nors (vykti).
aliter – kitaip.
alius, alia, aliud – kitas.
alligo, āvi, ātum, āre – priišti, surišti, sulaikyti.
alo, –, alere – maitinti.
alter, altera, alterum – kitas, antras.
alteruter, utra, utrum – vienas iš dviejų.
altus, a, um – aukštas.
ambo – abudu.
ambiguus, a, um – svyruojas, dviprasmis, abejotinas.
ambulo, āvi, ātum, āre – vaikščioti.
amicitia, ae, f – draugystė.
amīcus, i, m – draugas.
amita, ae, f – tėvo sesuo, teta.
a-mitto, mīsi, missum, mittere – paleisti, prarasti.
a-moveo, mōvi, mōtum, movēre – atmesti, pašalinti.
amplitūdo, inis, f – platumas, vertingumas, svoris.
amplus, a, um – platus, žymus, aukštas.
an – ar.
ancilla, ae, f – tarnaitė, vergė.
animadverto, verti, versum, vertere – kreipti dėmesį, pamatyti.
animus, i, m – siela, dvasia, sumanymas.
anniculus, a, um – metinis, vienerių metų.
annōna, ae, f – javai, maistas, derlius.
annus, i, m – metai.
annuus, a, um – metinis.
ante – prieš.
anteā – prieš, anksčiau.
ante-cēdo, cēssi, cēssum, cedere – eiti priešaky, viršyti.
antīquus, a, um – senovinis.
ap-pareo, parui, paritum, ēre – rodytis, paaiškėti.
appellātio, ōnis, f – kreipimasis, apeliacija.

ap-pello, āvi, ātum, āre – kviesti, kreiptis, vadinti.
aptus, a, um – tinkamas.
apud – pas, prie.
aqua, ae, f – vanduo.
arātor, ōris, m – artojas.
aratrum, i, n – arklas
arbiter, tri, m – trečiųjų teismo teisėjas, teisėjas.
arbitrium, ii, n – sprendimas, nutarimas.
arbitror, ātus sum, āri – spręsti, manyti, atsižvelgti.
arceo, arcui, –, arcēre – sulaikyti, uždaryti.
argentum, i, n – sidabras.
argumentum, i, n – įrodymas, argumentas.
ariēs, arietis, m – avinas; taranas.
arma, ōrum, n – ginklai, mūšis, kariai.
armātus, a, um – ginkluotas.
ars, artis, f – amatas, menas, mokėjimas.
articulus, i, m – dalis, sąnarys, narys.
artificium, ii, n – dirbiny, amatas, sugebėjimas.
asinus, i, m – asilas.
asper, era, erum – sunkus, kietas.
asperitās, ātis, f – žiaurumas, šiurkštumas.
aspero, āvi, ātum, āre – erzinti, pykinti.
a-spicio, spēxi, spectrum, spicere – žiūrėti, gerbti, atsižvelgti.
as-signo, āvi, ātum, āre – paskirti.
assis (axis), is, m – lenta, grindys.
astrum, i, n – žvaigždė, žvaigždynas.
at – bet, tačiau.
Athēniēnsis, e – atėnietis.
atque – ir.
atrōcitās, ātis, f – baisumas, žiaurumas.
atrōx, ōcis – baisus, žiaurus, griežtas.
attamen – tačiau.
at-tineo, tinui, tentum, ēre – sulaikyti, tęstis, priklausyti.
auctor, ōris, m – kūrėjas, vadovas.
auctōritās, ātis, f – reikšmė, įtaka, patarimas.
audācia, ae, f – drąsa, įžūlumas.
audeo, ausus sum, audēre – drįsti, būti įžūliam.
audio, iui, itum, ire – girdėti, klausyti.
au-fero, abstuli, ablātum, auferre – išnešti, atimti, gauti, sužinoti.

augur, uris, m – auguras (būrėjas iš paukščių).
aurum, i, n – auksas.
auspicium, ii, n – būrimas iš paukščių, būrimo teisė.
aut – arba.
autem – bet, tačiau.
auxilium, ii, n – pagalba, pagalbinė kariuomenė.
avāritia, ae, f – godumas, troškulys.
avārus, a, um – godus, šykštus.
avus, i, m – senelis, protėvis.

baculum, i, n – lazda.
barba, ae, f – barzda.
barbarus, i, m – barbaras, svetimšalis.
bellicōsus, a, um – karingas.
bellum, i, n – karas.
beneficium, ii, n – geradarystė.
benignus, a, um – geras, dosnus.
bis – dukart.
bona, ōrum, n – turtas.
bonus, a, um – geras, tinkamas.
brevis, e – trumpas, siauras, seklus.

cado, cecidi, casūrus, cadere – kristi, baigtis, atsitikti.
caenum, i, n – purvas.
calamitas, ātis, f – nelaimė, nuostolis, žuvinas.
calamus, i, m – rašiklis.
calco, āvi, ātum, āre – mindyti.
calvor, –, calvi – apgauti, apsukti.
capio, cēpi, captum, capere – imti, pradėti.
capitālis, e – pražūtingas, pagrindinis.
captio, ōnis, f – apgaulė, žala.
captīvitas, ātis, f – nelaimė, užkariavimas.

caput, itis, n – galva, asmens teisių visuma.
carcer, eris, m – aptvara, kalėjimas.
careo, carui, caritūrus, carēre – neturėti, pasigesti, susilaikyti.
cāritās, ātis, f – malonė, mielaširdystė, meilė.
carnifex, icis, m – budelis, niekšas.
cārus, a, um – brangus.
castus, a, um – švarus, padorus, neliestas.
cāsus, ūs, m – atsitikimas, atvejis, kritimas.
causa, ae, f – priežastis, byla.
causā – dėl.
cautus, a, um – patikrintas, saugus, atsargus.
caveo, cāvi, cautum, cavēre – saugotis, aprūpinti, nustatyti.
cēdo, cessi, cessum, cedere – eiti, atitekti, pereiti (kam nors).
celeber, bris, bre – garsus.
celeritās, ātis, f – greitumas, gyvumas.
cena, ae, f – pietūs, puota.
cēnseo, censui, censum, censēre – manyti, įvertinti.
cēnsor, ōris, m – cenzorius.
cēnsus, ūs, m – turto įkainavimas, piliečių ir jų turto sąrašas.
cēra, ae, f – vaškas.
certāmen, inis, n – kova.
certus, a, um – tikras, nustatytas.
cesso, āvi, ātum, āre – delsti, ilsėtis.
cētera – kitais atžvilgiais, šiaip jau.
cēterum – beje.
cēterus, a, um – kitas, likęs.
charta, ae, f – popierius.
cibus, i, m – maistas, jaukas.
Cincinnātus, i, m – Cincinatas, pirmasis Romos respublikos diktatorius.
cingo, cingi, cinctum, ere – apsupti, lydėti.
circum-retio, ivi, itum, ire – apraizgyti tinklu, apsupti.
circumscriptio, ōnis, f – apgaudinėjimas.
circum-venio, vēni, ventum, venīre – apeiti, apgauti.
citius – greičiau.
citō – greitai.
citrā – šiaupus, išskiriant, mažiau negu.
citrō – šioje pusėje, tarpusavy.
cīvīlis, e – pilietinis, civilinis.
cīvīliter – pilietiškai, viešai.

cīvitās, ātis, f – valstybė, bendruomenė, pilietybė.
clādēs, is, f – žala, nelaimė.
clam – slapta.
clāmor, ōris, m – rėksmas, triukšmas.
clārus, a, um – šviesus, aiškus, garsus.
classis, is, f – skyrius, laivynas.
co-aequo, āvi, ātum, āre – lyginti.
co-ēmo, ēmi, emptum, emere – supirkti.
co-ēo, ii, itum, ĩre – sueiti, susijungti.
coepi, coeptum, coepisse – pradėti.
co-erceo, cui, citum, cēre – sulaikyti, apriboti, nubausti.
coērcitio, ōnis, f – sulaikymas, baudimas, prievarta.
cōgitatio, ōnis, f – svarstymas, nuomonė, sumanymas.
cōgito, āvi, ātum, āre – manyti, mąstyti.
cōgnātus, a, um – giminaitis.
cōgnatio, ōnis, f – giminystė, giminės.
cōg-nōsco, nōvi, nitum, noscere – patirti, sužinoti, susipažinti.
cōgo, coēgi, coactum, cōgere – surinkti, verstti.
coitus, ūs, m – susijungimas, lytinis aktas.
collēga, ae, m – bendradarbis.
collēgium, ii, n – kolegija.
col-ligo, lēgi, lēctum, ligere – rinkti, įgyti, sutraukti.
col-loco, āvi, ātum, āre – patalpinti, sutvarkyti, ištekinti dukrą.
collūdo, lūsi, lūsum, ludere – būti susimokiusiam, eiti išvien.
collum, i, n – kaklas.
color, ōris, m – spalva.
comes, itis, m, f – palydovas, dalyvis.
comitium, ii, n – susirinkimų vieta, susirinkimas.
com-memoro, āvi, ātum, āre – prisiminti, paminėti.
com-minuo, minui, minūtum, minuere – susmulkinti, sunaikinti.
com-mitto, mīsi, missum, mittere – sujungti, susieti.
com-modo, āvi, ātum, āre – pasitarnauti, perleisti, duoti.
commodum, i, n – nauda, pelnas.
commodus, a, um – tinkamas, geras.
commūnicatio, ōnis, f – suteikimas, davimas, sujungimas.
commūnico, āvi, ātum, āre – sujungti, dalyvauti, pranešti.
com-mūnio, īvi, itum, ĩre – sutvirtinti, patikrinti.
commūnis, e – bendras.
commūtatio, ōnis, f – pasikeitimas.

com-mūto, āvi, ātum, āre – keisti.
com-paro, āvi, ātum, āre – paruošti, pagaminti.
compēs, pedis, f – pančiai, grandinė.
com-peto, īvi, itum, ere – tikti, sutapti, kartu siekti.
com-pleo, plēvi, plētum, plēre – pripildyti, atlikti.
com-prehendo, endi, ēsum, endere – sujungti, pačiupti, suimti, suprasti.
con-cēdo, cessi, cessum, cēdere – išeiti, pasitraukti, pripažinti, nusileisti.
conceptio, ōnis, f – surinkimas; moters pastojimas.
con-cido, cidi, cīsum, cidere – iškirsti, sumušti, sugriauti.
con-cipio, cēpi, ceptum, cipere – priimti, suvokti, suprasti, nusikalsti.
conclūdentia, ae, f – išvada, užbaigimas.
concordia, ae, f – santarvė.
con-cordo, āvi, ātum, āre – sutarti, sutikti.
con-curro, curri, cursum, currere – atbėgti, susitikti, sutapti.
con-demno, āvi, ātum, āre – nubausti, nuteisti.
condicio, ōnis, f – susitarimas, sąlyga, padėtis.
conditio, ōnis, f – teimo procesas, paruošimas, maisto pagardinimas.
con-do, didi, ditum, dere – įkurti.
cōnfero, contuli, collātum, cōnferre – sunešti, aptarti.
cōnfessio, ōnis, f – prisijungimas.
cōn-ficio, fēci, fectum, ficere – pagaminti, praleisti, pragyventi.
confidus, a, um – patikimas.
con-firmo, āvi, ātum, āre – sustiprinti, patvirtinti.
con-icio, iēcī, iectum, icere – sugabenti, manyti, nukreipti, spręsti.
coniūctio, ōnis, f – sujungimas, giminystė.
cōnor, ātus sum, āri – mėginti, imtis.
conplūres, a – daugelis, kai kurie.
cōnsanguineus, a, um – giminiškas, giminė, giminaitis.
cōnscientia, ae, f – sąžinė.
cōnsecrātus, a, um – pašventintas, pašvęstas, prakeiktas.
cōnsēsus, ūs, m – sutarimas, bendra nuomonė.
cōn-sentio, sēnsi, sēsum, sēntīre – sutikti, atitikti.
cōnsequēns, ntis – sekąs, nuoseklus, atitinkamas.
cōn-sequor, secūtus sum, sequi – sekti, mėgdžioti, eiti po.
cōn-servo, āvi, ātum, āre – išlaikyti, išsaugoti.
cōn-sido, sēdi, sessum, sidere – posėdžiauti, sustoti, apsigyventi.
cōnsilium, ii, n – patarimas, pasitarimas, svarstymas.
cōn-sisto, stiti, –, sistere – sustoti, stovėti, įvykti, susidėti.
cōnsortium, ii, n – bendrija, bendrumas.

cōnspectus, ūs, m (nuo conspicio) – žvilgsnis, akivaizda, pasirodymas.
cōnstāns, antis – rimtas, tvirtas, pastovus.
cōnstat – yra žinoma, susideda.
cōn-stituo, stitui, stitūtum, stituere – nuspręsti, nustatyti.
cōnstitutio, ōnis, f – apibrėžimas, nustatymas, įstatymas.
cōn-sto, stiti, āre – susidėti, kainuoti, būti žinomam.
cōnsuētūdo, inis, f – pripratimas, įprotis.
cōnsul, ulis, m – konsulas.
cōnsulātus, ūs, m – konsulo valdžia.
cōn-sulo, sului, sultum, sulere – tartis, imtis priemonių.
cōnsūmptus, a, um – sunaikintas, suvartotas.
con-temno, tempsi, temptum, temnere – niekinti, leisti niekais.
con-tendo, tendi, tentum, tendere – stengtis, trokšti, skubėti.
contentus, a, um – uolus, stropus.
con-tineo, tinui, tentum, tinēre – išlaikyti, apimti, susidėti.
contrā – prieš, priešingai.
contrā-dīco, dīxi, dictum, dicere – prieštarauti.
con-traho, trāxi, tractum, trahere – sutraukti, sudaryti.
contrārius, a, um – priešingas, prieštaraujantis, kenksmingas.
con-trecto, āvi, ātum, āre – paliesti.
contrōversia, ae, f – ginčas, teisinis klausimas.
cōnūbium, ii, n – teisėta santuoka, sugyvenimas.
convenienter – atitinkamai, prideramai.
con-venio, vēni, ventum, venīre – sueiti, įvykti, tikti.
conventio, ōnis, f – susitarimas, sutartis.
conventus, ūs, m – susirinkimas, susitarimas, provincijos teismas.
convīcium, ii, n – riksmas, reikalavimas.
convīvium, ii, n – puota, pokylis.
copiae, ārum, f – pajėgos, turtai.
cor-rumpo, rūpi, ruptum, rumpere – sulaužyti, sugadinti, papirkti.
creātio, ōnis, f – rinkimas.
credo, credidi, creditum, credere – tikėti, pasitikėti.
crepīdo, inis, f – pagrindas, pylimas, krantinė.
crēsko, crēvi, crētum, crescere – augti.
crīmen, minis, n – nusikaltimas.
cruciātus, ūs, m – kankinimas, kančia.
crucio, āvi, ātum, āre – kankinti, kryžiuoti.
crūdēlītās, ātis, f – žiaurumas.
crux, crucis, f – kryžius, kančia, kankintojas.

cubiculum, i, n – miegamasis kambarys.
culpo, āvi, ātum, āre – smerkti, kaltinti.
cūncti, ōrum, m – visi kartu.
cūra, ae, f – rūpestis.
cūrātio, ōnis, f – rūpyba, globa.
cūrātor, ōris, m – globėjas, saugotojas.
custōs, ōdis, m – sergėtojas.

damno, āvi, ātum, āre – nuteisti, pasmerkti.
damnum, i, n – žala, nuostolis, baismė.
datio, ōnis, f – davimas, perleidimas.
damnum praestāre – atsakyti už nuostolį.
dē – apie, iš.
dēbeo, bui, bitum, bēre – privalėti, būti kaltam.
dēbitor, ōris, m – skolininkas, debitorius.
decemvīri, ōrum, m – decemvyrai.
dē-cerno, crēvi, crētum, cernere – nuspręsti, ryžtis.
dē-cīdo, cīdi, cīsum, cīdere – atkirsti, užbaigti, susitarti.
decimus, a, um – dešimtas.
dē-cipio, cēpi, ceptum, cipere – apgauti, likti, nepastebėtam.
dēcrētum, i, n – dekretas.
dē-curro, curri, cursum, currere – bėgti, pereiti, prieiti.
dēditicii, ōrum, m – nugalėtieji, pavaldiniai.
dē-dūco, dūxi, ductum, dūcere – nuvesti, atitolinti, atimti.
dēfectus, a, um – nusilpęs, bejėgis.
dēfectus, ūs, m – mažėjimas, silpnumas, atsimetimas.
dē-fendo, fensi, fēsum, fendere – ginti, atremti, teigti.
dē-fero, tuli, lātum, ferre – nuleisti, atnešti, pranešti, suteikti.
dē-ficio, fēci, fectum, ficere – atsimesti, pritrūkti.
dē-figo, fixi, fixum, figere – įsmeigti, pritvirtinti, nukreipti.
dēfīnitio, ōnis, f – sąvokos apibrėžimas, nuostatas.
de-flēcto, flexi, flexum, flectere – nukreipti, pasukti.
dē-fungor, fūnctus sum, fungi – atlikti, pabaigti, mirti.
deinde – iš čia, paskui, toliau.
dēlēctus, a, um – išskirtas, išrinktas.
dē-lēgo, āvi, ātum, āre – išsiųsti, pavesti, patikėti.

deleo, delēvi, delētum, delerē – sunaikinti, sugriauti.
dēlictum, i, n – nusizengimas, kaltė, klaida.
dē-ligo, āvi, ātum, āre – prižiūti, surišti.
dē-ligo, lēgi, lēctum, ligere – nuimti, išrinkti, surinkti.
dē-linguo, liqui, lictum, linquere – nusikalsti.
dēminūtio, ōnis, f – apribojimas, sumažinimas.
dē-mōnstro, āvi, ātum, āre – rodyti.
dēmum – tik, būtent, kaip tik.
dē-nūntio, āvi, ātum, āre – pranešti, paskelbti.
dē-pōno, posui, positum, ponere – atidėti, atmesti.
dē-porto, āvi, ātum, āre – išvežti, ištremti.
dē-primō, pressi, pressum, primere – prispausti, nužeminti, engti.
dē-rogo, āvi, ātum, āre – pakeisti įstatymą, atitraukti.
dē-sīgno, āvi, ātum, āre – nurodyti, paskirti.
dē-sino, sii, situm, sinere – liautis, baigti.
dē-sisto, stiti, stitum, sistere – atsitraukti, liautis.
dē-sum, defui, –, deesse – trūkti, nedalyvauti, nepadėti.
dē-tego, tēxi, tēctum, tegere – apnuoginti, surasti.
dēterior, ius – blogesnis, menkesnis.
deus, dei, m – dievas.
diabolus, i, m – šėtonas.
dīco, dīxi, dictum, dicere – sakyti, vadinti.
dictātor, ōris, m – diktatorius.
dictio, ōnis, f – pareiškimas, pranešimas
dictito, āvi, ātum, āre – tvirtinti.
didūco – žr. **dedūco**.
diēs, diēi, f, m – diena, terminas.
differentia, ae, f – skirtumas.
differo, distuli, dīlātum, differre – skelbti, išnešioti, skirtis.
difficilis, e – sunkus, nelengvas, pavojingas.
dignitās, ātis, f – vertė, kilnumas.
dīlābor, dīlāpsus sum, dīlābi – sugriūti.
diligēns, entis – uolus, sąžiningas, taupus.
diligentia, ae, f – kruopštumas, taupumas.
dīmidium, ii, n – pusė.
dīrēctus, a, um – tiesus, status.
disco, didici, –, discere – mokytis.
discordia, ae, f – nesantaika.
di-scribo, scripsi, scriptum, scribere – įrašinėti.

dis-pōno, posui, positum, ponere – disponuoti.
dispositio, ōnis, f – išdėstymas, sutvarkymas.
dis-puto, āvi, ātum, āre – svarstyti, disputuoti.
dis-sero, serui, sertum, serere – išdėstyti, aptarti.
dis-simulo, āvi, ātum, āre – paslėpti, veidmainiauti.
dis-solvo, solvi, solūtum, solvere – paleisti, nutraukti, paneigti.
distinctio, ōnis, f – atskyrimas, pertrauka.
dis-tinguo, stīnxi, stīnctum, stinguere – atidalyti, sutvarkyti.
diū – ilgai.
dīversus, a, um – kitoniškas, nesutinkas, tolimas.
dīves, itis – turtingas, puikus.
dī-vido, vīsi, vīsum, ere – dalinti.
dīvīnus, a, um – dieviškas, puikus, neregėtas.
dīvus, a, um – dieviškas, puikus.
dō, dedi, datum, dare – duoti.
doceo, docui, doctum, docēre – mokyti.
dolor, ōris, m – skausmas, nuoskauda, apmaudas.
dolus, i, m – klasta, apgaulė.
domicilium, ii, n – gyvenamoji vieta, namai.
dominātio, ōnis, f – valdymas, viešpatavimas.
dominium, ii, n – valdymas, valda.
dominus, i, m – šeimnininkas, savininkas.
domus, ūs, f – namas, namai.
dōno, āvi, ātum, āre – dovanoti, aukoti.
dormio, dormīvi, dormītum, dormīre – miegoti, būti neveikliam.
dubito, āvi, ātum, āre – abejoti.
dubius, a, um – svyruojas, abejotinas, pavojingas.
dūco, dūxi, ductum, ducere – vesti, vykdyti, vadovauti.
dum – kol.
duo, duae, duo – du, dvi.
duodecim – dvylika.
duplex, duplicis – dvigubas, dviveidis.
dupliciter – dvigubai.
dūrus, a, um – tvirtas, griežtas, kietas.

ēbrietās, ātis, f – girtumas.
ecce – štai, šit.

ecquid – ar.
ēdisco, edidici, –, ediscere – išmokti.
edo, ēdi, ēsum, edere – ēsti, valgyti.
effectus, ūs, m – įvykdymas, išdava.
ef-ficio, fēci, fectum, ficere – atlikti, įrodyti.
egeo, ui, –, ēre – stokoti, neturėti, trokšti.
egestās, ātis, f – vargas, stoka.
egō – aš.
ēgregius, a, um – puikus, šaunus.
ēligo, elēgi, electum, eligere – išrinkti.
ēloquentia, ae, f – iškalba, iškalbingumas.
ē-luo, lui, lūtum, luere – nuplauti, pašalinti, išpirkti nusikaltimą.
em = eum (is, ea, id)*.
ē-mancipo, āvi, ātum, āre – paleisti sūnų iš tėvo valdžios.
ēmendātio, ōnis, f – ištaisymas, pagerinimas.
ē-mendo, āvi, ātum, āre – taisyti, gerinti.
ēmtor, ōris, m – pirkėjas.
endo = in.
enim – nes, juk.
eō – ten, ta kryptimi.
eo, iī, itum, iře – eiti.
eō magis – tuo labiau.
eō usque donec – tolei, kol.
epistula, ae, f – laiškas, raštas.
eques, equitis, m – raitelis, „raitelių“ luomo žmogus.
equus, i, m – žirgas, arklys.
ergā – dėl.
ergō – taigi.
ēripio, eripui, ereptum, eripere – ištraukti, atimti.
erro, errāvi, errātum, errāre – klysti.
error, ōris, m – klaida, suklydimas.
escit = erit (sum, fui, –, esse).
etenim – nes, būtent.
etiam – taip pat.
etiamsi – kad ir nors.
e-venio, vēni, ventum, venīre – įvykti, išeiti, atsitikti.
ēventus, ūs, m – išeitis, rezultatas.
ex – iš.
exactius – tvarkingiau, tiksliau.

ex-aro, āvi, ātum, āre – išarti.
exceptio, ōnis, f – išimtis, prieštaravimas, apribojimas.
ex-cipio, cēpi, ceptum, cipere – išimti, išvaduoti, gauti, priimti.
excūsatio, ōnis, f – pateisinimas, išteisinimas.
ex-cūso, āvi, ātum, āre – pateisinti, teisinti.
ex(s)ecūtio, ōnis, f – įsilaužimas, nupjovimas, įvykdymas.
ex(s)ecūtor, ōris, m – įvykdytojas.
exemplum, i, n – pavyzdys, dėsnis.
exerceo, exercui, exercitum, exercēre – lavinti.
exercitus, ūs, m – kariuomenė.
exilium, ii, n – trėmimas, trėmimo vieta.
existimatio, ōnis, f – vertinimas, nuomonė.
ex-istimo, āvi, ātum, āre – vertinti, manyti.
ex-pedio, iui, itum, ire – išpainioti, sutvarkyti, įvykdyti.
expositor, ōris, m – išdėstytojas.
ex-primo, pressi, pressum, primere – išreikšti, išspausti, vaizduoti.
ex-sisto, stiti, –, sistere – išeiti, pasirodyti.
ex-sto, –, –, āre – kyšoti, išsiskirti, pasižymėti.
exter, era, erum – išorinis, svetimšalis.
ex-tinguo, stinxi, stinctum, stinguere – užgniaužti, nužudyti.
extrā – už, be, virš.
extrā culpam esse – būti nekaltam.
extrāordinārius, a, um – nepaprastas, ypatingas.
extrēmus, a, um – kraštutinis, užsieninis.
ex-uo, ui, ūtum, ere – atimti, palikti, nepaisyti.

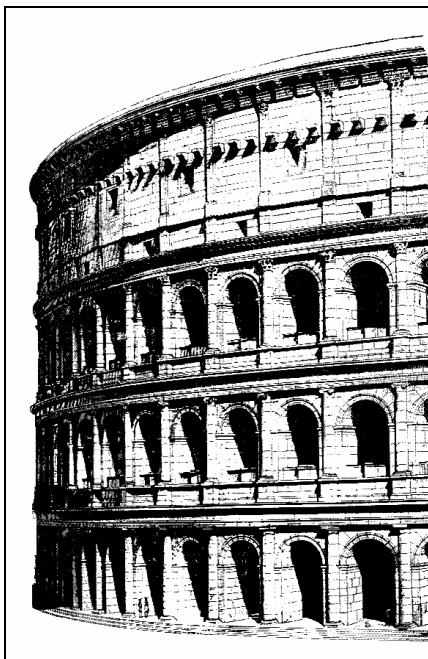
facilis, e – lengvas, sumanus, patogus, malonus.
facinus, oris, n – blogas poelgis, piktadariškas sumanymas.
facio, fēci, factum, facere – daryti, veikti, vykdyti.
factum, i, n – darbas, atsitikimas.
facultas, ātis, f – skyrius, galimybė, atsarga.
falsus, a, um – netikras, apgaulingas.
fāma, ae, f – gandas, šlovė, nuomonė.
familia, ae, f – šeimyna.
familiāris, e – šeimynos.
fānum, i, f – dievybei pašvęsta vieta, šventykla.

far, farris, n – kviečiai, miltai, kruopos.
farcio, farsi, fartum, farcire – prikimšti, nupenėti.
fateor, fassus sum, fatēri – pripažinti, prisipažinti.
fēmina, ae, f – moteris, žmona.
fera, ae, f – žvėris; Grigo ratų žvaigždynas.
ferē – beveik.
ferio, -, -, ire – mušti, nukirsti galvą, perkirsti.
fero, tuli, lātum, ferre – nešti, kelti.
ferreus, a, um – geležinis, stiprus, sunkus.
ferrum, i, n – geležis.
fēstum, i, n – šventė.
fēstus, a, um – šventadieniškas.
fictio, ōnis, f – išvaizdos (pavidalo) davimas, fikcija.
fidēlis, e – ištikimas, patikimas.
fidēs, fidei, f – ištikimybė, patikimumas.
fidūcia, ae, f – pasitikėjimas, ikeitimas.
filius, ii, m – sūnus.
finio, īvi, itum, ire – riboti, baigti.
finis, is, m – riba, siena, pabaiga.
fio, factus sum, fieri – įvykti, tapti.
flāgitium, ii, n – begėdystė, negarbė.
flagrāns, ntis – degęs, smarkus.
flōs, flōris, m – gėlė, žiedas, žydėjimas.
foedus, eris, n – sutartis.
fore = futūrum esse (infin. Fut. nuo sum).
fōrma, ae, f – išvaizda, pavidalas, forma.
fōrmōsus, a, um – gražus, lieknas.
forte – nelauktai, galbūt.
fortis, e – tvirtas, drąsus.
fortūna, ae, f – sėkmė, laimė, likimas.
forum, i, n – aikštė, prekyvietė, viešas gyvenimas.
fragmentum, i, n – fragmentas, nuotrupa.
frāter, tris, m – brolis.
fraudo, āvi, ātum, āre – apgauti, pasisavinti.
fraudulenter – klatingai.
fraus, fraudis, f – apgaulė, klasta.
frequentia, ae, f – gausumas, didelis susirinkimas.
fretum, i, n – potvynis, jūra, aistra.
frūmentum, i, n – maistas, grūdai.

fruor, frūctus sum, frui – naudotis, turėti pelno.
frūstrā – veltui, klaidingai, be pagrindo.
fuga, ae, f – bėgimas, vengimas.
fugio, fūgi, fugitūrus, fugere – bėgti, atsisakyti, vengti.
fugitīvus, a, um – pabėgėlis.
fundāmentum, i, n – pagrindas, pamatas.
fundus, i, m – sklypas.
fūnestus, a, um – suterštas, pražūtingas.
fūnus, eris, n – laidotuvės, lavonas.
fūr, fūris, m, f – vagis.
furiōsus, a, um – pasiutęs, pamišęs.
fūrtum, i, n – vagystė.
fūsus, a, um (nuo fundo) – išsitiesęs, platus.
futūrus, a, um – būsimas.

gaudeo, gāvīsus sum, gaudēre –
 džiaugtis, linksmintis.
gemitus, ūs, m – aimanavimas,
 dejonės.
gener, eri, m – žentas, svainis.
generālis, e – bendras, visuotinis.
generāliter – iš pagrindų,
 visuotinai.
genero, āvi, ātum, āre – gimdyti,
 kurti.
gēns, gentis, f – giminė.
genus, generis, n – kilmė, rūšis,
 giminė.
gero, gessi, gestum, gerere – nešti,
 veikti, pragyventi.
gestor, gestātus sum, gestāri –
 važinėti, joti.
gladius, ii, m – kardas.
glōria, ae, f – šlovė.
glōriōsus, a, um – šlovingas.
gracilis, e – malonus, grakštus.

Flavijų amfiteatras (rekonstrukcija)

gradus, ūs, m – žingsnis, laiptelis, laipsnis.
grātiā – dėl.
grātia, ae, f – malonė, palankumas.
graviter – tvirtai, sunkiai.
gustus, ūs, m – skonis.

habeo, habui, habitum, habēre – turėti, laikyti.
habito, āvi, ātum, āre – gyventi.
haurio, hausi, haustum, haurire – semti.
hērēditārius, a, um – paveldėjimo, paveldėtas.
hērēditās, ātis, f – palikimas, paveldas.
hērēs, ēdis, m, f – paveldėtojas.
hēros, ōis, m – pusdievis, herojus.
hīc – čia.
hic, haec, hoc – šis.
historicus, i, m – istorikas.
homo, inis, m – žmogus, vyras.
honestē – garbingai.
honestus, a, um – garbingas.
honor, ōris, m – garbė, pagarba, garbingos pareigos.
hōra, ae, f – valanda.
Hortēnsius, ii, m – Hortenzijus (garsus Romos advokatas).
hostis, is, m – svečias, priešas.
hūmānus, a, um – žmogiškas, žmoniškas.
humus, i, f – dirvožemis.

iaceo, iacui, iacitum, iacēre – gulėti, žūti, kyboti.
iacio, iēcī, iectum, iacere – mesti, išsitarti, svaidyti.
iacto, āvi, ātum, āre – svaidyti, girti.
iactūra, ae, f – žala, nuostolis, auka.
iam – jau, ką tik.
iānitor, ōris, m – durininkas, sargas.
ibant (eo, ii, itum, ire) – eiti.

īcio, īci, ictum, icere – kirsti.
ictus, ūs, m (nuo icio) – smūgis, taktas.
idem, eadem, idem – tas pats.
ideō – dėl to.
idem – taip pat, drauge.
ideōque – ir todėl.
idōneus, a, um – patogus, tinkamas.
igitur – taigi.
ignārus, a, um – nenusimanąs, nežinomas.
ignis, is, m – ugnis, fakelas.
ignōbilis, e – nežinomas, nežymus.
ignōrantia, ae, f – nežinojimas, neprityrimas.
ignōro, āvi, ātum, āre – nežinoti, nepažinti.
ille, illa, illud – anas, tas.
illēgitime – neteisėtai.
immortālis, e – nemirtingas, amžinas.
im-mūto, āvi, ātum, āre – pakeisti.
impedimentum, i, n – kliūtis, trukdymas.
im-pedio, pedīvi, pedītum, pedīre – supainioti, trukdyti.
imperitia, ae, f – neprityrimas, nemokėjimas.
impero, āvi, ātum, āre – įsakyti, pavesti, pareikalausti.
impiger, gra, grum – veiklus, stropus.
im-pleo, plēvi, plētum, plēre – pripildyti, vykdyti, atlikti.
implicātus, a, um (nuo implico) – supainiotas.
impossibilis, e – negalimas.
imprīmis – pirmiausia, ypatingai.
improbitās, ātis, f – nedorumas, įžūlumas.
improbus, a, um – nedoras.
imprudentia, ae, f – neatsargumas, nemokėjimas.
imprudētia, ae, f – begėdiškumas.
impūnitās, ātis, f – nebaudimas, atleidimas.
impūnitus, a, um – nenubaustas, nesuvaldomas.
impūrus, a, um – nešvarus, prastas.
inānis, e – tuščias, vargingas, nereikalingas.
inārēsko, inārui, –, ere – išdžiūti, suliesėti.
in-cendo, cendī, cēsum, cendere – padegti, sukelti.
inceptum, i, n – pradėjimas, pastojimas.
incertus, a, um – neaiškus, netikras.
incestus, a, um – nešvarus, ištvirkęs.

in-cido, cidi, –, ere – iekristi, patekti, atsitikti.
in-cipio, cēpi, ceptum, cipere – pradėti, imtis.
incivilis, e – šiurkštus, neteisingas.
inclinatio, ōnis, f – palinkimas, permaina.
in-clūdo, clūsi, clūsum, clūdere – uždaryti, apsupti, atkirsti.
incognitus, a, um – nežinomas.
incola, ae, m, f – gyventojas.
incommodum, i, n – žala, nuostolis.
in-cumbo, cubui, cubitum, cumbere – atsiremti, veržtis, siekti.
in-curro, curri, cursum, currere – užpulti, iekristi, atsitikti, ribotis.
indamnatus, a, um – nenubaustas.
inde – iš čia, po to, todėl.
index, indicis, m, f – pareiškėjas, rodiklis, ženklas.
indigēns, entis – beturtis.
in-digeo, digui, –, digēre – trūkti, pasigesti.
indignus, a, um – nevertingas, nepadorus.
in-dūco, dūxi, ductum, ducere – įvesti, įtraukti.
inēlegantia, ae, f – neskoningumas, nedailumas.
inertia, ae, f – neveiklumas, tingėjimas.
infāns, infantis, m, f – kūdikis.
inferior, ius – žemiau esąs, vėlesnis, jaunesnis, menkesnis.
infero, intuli, illatum, inferre – įnešti, užrašyti.
infinītus, a, um – nabaigtas, nepabaigiamas.
infligo, inflīxi, inflīctum, infligere – smogti, kirsti.
ingenuus, a, um – laisvas gimęs, kilnus.
ingrātus, a, um – nemalonus, nedėkingas.
inhonestē – negarbingai, nedorai.
inhūmānus, a, um – nežmoniškas, žiaurus, neišlavintas.
inhūmātus, a, um – nepalaidotas.
inicio, iniēci, iniectionum, inicere – įdėti, sukelti, pradėti.
inīquitās, ātis, f – sunkumas, nelygybė, žiaurumas.
inīquus, a, um – nelygus, nepalankus, neteisingas.
iniūria, ae, f – neteisybė, smurtas, teisės pažeidimas.
initium, ii, n – pradžia.
iniūstus, a, um – neteisingas, neteisėtas.
innocēns, ntis – nekaltas, nekenksmingas, doras.
innoxius, a, um – nekaltas, nepagadintas.
inopia, ae, f – trūkumas, skurdas, bejėgiškumas.
inpūbēs, eris – nepilnametis, nesubrendęs.

inquam – sakau, tariau (inquit – sako).
inquisitio, ōnis, f – tardymas, tyrimas.
insidiae, ārum, f – žabangos, klasta.
īnsignis, e – žymus, garsus.
īnsipidus, a, um – neprotingas.
in-spicio, spēxi, spectum, spicere – žiūrėti, patyrinėti.
instantia, ae, f – smarkumas, atkaklumas.
in-stauro, āvi, ātum, āre – surengti, atstatyti.
in-stituo, ui, ūtum, uere – įsteigti.
in-struo, strūxi, strūctum, struere – paruošti, mokyti.
insula, ae, f – sala, didelis namas.
in-surgo, surrēxi, surrēctum, surgere – pasikelti, užsimoti.
in-tellego, lēxi, lēctum, legere – suprasti, pastebėti, manyti.
in-tendo, tendi, tentum, tendere – įtempti, nukreipti, ketinti.
inter – tarp.
intercessor, ōris, m – prieštaraujantis, tarpininkas, laiduotojas.
inter-cipio, cēpi, ceptum, cipere – išimti, pagauti, pašalinti.
inter-dīco, dīxi, dictum, dicere – uždrausti, liepti.
interdictio, ōnis, f – uždraudimas.
interdum – kartais.
inter-eo, ii, itum, ĩre – žlugti, žūti.
interest – svarbu; nec interest – nesvarbu.
inter-ficio, fēci, fectum, ficere – nužudyti, nutraukti.
interitus, ūs, m – žuvinimas, sunaikinimas.
interpres, pretis, m, f – aiškintojas, vertėjas.
intrepretatio, ōnis, f – aiškinimas, vertimas.
inter-pretor, ātus sum, āri – aiškinti, versti.
inter-rogo, āvi, ātum, āre – klausti, tardyti.
inter-sum, fui, –, esse – būti tarp, skirtis, reikšti.
inter-venio, vēni, ventum, venīre – atvykti, sutrukdyti, įsikišti.
intestātus, a, um – nepadaręs testamentu.
intolerabilis, e – neapkenčiamas, nepakenčiamas.
intrō – vidun.
inūsus, a, um – nenugalėtas, nepalenkiamas.
inūtilis, e – nenaudingas, kenksmingas.
in-vādo, vāsi, vāsum, vadere – įžengti, užpulti, užgrobti, įsiveržti.
invectus, a, um – įvežtas, užpultas.
in-venio, vēni, ventum, venīre – rasti, sugalvoti, gauti, sužinoti.
in-vestīgo, āvi, ātum, āre – sekti pėdomis, tyrinėti.

invicem – pakaitomis, abipusiai.
invītō, āvi, ātum, āre – kviesti, skatinti.
invītō – prieš ko nors valią.
invītus, a, um – nesutinkantis.
iocus, i, m – juokas.
ipse, ipsa, ipsum – pats.
īra, ae, f – pyktis, įniršis.
īrātus, a, um – įpykęs, įniršęs.
is, ea, id – tas, jis.
iste, ista, istud – tas, anas.
ita – taigi, taip.
Italicus, a, um – italikų.
itaque – taigi, tad.
item – taip pat, irgi.
iter, itineris, n – kelias, teisė praeiti, laisvas praėjimas.
ito – (eo, ii, itum, ire) – eiti.
iubeo, iussi, iussum, iubēre – liepti, įsakyti, nurodyti.
iūcundus, a, um – malonus, linksmas.
iūdex, iudicis, m – teisėjas.
iūdicātus, ūs, m – teisėjo tarnyba.
iūdicīālis, e – teismo, teisminis.
iūdicium, ii, n – teismas, teismo sprendimas.
iūdico, āvi, ātum, āre – teisti, spręsti bylas, manyti.
iūgerum, i, n (D. ir. Abl. Pl. iugeribus) – jūgeras (240 pėdų ilgio, 120 pėdų pločio).
iūmentum, i, n – kinkomas gyvulys.
iungo, iūnxi, iūnctum, iungere – sujungti, įkinkyti, surišti.
iūrātor, ōris, m – prisiekęs įkainotojas.
iūrisdictio, ōnis, f – teisdarystė, jurisdikcija.
iūrisprūdēns, ntis – išmanęs teisę.
iūrisprudentia, ae, f – teisės žinojimas, teisinės žinios.
iūro, āvi, ātum, āre – prisiekti, ruošti sąmokslą.
iūs, iūris, n – teisė (įstatymų, nuostatų, papročių visuma).
iūsiūrāndum, i, n – priesaika.
iūstitia, ae, f – teisingumas.
iūstus, a, um – teisėtas, teisingas.
iuvenis, e – jaunas.
iuventūs, ūtis, f – jaunystė, jaunuoliai.

labor, ōris, m – darbas, vargas, liga.
labōriōsus, a, um – darbštus, vargingas.
labōro, āvi, ātum, āre – dirbti, vargti, sirgti.
lacrima, ae, f – ašara.
lacrimo, āvi, ātum, āre – verkti, sudrēkti.
laedo, laesi, laesum, laedere – pažeisti, įžeisti.
laetor, ātus sum, āri – linksmintis, džiaugtis.
lāpsus, ūs, m – klaida, kritimas, apsirikimas.
laqueus, i, m – kilpa, pinklės.
lātio, ōnis, f – paskelbimas.
lātus, a, um – platus, didelis.
lātus – (fero, tuli, latum, ferre) – nešti, kelti.
lātus, eris, n – šonas, kraštas.
laudo, laudāvi, laudāvi, laudātum, laudāre – girti, šlovinti.
laus, laudis, f – gyrimas, šlovė.
lectica, ae, f – neštuvai, laidotuvių neštuvai.
lēctus, a, um – rinktinis, puikus.
lēgātus, i, m – legatas (pasiuntinys, vietininkas).
lēgitimus, a, um – teisėtas.
lego, lēgi, lectum, legere – rinkti, skaityti.
levo, āvi, ātum, āre – pakelti, paremti, sušvelninti, paguosti.
lēx, lēgis, f – įstatymas.
liber, era, erum – laisvas.
Liber, eri, m – Liber (Bakcho pravardė).
liber, bri, m – knyga.
liberi, ōrum, f, m – vaikai.
libero, āvi, ātum, āre – išlaisvinti, atpalaiduoti.
libertās, ātis, f – laisvė.
libīdo, inis, f – troškimas, aistra.
licentia, ae, f – laisvė, leidimas, sauvalė.
liceo, ui, itum, ēre – kaštuoti, parduoti.
licet – galimas daiktas, galbūt.
lictor, ōris, m – liktorius.
līmen, inis, n – slenkstis, siena, durys.
linea, ae, f – linija, brūkšnys.

lingua, ae, f – liežuvis, kalba.
linum, i, n – lynas, siūlas, burė; žabangos.
liquidus, a, um – aiškus, tikras.
lis, lītis, f – byla, ginčas.
littera, ae, f – raidė.
loco, āvi, ātum, āre – padėti, išnuomoti, skolinti.
locus, i, m – vieta.
longitūdo, inis, f – ilgis, trukmė.
longus, a, um – ilgas, aukštas, tolimas.
loquens, ntis – kalbantis.
loquor, locūtus sum, loqui – kalbėti, pavadinti, parodyti.
lucror, ātus sum, āri – pelnyti, laimėti.
lucrum, i, n – nauda, pelnas.
lūctuōsus, a, um – liūdnas, sielvartingas.
lūdbrium, ii, n – pajuoka, apgaulė.
lūds, i, m – žaidimas, mokykla.
lūna, ae, f – mėnulis.
lupus, i, m – vilkas.

macula, ae, f – dėmė, gėda, nešlovė.
Maecēnās, ātis, m – Mecenatas, Augusto draugas; meno globėjas.
magis – daugiau.
magister, tri, m – viršininkas, vadovas, mokytojas.
magistrātus, ūs, m – pareigūnas, pareigos.
magnus, a, um – didelis.
māior, ōris – didesnis; **māiōres** – senoliai.
maleficium, ii, n – piktadarystė, smurtas.
mālo, mālui, –, mälle – labiau norėti, teikti pirmenybę.
malum, i, n – blogis, yda.
mālum, i, n – obuolys.
malus, a, um – blogas, ydingas.
mancipium, ii, n – nuosavybės įgijimas, nuosavybės teisė.
mandātum, i, n – įsakymas, pavedimas.
mando, āvi, ātum, āre – įteikti, įsakyti, perduoti.
maneo, mānsi, mānsum, manēre – pasilikti, tęstis.

mānēs, ium, m – mirusiųjų vėlės – dievai Manai.
manūmitto, mīsi, missum, mittere – paleisti vergą į laisvę.
manus, ūs, f – ranka, galia, valdžia.
mare, is, n – jūra, marios.
margarīta, ae, f – perlas.
marītus, i, m – vyras, sutuoktinis, jaunikis.
masculus, i, m – subrendęs vyras.
mātertera, ae, f – teta, motinos sesuo.
maximē – daugiausiai, labiausiai.
maximus, a, um – didžiausias.
mēcum – su manimi.
Megarenses, ium, m – Megarų miesto gyventojai.
mē hercule – prisiekiu Herkuliui!
melius – geriau.
membrum, i, n – sąnarys, narys.
memoria, ae, f – atmintis, prisiminimas.
memoro, āvi, ātum, āre – priminti, minėti.
mendāx, ācis – apgaulingas, padirbtas.
mēns, mentis, f – mintis, protas, sumanymas.
mentio, ōnis, f – paminėjimas, apgavystė.
merīdiēs, ēi, f, m – vidudienis, pietūs.
merx, mercis, f – prekė.
metallum, i, n – metalas.
meto, –, messum, metere – pjauti, kirsti.
metuo, ui, –, ere – bijoti, nenorėti, saugotis.
metus, ūs, m – baimė.
meus, a, um – mano, maniškis.
migro, āvi, ātum, āre – išvykti, pernešti, persikelti.
mīles, itis, m – kareivis.
mīlitia, ae, f – karo tarnyba.
minimus, a, um – mažiausias.
minor, minus – mažesnis.
minuo, minui, minūtum, minuere – mažinti, silpninti.
minūtus, a, um – mažas, sumažintas.
miser, era, erum – vargingas, menkas.
miseria, ae, f – vargas, nelaimė.
missio, ōnis, f – siuntimas, pasigailėjimas, pabaigimas.
mītis, e – minkštas, švelnus, malonus.
mōbilis, e – mobilus.

modicus, a, um – nuosaikus, išmintingas.
modus, i, m – būdas, saikas, kiekis.
moenia, ium, n – miesto sienos, pastatai.
molestus, a, um – sunkus.
mōlior, molītus sum, molīri – išjudinti, įsteigti, sumanyti.
mōmentum, i, n – minutėlė, svarba, priežastis.
moneo, monui, monitum, monēre – raginti, guosti.
mōns, ntis, m – kalnas.
monumentum, i, n – paminklas, atmintis, dokumentas.
morbus, i, m – liga.
morior, mortuus sum, mori – mirti, nykti.
mors, mortis, f – mirtis.
mortālis, e – mirtingas.
mortuus, a, um – miręs.
mōs, mōris, m – paprotys, bruožas.
mōtus, ūs, m – judėjimas, susijaudinimas.
moveo, mōvī, mōtum, movēre – judinti, apgalvoti, skatinti.
mox – greitai.
mulgeo, mulsi, mulctum, mulgēre – melžti, siekti.
mulier, eris, f – moteris, žmona.
multiplex, plicis – daugeriopas, daugpusis.
multitūdo, inis, f – daugybė, dauguma.
multus, a, um – daugelis, didelis skaičius.
mūlus, i, m – mulas.
mundus, i, m – pasaulis.
mūrus, i, m – siena, mūras.
mūto, āvi, ātum, āre – keisti, keistis.
mūtus, a, um – nebylys.
mūtuus, a, um – skolinamas.
mūtuum, i, n – skolinimas su procentais.
myoparo, ōnis, m – lengvas laivas.

nam – nes, juk.
nārēs, ium, f – nosis, uoslė.
nāris, is, f – šnervė.
nārro, āvi, ātum, āre – pasakoti.
nāscor, nātus sum, nāsci – gimti, prasidėti, kilti.

nātio , **ōnis**, **f** – kilmė, giminė, tauta.
nātūra, **ae**, **f** – prigimtis, gamta.
nātūrālis, **e** – natūralus, prigimtinis.
nātus, **ūs**, **m** – gimimas, amžius; **minor natū** – jaunesnis.
naufragium, **ii**, **n** – laivo sudužimas, nelaimė, katastrofa.
nāvālis, **e** – jūrų, jūrinis.
nāvarchus, **i**, **f**, **m** – laivo kapitonas.
nāvicula, **ae**, **f** – laivelis, valtelė.
nāvigo, **āvi**, **ātum**, **āre** – plaukti, plaukioti jūroje.
nāvis, **is**, **m** – laivas.
necessārius, **a**, **um** – būtinas, kraštinis, privalomas.
necesse – būtina, reikia.
necessitās, **ātis**, **f** – būtinybė.
necessitūdo, **inis**, **f** – būtinybė, reikalas, sunki padėtis.
neco, **necāvi**, **necātum**, **necāre** – nužudyti, griauti, naikinti.
nefārius, **a**, **um** – nusikalstamas, bedieviškas.
neglego, **lēxi**, **lēctum**, **legere** – niekinti, nesirūpinti.
nego, **āvi**, **ātum**, **āre** – neigti, atmesti.
negōtium, **ii**, **n** – veikla, dalykas, reikalas.
nēmo – niekas.
nempe – juk, žinoma, taigi.
nepōs, **ōtis**, **m** – anūkas, vaikaitis.
neptis, **is**, **f** – anūkė, dukraitė.
neque – dar ne.
nēquitia, **ae**, **f** – sugedimas, pasileidimas, begėdystė.
nēquissimus, **a**, **um** – pasileidęs, niekšas.
nervus, **i**, **m** – raumuo, styga, kalėjimas.
ne-scio, **īvi**, **ītum**, **īre** – nežinoti.
nēve – ir ne, nei.
nex, **necis**, **f** – nužudymas, mirtis.
nī – kodėl ne, jei ne.
nihil – niekas.
nīmium – per daug.
nisi – nebent, išskiriant.
nōbilis, **e** – garsus, aukštos kilmės.
nocēns, **entis** – kenksmingas, kaltas.
nōlo, **nōlui**, **–**, **nōlle** – nenorėti.
nōmen, **inis**, **n** – vardas.
nōmino, **āvi**, **ātum**, **āre** – vadinti.

nōndum – dar ne.
nōnnumquam – kartais, kai kada.
non solum – ne tikrai.
nōs – mes, mus.
noster, tra, trum – mūsų, mūsųškis.
noto, āvi, ātum, āre – pažymėti, užrašyti, pastebėti.
nōtus, a, um – garsus, žinomas.
noverca, ae, f – pamotė.
novus, a, um – naujas, naujoviškas.
noxia, ae, f – nusižengimas, kaltumas.
nūbō, nūpsi, nūptum, nūbere – ištektė.
nūdus, a, um – nuogas, plikas.
nūllus, a, um – joks, nei vienas.
numero, āvi, ātum, āre – skaičiuoti, sumokėti, priskaičiuoti.
numerus, i, m – skaičius, kiekis.
nummus, i, m – pinigai.
nunc – dabar.
nūndinus, a, um – devynių dienų.
nūndinae, ārum, f – prekyvietė; turgus, vykstantis kas devynias dienas.
nunquam – niekuomet.
nūptiae, ārum, f – vestuvės, santuoka.
nurus, ūs, f – marti, jauna moteris.

ob-icio, iēci, iectum, icere – mesti, pasmerkti, prieštarauti.
obligātio, ōnis, f – laidavimas, pasižadėjimas.
obligo, āvi, ātum, āre – pririšti, įpareigoti.
oblīquus, a, um – paslėptas, netiesioginis.
oblīvīscor, oblītus sum, oblīvīscī – užmiršti, nekreipti dėmesio.
ob-oedio, īvi, ītum, īre – klausyti, paisyti.
observātio, ōnis, f – globa, rūpestis.
ob-sisto, stiti, stitum, sistere – priešintis, prieštarauti.
ob-tempero, āvi, ātum, āre – klausyti, įtikti.
occāsio, ōnis, f – proga, patogus momentas.
occāsus, ūs, m – nusileidimas, prapultis.
oc-cido, cidi, cāsum, cidere – kristi, žūti, nykti.
occupo, āvi, ātum, āre – užimti, įsigalėti, pranokti.
octōphoron, i, n – aštuonių nešikų nešami neštuvai.

oculus, i, m – akis.
offensio, ōnis, f – nelaimė, smūgis, neapykanta.
officium, ii, n – pareiga, darbas, tarnyba.
oleum, i, n – aliejus.
olim – kitados, kartais.
o-mitto, mīsi, missum, mittere – pamesti, netekti.
omnimodō – visaip.
omnīnō – visiškai.
omnis, e – visas, kiekvienas.
onus, eris, n – našta.
opera, ae, f – darbas, pastangos, pagalba.
operae, ārum, f – turtai.
opēs, um, f – lėšos, turtas.
opīnio, ōnis, f – nuomonė.
oportet, oportuit, –, oportēre – dera, tinka, privalu.
oppidum, i, n – tvirtovė, miestas.
op-pōno, posui, positum, ponere – statyti prieš, priešinti.
optimās, ātis, m – optimatas.
optimus, a, um – geriausias, tinkamiausias.
op-tineo, tinui, tentum, ēre – turėti, laikytis, tęstis.
opus, operis, n – darbas, kūrinys.
ōrātio, ōnis, f – kalba, iškalba.
ōrātor, ōris, m – oratorius.
orbis, is, m – pasaulis.
ordinārius, a, um – tvarkingas, taisyklingas.
ordo, inis, f – tvarka, eilė.
ōrno, āvi, ātum, āre – puošti.
ōro, āvi, ātum, āre – kalbėti, prašyti.
ornamentum, i, n – puošmena, papuošalas.
ōs, ōris, n – burna, veidas, anga.
ōstium, ii, n – durys, vartai.
ōvum, i, n – kiaušinis.

pāco, āvi, ātum, āre – numalšinti, sutramdyti.
pactio, ōnis, f – susitarimas, sutartis.
pactum, i, n – susitarimas, sutartis.

palam – atvirai, viešai.
pār, paris – lygus, vienodas.
parco, peperci, parsūrus, parcere – taupyti, saugoti(s), neliesti.
parens, ntis, m, f – gimdytojas.
pāreo, parui, paritum, parēre – paklusti, prisitaikyti.
pario, peperci, partum, parere – gimdyti, sukurti.
paro, āvi, ātum, āre – ruošti, įgyti.
parricidium, ii, n – piktadarybė, nužudymas.
pars, partis, f – dalis.
participo, āvi, ātum, āre – dalyvauti, turėti ką su kitu drauge.
parum – mažai, per mažą.
parvus, a, um – mažas, menkas.
patiēns, ntis – ištvermingas, pakantus, kantrus.
patior, passus sum, pati – kentėti, pakęsti, sutikti.
patria, ae, f – tėvynė.
patrōcinium, ii, n – globa, gynimas, apsauga.
pauci – mažai kas, nedaugelis.
paulātim – pamažu, iš lėto.
paulisper – neilgai, valandėlę.
paulo post – tuoj po to.
pauper, eris – beturtis, vargšas.
pāx, pācis, f – taika.
peccātum, i, n – nusižengimas, nuodėmė.
pecco, āvi, ātum, āre – nusižengti, klysti.
pecūnia, ae, f – pinigai, turtas.
pecus, oris, n – galvijų, gyvulys.
pendeo, pependi, –, pendēre – kabėti, svyruoti, remtis.
penetro, āvi, ātum, āre – įsiskverbti, pasiekti.
peraequē – lygiai, vienodai.
per-cutio, cussi, cussum, cutere – pramušti, sužeisti, užmušti.
perduellio, ōnis, f – valstybės išdavimas.
peregre – svetur, į svetimą kraštą.
peregrinus, a, um – svetimšalis, nežinantis.
per-eo, ii, itum, ire – išnykti, žūti, nueiti niekais.
perfugium, ii, n – prieglauda, prieglobstis.
periculōsus, a, um – pavojingas.
periculum, i, n – pavojus, rizika.
per-imo, ēmi, ēmptum, imere – sunaikinti, sutrukdyti.
perlātus, a, um – paskelbtas.

perlūcidus, a, um – permatomas, aiškus.
permagnus, a, um – labai didelis.
per-maneo, mānsi, mānsum, ēre – pasilikti, tęstis.
per-mitto, mīsi, missum, mittere – leisti, perduoti.
per-moveo, mōvi, mōtum, mōvere – sujaudinti, sujudinti.
per-mūto, āvi, ātum, āre – sukeisti, išmainyti.
per-nocto, āvi, ātum, āre – pernaktuoti.
perpetuus, a, um – amžinas, nuolatinis.
Persa, ae, m – persas.
per-sequor, secūtus sum, sequi – sekti, keršyti, tirti.
per-sevēro, āvi, ātum, āre – būti pastoviam, atkakliai laikytis.
per-solvo, solvi, solūtum, solve – atrišti, išaiškinti, atmokėti.
persōna, ae, m, f – asmuo.
per-spicio, spēxi, spectrum, spicere – įžiūrėti, numatyti.
per-tineo, tinui, tentum, tinēre – tęstis, turėti reikšmės.
per-vāgor, ātus sum, āri – klaidžioti, keliauti, būti paplitusiam.
per-vestīgo, āvi, ātum, āre – ištirti.
pēs, pedis, m – koja, pėda.
peto, petīvi, petītum, petere – skubėti, kreiptis, reikalauti.
pingo, pīnxi, pictum, pingere – piešti, išsiūti, puošti.
pīrāta, ae, m – piratas.
pīrāticus, a, um – piratiškas.
placeo, placui, placitum, placēre – patikti, įsakyti, nuspręsti.
plāga, ae, f – smūgis, nelaimė.
Platō, ōnis, m – Platonas, graikų filosofas.
plēbs, plēbis, f – plebsas, prastuomenė.
plecto, –, –, ere – bausti, atgailauti.
plēnus, a, um – pilnas, visas.
plērique – didžioji dalis.
plūrumque – daugiausia, dažnai.
plūrimus – žr. **multus**.
plūs – daugiau.
pōculum, i, n – taurė, gėrimas.
poena, ae, f – baudmė, kančia.
poēta, ae, m, f – poetas, poetė.
pollēns, entis – galingas, stiprus.
pondero, āvi, ātum, āre – sverti.
pōno, posui, positum, ponere – padėti, remtis, nustatyti.
pontifex, icis, m – žynys.

populus, i, m – tauta, žmonės.
porcus, i, m – paršas.
porta, ae, f – vartai, durys.
portio, ōnis, f – atmatuota dalis, santykis.
porto, āvi, ātum, āre – gabenti.
portus, ūs, m – uostas; prieglobstis.
pos-sideo, sēdi, sessum, sidēre – turėti, valdyti.
pos-sum, potui, –, posse – galėti.
post – po, vėliau.
postea – vėliau, po to.
posterior, ius – paskesnis, vėlesnis.
postquam – po to, kai.
postrēmus, a, um – paskutinis, kraštutinis, blogiausias.
potentia, ae, f – galia, sugebėjimas.
potestās, ātis, f – jėga, valdžia.
potior, ius – geresnis, vertesnis (potis, e).
praebeo, praeui, praebitum, praebeōre – ištiesti, paduoti, sukelti.
prae-cipio, cēpi, ceptum, cipere – paimti, pranokti, mokyti.
praeclārus, a, um – puikus, šaunus, garsus.
praedo, ōnis, m – grobikas, plėšikas.
praefectus, i, m – prefektas.
prae-finio, finīvi, finītum, finīre – paskirti, nustatyti.
praemium, ii, n – pirmenybė, apdovanojimas.
prae-scribo, scrīpsi, scriptum, scribere – įsakyti, prirašyti.
praesēns, entis – čia esąs, dabartinis, aiškus.
praeses, sidis, m – vietininkas.
prae-sum, fui, –, esse – būti priekyje, vadovauti.
praesūptio, ōnis, f – viltis, laukimas, spėjimas.
praeter-eo, ii, itum, īre – praeiti, išvengti, nutylėti.
praeteritus, a, um – praėjęs.
praeter-mitto, misi, missum, mittere – praleisti, nekreipti dėmesio.
praeterquam – išskyrus, be.
praetervectio, ōnis, f – važiavimas pro šalį.
praeter-vehor, vectus sum, vehi – važiuoti pro šalį.
praetor, ōris, m – pretorius.
prandium, ii, n – pusryčiai.
pretiōsus, a, um – vertingas, brangus.
pretium, ii, n – kaina, vertė.
primus, a, um – pirmasis.

princeps, cipis – pirmasis, vyriausias, vadovas.
principālis, e – pirminis, princeps (vadovo).
principātus, ūs, m – valdymas.
prior, prius – priešakinis, pirmesnis (žr. **primus**).
privātus, a, um – privatus.
privigna, ae, f – podukra.
privilēgium, ii, n – pirmenybė, privilegija.
prīvo, āvi, ātum, āre – atimti, išvaduoti.
probātio, ōnis, f – pritarimas, įrodymas, tyrimas.
probo, āvi, ātum, āre – patvirtinti, įrodyti.
prō-cēdo, cessi, cessum, cedere – eiti pirmyn, pasirodyti.
prōcōnsul, ulis, m – prokonsulas, provincijos vietininkas.
prō-creo, āvi, ātum, āre – gimdyti, gaminti.
prōdigus, a, um – išlaidus, švaistūnas.
prō-do, didi, ditum, dere – paskelbti, perduoti, palikti.
prō-dūco, duxi, ductum, ducere – išvesti, gaminti, iškelti.
proelium, ii, n – mūšis, kautynės.
professor, ōris, m – mokytojas, dėstytojas.
prō-gredior, gressus sum, gredi – eiti pirmyn, daryti pažangą.
pro-hibeo, hibui, hibitum, hibēre – drausti, neleisti, apsaugoti.
prō-icio, iēcī, iectum, icere – išmesti, ištiesti į priekį, niekinti.
proinde – dėl to, taip pat.
prō-mitto, mīsi, missum, mittere – žadėti.
prō-mulgo, āvi, ātum, āre – viešai paskelbti.
pronepōs, ōtis, m – proanūkis.
proneptis, is, f – proanūkė.
prope – arti, neseniai, beveik.
propinquus, a, um – artimas, panašus, giminaitis.
prō-pōno, posui, positum, ponere – žadėti, siūlyti, ryžtis.
propriē – ypatingai, tiksliai sakant.
proprius, a, um – savas, nuosavas, asmeniškas.
propter – arti, prie, dėl.
prōrsus – pirmyn, tiesiog, visai, vienu žodžiu.
prō-scribo, scripsi, scriptum, scribere – surašyti, paskelbti.
prō-spicio, spēxi, spectrum, spicere – žiūrėti pirmyn, rūpintis, išvysti.
prō-sum, prōfui, –, prōdesse – būti naudingam, padėti.
prō-tego, tēxi, tēctum, tegere – uždengti, slėpti, ginti.
prō-traho, trāxi, tractum, trahere – ištraukti, iškelti aikštėn.
prō-video, vīsi, vīsum, vīdēre – numatyti.

prōvincia, ae, f – provincija.
prōvocātio, ōnis, f – šaukimasis, apeliacija.
prō-voco, āvi, ātum, āre – iššaukti, priversti.
proximus, a, um – artimas, ką tik buvęs, paskutinis.
pūbēs, puberis – subrendęs, jaunas vyras.
pūblicē – viešai.
pūblicus, a, um – viešas, atviras.
pudor, ōris, m – gėda, pagarba, skaistybė.
pugna, ae, f – mūšis.
pulcher, chra, chrum – gražus.
pulvereus, a, um (pulverisātus) – dulkinas, aplipęs dulkėmis.
pulvīnus, i, m – priegalvis, pagalvė, galvūgalis.
pūnio, īvi, ītum, īre – bausti.
pūpillus, i, m – našlaitis, globotinis.
puto, āvi, ātum, āre – manyti, spręsti.
Pyrrhus, i, m – Pyras, Epyro karalius (III a. pr. Kr.).

quaerimonia – žr. **querimōnia**.
quaero, quaesīvi, quaesitum, quaerere – ieškoti, reikalauti, tirti.
quaestio, ōnis, f – tyrimas, tardymas, ieškojimas, klausimas.
quaestor, ōris, m – kvestorius.
quālis, e – koks.
quālitās, ātis, f – kokybė, savybė.
quam – negu.
quamvis – nors ir, kad ir.
quandō – kada, kai.
quantī – už kiek, kiek kainuoja.
quantitās, ātis, f – dydis, skaičius.
quasi – lyg, tartum.
quattuor – keturi.
quemadmodum – kaip.
querimōnia, ae, f – skundas, nusiskundimas.
qui, quae, quod – kuris.
quia – kadangi, nes.
quicumque, quaecumque, quodcumque – kas bebūtų.
quīdam, quaedam, quoddam – kažkoks.

quidem – tikrai, betgi, žinoma.
quilibet, quaelibet, quodlibet – bet kuris.
quīn – net, netgi, kad ne.
quīngentī, ae, a – penki šimtai.
quippe – žinoma, aišku.
Quirīs, ītis, m – kviritas.
quisquam, quidquam – kas nors.
quisquis, quidquid – kas tik, kuris tik.
quisquam, quidquam – kas nors, kuris nors.
quisque, quaeque, quidque – kiekvienas, bet kuris.
quis, quid – kas.
quoad – tiek, ligi tol.
quōdammodo – tam tikru būdu.
quodcumque – kur tik.
quodsi – todėl, jeigu.
quōminus – kad ne.
quondam – kadaise, kada nors, kartais.
quoque – visur, kur tik, net.
quōquō – kur tik.
quotiēns – kiek kartų, kaip dažnai.
quotus, a, um – kelintas.

rādīx, īcis, f – šaknis, pagrindas.
rapio, rapui, raptum, rapere – griebti, užimti, patraukti.
rārō – retai.
rāsus, a, um – švarus.
ratihabitio, ōnis, f – patvirtinimas, ratifikacija.
ratio, ōnis, f – apskaičiavimas, protas, norma, piniginis reikalas.
rationē civili – pagal civilinės teisės normas.
ratis, is, f – plaustas, laivas.
ratus, a, um – apskaičiuotas, nustatytas, patvirtintas.
recēns, entis – šviežias, ką tik įvykęs, stiprus.
re-creo, āvi, ātum, āre – atgaivinti, perdirbti, sustiprinti.
rēctus, a, um – tiesus, teisingas.
re-cupero, āvi, ātum, āre – atgauti, laimėti.
re-curro, curri, cursum, currere – grįžti, bėgti atgal.

re-cūso, āvi, ātum, āre – atmesti, prieštarauti.
red-do, didi, ditum, dere – gražinti, duoti mainais, pamėgdžioti.
red-igo, ēgi, āctum, igere – nuvaryti, sumažinti, priversti.
red-imo, ēmi, ēmptum, ere – nupirkti, išvengti, gauti.
re-fero, rettuli, relātum, referre – nunešti, gražinti, pranešti.
refertus, a, um – pripildytas, prikimštas.
rēgia, ae, f – sostinė, karaliaus valdžia, šventykla.
regio, ōnis, f – siena, šalis, sritis.
rēgnum, i, n – karaliaus valdžia, karalystė, viešpatavimas.
rego, rēxi, rēctum, regere – vadovauti, pataisyti, valdyti.
rēgula, ae, f – taisyklė, dėsnis.
religiōsus, a, um – dievobaimingas, susijęs su dievų garbinimu.
relinquo, liqui, lictum, linquere – palikti, leisti, liautis.
reliquus, a, um – kitas, likęs.
remedium, ii, n – vaistas, priemonė.
re-moveo, mōvi, mōtum, movēre – atstumti, pašalinti.
rēmus, i, m – irklas.
re-nūntio, āvi, ātum, āre – pranešti, paskelbti.
renūnitiāre societāti – pareikšti apie išėjimą iš draugijos.
reor, ratus sum, rēri – manyti.
reperio, repperi, repertum, reperire – atrasti, sužinoti, gauti.
re-peto, petīvi, petītum, petere – grįžti, reikalauti atgal, pakartoti.
re-prehendo, prehendi, prehēnsūm, prehendere – sulaikyti, nepritarti.
re-quīro, quīsīvi, quisītum, quirere – klausti, ieškoti, tirti.
rēs, rei, f – dalykas, reikalas, daiktas.
re-scribo, scripsi, scrīptum, scribere – perrašyti, vėl rašyti.
rescrīptum, i, n – reskriptas, (pareigūno raštas).
re-spergo, spersi, spersum, spergere – aptaškyti.
re-spicio, spēxi, spectum, spicere – atsižvelgti, pastebėti, žvalgytis.
re-spondeo, spondi, spōnsum, spondere – atsakyti, pažadėti, atsiliepti.
rēspūblica, ae, f – respublika.
re-stituo, stitui, stitūtum, stituere – atstatyti, gražinti senąją padėtį.
rētīculum, i, n – tinklėlis.
re-tīneo, tinui, tentum, tinere – sulaikyti, patraukti.
re-tracto, āvi, ātum, āre – atitraukti, priversti, sulaikyti.
retrō – atgal, prieš, anksčiau.
reus, a, um – kaltinamasis, kaltas.
reus, i, m – kaltinamasis.
rēx, rēgis, m – karalius.

rīdeo, rīsi, rīsum, rīdēre – juoktis, juokauti.
rigor, ōris, m – tvirtumas, kietumas.
rixa, ae, f – barnis, ginčas.
rogo, āvi, ātum, āre – klausti, prašyti, norėti.
Rōma, ae, f – Roma.
Rōmānus, i, m – romėnas.
rosa, ae, f – rožė.
rōstrum, i, n – laivo snapas; tribūna Romoje.
ruber, bra, brum – raudonas.
rūrsus – vėl.

sacer, sacra, sacrum – šventas, pašvęstas, prakeiktas.
sacrātus, a, um – šventas.
sacrilegium, ii, n – šventvagystė, švento dalyko įžeidimas.
saepe – dažnai.
saevio, ii, itum, ire – dūkti, šėlti.
sāl, salis, m – savybė, skonis, druska.
salsē – sūriai, sąmojingai.
salūs, ūtis, f – gerovė, sveikata.
salūto, āvi, ātum, āre – sveikinti.
salveo, –, –, ēre – būti sveikam.
salvus, a, um – sveikas, nepaliestas.
sānctio, ōnis, f – baudmės nustatymas, sankcija.
sānctus, a, um – pašvęstas, šventas, kilnus.
sānē – protingai, žinoma, iš tiesų.
sanguis, inis, m – kraujas; nužudymas; kraujo giminė.
sānus, a, um – sveikas, protingas, geros būklės.
sapiēns, entis – išmintingas.
sapientia, ae, f – išmintis, akylumas.
satis – pakankamai, užtenka.
scelus, eris, n – piktadarystė, nelaimė, niekšas.
schola, ae, f – mokykla.
scientia, ae, f – žinojimas, mokslas, žinios.
scīlicet – žinoma, aišku.
scio, scīvi, scītum, scīre – žinoti, suprasti.

scribo, scripsi, scriptum, scribere – rašyti, sudėstyti, atvaizduoti.

Scytha, ae, m – skitas.

sē – save, savimi.

sēcessio, ōnis, f – pasitraukimas.

seco, secui, sectum, secāre – pjauti, žeisti, atskirti.

sēcrētō – atskirai, slapta.

sēcum – su savimi.

secundum – pagal.

secundus, a, um – antras.

secūris, is, f – kirvukas.

sed – bet.

sedeo, sēdi, sessum, sedēre – sėdėti, posėdžiauti, laikytis.

semel – vienąkart.

semino, āvi, ātum, āre – sėti.

sēmī, issis, m – pusė aso.

semper – visuomet, visados.

senātor, ōris, m – senatorius.

senātus, ūs, m – senatas.

senatusconsultum, i, n – senato nutarimas.

sēnī, ae, a – po šešis.

senectus, ūtis, f – senatvė.

sensus, ūs, m – pojūtis, supratimas, jausmas, nuotaika.

sententia, ae, f – nuomonė, sprendimas, mintis, posakis.

sentio, sēnsi, sēnsum, sentīre – jausti, suprasti, spręsti.

sēparo, āvi, ātum, āre – atskirti.

se-pelio, pelivi, pultum, pelīre – palaidoti, sunaikinti.

sequester, tris, tre – tarpininkaujantis.

sequor, secūtus sum, sequi – sekti, pasiduoti, siekti.

sermo, ōnis, m – pokalbis, šneka.

servilis, e – vergiškas.

servio, īvi, itum, īre – tarnauti, vergauti, atsiduoti.

servitūs, ūtis, f – vergija, vergavimas.

servo, āvi, ātum, āre – saugoti, tesėti, išlaikyti.

servus, i, m – tarnas, vergas.

sevērītās, ātis, f – griežtumas, kietumas.

sevērus, a, um – griežtas, žiaurus, stiprus.

sexus, ūs, m – lytis.

sī – jeigu.

sibi – sau.

sic – taip, tokiu būdu.
Siciliēnsis, e – sicilietis.
sicubi – jei kur nors.
Siculi, ōrum, m – **siciliečiai**.
sicutī – kaip, tarsi.
significātio, ōnis, f – paženkinimas, pritarimo ženklas.
significo, āvi, ātum, āre – parodyti, paskelbti.
signum, i, n – ženklas, žymė.
silentium, ii, n – tyla, tylėjimas, poilsis.
sileo, silui, –, silēre – tylėti, nieko neveikti, nutylėti.
simplicitās, ātis, f – naivumas.
similis, e – panašus, toks pats.
similiter – panašiai.
si modo – jei tik.
simul – drauge, kartu.
sine – be.
singillātim – po vieną, atskirai.
singulāris, e – atskiras, asmeninis, vienintelis.
singulus, a, um – atskiras.
sino, sīvī, situm, sinere – leisti, pakęsti.
sīquidem – jei tik.
sive – arba.
societās, ātis, f – draugija, bendrija.
socius, ii, m – bičiulis, draugas, sąjungininkas.
socrus, ūs, f – uošvė, anyta.
sōl, sōlis, m – saulė, šiluma.
soleo, solitus sum, solēre – būti įpratusiam.
sōlitūdo, inis, f – vienetinė, bejėgiškumas.
sōlum – tikrai, vien tik.
solum, i, n – žemė.
sōlus, a, um – vienintelis.
solvo, solvi, solūtum, solvere – paleisti, atišti.
soror, ōris, f – sesuo.
sors, sortis, f – būrimas, likimas, lemtis.
spado, ōnis, f – kastratas, eunuchas.
specialiter – specialiai, ypatingai.
speciēs, ēi, f – sąvoka, rūšis.
spectāculum, i, n – reginys.
specto, āvi, ātum, āre – žiūrėti, stebėti, krypti.

spēro, āvi, ātum, āre – turēti vilti.
spēs, spei, f – viltis.
spiritus, ūs, m – siela, dvasia, oras; nuotaika.
spiro, āvi, ātum, āre – kvēpuoti.
spolio, āvi, ātum, āre – plēsti, grobti.
spolium, ii, n – karo grobis.
spurius, a, um – nesantuokinis.
statim – tuoju pat.
statua, ae, f – statula.
statūra, ae, f – liemuo, ūgis.
status, ūs, m – padētis, santvarka.
sterno, strāvi, strātum, sternere – patiesti, parblokšti, apdengti.
stirps, stirpis, f – medžio kamienas, giminė, įpėdiniai.
sto, steti, statum, stāre – stovėti, palaikyti, ryžtis, remtis, kainuoti.
struo, strūxi, strūctum, struere – krauti, pastatyti, rikiuoti.
studium, ii, n – troškimas, palankumas, šališkumas.
stultitia, ae, f – kvailumas, beprotybė.
stultus, a, um – kvailas, prastas.
stuprum, i, n – išniekinimas, paleistuvystė.
sub-do, didi, ditum, ere – padėti po, pavesiti.
sub-icio, iēci, iectum, icere – padėti po, pajungti, pakeisti.
subscriptio, ōnis, f – užrašas apačioje, parašas, sąrašas.
substantia, ae, f – sąstatas, esmė.
sub-venio, vēni, ventum, venīre – padėti, veikti, prieš.
sub-vertō, verti, versum, vertere – nuversti, panaikinti.
suc-cēdo, cessi, cessum, cedere – eiti pirmyn, prieiti, eiti po ko.
successor, ōris, m – įpėdinis.
suc-curro, curri, cursum, currere – padėti, pasiimti našta.
suffero, sustuli, –, sufferre – palaikyti.
suf-ficio, fēci, fectum, ficere – dėti po, išrinkti, pakakti.
suffrāgium, ii, n – balsavimas, balsavimo teisė.
suf-frāgor, gātus sum, gāri – balsuoti, paremti.
Sulla, ae, m – Sula, romėnų politikas, I a. pr. Kr.
sum, fui, –, esse – būti.
summus, a, um – aukščiausias, pagrindinis.
sūmo, sūmpsi, sūmptum, sumere – griebti, priimti, pradėti.
superī, ōrum, m – dangaus dievai.
superior, ius – viršutinis, vyresnis, viršijantis.
supero, āvi, ātum, āre – viršyti, įveikti, likti.

super-sum, fui, –, esse – likti, būti atliekamam.
supervacuus, a, um – nereikalingas, atliekamas.
suppedito, āvi, ātum, āre – užtekti, aprūpinti, padėti.
supplicium, ii, n – malda, bausmė, kančia.
sup-pōno, posui, positum, ponere – padėti, nugalėti, pakeisti.
suprā – viršuje, daugiau, anksčiau.
suprēmus, a, um – viršutinis, paskutinis.
surdus, a, um – kurčias.
suspīcio, ōnis, f – įtarimas, numanymas.
suus, a, um – savo, savasis.
Syrācūsae, ārum, f – Syrakūzai.

tabula, ae, f – lenta, sąskaitų knyga, raštas.
taceo, tacui, tacitum, tacēre – tylėti, nutylėti.
tacitus, a, um – tylus, slaptas, nutylėtas.
tālis, e – toks.
tam – tiek, taip labai.
tamen – tačiau, o.
tamquam – lyg, kaip ir.
tantulus, a, um – toks mažas.
tantum – taip labai, tiek toli.
tantus, a, um – toks, toks didelis.
tēcum – su tavimi.
tempestās, ātis, f – laikas, blogas oras, audra.
templum, i, n – šventykla.
tempto, āvi, ātum, āre – liesti, bandyti, jaudinti.
tempus, oris, n – laikas.
tendo, tetendi, tentum, tendere – tęsti, ištiesti, stengtis.
teneo, tenui, tentum, tenēre – laikyti, krepiti, suprasti.
tener, era, erum – jaunas, švelnus.
tenuis, e – plonas, menkas, žemas.
ter – triskart.
tergum, i, n – nugara.
terror, ōris, m – baimė, siaubas.
tertius, a, um – trečias.
testāmentum, i, n – testamentas.

testimōnium, ii, n – liudijimas, įrodymas.
testis, is, m – liudininkas.
theātrum, i, n – teatras.
Themistocles, is, m – Temistoklis, Atėnų politikas, V a. pr. Kr.
Tiberis, is, m – Tiberis (upė).
timeo, timui, –, timēre – bijoti.
tollo, sustuli, sublātum, tollere – pakelti, nunešti, išaukštinti, panaikinti.
tot – taip daug, tiek.
tōtus, a, um – visas.
trā-dūco, dūxi, ductum, ere – praleisti, pergabenti, pragyventi.
traho, trāxi, tractum, trahere – tempti, traukti.
trāns – anapus, už.
trānsāctio, ōnis, f – tarpininkavimas.
trāns-eo, ii, itum, ire – pereiti, peržengti, praeiti pro šalį.
trāns-fero, tuli, lātum, ferre – pernešti, perkelti.
trānslātīcius, a, um – paveldėtas, įprastas, perkeltas.
trāns-vertō, verti, versum, ere – pasukti į šalį, nukreipti.
trecentī, ae, a – trys šimtai.
trēs, tria – trys.
tribūnātus, ūs, m – tribūnatas (tribūno pareigos).
tribūnus, i, m – tribūnas.
tribuo, tribui, tribūtum, tribuere – dalyti, sutikti, priskirti.
tribūtus, a, um – suskirstytas į tribas.
triplex, plicis – trilinkas, trigubas.
triumpho, āvi, ātum, āre – triumfuoti, džiaugtis.
triumphus, i, m – triumfas (išskilmės karvedžiams).
tū – tu.
tueor, tuitus sum, tuēri – stebėti, ginti, saugoti.
tulit – žr. **fero**.
tunc – tuomet.
turbo, āvi, ātum, āre – sumaišyti, supjauti, sukelti neramumą.
turpis, e – bjaurus, niekšiškas.
turpītūdo, inis, f – bjaurumas, gėda, begėdystė.
tūtēla, ae, f – globa, apsauga.
tūtor, ōris, m – globėjas, saugotojas.
tūtus, a, um – saugus.

ubi – kur, kai.
ūllus, a, um – joks, kuris nors.
ultimus, a, um – paskutinyasis, seniausias, pats pirmutinis.
ultrā – ilgiau, virš, po.
umquam – žr. **unquam**.
unquam – kada nors, bet kada.
unde – iš kur.
ūnicus, a, um – vienintelis, ypatingas.
ūnus, a, um – vienas.
urbs, urbis, f – miestas.
ūsque – nuolat.
ūsque ad – iki pat.
ūsus, ūs, m – nauda, naudojimas, praktika.
ūsusfructus, ūs, m – uzufrukto teisė.
ut – kaip, kadangi, kad.
uter, utra, utrum – katras iš dviejų.
ūtilis, e – naudingas.
utique – šiaip ar taip, žinoma, ypač.
ūtor, ūsus sum, uti – naudotis, vartoti, naudoti.
uxor, ōris, f – žmona.

valeo, valui, valitūrus sum, valēre – pajėgti, būti stipriam.
valētūdo, dinis, f – stiprybė, galia.
vario, āvi, ātum, āre – kaitalioti, keisti, pakaitomis daryti.
vehemēns, entis – milžiniškas.
vehementer – smarkiai, stipriai.
vel – arba.
vēlōciter – greitai, skubiai.
velutī – kaip kad.
vēndo, vendidi, venditum, vendere – parduoti, išgirti.

vēneo, venii, [venitum], venīre – būti parduodamam.
venio, vēni, ventum, venīre – eiti, prasidėti, atsitikti.
vēnumdo, dedi, datum, dare – parduoti.
vēr, vēris, n – pavasaris.
verbero, āvi, ātum, āre – mušti, pliekti, įžeisti.
verbum, i, n – žodis.
vērē – tikrai, teisingai.
vēritās, ātis, f – tiesa, teisybė.
vērō – tikrai, žinia.
versipellis, e – besikeičiantis, apsimetantis.
versor, versātus sum, versāri – suktis, būti, užsiimti kuo nors.
verto, verti, versum, vertere – kreipti, priklausyti, sukti.
vērum, i, n – tiesa, teisingumas.
vērus, a, um – tikras.
vester, vestra, vestrum – jūsų, jūsiškis.
vestibulum, i, n – aikštelė prieš namą, įėjimas.
vestītus, ūs, m – rūbai, apdaras.
veterānus, i, m – senas kareivis.
veto, āvi, itum, āre – drausti, trukdyti.
vetus, eris – senas, senovinis.
vicem – dėl, lyg, kaip.
vīcēsimus quintus – dvidešimt penktas.
victor, ōris, m – nugalėtojas.
victōria, ae, f – pergalė.
vidēlicet – žinoma, matyt, būtent.
video, vīdī, vīsum, vidēre – matyti, žiūrėti.
videor, vīsus sum, vidēri – atrodyti, rodytis.
vidua, ae, f – našlė, netekėjusi.
vigilo, āvi, āvi, ātum, āre – budėti, nemiegoti.
vīginti quinque – dvidešimt penki.
vīlis, e – pigus.
vīlla, ae, f – vila, sodyba.
vīncio, vīnxi, vīncitum, vīncīre – surišti, supainioti, sužavėti.
vinco, vīci, victum, vincere – laimėti, nugalėti.
vinculum, i, n – raištis, saitas, pančiai.
vindex, icis, m – gynėjas, laiduotojas, globėjas.
vindico, āvi, ātum, āre – savintis, reikalauti, keršyti.
vinum, i, n – vynos.
vir, viri, m – vyras, karys.

virgo, inis, f – mergina, vestalė.
virilis, e – vyriškas, drąsus.
viripotēns, entis – subrendusi jauna moteris.
virtūs, ūtis, f – vyriškumas, drąsa, padorumas.
vis, f – jėga, smurtas.
vīta, ae, f – gyvenimas, gyvybė.
vitiōsus, a, um – ydingas, klaidingas.
vitium, ii, n – yda, klaida.
vīto, āvi, ātum, āre – vengti, šalintis.
vīvo, vīxi, vīctum, vivere – gyventi, gyvuoti.
vīvus, a, um – gyvas, šviežias.
voco, āvi, ātum, āre – šaukti, kviesti, vadinti.
volo, volui, –, velle – norėti.
voluntās, ātis, f – valia, noras, troškimas.
vōx, vōcis, f – balsas, garsas, kalba.
vulgus, i, n, m – liaudis, minia, **vulgō** – apskritai, daug, masiškai.
vulnero, āvi, ātum, āre – sužeisti, pakenkti.

P.S. Papildomai galima naudotis bet kuriuo atskiru lietuvių-lotynų kalbų žodynu.

VI. PRIEDAI

1. STUDENTŲ HIMNAS GAUDEAMUS

1. *Gaudeāmus igitur,
Iuvenes dum sumus!
Post iucundam iuventūtem,
Post molestam senectūtem
Nos habēbit humus.*
2. *Vita nostra brevis est,
Brevi finiētur,
Venit mors velociter,
Rapit nos atrociter,
Nemini parcētur.*
3. *Vivant omnes virgines
Graciles, formōsae!
Vivant et mulieres
Tenerae, amabiles,
Bonae, laboriōsae!*
4. *Vivat Academia!
Vivant professōres!
Vivat membrum quodlibet,
Vivant membra quaelibet!
Semper sint in flore!*
5. *Vivat et Respublica,
Et qui illam regunt!
Vivat nostra civitas,
Maecenātum caritas,
Qui nos hic protēgunt!*

3. PAGRINDINĖS ROMOS ISTORIJOS DATOS

754/753 m. pr. Kr. – legendinė Romos miesto įkūrimo data. Pirmasis šią datą mini romėnų istorikas Varonas. Nuo šios datos iki 510 m. pr. Kr., kada buvo išvytas paskutinis karalius Tarkvinijus Išdidusis, Romos valstybėje valdė 7 karaliai (karališkasis laikotarpis).

510–30 m. pr. Kr. – Respublikos laikotarpis. 30 m. pr. Kr. į valdžią galutinai atėjo Augustas Oktavianas. **V–III a. pr. Kr.** – vyko kova tarp patricijų ir plebėjų už socialinį bei politinį lygiateisiškumą, plebėjų pergale pasibaigusi 287 m. pr. Kr.

451–450 m. pr. Kr. – veikė decemvyrų komisija, surašiusi Dvylikos lentelių įstatymus.

256 m. pr. Kr. – romėnai galutinai įsigali centrinėje ir pietų Italijoje.

264–146 m. pr. Kr. – vyksta trys pūnų karai (romėnų karai su Kartagina).

133 m. pr. Kr. – Tiberijaus Sempronijaus Grakcho tribūnatas.

106–43 m. pr. Kr. – politinio veikėjo, rašytojo ir oratoriaus Marko Tulijaus Cicerono gyvenimas.

100–44 m. pr. Kr. – karvedžio ir politinio veikėjo Gajaus Julijaus Cezario gyvenimas.

87–82 m. pr. Kr. – Marijaus ir jo šalininkų valdymas Romoje.

82–79 m. pr. Kr. – Lucijaus Kornelijaus Sulos diktatūra.

63 m. pr. Kr.–14 m. – Gajaus Cezario Oktaviano (Augusto) gyvenimas.

49–45 m. pr. Kr. – pilietinis karas tarp Gajaus Julijaus Cezario ir jo priešininkų.

27 m. pr. Kr.–14 m. – Augusto principatas.

14–37 m. – Tiberijaus principatas.

37–41 m. – Gajaus Cezario (Kaligulos) principatas.

41–54 m. – Klaudijaus principatas.

54–68 m. – Nerono principatas.

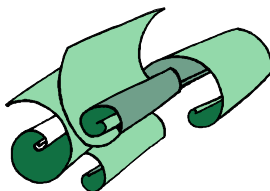
69–79 m. – Vespasiano Flavijaus principatas.

79–81 m. – Tito Flavijaus principatas.

81–96 m. – Domiciano Flavijaus principatas.

96–192 m. – Antoninų dinastijos valdymas (Nerva 96–98, Trajanas 98–117, Hadrianas 117–138, Antoninas Pijus 138–161, Markas Aurelijus 161–180, Komodas 180–192).

193–235 m. – Severų dinastijos valdymas (Septimijus Severas 193–211, Aurelijus Antoninas (Karakala) 211–217, Aleksandras Severas 222–235).
235–284 m. – „kareiviškų imperatorių“ epocha. Politinė imperijos krizė.
284–305 m. – imperatoriaus Diokleciano valdymas.
306–337 m. – imperatoriaus Konstantino valdymas.
361–363 m. – imperatoriaus Juliano valdymas.
379–395 m. – Teodosijaus I valdymas.
395 m. – Romos imperijos skilimas į rytinę ir vakarinę dalis.
455 m. – Romą sugriauna vandalai.
476 m. – nuo sosto nuverstas Romulas Augustulas. Tradicinė vakarinės Romos imperijos žūties data.

LITERATŪRA

1. Girard P. Romėnų teisė, 1-2-3 t. Kaunas, 1931–1933.
2. Kazlauskas B. Lotynų kalba (vadovėlis teisininkams). Vilnius, 1968.
3. Kuzavinis K., Valkūnas L. Vox Latina. Kaunas, 1997.
4. Abbot F. F. The accent in vulgar and formal Latin. Chicago, 1907.
5. Huchthausen L. Lexikalisches Minimum und Anordnung des grammatischen Stoffes. Das Altertum, 1963, bd. 9, hf. 3.
6. Lord H. C. A structural latin course. London, 1951–1952.
7. Бартошек М. Римское право. Москва, 1989.
8. Кацман Н. Л. Методика преподавания латинского языка. Москва, 1979.
9. Козаржевский А. Учебник латинского языка. Москва, 1981.
10. Тронский И. М. Историческая грамматика латинского языка. Москва, 1960.

Veličkienė, Aleksandra Teresė

Ve93

Lotynų kalba: vadovėlis teisininkams: antroji pataisyta ir papildyta laida. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005. – 280 p., 24 paveikslai, 39 lentelės.

Bibliogr.: p. 279.

ISBN 9955-19-016-7

*Šis vadovėlis nėra parengtas tradiciniu būdu: gramatika, tekstai, žodynėlis. Kadangi lotynų kalba ne filologams dėstoma labai trumpai ir tikslas yra tik pagilinti specialybės (teisės, istorijos, filosofijos) žinias, svarbu, kad studentas, mokydamasis morfologijos, fonetikos bei sintaksės, rastų kuo daugiau teisės šaltinių, frazeologijos, terminų bei romėnų juristų definicijų. Todėl į vadovėlį įtraukti netradiciniai skyriai: **Romėnų teisės terminai, Apibrėžimai, Frazeologija**. Šių skyrių medžiaga padės rašant kursinius, bakalaurų bei magistrų darbus, rengiant pranešimus, kai būtini Europos valstybių teisės istorijos elementai.*

Šiuo vadovėliu galės naudotis ne tik studentai, bet ir visi, kas savo darbe susiduria su Europos teisės istorija, lotyniškos kilmės tarptautine leksika, romėnų teisės terminais – istorikai, politikai, mokytojai.

UDK 807.1(075.8)

Aleksandra Teresė Veličkienė

LOTYNŲ KALBA

Vadovėlis teisininkams

Antroji pataisyta ir papildyta laida

Redagavo ir korektūrą skaitė *Violeta Radvilienė*

Rinkėja *Rima Tumėnienė*

Maketuotoja *Regina Bernadišienė*

Viršelio autorė *Stanislava Narkevičiūtė*

SL 585. 2005 10 10. 35,57 leidyb. apsk. l.

Tiražas 1000 egz. Užsakymas .

Išleido Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius.

Tinklalapis internete www.mruni.lt

Elektroninis paštas leidyba@mruni.lt

Spausdino UAB „Baltijos kopija“, Kareivių g. 13 b, LT-09109 Vilnius.

Tinklalapis internete www.kopija.lt

El. paštas info@kopija.lt